



Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

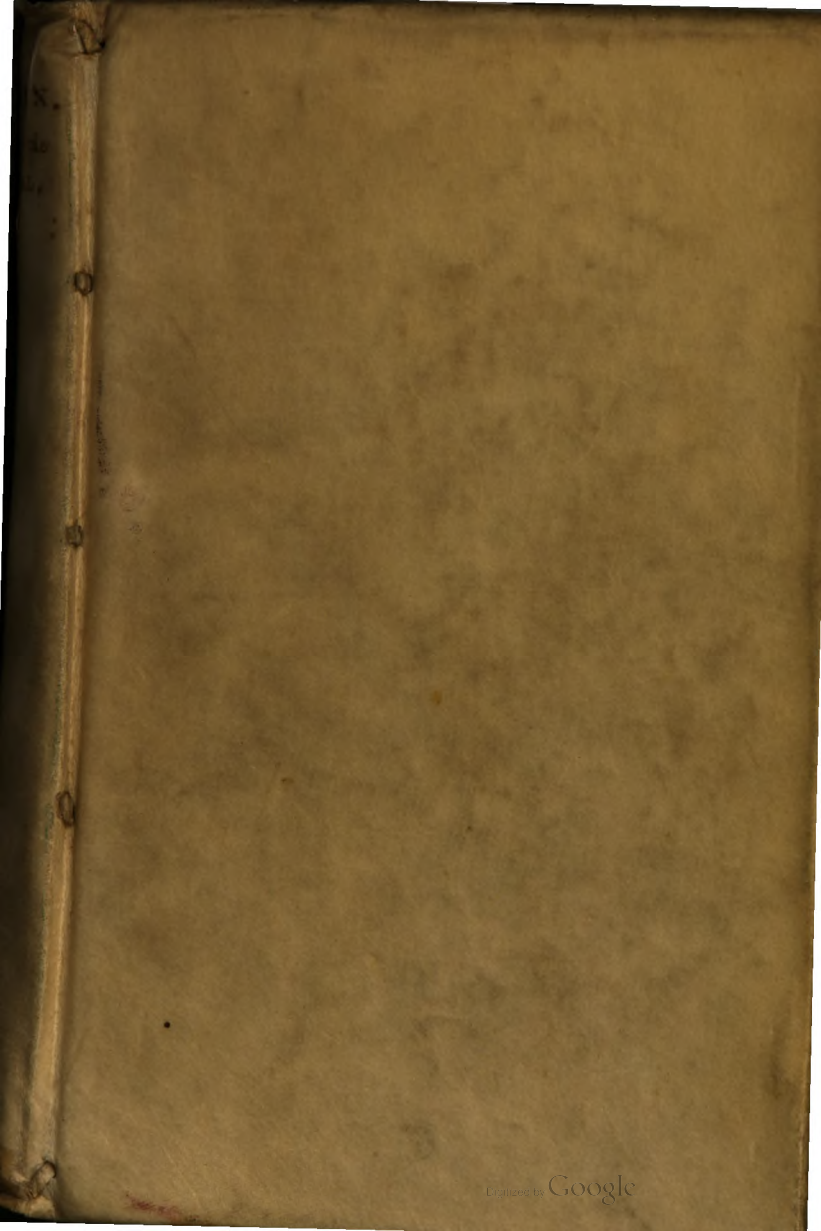
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>



W

100
03



Gram 630

121839

EENIGE NIEUWE
AENMERKINGEN,
DE
NEDERDUITSCH E T A E L
EN VERSCHEIDENE
O U D H E D E N
A E N G A E N D E.



Zyn te bekomen t'Utrecht
By W. KROON. J. BROEDELET,
G. T. VAN PADDENBURG.

En t'Amsterdam
By A. VANDER KROE.
M D C C L X I,



A E N D E N
WELEDELEN GESTRENGEN
HEER DEN HEER
E N
M E E S T E R
GERARD ARNOUD
H A S S E L A E R,
RAED EN REGEEREND
BURGERMEESTER
D E R S T A D
A M S T E R D A M,
BEWINDHEBBER DER OOST-
INDISCHE MAETSCHAPPYE.

WEL EDELE GESTRENGE

HEER

Het is zeer gevallen gekomen dat ik aen het schryven van een boek geraekt ben, welk nooit in voorgige tyden myn voorneemen of inzicht geweest is. Ik ben tot het zelve niet gedreeven door den lust om daer door den naem en roem van geleerdheid te verkrygen, en onder het getal der geleerden gerekend te worden. Ik weet zeer wel dat noch de stof, welke het onderwerp van dit boek is, noch de manier op welke ik dezelve behandeld heb, bequaem zyn my daer toe te brengen, en dat ik veel te weinig weetenschap bezit om nae het verkrygen van dien naem te kunnen trachten. De waere oorzaak welke my daer toe gebracht heeft

heeft is, dat de meenigvuldige ongelukken en tegenspoeden die my overgekomen zyn my beoofd hadden van alle beezigheid om mynen leedigen tyd te kunnen doorbrengen, en deden ondervinden dat Boileau zeer wel gezegd heeft dat niets te doen te hebben een zwaere last is. *Le trop pesant fardeau de n'avoir rien à faire.*

Dit heeft my doen allerleye middelen aanwenden om my eenige beezigheid te geeven. Welk my eindelijk gelukt is in het maeken van een voorgaend boekje. Welk ik watschielyk gemaekt hebbende, zonder in dien tyd veele toebreidselen te beaiten, en in het zelve veele gebrekkelikhedenziende, wierd ik bewoogen weder dit te schryven, om het gebrekkig van het voorgaend te verbeteren en, zoo veel in myn vermoogen was, aen te vullen.

U. Wel Ed. Gestrenghe heeft zelf die aanmerking gemaekt, toen my, eenige weeken geleeden, de eer aen

deet van my een bezoek te geeven en een gedeelte van den avond by my door te brengen, en ik aen U WelEd. Gestr. eenige geschreevene stukken van dit boek vertoonde, welke UWelEd. scheen met zyne goedkeuring te begunstigen, en UWelEd. eindelyk aen my zeide, indien alles naer uw verlangen en genoegen en volgens de waerschyne-lyke verwachting gegaen was, zoudt gy nooit gedacht hebben om dat boek te ichryven.

Toen is my in gedachten geko-
men de vryheid te gebruyken van
het zelve aen UWelEd. Gestren-
ge op te draegen, hoopende dat het
met UWelEd. Gestrengens aenzie-
nelyken en zoo hoog van elk geëer-
den naem op het voorhoofd pron-
kende door den zelve eenigelach-
ting en aenzien zal kunnen verkry-
gen, zynde aen yder bekend hoe
grondig UWelEd. kundigheid
is in veele weetenschappen, en by-
zonder.

zonderlyk ook in die, van welke in dit boek gehandeld wordt.

Ik hoop dat UWelEd. Gestrenge my deeze vryheid niet quaelyk zult afneemen, en niet zoo zeer op de geringe waerdye van dit boek acht geeven, als op de waere en oprechte hoogachting welke ik voor UWelEdele Gestrengens zeer aenzienelyken en allerhoogste eer en achting waerdigen persoon heb, en altyd gehad heb van den tyd af dat ik het geluk gehad heb by UWelEd. bekend te worden, welk nu omtrent vyf en veertig jaeren geleeden is: na welken tyd ik meermaelen de eer gehad heb UWelEd. gezelschap en onderhoud te genieten.

Myne hartelyke wensch is dat het den Almogenden God gelievé UWelEd. Gestrengens dierbaren persoon in zyne bescherming te neemen, en noch veele jaeren in gezondheid te behouden, tot welzyn van het Vaderland, en in het byzonder van de stad Amsterdam, en
UWel-

UWelEd. Gestrengen, benevens Me-
vrouw UWelEd. hoogēerde huis-
vrouw en aenzienelyke kinderen en
HoogEdele naekomelingen met al-
lerleye soort van zeegeningen te
begunstigen. Ik ben met de aller-
oprechtste hoogachting

WelEdele Gestrenge Heer

UWelEdele Gestrengens

*Onderdaenige en gehoorzaeme
Dienaer*

FRANS BURMAN.

Utrecht
den 20 Feb.
1761.


E E.



E E N I G E

N I E U W E

AENMERKINGEN.

oen ik in het Jaer 1757. eenige Aenmerkingen, de Nederduit- sche tael aengaende, in het licht gaf, was myn eerste voor- neemen niet, dat boekje zoo groot te maeken als het naederhand geworden is. Ik had alleen eenige aenmerkingen, welke ik nu endan onder het leezen gemaekt had, op het papier getteld, met voor- neemen om dezelve te laeten drukken, achter een werkje, welk ik tot myn tydverdryf uit eene andere tael overge- zet had.. Doch het drukken van dat boekje niet voortgegaen zynde, heb ik die overzetting gestaekt, en het geen ik daar reeds van volbracht had, in 't vuur

A

ge

geworpen, en nam voor die aenmerkingen alleen te laeten drukken; uit welke ik echter eenige, die op die overzetting eigentlyk betrekking hadden uittiet, en andere, die my in gedachten quaemen invoegde. En toen het begon gedrukt te worden was het niet boven drie bladen papier groot; doch onder het drukken deyde het allengs uit. En dewyl die vermeederingen door my zeer schielyk, en bynae alleen uit myn hoofd opgesteld wierden, zyn ook die aenmerkingen meest zeer schrael, en niet wel uitgewerkt voor den dag gekomen.

Doch nu meerder tyd gehad hebbende, om die breeder uit te breiden, en verscheidene dingen gevonden hebbende, welke ik in dien tyd of in het geheel noch niet wift, of zoo grondig niet wift als het behoorde; heeft het my goed gedacht deeze vermeederingen in dit byzonder werk te schryven. En dewyl voornaemelyk in die lyft der woorden welke aen onze en de Fransche tael gemeen zyn, en in de eene uit de andere afkomstig, of beide uit eenen oorsprong in die taelen gesprooten, veele ontbreken welke my toen of onbekend waren,

ren, of niet in gedachten quaemen, is myn voorneemen met dezelve te beginnen, en eene nieuwe lyst te maeken, zoo van die welke inde voorgaende niet gevonden worden, als van eenige welke in dezelve worden gevonden, en eenige byvoegzels noodig hebben; van welke ik alleen die byvoegfels hier zal invoegen, laetende het geene ik reeds van dezelve gezegd heb overig om in dat boekjen te zoeken. Ik twyfel niet of daer zullen 'er noch veele aen ontbreken, welke andere nae my zullen kunnen vinden. Ook zullen 'er wel onder zyn, die uit de Latynsche, Grieksche of andere spraeken afkomstig zyn; gelijk ik ook diergelyke in de eerste lyst gevonden heb, welke my in 't eerste opzicht niet voorquaemen daer uit te komen. Doch hier in zal ik zoo gansch beschroomd niet zyn, verstaende alleen door die, welke ik als uit die taelen afkomstig wil achter laeten, zulke welke daer zoo baerblykelyk uit komen dat elk dat op het eerste gezicht kennen kan, als *Tafel, Pen, Wyn, Kroon, Lang, Mager, Anker, Leezen, Schryven, Zitten* en diergelyke.

Van die alle, zoo veel 'er my in gedachte

dachten gekomen zyn , en over welke ik niets byzonders te zeggen heb , zal ik hier eene lyst achter laeten volgen , aen welke zekerlyk ook noch wel eenige zullen ontbreken , welke daer door andere kunnen bygevoegd worden . Want ik wil gaern bekennen dat ik niet alles weet .

Men bedriege zich echter niet met te denken , dat ik stelle dat alle de woorden die ik voortbreng , oorsprongelyk Nederduitsch zyn . Ik heb reeds in het vorige boekje gezegd , dat ik veele twyfelachtig stel , of de onze uit het Fransch , of de Fransche van ons , of beide uit eenen oorsprong gekomen zyn . En zou dit niet herhaeld hebben , indien ik niet voor weinige dagen gezien had dat een jong Schryver van geen groote weetenschap , doch vol waenwysheid , gezegd heeft dat ik my bedroogen heb , stellende dat *Blazoen* , *Balken* , *Baron* , *Bazuin* , enz. Nederduitsche woorden van oorsprong zyn . Van *Blazoen* heb ik gezegd dat Menetrier dit zegt , en zal het noch in dat woord naeder verhandelen . Van *Balken* heb ik gezegd dat ik het denk . Van *Baron* heb ik niets gezegd , om dat het geen men van dat woord zou kunnen zeg-

zeggen, veel breedër verhandeling verei-
schen zou, dan met myn bestek overeen-
komt, doch ik ben verzeekerd dat het
geen oorspronkelyk duitsch woord is.

Bazuin heb ik gezegd dat afkomstig
is van *Buccina*.

Doch het is my de moeite niet waerd
met eenen Jongeling in geschil te treden,
die zoo ras als hy wat meer wist dan hy
in het school geleerd hadt, en aleeer hy
noch zelf zoo ver gekomen was, dat hy
meester wierdt van een plak te mogen ge-
bruiken, zig ingebeeld heeft dat hy won-
derlyk veel groote dingen wist, en uit ei-
gene achtbaerheid wetten voorschryven
kon; en, om zyne groote weetenschap
te toonen, ons geleerd heeft dat de *na-
ve* van een Rad het zelve is als de
velgen, 't welk hy echter niet zelf uitge-
vonden heeft, maer uit zynen grooten
meester Kiliaen gehaald, zonder denzel-
ven in die plaets te noemen: en dat *Ra-
velyn* een duitsch woord is welk de Fran-
schen **CONTRESCARPE** noemen. Ik
zwyg van honderd andere mislaegen.
My verveelt in dien dreck te wtoeten,
en ik gae, om tot de zaek te komen, hier
myne nicuwe lyst beginnen.

A JUIN. *Oignon.*
AMIRAEEL. Voeg by het geen ik over dat woord gezegd heb in de eerste aenmerkingen Bladz. 195. *Du Cange observations sur Villebardouin. pag. 352. Ceux la se trompent, qui cherchent l'etimologie du mot AMIRAL d'ailleurs que des Arabes, chez lesquels les Gouverneurs des Provinces, & les Chefs d'Armée, tant de terre que de mer estoient nommez àmīqas ou àmīqāns, du mot EMIRS, ou AMIRS, qui signifie Seigneur.* Zie ook denzelven *observations sur Joinville pag. 77. 78. en Glosf: Latinit: in het woord Amir.* En *Pasquier Recherches de la France Liv. I. Ch. 17. p. 115. 116.*

ARTISJOK. *Artichaud.* Volgens het gevoelen van Menage in dat woord schynt het uit het Latyn of Grieksch gesprooten, en ons woord uit het Fransch.

BAEL. Gezelschap van Jonge lieden om te dansen. *Bal.*

BAEL. Groot pak van waeren, als **Spdebael / Wolbael /** enz. *Balle* zie Menage in dat woord, en *du Cange etimol: vocabulorum Gallicorum, achter het Gloss. Latinitatis.*

BA-

BAEY. Inham in de Zee. *Baye.*

BAK. *Bac.*

BAKBOORD. *Basbord.* Welk Fransch woord of schoon in 't eerst opzigt schynt een laeger boord te beteekenen, echter niet laeger dan het ander is, en alleen door bederving van uitspraek van ons voort gekomen. Zie myne eerste aanmerkingen bladz. 8.

BALIE. Dus word op de Schepen een tob genoemd, in welke zoute visch, vleesch, enz. geweekt wordt. *Baille.*

BALIE. Een hek of affchutsel uit paelen of latten bestaende in het Latyn *Cancelli* genoemd. *Bailles. Froissart Liv. I. Ch. 40. p. 43. Alors avoit un Abbé a Honnecourt de grand sens & de grande hardiesse entrepris, lequel fit au dehors de Honnecourt faire & charpenter unes BAILLES & asseoir au travers de la rue, & y pourroit avoir entre deux de l'un pilier a l'autre demy pied d'ouverture. Liv. IV. Ch. 2. p. 5. Devant la Table du Roy tout au long en descendant avoit unes BAILLES de gros mesriens par raisons a trois entrées, & la estoient Sergeans d'Armes, Huissiers du Roy & archiers moult grand foison pour garder les entrées.*

BALJUW. Dit is in zynen oorsprong geen Duitsch, maer een Fransch woord. Echter vind ik dat het al van zeer oud gebruik in onze tael geweest is, zynde verscheidene maelen gebruikt door Melis Stoke, schoon het in zynen tyd, volgens myne gedachten, een zeer nieuw woord moet geweest zyn. In Jan den eersten vers 209. welk is op bladz. 51. van den eersten druk door Jonker Jan van der Does uitgegeven in 1591. en bladz. 14^x. van den druk door Alkemade uitgegeven in 1699.

**Ende setten BAELJUWE ende Bech-
tren/**

**Die dwingen zoude die bechtre.
In Zuurholland wert BAELJU
Heer Jan gemaect/ dat seg ik u/
van Gynse.**

vers 237.

**Men sette BAELJUWEN in alle
Steden/**

Die t Lant soude bebzeden.

vers 807.

**Wi hebben boertwaerde gemaect van
desen**

Met Oude onsen BAELJU.

ca

en vers 968.

Dit bespaken wi mitten BAELJU.

vers 1519.

**Ende sloegen haren Scoute daer /
Ende Oloude haren BAELJU daer
naer.**

In Jan den tweeden vers 4257.

**Sine BAELJUWEN hielden bedwou-
gen**

Beden den ouden ende den jongen.

En vers 4751, 4706, 4777 en op meer
andere plaatfen.

By ouder Hollandsche schryvers ge-
loof ik niet dat men dat woord vinden
zal; want ik heb aengemerkt, dat dit
woord ook door Melis Stoke nooit ten
tyde van voorgaende Graeven gebruikt
wordt. Welk my doet denken dat het
met Jan van Avennes, Graef van Hene-
gouwen, die nae dat Graef Floris de V.
vermoord en zyn zoon Jan noch jong
en in Engeland was, de voogdye van
Holland aennam, wel zou kunnen in Hol-
land gekomen zyn. Het is waer dat men

A s

in

in Balens beschryving van Dordrecht bladz. 8. eenige Baljuwen van Zuidholland vindt, die alleenige, doch weinige, geweest zyn voor den tyd van Graef Jan. Doch ik geloof wel dat die dit ampt gehad hebben, doch twyfel zeer of die den titel van **Baljuw** gehad hebben: welken Balen, geen kennis gehad hebbende van den oorsprong van dit woord, aen allen gegeven heeft, om dat hunne opvolgers dien gehad hebben.

Ook vind ik in den zelve Balen bladz. 717. dat Florens de Broeder van Koning Willem langen tyd geweest was **Drost van Holland** /welk men ook by anderen vindt. Welk ik begryp dat van Zuidholland geweest is, schoon hy in dat Register niet genoemd staet, hebbende Balen geoordeeld, volgens myne gedachten, dat hy daer in niet behoorde, om dat hy **Drost** en niet **Baljuw** genoemd wordt.

Doch ik kan niet denken dat eenig ander Drostampt in dien tyd met den naem van Holland kan genoemd zyn, dan dat van Zuidholland. Ook vindt men nae dien tyd geene Drostampten meer in Holland met den titel van **Drost** dan

dan alleen in Muiden: welken ik echter geloof dat alle die gehad hebben welke 'er toen waeren, doch alle met dien van **Balfuto** daer nae genoemd. Zynde de naem van **Drost** alleen overgebleven in sommige Heerlykheden, die eigen waeren aen byzondere Heeren, en niet aen den Graef van Holland, als in het Land van Arkel, Heusden, Vianen, Leerdam, Yffelstein enz.

Welke naem van **Drost** of **Droffaert**/ net het zelve beteekenende, ook gebleven is in Braband, Gelderland, 't Sticht van Utrecht, Overyssel, en andere gewesten, in welke de naem van **Balfuto** onbekend is, als zynde nooit onder de heerschappye geweest van Vorsten welker moedertael de Fransche was.

Het is een Fransch woord, welk afkomstig is van *BAIL* of *BAUS* welk eenen voogd of opzichter over kinderen beteekent. Zie daer van *Du Cange Glossaire des vieux mots qui se rencontrent dans l'Histoire de Villebardouin* in het woord *BAUS*.

En dus vindt men in de geschiedenisse van St. Louis door den Heer van Joinville beschreeven pag. 98. dat de jonge Prins

Prins van Antiochien; aen dien Koning zeide, *Sire il est bien vray que Madame ma Mere me tient EN BAIL*, dat is onder Voogdye, *Et m'y tiendra encore jusques a quatre ans. Parquoy elle joist de toutes mes chouses, Et n'ay puissances encore de riens faire En Establissemens de St. Louis*, uitgegeeven door den zelve Heer Du Cange achter de Historie van Joinville Ch. 62. *Dame n'est que BAIL de son heritage, puisqu'elle a boir masle, ne elle ne puet donner ne choisir pour que ce soit a menuisement de l'oir.* En Ch. 71. *Gentilhom Et Gentilsfame se il tienment enfant en BAIL.* Welk woord in dat zelve Hoofdstuk meer voorkomt. Ch. 75. *Cil enfans ne me sont riens que vous tenez en BAIL.*

La grande Chronique de France Tom. III. pag. 39. zegt van Lodewyk den negenden, die twaelf Jaeren oud was toen hy aen de regeering quam. *La Royne Blanche sa Mere le fit moult endoctriner Et enseigner. Car elle l'avoit en garde par raison de tutterie Et de BAIL.*

En dus wierden ook de Regenten van landschappen en Koninkryken, die in tyden van minderjaerigheid of uitlandigheid der Vorsten de Voogdy
en

en regeering over die Landen hadden, *BAIL* en *BAILLY* genoemd.

Du Cange in zyne geschiedenis van Konstantinopolen, die achter Villehardouin gedrukt is, verhaelt pag. 32. dat Keizer Boudewyn van Vlaenderen Adrianopolen belegerd hebbende, en van de Bulgaren geslaegen en gevangen zynde, de Fransche Barons geduerende zyne gevangenis zynen broeder Henrik tot Regent aenstelden met den titel van *BAIL*. (welk men ook vindt in Villehardouin Ch. 202. 203. 205. 207. 215.) En dat de Venetiaensche Hertog Henrik Dandolo in het zelve jaer gestorven zynde in Konstantinopolen, de Venetiaenen Marino Zeno zonden naer Konstantinopolen, om over het gedeelte van die stad, welk hun toequam, het gebied te voeren, en hem dien zelve titel van *BAIL* gaeven: welke naederhand by alle de Regenten der Venetiaenen in die Stad, zoo onder de Fransche als Grieksche Keyzers gebleeven is, en waer uit gevolgd is dat noch heden de gezant van Venetien te Konstantinopolen den titel heeft van *BAILE*.

Zoo zyn in de Duitsche order de
smal-

smaldeelen der landschappen, in welke de goederen van die order gelegen zyn, genoemd **Balien**/ dat is, Voogdyen: en de opperste bestierder van yeder Balie wierdt genoemd **Balier**/ dat is Voogd, gelyk men zien kan in de kronyk van die order in het laetste deel der *Analeccta* van Matthæus. Thans wordt dezelve genoemd **Landhouman-
deur**.

Froissart. Liv. I. Chap. 301. p. 381. spreekende van Hertog Albert van Beyeren, die, terwyl zyn broeder Willem krankzinnig was, de voogdye van Henegouwen, Holland, Zeeland en Vriesland waernam, zegt, *Si envoya le dit Comte de Pennebroth relever sa terre qui esbeue lui estoit en Haynault par deux de ses Chevaliers, qui firent bien leur devoir par devers le Duc Aubert qui tenoit la Comté de Haynault EN BAIL pour le temps* En Liv. II. Ch. 96. p. 164. *Haut Chevalier & noble Seigneur Monseigneur le Duc Aubert BAILLIF de Haynaut, d'Hollande & de Zelande. En Ch. 154. p. 249. Outre veoit elle que le Duc Aubert BAILLY de Haynaut & la Duchesse sa femme avoient de beaux enfans. Liv. II. Ch. 62. p. 262. Le Duc Aubert de Baviere Sire*

Sire de Hainaut, d' Hollande, de Zelande & de Frise par BAIL. En Hertog Albert geeft zich zelf dien naem in zyne Uiterste Wil van den 16 Juni 1377. welke te vinden is in Kinschots beschryving van Oudewater bladz. 11. *Tous ceulx qui chez presentes lettres verront ou oront Duc Aubert de Baviere Comtes Palatin du Rhin, BAULS bé Gouverneur & vrais heretiers des Pays & Comtez de Hainaut, Hollande, Zelande & de la Seigneurie de Frise.* En met dezelve woorden heeft hy in 1385. eene overeenkomst tusschen den Hertog van Bourgondien en de burgers van Gend geteekend by *Froissart Liv. II. Ch. 178. p. 237.* Welke Hertog Albert in den zelve tyd in de Hollandsche tael genoemd wierde *Ruwaard van Henegouwen, Holland, Zeeland,* gelyk gezien kan worden in Bokshorns Kronyk van Zeeland, eerste Deel bladz. 68. Kinschots beschryving van Oudewater bladz. 293. *Matth. de nobilitate Lib. II. Cap. 19 p. 236. 238. 309. Not. ad chron. Egmondanum p. 230.* En Orlers beschryving van Leyden I. Deel bladz. 93. en honderdmaal in het derde Deel van het Charterboek van van Mieris.

Charles l'Oiseau in zyn Boek *des Seigneuries*

vi Ch. 8. §. 29. zegt **BAILLAGE** ou **BAILLIE**, *comme l'appelle Bouteiller & l'ancienne coutume de Normandie, ne signifie pas simple justice, mais justice de protection, car BAIL est un vieil mot François, qui signifie protection.* Waar op hy in de 30. §. verhaalt welk de oorsprong van dat ampt is: naemelyk dat de Hertogen en Graeven verplicht zynde rechtdagen te houden, om vonnis te vellen over sommige zacken, die van meerder gewicht waeren dan dat door de gewoone rechters konden afgedaen worden, en dien last moede wordende, amptlieden aenstelden die hunnen persoon verbeelden en hoofden der rechtbanken zyn zouden. Welke in het een land **BAILLY**, in het ander **SENECHAL**, en in een ander **RUARD** genoemd wierden, en in sommige noch met andere naemen. Die alle in macht, aenzien, en bediening met ons Duitsch woord **Drost** overeenkomen. Uit de plaetsen van Melis Stoke, welke ik aengehaeld heb, kan men ook zien dat het om dezelve reeden was dat de **Bassuten** in Holland door de Graeven aengesteld waeren, en byzonder uit de laetste in Graef Jan den tweeden vers 4776.

RU

Du en can ik niet getweten /
 Waaromme die Here sette dan
 Te BAELJUWE enen man
 Die niet wil rechten in t gemene
 Ober groot als ober clene /
 Ende ober den riken als ober den armen /
 Dine laet de luden karmen
 Na den Heere / waer dat hi es.
 Mochte die Here (des spt gewis)
 Selve berechten die lieden wale
 So ne dorst i te ghenen male
 BAELJUWE setten t'eniger stede.

Dus zegt ook Nicot, *thesor de la langue
 Françoisse* BAILLI, diocetes, nomarcha.
Ainsi appelé, parce qu'il a en sa BAILLIE,
c'est a dire, sous son gouvernement & jurisdiction
ceux de son BAILLIAGE. Et notez qu'au
pays de langue d'ouy on appelle communement
*BAILLY celui qui és pays de * langue d'oc*
 &

* Eene oude verdeeling van het gansch Koninkryk van Vrankryk in twee deelen *Langue d'ouy* begreep alle de gewesten aen d'eze zyde van de rivier de Loire, en *Langue d'oc* alle die aan de overzyde van die rivier. Dit breeder uit te leggen is van dit bestek niet. Alleen zal ik zeggen dat men vindt in Froissart Liv. III, ch. 7. pag. 23.
 B dat

Et adjacens où appelle Senechal. Combien que aux pays de langue d'ouy, il y a ait aussi quelques Senechaux. La langue d'oc dit BAILLE en masculin pour le magistrat du village, Et BAILLE en feminin pour une nourrice, le tout de BAILLIE, parce que tant le dit magistrat a en son gouvernement le village qu'aussi la nourrice son nourrisson.

Daniel Hist. de France tom. iv. pag. 153. in de regeering van Louis VII. op het Jaar 1137. zegt dat deeze eernaam in Vrankryk is begonnen in gebruik te raeken omtrent dien tyd, onder de Koningen van den derden stam. *La Roque de la noblesse* ch. 53. stelt dit een weinig laeter, toen Philip August naer het heilig land trok. *Pasquier recherches de la France Liv. II. ch. 14. p 112. d.* zegt dat dit woord eerst onder den Koning Jan heeft be-

dat nae het overlyden van Karel de V. Koning van Vrankryk, geduurende de minderjarigheid van Karel den VI, het bestier van dat ryk in twee deelen gesplitst wierdt. Wordende dat van *Languedoc* g-geeven aan den Hertog van Berri, en dat van *Langue d'ouy* en Picardien aen den Hertog van Borgondien, beide des overledenen Konings broeders. Zie *Menage Dict. etimol.* in het woord *Languedoc*,

begonnen gebruikt te worden, en toen nog zeer schaars. Zie over dit woord ook *Menage Dift etim.* in het woord *Bailli.* *Du Cange gloss Latinit. in Bajulus.* *Spelman in Bailus, Bayulus en Balivus.* En Pasquier in het zoo even aengehaeld hoofdstuk.

BAND weten wy dat alles beteekent waer mede gebonden wordt, inzonderheid lint. Men zegt ook eenen **band** ergens omleggen, een **band** om een wond. Of nu **band** van **binden** komt, of **binden** van **band** stel ik twyfelachtig. Myn bestek brengt alleen mede dat de Fransche woorden *Bandeau, Bandon, Bandage* en andere hier van zeekerlyk afkomstig zyn. Die woorden zyn zoo gemeen en bekend, dat het niet noodig is daer voorbeelden van by te brengen.

BANKET. Ik heb in de eerste aenmerkingen bladz. 101. gezegd dat by de oude Fransche Schryvers gastmalen *BANQUETS* genoemd wierden. Ik heb dat toen met geene voorbeelden bevestigd, om dat ik 'er geene in myne gedachten had. Nu weet ik er honderd, doch oordeel niet noodig die by te brengen om eene zaek te bevestigen, die zoo

meen, en zelf thans noch in gebruik is. Alleen zal ik er twee by brengen, een uit Olivier de la Marche Liv. I. ch. 28. p. 4c8. *Et se faisoient force BANQUETS, tournois, joustes & festiemens grands & pompeus*, en een uit Comines Liv. I. ch. 2. *Les Convives & BANQUETS plus grands & prodigues qu'en nul autre lieu.* Doch de reeden waerom ik hier weder van dit woord meld, is dat ik gevonden heb dat Menage in het woord *Banc* zegt dat *Banquettes* van bank komt, om dat men in de oude tyden aen tafel zat op banken. Daer vind ik een voorbeeld van in Comines Liv. I. ch. 9. *Et toujours après le conseil disnoient tous ensemble & se mettoit le Duc de Berry & le Duc de Bretagne AU BANC, le Comte de Charolois & le Duc Jean de Calabre au devant.* En *Jean Juv. des Ursins* verhaelt in de geschiedenis van Koning Karel den VI. p. 7. dat by de krooning van dien Koning te Rheims, zondags voor allerheiligen 1380. twist was tusschen de Hertogen van Anjou en Borgondien, oomen van dien Koning, over den rang van zitten aen de tafel op het middagmael, welken de Koning aen den Hertog van Borgondien oordeelde toe

toe te komen daer Louis Hertog van Anjou qualyk over te vreden was. *Et dient aucuns que ce non obstant Louys s'en alla assavoir assez près du Roy, qui avoit son siege paré SUR LE BANC: mais Philippes saillit par dessus, & vint se mettre entre le Roy & son frere Louys.*

BASTAERD. *Batard.* bladz. 101. zie van dat woord *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Bastardus.*

BARK. Een Schip met een dek en drie masten *Barque.* Zie *Aubin dict. de Marine* in dat woord. Froissart noemt het *Barge* Liv. II. ch. 19. p. 28. *Estoient d'une flote six vingts vaisseaux & quarante BARGES.*

BAZUIN. Bladz. 101. van de eerste aenmerkingen. Het woord *Busine* is al zeer oud in gebruik geweest. Men vindt het al by *Ville-Hardouin de la conquete de Constantinople.* ch. 82. *Et on sone les BOSINES.* Zie *Du Cange glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin,* in het woord *BOZINE.*

BEDEL. *Bedeau.* Dit woord betekent niet alleen de boden der Akademien, gelyk ik in de eerste aenmerkingen bladz. 159. gezegd heb, maar ook alle andere

booden en bedienden *Joinville Hist. de St. Louis* p. 113. *Nous deffendons austi que Baillif, prevost, ne autre, ne tiengne trop grand nombre de sergeants, ne de BEDEAUX, en facon que le commun peuple en soit grevé.* Zie *Menage Dict. etim en Casencure* in het woord *Bedeaux Voss de vit. serm. lib. III. cap. 11. p. 378. Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Bedellus* en *Spelman* in het zelve woord.

BEDELAER. *Nicot* in zyn *thresor de la langue Françoisse*, en *Menage Dict. etimol.* beide in het woord *Belitre*, zeggen dat dat woord afkomt van het Hoogduitsch **Bettler** / in onze tael **Bedelaer**.

BEEK. *Menage Dict. etimol.* in het woord *Bec* zegt dat dit woord in Normandie gebruikelijk is geweest in de beteekenis van een beek, en dat daer van afkomen de naemen van verscheidene plaetsen in dat gewest, als *l'Abbaye de Bec, Caudebec, Orbec, Robec, Bec d'Ambs, Bec d'Allier* en andere. Dit moet zekerlyk van het woord **Beck** komen, welk de Noormannen in dat land gebruikt hebben.

BEETING, dwarsbalk op de voorplecht

plecht van een ſchip daer de kabel van het anker aan gehecht wordt. *Bittes*

BEKKEN. *Bassin*, of gelyk de oude ſchreeven, *Bacin*. *Du Cange glosſar Latinitat*: zegt dat dit woord afkomstig is van *Bak*. Zie hem in de woorden *Bucca* en *Baccinus*

BERM, een werf of gang vlak aen het water, beneeden aen eenen muur of wal, *Berme* Ik geloof dat wy dit woord uit het Franſch overgenomen hebben. Sommige ſchryven in onze tael **Bermte**.

BETRAPPEN. *Attraper*, zie *Menage Dict. etim.* in het wóord *Trappe*, en *Du Cange glosſ. Latin.* in het woord *Trappa*.

BEUKELAER. *Bouclier*.

BEULING. *Boudin*.

BLAEM. *Blasme* Dit woord komt van **BLASPHEMIA.** *L'oiseau des Offices.* Liv. I. ch. 14. p. 67. *Ces plaintes ſont appellées dans les capitulaires de Charlemagne BLASPHEMIAE, que Mr. Pitton en ſon petit, mais docte glosſuire d'iceux tourna BLASME de taux jugemens.* Zie *Menage* in het woord *Blasme*. Hier uit beſluit ik dat ons woord **BLAEM** van het Franſch *Blasme* komt, welk al heel lang in die tael is in gebruik geweeſt.

wordende het al gevonden in den oudsten schryver, welken wy in die tael hebben, naemelyk *Ville-Hardouin de la conquete de Constantinopie*. ch. 19. *Mult i ot de cels qui malvaisement le tindrent, & mult en furent BLASMEZ* ch. 26. *Autres gens assez, qui en furent BLASMEZ* ch. 37. *Si en recevrions grands BLASMES*, en in veele andere plaetsen.

BLAEUW. *Bleu.* Zie *Du Cange* gloss. *Latinit.* in het woord *Blavus*.

BLANK. *Blanc.*

BLASOEN, welk doorgaens voor een wapen gebruikt wordt, en de gansche wapenkunde wordt *l'art du blazon* genoemd. Van dit woord heb ik in de eerste aanmerkingen, om kort te zyn, alleen gezegd dat Menetrier gezegd heeft dat het van blaesen komt, en zou het daer by gelaeten, en hier in 't geheel van dat woord niet gesproken hebben, doch de neuswysheid van eenen jongeling dwingt my deeze woorden van Menetrier breeder uit te leggen. Die zegt dan dat in de steekspeelen, daer geene toegelaten wierden dan die wel bewyzen konden goede Edellieden van geboorte te zyn, die van vreemde landen welke
zich

zich in dezelve vertoonen wilden , op hunne aennaedering op den hoorn bloezen , om hunne komst bekend te maeken. Waerop de Herauten hunne wapens en geflachtlyft onderzocht hebbende op hunne trompen bloezen , om dit aen de Maerschalken bekend te maeken , en dan met luider stem derzelve naem en wapen uitriepen , welk men *Blasfoner* noemde. Nu kan men Kiliaen naezien , of die dit ruim zoo wel uitlegt ; gelyk die waenwyze jongeling zegt. Doch de uitlegging van Nicot over dit woord , welke te lang is om hier in te voegen , is waerdig naegezien te worden. Die is een man geweest die veel meer geleerdheid bezat dan Kiliaen. Zie ook Furetjere in de woorden *Blafon* en *Armoiries*

BLINDE opgeworpene manteling van takken en horden , welke men voor de loopgraeven stelt. *Blindes*.

BLOKKEEREN. Eene stad of vesting influiten. *B'oquer*. **Blokkeering.** *Blocus*. Een **Blokhuis** plachten schanssen genoemd te worden , die om eene stad gemaakt wierden , om die in te sluiten. Zyn ook in oude tyden *Bastides* , of *Bas-*

B 5

tilles ,

tilles, genoemd geweest. Froissart Liv. III. ch. 101. p. 254. Zy waeren van hout. Zie *Matth. analec̄ta tom. 1. p. 423. en 490.*

BODEM. Menage zegt in het woord *Bout*, *Bout de bot qui est un mot celtique, qui signifie le fond, l'extrémité &c de l'Allemand BODEM. Et le Suedois Boten, & l'Anglois Botton, qui signifient fond, profondeur ont la même origine.*

BOEY. *Boueë.* Een ton, of stuk van een mast, of ander teeken, welk men met een touw aan een anker vast maekt, op dat het boven het zelve dryvende kan aanwyfen waer het anker ligt. Zie *Aubin Dict de Marine* in het woord *Boueë.*

BOEGSPRIET. *Beaupré.* Men kan klaer zien dat dit Fransch woord van ons woord afkomstig, en niet dan door bedorvene uitspraek veranderd is.

BOEYEN. gevangenis. *Du Cange dissert. 19 sur l'Histoire de St Louis par Joinville p. 256.* zegt dat het woord *Buie*, welk hy uit eenen ouden Franschen Schryver aenhaalt, afkomstig is van het Latynsch woord *Boia*, welk eene ketting beteekent, aen welke men de misdaedigers gevangen legt. En in het *glossar. Latinit:*

uit in het woord *Boya* legt hy dat breeder uit. My komt niet onwaarschynelyk voor dat ons woord *Boeyen* van dat woord zou kunnen afkomstig zyn.

BOERTEN, *Bourder*. Welk in 't Fransch uitgelegd word *Mocquer*, *Jangler*, *Gaußer*. Froissart liv. iv. ch. 80. p. 234. *Et fit venir devant luy tous les plus principaux & grands amis, pour jangler & BOURDER a eux. Et luy mesme les mettoit en joye, & en matiere de rire & de jouer & s'ebatre.* Zie *Du Cange observat. sur Joinville* p. 116. 117. en *dissert. VII. sur Joinville* p. 181. en *gloss. Latinit. in Burdare en Burlare*. Voorliegen. Froissart Liv. iv. p. 274. *Je mets votre parole en l'entente du Roy & de tous les Seigneurs qui sont icy, & vous tourneray vostre parole en BOURDE, & la mienne en verité.* Liv. III. ch. 28. pag. 94. *de ces Heraux moult en y a, qui sont si grands BOURDEURS & chanteurs qu'ils exaucent en leur paroles ceux qu'ils veulent.* *Jean Juv. des Urfin Hist. de Charles VI.* p. 123. *Encore fut le dit Prevost bien joyeux quand il fut averti des BOURDES & charges qu'on lui imposoit* en pag. 323. *trouverent BOURDES & choses non veritables.* En zoo gebruikt *Melis Stoke* het woord
BOER-

BOERTEN ook voor liegen. In Jan den I. vers 408.

**Dat die van Amstel en van Woerden
Mochten vertellen in grooten BOER-
DEN**

**Dat si metten Gzabe souden
Dechten / op dat si wouden
Ende met hem toegaen in Sire Scaren /**

**Die sinen vader openbare
Dingen eer hi bleef doet.**

In Jan den II. vers 4380.

**Men lebender by getale
Mer mindere hzoeder poerte
\$\$\$ C sonder BOERTE.**

BOF beteekent eenen slag. Men zegt by heeft den BOF op den kop. Op kreeg eenen sterken BOF. Ook zegt men ik gaf hem eenen goeden POF, welk het zelve is, zynde door de uitspraak de B in P veranderd. *BUFFE* heeft in het oud Fransch eenen slag beteekend. *Nicot* zegt *Bufte, soufflet, Alapa, colaphus*. In eene oude kronyk, welke uitgegeven

ven is door Godefroy achter de geschiedenis van Koning Karel den VI. door Jean Juvenal des Ursins, op het jaar 1406. p. 409. *Le Dict. Boucicaut avoit donné une BUFFE au dict. Graville par jalousie d'une Demoiselle de l'hotel de la Reine.* Froissart Liv. III. ch. 98. p. 250. *Pour une BUFFE que je recevrai j'en donnerai six.* ch. 102. p. 256. *Et eut le Duc de Guerles cette premiere BUFFE & ce premier dommage.* Marot Pseume III.

*Viens donc, declare toy
Pour moi, mon Dieu, mon Roy.
Qui des BUFFES renverses
Mes ennemis mordans.*

Zie Menage Dict. etimol. in het woord *BUFFE* en in het woord *REBUFFADE*.

BOK. *Bouc.* Zie *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Buccus*, en Spelman in het zelve woord.

BOLWERK. *Boulevard.* Menage in dat woord meent dat het Fransch woord van ons afkomstig is.

BONNET. *Bonnet.* zie in de eerste aenmerkingen bladz. 149 *Estienne Pasquier recherches de la France* Liv. IV. ch.

15. zegt dat het woord *Bonnet* afkomstig is van *BOURLET*, door eene zachte verandering van uitspraak, want oudstydts droegen alle menschen, zelf de aldergrootste, kaproenen op het hoofd, welk gebruik allengs vergaande droegen zy eenen ronden wrong op het hoofd, het overig van den kaproen hong aen de eene zyde af, en het ander draaiden zy om den hals.

BOOR. Menage in het woord *Villebrequin*, welk in het Fransch een boor betekent, leidt dat woord af van het vlaemsch *wynhoorcken*

BORDEEL. *Bordel* Dat woord komt van *Borde*, welk in de Saxische tael een klein huisjen betekende, en de betekenis van een hoerhuis gekreegen heeft, omdat de gewoonlyke woonplaets der hoeren in kleine huisjens is. Zie *Du Cange observ. sur Joinville p. 63*, en *glossar. Latinit.* in het woord *Borda*, en *etimol. vocabulorum linguæ Gallicæ*, achter dat *Glossarium*, en *Menage Dict. etimol.* in de woorden *Bord* en *Bordel*.

BORDUEREN. *Broder*.

BOT, teeken van een blad of bloem aen eenen boom dat in 't voorjaer begint

gint zig uit te zetten, welk wy *uitbot-*
ten noemen. *Bouton.*

BOUD. Men zegt *boudspreeken* voor
stout, onbeschroomd spreken, en het
wordt veel gezegd van die geene die
hoog opheffen en laeg lacten vallen: dit
komt van het oud Fransch woord *Baud*,
welk vrolyk beteekende, en ook stout
en onverfaegd. Froissart Liv. III. ch. 72.
p. 192. *si entrerent dedans BAUDE-*
MENT. Jean Juv. des Ursins p. 362.
Et vint le Portugallois bien BAUDE-
MENT, cuidant frapper son adversaire
Oliv. de la Marche Liv. I. ch. 12. p. 228.
saillit en son pourpoint un espieu a la main,
Et vint BAUDEMMENT rencontrer un
chevalier de Picardie. en ch. 9 p. 199 ver-
haelt hy dat in een steekspel een Pie-
monts Edelman genoemd Martin Bal-
lard, die, zegt hy, was *un grand bom-*
me maigre, bien representant Et de condition
grand parlicr, Et fort grand venteur, Et ap-
parent de petite vertu, welke eerst het
schild raekte om te paerd te vechten,
en daer op zeide dat hy dien dag drie of
vier der beste Ridders, welke den pas
bewaerden, bevechten zou, en nae dat
hy slecht te paerd gevochten had, toen
hem

hem het gevecht te voet aangeboden wierdt zig zeer lafhartig daer van ontschuldigde. *Le dit Martin, qui si BAUDEMONT avoit parlé se monstra esbahi de la premiere face.* Zie *Du Cange glossaire des vieux mots dans Ville Hardouin* in het woord *Eshaudir*.

BRAEKEN, hennip of vlas *braeken*. *Broyer Diët. de Furetiere.* **BROYE** dans le propre signifie un instrument dont on se sert a la campagne pour rompre le chanvre & le tiller plus aisément.

BRAEF. *Brave.* Nicot leil dit woord af van het Grieksch *βραβος* welke oorsprong den Heer *Caseneuve* zeer behaegt, doch niet aen *Menage*, die het van het latynsch woord *Probus* afleidt. In een ander oud Fransch woordenboek gedrukt te Rouaen in 4. 1628. vind ik dat het afgeleid wordt van het spaansch woord *Bravo*, welk *Menage* ook zegt van *Probus* afkomstig te zyn. Zoo dat het ook uit die tael zou kunnen in onze tael ingesloopen zyn.

BRAK, jagthond. Zie *Du Cange glos. Latinit.* in het woord *Bracco*, en myne eerste aanmerkingen bladz. 105.

BRAS, een touw op een schip aan de
rae,

rae, daer men de zeilen mede aenhaelt. *Bras*. Aenbrassen. *Brasser*. Zie *Aubin Dict. de Marine* in dat woord.

Breidel. *Bride*

Bunder, anderhalf mergen lands. *Bonnier*.

BYWACHT, eene wacht, die nooit dan by nacht gehouden wordt, wanneer de vyand naeby is, en men vreesst te kunnen overrompelt worden. *Bijouac*. Dit woord is zeekerlyk ons woord door uitspraak bedorven.

Damast, eene zeer bekende zaidene stof, met bloemen van dezelve koleur doorwerkt, wordt thans in het Fransch genoemd *Damas*. In de oude schryvers *Drap de damas*, want het Fransch woord *drap*, en ons woord *laken* betekent allerleye stoffen, zoo wel van zeide en linnen als van wol. Dit behoef ik met geene plaetsen uit schryvers te bewyzen. In de tarief der uitgaande en inkomende rechten vindt men *zaidene lakens*, *wolle lakens*, *linnene lakens*. Deze stof is eerst te Damascus in Syrien gewerkt, en daer uit in Europa overgebracht. Daer schynen zy groote liefhebbers geweest te zyn van gebloemd

C

werk;

werk, want gebloemde figueren op stael, als gevesten en klingen van degens, snaphaenen met goudene streepjes ingewerkt en andere, als ook op spiegels en ander glas worden genoemd *Damasquinez*, en *Damasquinures*. Hoe dit geschiedt kan men zien in Dict. de Furetiere in het woord *Damasquiner*.

De oude wapenschilders plagten dus ook in de gronden der wapens, welke men gewoon is in 't Hollandsch velden te noemen, gebloemde figuurtjens met kleine schaduwen van Oostindische inkt te maeken, voornaemelyk op het glas, welk *Damasquiner* en *diaprer* genoemd wierdt. Dit heeft eenen zeer geleerden man, die veel meer witt dan ik, doch echter dit niet wist (want hoe geleetd iemand is, daer is altyd wel iets dat hy niet weet) zoo bedroogen, dat hy, by gelegenheid dat ik met hem in gesprek was, stonde hieldt, dat het wapen van Holland niet enkel een roode Leeuw op een veld van goud was, doch dat 'er noch andere figuren by waeren, welke hy echter niet wist te noemen. Toen ik hem antwoorde dat ik geene andere figuren dan den rooden leeuw in dat wapen

wapen kende, antwoorde hy dat dit thans waer was, doch dat de oude Graeven die andere figuren gevoerd hadden, en vertoonde my tot bewys van zyn zeggen de prenten der Graeven van Holland door Alkemade uitgegeven in zynen druk van Melis Stoke, waarop ik hem tot antwoord gegeven hebbende, dat dese figuren niet anders waren dan *Damasquinures*, uit grilligheid des schilders daerin gemaekt, welke Alkemade, dezelve niet kennende of de teekenaar die voor Alkemade dezelve naegetekend had om in plaet te brengen, voor figuren tot het wapen behoorende aangezien hadt, bekende hy my dat niet geweten te hebben. En dat noch meest dient om het bewys van die meening tuit die wapens te doen vervallen, is dat in de prenten van Alkemade alle de Graeven, van den eersten af, met dat zelve wapen vertoond worden, daar het zeker is dat voor het jaer 1100, en zelf noch eenige jaeren laeter, geene geslachtwapens bekend geweest zyn. Zie *Mtinetrier origine des armoiries* in het eerste en tweede, en byzonderlyk in het derde hoofdstuk. Daer heeft hy toen niet

a en gedacht, want ik heb in zyneschriften, welke toen reeds gedrukt waeren, gezien dat hy het wel gewecten heeft. Zie ook *Jurisprud. Heroica art. 7 §. 71.* en *Menetrier Pratique des armoiries ch. VIII. p. 145-152.*

DANS. *Danse.* **DANSEN.** *Danser.* *Menage Dict. etim.* in het woord *Danser* zegt, nae dat hy verscheidene gedachten van andere geleerden over den oorsprong van dit woord bygebracht heeft, dat zyne meening is dat dit Fransch woord van het Duitsch **DANSEN** afkomstig is.

DAGGE, klein degentje, *Dague* Zie myne eerste aenmerkingen bladz. 106. en *Du Cange observ. sur Joinville p. 76.* en *glossar. Latinit.* in het woord *Dagger.* Froissart Liv. I. ch. 24. p. 295. *Les autres se combattoient de courtes espeës & de DAGUES.*

DOYER. Ik heb in de eerste aenmerkingen bladz. 116. in bedenking gegeven of dit woord niet zou kunnen komen van *Moyau*, welk men in die betekenis by Froissart vindt. Nicot noemt het *Moyeu.* *Moyeu* zegt hy *est ores le jaune de l'oeuf, ovi luteum, vitellus & ovis cet-*
te

se partie de charrette grosse par un bout, ou les rais des roues sont enchassez

DUIGEN van eene ton. *Douves*. Menage zegt dat men in Languedok zegt *Douges*, welk noch naerder by ons woord komt.

EL. *Aulne*, toen ik dit schreef in de eerste aenmerkingen bladz. 107. quam my niet in gedachten dat dit woord afkomstig is van het Latynsch *Ulna*. Ik denk echter dat ons woord komt van het Fransch *Aulne*.

ELAND. *Elan*. Een wild dier, zynde een soort van hert, bok, en ezel, welk van sommigen voor een rendier gehouden wordt in Lapland gebruikelijk; doch quaelyk, want de rendieren zyn tam, en niet wild. Andere zeggen dat het een geheel verscheiden beest is. Zie Jonston van de dieren, eerste deel van de viervoetige bladz. 77. Deezen naam leiden veele af van ons woord **ELLENDE**, om dat het een beest is dat veele ellenden onderworpen is, voornaemelyk de vallende ziekte. Zie *L'Emery diction. des drogues simples* in het woord *ALCE* en *Menage Dict. etimol.* in het woord *El-land*.

ELF; een visch *Alose*, *Vossus in etimologico.* zegt dat dit een oud Gallisch woord is. *Alosa*, *Piscis*, *Ausonius in Mosella.*

Stridentisque focus, obsonia plebis ALO-
SAS.

sive, ut in aliis libris, ALAUSAS. Gallis bodieque est ALOSA. Et inde accepit Gallus Ausonius nam si Latinum esset meminissent Plinius & alii.

EN. Dit woordjen is hy ons gebruikelijk in eene ontkennende manier van spreken, gevolgd van het woord **niet**. **Ik EN weet het niet.** **Ik EN wil niet.** De Franschen gebruiken het op dezelve wys, *Je n'EN sçai rien. Je n'EN ferai rien, &c.* En zelf gebruiken zy het stellender wys. *Je vous EN dirai ce que j'EN sçai.* Menage zegt dat dit komt van het Latynsch *inde*

In onze tael begint het gebruik van dat woordjen zeer te verminderen Men zegt nu doorgaans **Ik weet het niet.** **Ik wil niet / enz.**

Melis Stoke gebruikt doorgaans **NE**, in Jan van Henegouwen vers 22. **Want men**

men gebaren niet NE conde. Vers 103.
Daer gi toe NE had geen en Scout / en
 in honderd andere plaetsen. De Fran-
 schen zeggen ook *Je NE le dirai pas.*
Je ne le ferai pas, &c.

Melis Stoke gebruikt ook somwylen
 in dien zelven zin EN. In Jan den II.
 vers 669. **Dus is 't dat ik het niet EN**
weet. Vers 897.

Als die Hollanders dat versten
Dat si niet EN mogen ontvlien

Vers 1371. **Die altoos niet EN dach-**
ten: en in veele andere plaetsen.

EXTER. *Agace*. Menage zegt in dit
 woord dat men in Pikardien, Borgon-
 dien, Bretanje, en andere gewesten dien
 vogel, welke de Franschen doorgaans
Pie noemen, met den naam van *Agace*
 noemt. Met dien zelven naam heb ik
 hem ook in de walsche landtreenen van
 Luik, Namen, walsch Vlaenderen, enz.
 hooren noemen. En zelf heugt my dat
 ik te Namen aen dat ongemak aen de
 voeten, welk wy *Exterougen* noemen,
 den naem van *Agaces* heb hooren gee-
 ven.

Ik twyffel niet of dit woord is 't zelve als ons **Erter** / welk ik veele menschen heb hooren uitspreken **Aerter** / of **Aehster** / zoo als men schryven wil: want ik geloof dat dat onverschillig is.

FAELEN, Fellen. *Faillir* en *Falloir*, welk in het Fransch twee byzondere woorden zyn, die in die tael onderscheidene beteekenissen hebben, doch zeer dikwils onder den anderen vermengd, en het een voor het ander gebruikt worden: van welk hier de plaets niet is te handelen. Beide hebben zy verscheidene beteekenissen, overeenkomende, met die welke het woord **faelen** in onze tael heeft. En beide beginnen zy gansch buiten gebruik te raken. Gelyk ook by ons het woord **faelen** thans weinig in gebruik is. Doch echter zyn zy in de tael van 't gemeen noch in gebruik.

I. Beteekent het misdoen. *Jean Juvenal des Ursins hist. du Roi Charles VI. p 373. Et luy monstroit qu'au moins ne pouvoit il que dire qu'il avoit FAILLI.* en vier regels verder. *Il respondit qu'il ne cuivoit pas avoir FAILLY & qu'il ne le avoueroit jamais. p. 490. Faisoit diligence de les faire*

faire mourir & les mettre en bien fortes & dures prisons & estroitement, non considerant qu'ils n'avoient en rien FAILLI.

Ook zyne plicht niet waerneemen. *Voiture Lettre 175 Il n'y a pas tant d'honneur a ne point FAILLIR, qu'il y en a a s'accuser de la sorte.*

Ook beteekend het missen, iets daer men nae slaet, schiet, of werpt niet kunnen raeken. *Jean Juv des Ursins p. 174. y avoit un compaignon tres bon arhalestrier, & quand les Anglois & Bourguignons venoient pres des fussez, & il le pouvoit apercevoir il ne FAILLOIT point de les tuer. Oliv. de la Marche Liv. I ch. 16. p. 270. A la vint sixieme course ils FAILLERENT tous deux.*

Ook missen in een voorneemen, iets niet kunnen uitvoeren. *Jean Juv. des Ursins p. 321. Les Anglois cuidoient avoir trouvé maniere d'avoir Dieppe, mais il le FAILLIRENT p. 488. Le Dict Scigneur d'Auffremont avoit FAILLI d'y entrer. Monstrelet Liv. II. p. 1146. Ils FAILLIRENT de ce qu'ils avoient entrepris.*

Ook beteekent het ontbrecken. *Jean Juv. des Ursins. p. 489. Vivres leur FAILLOIENT p. 350. Et estoit comme de ar-*

omé, Et quoi qu'il en soit, luy FAILLOIT il quelques pieces de son barnois Oliv. de la Marche Liv. 1. chap. 16. p. 210. Le jour leur FAILLOIT de lumiere.

Het beteekent ook begeeven, verlaeten, kleinmoedig worden. *Monstrelet Liv. III. p. 16. Estoit grand nombre d'Anglois dans la dite place, qui eurent tous le coeur FAILLI. en p. 336. Apres lesquelles Anglois estans dedans jusques au nombre de cinquante lances ayans le coeur FAILLI, parce qu'ils veoient telle compaignie devant eux, se rendirent par composition.*

Het beteekent ook in gebrek blyven, omtrent zynen plicht, beloften, of anders dat men doen moest. *Monstrelet Liv. II. p. 1576. Car quand les dits estandars, qui estoient demeurez a Basle eurent FAILLI aux Grecs de leurs promesses. Jean Juvenal des Ursins p. 238. on leur avoit FAILLI des promesses qu'on leur avoit faites. Froissart Liv. II. ch 101. p. 361. Faites le pourveoir de blez, d'avoines, de chairs salées Et de vins par nos bons amis de la ville de Tournai Ils ne nous FAUDRONT point a ce grand besoing.*

Ook beteekent het eindigen. *Jean Juv. des Ursins p. 222. Le seizieme jour de Juin*

*Juin 1406. a six heures du matin fut eclipse du soleil bien merueilleux, qui dura près de demie heure. Et ne veoit on quelque chose que ce feust, & cuidoit on que le monde deust FAILLIR p. 87. Quand les guerres furent FAILLIES en France. Monstrelet Liv. II. p. 4. Le premier jour d'Avril FAILLIRENT les treves entre les Roys de France & d'Angleterre. En eene zeer bekende stad in Vrankryk wordt genoemd *Montereau Faut y onne*, welke men in Froissart, Monstrelet, Juvenal des Ursins, en andere oude schryvers altyd genoemd vindt *Montereau ou faut yonne*, omdat de rivier Yonne daer eindigt en in de Seine valt.*

Menage zegt in het woord *Faillir*, dat het kooft van ons **Faelen**. *Vossius de vitiis sermonis Liv. IV. cap. 8. p. 712. leidt deeze woorden af van vallen. Dat ik voor zyne reekening laet.*

Alle deeze beteekenissen heeft ook in onze tael het woord **Faelen**. Van deeze woorden komen ook onze woorden **Fael/Feil** en **Fout/** en het Fransch *Faute*.

FLENEL, eene wolle stof. *Flenelle*.

FLUIT. *Flute*.

FOOY. Wanneer men aen knechts, voer-

voerlieden, of andere arbeiders een klein vereringje geeft boven hunnen verdien- den loon noemt men dat een **foop** gee- ven. Dit schynt ook een oud Fransch woord te zyn, thans geheel buiten ge- bruik. *Fié.* In een oud ceremonieel van in Engeland Ridders van 't bad te maeken door den Heer du Cange in zyn glos. Latinit. in het woord *Miles* uitge- geeven, en uit den zelve door *Daniel Hist de la milice Francoise tom. I Liv. III. ch. 1v.* vind men p. 76 lin. 1. *Et l'Escuier ainsi hors du baing & attorné, le Bar- bier olera le baing, & tout ce qu'il a entour, aussi bien dedans comme en dehors, & le prendra pour son Fié.* En p. 77. lin 13. *Mais le chandellier prendra pour son Fié tous les garnemens avec tout l'arroy & necessaires en quoy l'Escuyer estoit attournez & vestues le jour qu'il entra en la court pour prendre l'ordre.* en regel 34. *Et quant il vient par devant la sale les Mareschaux & huissiers se seront prêts a l'encontre de l'Escuier, & luy diront, Descendez: & luy descendu le Marechal prendra son cheval pour son Fié.* p. 78. lin 18. *Et a l'issue de la chapelle le maistre Queux du Roy sera prest d'oster les esperons & les prendra pour son Fié, & dira je suis venu le*
Maistre

Maistre Queux du Roy, & prens vos espérons pour mon Fié.

Waar uit men zien kan dat Alkemade dwaelt in zyne displechtigheden I. Deel 21. kap. bladz. 188. die meent dat **foop** het zelve woord is als **Orpeweg** / en dat **De foop geeven** eigentlyk betekent eene maelyd geeven ter gelegenheid dat men zig op weg of op reis begeeven zal.

FYN. *Fin.* - Dit woord heeft in beide de taelen eene dubbele betekenis. I. Beteekent het goedheid en deugd van eene stof. **FYNE wol** / *Laine fine*. **FYNE zeide** / *Soye fine* **FYN laeken** / *Drap Fin*. II. Beteekent het ook eene doorsleepenheid van verstand **Een FYN man** / zegt Pasquier, die over dit woord een geheel hoofdstuk geschreven heeft, is een doorsleepen man, die echter geen volkomen schelm of bedrieger is *recherches de la France* liv. VIII. ch. 64. **Un FIN homme n'est proprement un trompeur. Mais aussi ne procede t'il avec telle rondeur que l'homme de bien. qui accompagne ses actions de prudence. Tellement que la FINESSE est moyenne entre la prudence & la tromperie,** dat is, **Een FYN man is eigentlijk geen bedrieger / doch hy gaet ook zoo rondbozstig niet**

niet te werck als een eerlyk man / die by
 zijn doen voorzichtigheid gebruik. Zoo
 dat het woord FYNHEID iets beteekent
 dat tusschen voorzichtigheid en bedriege-
 rye is. Doch, gelyk de menschen lich-
 ter tot het quaed dan tot het goed over-
 gaen, ziet men zeer veel die fyne ver-
 standen, bedrog en schelmstukken uit-
 voeren, zynde zeer genegen tot liegen
 en bedriegen. Waar van ik zelf groote
 ondervinding heb. Zie *Menage Dict. eti-
 mol.* in dat woord.

Een schryver die onlangs een boek uit-
 gegeven heeft met den titel van *l'Esprit*,
 zegt, *discours IV. ch. 4. Dans la Physique*
on donne le nom de FIN a ce qu'on n'aperçoit
point sans quelque peine. Dans le moral en
fait d'idées & de sentimens on donne pareille-
ment le nom de FIN a ce qu'on n'aperçoit point
sans quelques efforts d'esprit & sans une gran-
de attention. Dat is te zeggen. In de
 natuurkunde geeft men den naem van
 FYN aen het geen men niet / dan met
 eenige moeite / kan zien. In de zeede-
 kunde geeft men van gelijken in het stuk
 van denkbeelden en gebuelens den naem
 van FYN aen het geen men niet bevat-
 ten

ten kan zonder eene inspanning van geest en eene groote opletting.

GABEL. *Du Cange gloss Latin* in het woord *Gablum* zegt dat dit een S. xifch woord is.

GAES. *Gaze.* Een dunne stof van gaeren of van zeide, die, gelyk du Cange zegt *gloss Latinit.* in het woord *Gazatum*, placht gemaakt te worden in Gaza eene Stad der Philistynen, en van daer in Europa overgebracht den naem dier Stad behouden heeft.

GALEI. *Galere.* De oude schreven *Galée.* Froissart Liv. IV. ch. 20. p. 79. *Aussi Sarrazins ne sont puiffans sur mer de GALEES, ni de vaisseaux.* Zie du Cange *glossar. des vieux mots dans Ville-Hardouin* in het woord *Galée.* *Menage Dift etimol.* in het woord *Galere.* *Daniel de la Milice Françoise tom. II. Liv. XIV. ch. 3. p. 453, Voff de vitiis sermonis Lib. I cap 3. p. 5 en 6.* die breed handelt over dat soort van scheppen, en overhelt tot het gevoelen dat dat woord afkomstig is van *Galea* een helm.

GIEREN in het rond draeyen, *viret.* Zie *Menage* in de woorden *Giron* en *environ*, welke uit dit woord oorspronkelijk zyn.

GLY-

- **GLYDEN.** *Gliffer.* Menage en Cafe-
neuve twyfelen beide of dit Fransch
woord niet uit onze tael komt.

GOLF, een inham in de zee. *Golfe*
in *Ville-Hardouin de la conquête de Constanti-*
nople vindt men dit geschreeven. *Goffre*
ch. 167. *Une cité qui s'appelle Nichornie,*
Et si gist sur un GOFFRE de mer. ch. 240.
Un chasteil Caralas, qui gist sur un GOFFRE
de mer a six lieues de Nichornie. En drie re-
gels laeger. *Le chivetot qui gist sur le GOF-*
FRE de Nichornie de l'autre part devers Ni-
ke. *Froissart liv. IV. ch. 13. p. 51. jusqu'au*
GOUFFRE de Lion. Alle hedendaeg-
sche schryvers noemen het *Golfe*, dit is
te bekend om het te behoeven te bewy-
sen, men vindt in alle de landkaerten
Golfe de Venise, Golfe de Lyon, &c. Doch
dat ik het overal in *Ville-Hardouin* ge-
schreeven vind *GOFFRE* brengt my
in bedenking of het niet zou kunnen
het zelve zyn als *Gouffre*, welk eenen
diepen grondeloozen poel beteekent, die
zeer dikwyls door inbraeken van rivie-
ren en van de zee veroorzaekt worden,
en dat het door lankheid van tyd, en be-
dorven uyt spraek in *GOLFE* veranderd
is, en dan zou ons woord **Golf** daer van
af kom-

afkomstig zyn. Menage schynt in de woorden **GOLFE** en *Gouffre* dat ook te kennen te geeven; dog doet daer geene uitlegging van.

GOOT. *Goutiere.* Zie *Diſtionaire de Furetiere* in dit woord, en *Du Gange glosſar. Latinit.* in **GOTA**, die beide zeggen dat het Franſch woord komt van ons woord.

GORDYNEN wierden in het oud Franſch *Courtines* genoemd. En daer van ſchynt ons woord te komen. Zie myne eerste aenmerkingen bladz. 111. Froiſſart liv. III. ch. 39. p. 123. *Et avoient le Duc & le Roy leurs chambres tendues de draps, de COURTINES, & de tapis, auſſi bien que ſe le Roy fut a Liſſebonne & le Duc a Londres. Villon grand teſtament huitaine 105.*

Et puis après ſous les COURTINES Parler de contemplation. Olivier de la Marche ſchryft **GOURDINES**, dat naeder by ons komt. *Eſtat du Duc Charles le Hardi p. 667. Et doit le ſommeiller tenir une torche en ſes mains pour veoir faire le lic, & après reſermer les GOURDINES.*

Dit woord **COURTINE** beteekent ook in de veſtingbouwkunde, een ſtuk van eenen wal of muur, dat tuſſchen twee

D

bol-

bolwerken ligt, welk ook veel in onze tael **GORDYN** genoemd wordt. En du Cange zegt dat dit de eerste beteekenis van dit woord is, zynde de andere voor behangsel daer uit gesprooten, in *gloss. Latin.* in het woord **CORTIS** daer hy de woorden van dat woord afkomstig verhandelende breed over het woord *Corsina* handelt. Welk ik wat verkorten zal. **CORTINA** *minor cortis --- Inde murorum lorica, seu prominentes muri* **CORTINÆ** *appellari videntur nostris, quod iis velut cortis incingantur. Anna Comnena lib. II. Alexiad. pag. 309. Κορῖναι vocat muros urbis, seu loricas inter duas turres --- Neque aliunde petenda origo. CORTINARUM, seu velorum, vel anteorum, quibus altaria clauduntur apud Christianos, atque adeo lecti ipsi nostrates.*

GRAPPEN. Dus worden doorgaens genoemd poetsen en aerdigheden, welke menschen onder malkanderen, voor tydverdrijf en om zich te vermaeken, aenvangen. Indien zin heb ik het duizendmaelen hooren gebruiken, en zelf gebruikt.

Doch een oud Predikant van eene voornaeme stad in Holland, met wien ik

Ik van myne jeugd af vriendschap, ge-
houden heb, en die thans al overleeden
is, heeft my de rechte beteekenis van dat
woord geleerd, by gelegenheid dat hy
my uit oude vriendschap onlangs een be-
zoek quam geeven, en dit woord in ons
gesprek te pas quam, en toonde my aan
dat eygentlyk wanneer men van iemand
zegt **hy heeft Grappen/** dit beteekent
dat het een man is vol kuuren en grillen,
die zeer veranderlyk zyn, hoofdig, en op
zync eigene gevoelens gesteld, op wien
men nooit staet maeken kan, willende
heden dit en morgen wat anders. Met
een woord dat het dezelve beteekenis
heeft als het Franfch woord **CAPRICES.**
Welk my heeft doen begrypen dat het
ook wel zou kunnen van dat woord af-
komstig zyn. Dit is echter alleen eene
grilling, van welke ik geene verzeekering
zou kunnen geeven, schoon die my zeer
waerschynelyk voorkomt. Ik laet dit
aen het oordeel der lezers.

GRIFFELEN. Enten op boomen
griffelen. *Greffer.* Dit woord leidt Me-
nage af van het Grieksch *τραχύτης*, gelyk
ook Liger in zyne *Dictionnaire d'agricul-
ture.*

D a

GRI.

GRIMATSEN trekkingen van het gezicht. *Grimaces*. Menage geeft zich in dit woord veel moeite om deszelfs oorsprong op te zoeken, zonder den rechten te kunnen vinden. *Du Cange gloss. Latin* in het woord *MASCA* leidt het af van een oud Saxisch woord. My komt niet vreemd voor het zelve van ons woord **Grimmen** af te leiden. Want grimmege lieden maeken leelyke trekken met hun gezicht. Welk woord **Grimmen** volgens het zeggen van *Du Cange* ook een oud Saxisch woord is.

GROMMEN. *Grommeler*. Menage zegt dat dit woord het zelve is als het Hoogduitsch **Brummelen**. *Jean Juvenal des Ursins Hist. de Charles VI. p. 22. Dont on murmuroit & GROMMELOIT par tout très fort p. 30. le peuple des Paris toujours fort GROMMELOIT. p. 134. Toujours y en avoit il, qui secretement GROMMELOIENT & murmuroient*

GRUIS. Worden verplettingen en kleine stukjens van steenen en aerdewerk genoemd, zelf ook van diamanten, juweelen enz. Die klein slaen noemt men **Berggruisen**. Welk in het Fransch genoemd word **GRUGER**. Zie *Diët. de Furetiere*

vetiere en andere in dat woord, en *Menage* *Diët etimol.* in het woord *GRU AU*.

GRYPEN. *Griper.* Zie myne eerste aenmerkingen bladz. 113. *Griper* beteekent eigentlyk rooven, vrybuiten. *Nicot ibrefor de la langue Françoisé* zegt, *GRIP* signifie *rapine, il vit de Grip, c'est a dire de rapine, vivit ex raptó, Ovid. l. Met. aut raptó. Lib. 7. Selon ce les corsaires & escumeurs de mer, quand ils arment pour aller piller sur mer, ils disent que c'est pour aller au cap de Grip, qui est un langage de macquerie.* En vorder leid hy dat woord van drie of vier Grieksche woorden af, zonder eigentlyk te bepaelen welk hy verkieft.

GRYS. *Gris* Zie over dit woord *Menage* en *Caseneuve*.

HAEG. *Haye.* Zie *Du Cange gloss Latin* in het woord *HAGA*.

HAELLEN. Een touw op een Schip aenhaelen, den schoot aenhaelen, om het zeil in den wind te zetten. *HALER.* Zie *Aubin Diët. de Marine* in dat woord. De Franschen hebben dit zeekerlyk van ons overgenoomen.

HAKKEN. *Hacher.* In de oude Schryvers vindt men eenen byl veeltyds een *AXE* genoemd, welken de Franschen

schen eene **HACHE** noemen. Dit komt van het Latynsch woord **ASCIA**, en hier van vindt men ook **Barbare** voor eenen helbaerd, eenen byl met een steel. *Securis Danica*

HAL. *Halle.* *Du Cange gloss. Latinit.* zegt in het woord **HALLA** dat het eigentlijk een groot Huis, een Paleis beteekent, en dat daer van de groote huizen, daer de Kooplieden pleegen by een te komen en hunne waeren te brengen **HALLEN** genoemd worden. Zie ook *Menage* over dat woord.

HARNAS. *Harnois.* Ik heb in de eerste aenmerkingen gezegd, dat dit woord veel gebruikt wordt voor allerlei verweerd wapen. Zie *Du Cange gloss Lat.* in het woord **HARNASCHA** Die het uitlegt *Armatura, lorica, thorax sed proprie apparatus omnis bellicus.* *Froissart Liv. I. ch. 226 p. 259.* *Si commencerent ses compaignons a mettre bas leurs armeures a point, & a resfourber leurs lances, leurs dagues, leurs baches, heaubergeons, heaumes, bacinets, visieres, espees, & toutes manieres de HARNNOIS.* *Liv. II. ch. 120. p. 198.* *Et se trouvoient armez de pied en cap, comme droits gens d'armes, & faisoient ouvrir jour & nuit*
les

les beaumes, & achaptoient **LES HARNOIS** de toutes pieces ce qu'on vouloit les vendre.

Harnois des jambes heb ik gevonden by Monstrelet Liv. I. ch. 78. p. 119. en Jean Juv. des Ursins p. 293. On trouva de Seize cens a deux mille, bons Compaignons armez de haubergeons, jaques, salades ou bascinets, & gantelets, & les aucuns de **HARNOIS DE JAMBES**, & de bonnes baches ou autres bastons. En by Oliv. de la Marche liv. I. ch. 10. p. 211. daermen ook **HARNOIS DE TESTE** vindt. En voor al het gepak en getuig, gelyk ik daer gezegd heb, zonder 'ereenige plaets tot bewys by te voegen. Froiss. liv. I. ch. 139. p. 291. *Une partie des gens de Messire Hue de Carreles, avec son HARNOIS.* Daer Denis Sauvage op den kant aentee-kent. *C'est a dire bagage. d'Auton Histoire de Louis XII part I. ch 10. p. 61. L'Artillerie, qui est une des meilleures pieces de nostre HARNOIS.* Zie Menage en Caseneuve in het woord *Harnois*.

HAVEN. *Havre.* Froissart Liv. III. ch. 116. p. 288. *La guette du chafstel de Marant d'amont avoit vu venir la navire d'Angleterre, & prendre port au HAVRE.*

En zo regels laeger in 't zelve hoofdstuk. *Encore ordonnerent ils cent hommes d'armes & deux cens archers pour garder la navire qui estoit au HAVRE, & la gisoit a l'ancre a l'embouchure de la mer. Zie Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Haula*. En Menage en Caseneuve in het woord *Havre*. Die alle van gedachten zyn dat het woord afkomstig is van een oud Gallisch woord *Hable*.

HAVEREY. Schaede en onkosten, die aen een schip, of deszelfs laedinge, gebeuren *AVARIE*.

HELBAERD. *Hallebarde*. Dit woord heb ik onlangs gevonden in een boek, uitgegeven door eenen jongeling, (die misschien, als hy naerstig voort arbeid, en zynen hoogmoed afleggen kan, door den tyd wel wat zal weten, doch thans noch te weinig weet om boeken uit te geeven, en zoo meesterlyk te spreken als hy doet,) dat afgeleid wordt van **helm** en **baerd** of **bart** / pick. Belachelijke afleiding. Wat wil dat zeggen een **helm-pick**? Doch naederhand heb ik gezien, dat dit zyne eigene uitvinding niet is; maer dat hy dat gehaald heeft uit **Kiliaen**, zonder hem echter te noemen. Op
wiens

wiens gezag hy gedacht heeft dat men niet missen kon. Want volgens het hendaegs gevoelen van veele liefhebbers der Nederduitsche tael, kan men vasten staet maeken op al wat men in Kiliaen vindt. Dat woordenboek, volgens hunne gedachten, behelst een schat van taelkunde. Geen wonder, Ten Kate heeft gezegd dat het een geleerd woordenboek is, en van groot nut, en wie zou durven tegenspreken het geen Ten Kate gezegd heeft? Doch myne onkunde is zoo groot, dat ik niet alleen geene geleerdheid, in het woordenboek, van Kiliaen vinden kan, maer zelf veele dwaelingen en onkunde, en geloof dat wy niet veel verliezen zouden als dat voor scheurpapier uit de wereld raekte. Doch hier van genoeg, *Vossius de vitis Sermonis lib. 11. cap. 17. p. 287. zegt Longobardi a longis bardis, hoc est bipennibus quos gestarunt. inde remansit HELLEBAERT, puta ex HEL, clarus, splendida, flammeus, & BAERD bipennis.* En Menage, nae dat hy verscheidene gevoelens over den oorsprong van dat woord heeft verhaeld, schynt daer ook toe over te hellen. Du Cange in het woord *Ser*

D s

cures

*guros Danica. Vulgo HALLEBARDAS vocant, voce a Germanis dicta, quibus **Hall** vel **Heal** est palatium, aula, & **Bard** bipennis, quasi aulicas lanceas vel bipennes, welke afleiding my ook zeer valsch voorkomt.*

Ik heb omtrent dit woord eene andere giffing. **Bard** zegt men beteckende een piek, of liever een steel van een piek, het hout zonder yzer: en daer van zyn de *Longobarden* genoemd, omdat zy lange pieken gebruikten. **Halbard** / geloof ik, is genoemd geweest een piek welks steel half zoo lang was, een halve piek, en omdat die handigerte gebruiken was, hebben zy een soort van eenen byl aan de punt gevoegd. Hoewel my voorkomt dat 'er ook andersoort van punten een geweest zyn, volgens de beschryving welke Nicot van dezelve geeft in het woord *Halbarde*.

HELM, Heaume. In *Ville-hardouin* vind men dit woord geschreeven *Helme* en *Hielme*. ch. 82. *Et furent tuit armez, les HELMES laciez, & le cheval couvert & enselé.* En in 't zelve Hoofdstuk. *Et les Chevaliers efferent des visiers, tuit armés, les HIELMES laciez, & les glai-
ves*

mes en main. Ch. 243. furent tuit armé, as
vassials, les **HIELMES** laciesz dat *Hiel-*
mes laciesz beteekent dat zy de helmen op
het hoofd hadden, en de riemen vast ge-
gespt. Zie *Du Cange glossaire des vieux*
mots dans Ville-Hardouin in het woord
HIELME en gloss. *Latin*. in het woord
Helmus.

Menetrier origine des ornemens des armoi-
ries. ch. I. p. 27. zegt: *C'est de l'Alleman-*
HELM, que l'on a fait le mot de **HEAU-**
ME. *Eccard ad leges Ripuariorum* p. 218.
zegt dat **Helm** komt van heelen, bedek-
ken, om dat dezelve het hoofd dekt.

HERBERG. Zie daer van myne eer-
ste aenmerkingen bladz. 116. Daer ik
by voegen moet dat dit woord in de Fran-
sche taal al zeer oud is, want men vindt
het zeer dikwyls in *Ville-Hardouin* daer
het meest wordt geschreeven *Herberger*.
ch. 35. *Si vint a verone en Lombardie, &*
HERBERIA en la ville. ch. 44. *Vindrent*
HERBERGIER en la Ville In *Joinvil-*
le vindt men het ook veel. Zie *Du Cange*
gloss. Latin in Hereberga, en *Voss. de vitiis*
Sermonis lib. II. cap. 9. p. 230. 231.

De **HIK**. *Le-Hoquet*. *Menage* zegt
in dat woord dat men in *Anjou* zegt *Le*
Hiquet.

Ffiquet. Welk naeder komt by ons woord
Honir.

HONNEN, *Honnir*. Een oud woord, thans niet meer in gebruik, welk beteekende onteeren, imaedheid aendoen. *Robert Estienne* zegt, **HONNIR**. *Fædare, dedecorare, maculam alicui inurere, infamiam alicui inurere*. **SE HONNIR** *turpitudinem sibi infligere*. *Nicot* zegt het zelve. En dit beteekent het omschrift der Ridderorder van den kouseband. **HONNI** *soit qui mal y pense*. *Ville-hardouin* ch. 42. *Or some nos HONI se nos ne ne l'aidions a prendre*, ch. 47 *Et se nos refusons ceste convenance nos some HONI a tos jors* *Froissart* Liv. I. ch. 139. p. 147. **HONNIS** *soient tous ceux qui vous portent rancune* ch. 182. p. 190. **HONNI** *soit celui par qui il demoura que tous les gentils-hommes ne soient destruits*. Ook heb ik gevonden dat *Froissart* dit woord gebruikt voor vernielen en bederven. Gelyk wy in onze tael zeggen *te schande maken* Liv. I. ch. 182. p. 190. ch. 244. p. 323. ch. 257. p. 326. en in meer andere plaetsen.

HOOSSEN. Met dien naem worden van veele menschen, en op veele plaetsen

sen de overtrekzels der beenen genoemd, die doorgaens by ons *koussen* genoemd worden. Dit komt over een met een zeer oud Fransch woord, **HOUZES**, of **HUEZES**. *Ville-bardouin de la conquête de Constantinople. ch. 113. Et Morchussex Gbaussa les HUEZES vermeilles par l'aie & par le conseil des autres Gries.* De Heer du Fresne Du Cange zegt in zyne aenteekeningen op deeze plaets, dat **HOUSE** in Pikardien eene laers beteekent die tot aen de knie toe komt. Dezelve *Ville hardouin ch. 163. Et en voya les HUESCES vermeilles & les dras imperials a l'Empereur Boudoin son Seigneur en Constantinople. Joinville histoire de St. Louis p. 57. Et le chair nous devenoit tannée de noir & de terre a ressemblance d'une vieille HOUSE, qui a esté longtems muccée derriere les coffres.* En *Houssé* vind ik voor gesteeveld by *Jean Juv. des Ursins Hist. du Roy Charles VI. p. 331. Qu'il veoit bien que toutes ses gens estoient HOUSEZ* dat is te zeggen dat zy alle laers en hadden. Zie *Menage* in het woord *Housséu*, *Caseneuve* in het woord *Housses*, *Houssaux*. *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Osa*.

In

In den ouden tyd ging men met de beenen geheel bloot, of men trok 'er leedere **hoogen** over aen, zedene, gaerne, wolle en katoene kouffen, welke men thans gebruikt, waeren toen onbekend. Froissart Liv. III. ch. 35. p. 111. den voorraad optellende welke te Brugge, Damme en Skuis onder de regeering van Karel den VI. wierdt gereed gemackt om in te schepen, en eene landing in Engeland te doen, telt onder dezelve **HOUSEAUX, Souliers, Chausses a HOUZER.**

INKT. *Encre.*

JAK was in den ouden tyd by de Franschen een dracht van kryssteden. Zie myne eerste aanmerkingen bladz. 117. En *Da Congo gloss. Latinit.* in het woord *Jaquer.* *Daniel Hist de la Milice Franc.* tom. I. Liv. IV. ch. 4. p. 175.

Die **Jalken** waeren van binnen met hartsleder gevoederd, en komen omtrent over aen met de klederen, welke de Maerschalk Graef van Saxon voorstelt aen de ruiters te geven. *Reveries du Comte de Saxe* Liv. I. ch. 1.

JUWEEA. *Joyau.* Hier van het Dasterd Latynsch woord *Jocale.* Van welk zie

zie *Voss. de vitiiis Sermonis* lib. III. cap. 17. p. 483. en *Du Gange gloss. Latinit. in Jocalia.*

KABEL een dik touw *Cable.*

KAERD, daer men wol mede bereid *Carde.* Dit komt zekerlyk van *Carduus.*

KAETSEN. Ik twyffel niet of dit woord is afkomstig van het Fransch woord *Chasser.* 't Welk onder andere beteekenissen ook die heeft van iets met kracht aendryven. Doch ik weet niet dat ooit in het Fransch dit spel met dien naem van iemand hooren noemen, of in eenig boek geleezen heb. Men noemt het *Jouer a la paume*, of eigentlyk gelyk de oude schreeven *a la paulme.* Het welk afkomstig is van het Latynsch woord *Palma*, welk de binneste vlakke van de hand beteekent, met welke men in oude tyden de ballen sloeg en voort dreef, eer de raquetten uitgevonden waeren, gelyk thans de boeren noch doen. Zie *Etienne Pasquier recherches de la Franco Liv. IV. ch. 15. p. 382.* Doch in de *Diction. de l'Academie Françoise* vind ik het woord *Chasser.* *Ce Joueur de longe Paume chasse une bale de grande veideur.* En de plaets daer

daer een bal valt en blyft leggen, welke by ons **haets** genoemd word, wordt ook thans noch door de Franschen genoemd *la chaffe*. En dat wy noemen **de haets teekenen** / *marquer la chaffe*.

KALMTE. Stilstand van wind. *Calme*.

KAMER. *Chambre*. En hier van **KAMERAET**. *Camerade*. Welk in zynen oorsprong beteekend heeft soldaeten die in eene tent als in dezelve kamer woonden. Zie *Du Cange gloss Latinis*. in het woord *Camaratum*, en thans noch knechts, meiden, en andere gemeene lieden, die in eene kamer hunne slaep-plaets hebben.

Ook is hier van afkomstig het woord **KAMERAER**, welk beteekent in sommige steden en plaetsen een magistraet of ander persoon, die opzicht heeft op de stads of 's lands gebouwen, straeten, bruggen, plantagien, dyken, wegen, stroomen, enz. en het werk volk betaelt. Dit komt van het Fransch *Camerier*. In Vrankryk was oudstydts een *Camerier du Roi*, die de bediening hadt van des Konings geldkamer. Dit ampt wierd erfelyk bezeeten door de Hertogen van Bourbon.

bon. Nae de wederspanningheid van Hertog Karel van Bourbon hadt Koning Francois de I. dat gegeeuen aen zynen zoon den Hertog van Orleans, nae wiens dood hy dat vernietigd heeft. Zie *Du Cange glossar. Latinitat.* in de woorden *Camera* en *Gamerurius*. Die ook van het zelve gewag maekt *differt IV. sur Joinville p. 155.* En *du Tillot Recueil des Rois de France p. 410-414.* En *l'Oiseau des Offices Liv. IV. ch. 2 n. 62-65.*

KAMISOOL. *Camisole.* Dit beteekent een borstrok of onderkleed welk onder den rok over het hemd aengetrokken wordt. Want een hemd welk thans in het Fransch *chemise* genoemd wordt, vindt men in de oude schryvers *camise*. Dit woord is afkomstig van het latynsche woord *camista*. Zie daer van *Ferrar. de re vestiaria Lib III. cap. 5.*

KANS, *Chance.* *Froissart Liv. IV. ch. 77. p. 223.* *Il n'est CHANCE qui ne retourne.* Menage zegt dat dit woord komt van *cadentia* en in oude tyden geschreeuen wierdt *cheance*, en eigentlyk beteekent het vallen van dobbelsteenen in een spel.

KAPEL. *Chapelle.* Zie van den oorsprong

E

sprong

ſprong van dit woord *Du Cange glosſar. Latiniſt.* in het woord *Capella*.

KAPITTELEN. *Chapitres.* Nicot zegt **CHAPITRER** *quelqu'un, le chatier au chapitre. Caſtigare in comitiis.* Menage zegt **CHAPITRER.** *On chapitre des religieux, qui ont manqué à leur devoir. Les Allemans ſe ſervent de la même façon de parler.*

KAPOEN. *Chapon.* Menage zegt dat dit woord komt van *Capus*, welke eenen vogel beteekent die kromme klauwen heeft gelyk een havik. Van de beteekenis van dit woord kan men ook zien *Du Cange glosſar. Latiniſt.* in het woord *Capus*. Dog wat overeenkomt heeft dat met eenen geſneedenen haan? die heeft geen krommer klauwen dan andere haenen. *Eccard ad leges Salicas p. 27.* leidt het af van het baſtaerd Latynſch woord *Capulare* welk ſnyden, inſnyden beteekent, en welk, zegt hy, afkomstig is van ons woord *Kappen*. Zie van dat woord *Du Cange glosſar. Latiniſt.* in *capulare*.

KAROS. In de eerste aanmerkingen bladz. 120. heb ik gezegd dat Menage dit woord afleidt van *Garruca*, het zelve

zelve doet *De Cange glossar. Latinit.* in het woord *Carrace*, die zegt dat *Carrace* waeren *vehicula honoratorum* en *vehicula suspensa*, op riemen hangende, die *Carrace nutantes* genoemd wierden.

Carroctium was een groote wagen, op welken een groote mast stondt, aen welks oppersten top de groote standaer of banier van het heir was, op dat die vander kon gezien worden. Zie *Du Cange observ. sur Ville-hardouin* p. 309. *Mémoires origines des armoiries* p. 296. *Origine des ornemens des armoiries* p. 113-115. *Mattheus de nobilitate Lib IV. cap. 8.* p. 1114. 1115. *Voss de vitiiis sermonis Lib III cap. 3.* p. 388. die van dit woord ook afleid het woord *Kraek*, welk het groote soort van scheepen is dat op zee gebruikt wordt. Van welk men zien kan *Aubin Dict. de Marine* in het woord *Garaque*

KARWEY. Dit woord is zeer in gebruik by onze handwerkslieden en byzonderlyk metselaers en timmerlieden, om te beteekenen een buitengewoon werk, en voornaemelyk een buitenkansjen dat aen de knechts gegeven wordt op ongewoone uren tusschen de

schoftyden in, of op andere tyden wanneer zy voor hunne baezen niet te werken hebben.

Her komt van het Fransch woord *Corvée*, welke den dienst beteekent dien de boeren aen den bezister van een adelyk kasteel, den ambachtsheer van een dorp, aen een klooster, of diergelyk schuldig zyn te doen, met voor de zelve op zekere tyden aerde, hout, turf, steen of diergelyk met hunne wagens of karren te voeren of ander werk, als wegen maeken, hout hakken enz. *Heerdiensten* en *Vroondiensten* genoemd. Zie van de zelve van Loon aloude Hollandsehe regeering wyze derde deel I hoofdst. bladz 223-232. Idsinga van het staatsrecht II. verdeel. I. hoofdst. p. 112. *Menage Ditt' etimol*, in het woord *Corvée Du Cange glossar. Latinit.* in de woorden *Carropera*, *Corvegaen* *Corvata*. *Mattheus ad analecta veteris evi tom. III. p. 781.* *Froissart Liv. II. ch. 74. p. 122.* *Un usage est en Angleterre, Et aussi est il en plusieurs pays, que les Nobles ont grand franchise sur leurs hommes, Et les tiennent en servage, c'est a dire, qu'ils doivent par droit Et par coutume labourer les terres des Gentils.*

les hommes, cueillir les grains, les amener à l'hôtel, les mettre en la grange, les battre & les vâner, & par seruage les foins fener, & les mettre en l'hôtel, & toutes telles choses, & doivent toutes ces choses faire & aussi couper le bois, & le mener à l'hôtel. Et doivent iceux hommes tout ce faire par seruage aux Seigneurs. Dat is : ,, In Engeland is

,, een gebruik, welk ook in veele an-
 ,, te landen is, dat de Edellieden groo-
 ,, te macht hebben over hunne boeren,
 ,, en dezelve in slavernye houden, nae-
 ,, mentlyk dat dezelve, volgens recht en
 ,, gewoonte, de landen der Edellieden
 ,, moeten bouwen, het kôorn inoog-
 ,, sten, en aan hunne huizen voeren,
 ,, in de schuuren leggen, dorsen en wan-
 ,, nen; het hooi maejen en thuis bren-
 ,, gen: het hout hakken en thuis voe-
 ,, ren: Dit alles zyn de boeren door
 ,, slavernye verplicht voor hunne Hee-
 ,, ren te doen.

KEGEL. *Quille.* Du Cange zegt in zyn *Gloss Latin*, in het woord *SKELL*, dat het woord *Quille* afkomstig is van ons woord *Sebel*, welk *Skilla*, *Scella* en *Squilla* in het laeter Latyn genoemd wierdt, omdat de kegels onder breed

E 3 gemaakt

gemaakt zyn, nae het mackfel van een
fchel of klok. En dit gevoelen beve-
ftigt Menage in het woord *Quille*.

KELDER. Dit woord komt zeker-
lyk van het Franfch woord *Gellier*, welk
afkomstig is van het Latynfch woord
Cellarium. Zie *Du Cange gloss. Latinit.* in
het woord *Collarium*. *Froiffart Liv. I. ch.*
190. p. 197. Adone saillèrent hors ceux qui
estoit mucez és CELLIERS & chambres.
Liv. III. ch. 65. p. 180. Le Duc par la
main les mena de chambre en chambre, &
d'edifice en edifice, & devant le CELLIER,
& les fit boire. Oliv. de la Marche Liv. I,
ch. 25. p. 351. Plusieurs Gandois estoient
muffez sous les liets és chambres, planchers &
CELLIERS, ch. 50. p. 58. Et si n'o-
soient les compaignons qui les gardoient demeu-
rer en chambres n'en sales qu'ils euffent, mais
en caves & CELLIERS.

KERKER. *Chartre Jean Juv. des*
Urfins Histoire de Charles VI. p. 176.
Et lors tout le peuple commença a crier & dire,
tant gens d'Eglise, nobles, que autres, qu'on
le devoit priver du Royaume, & mettre en
CHARTRE perpetuelle. Froiffart liv. VI.
ch. 28. p. 89. Il eust en CHARTRE fait
mourir son frere. Liv. IV. ch. 39. p. 135.
fus

fat. condamnè en CHARTRE perpetuelle au pain & à l'eau. Monstrelet liv. I. ch. 40. p. 50. Le Doyen de St. Germain d'Auxerre fut prins en present & mis en CHARTRE. Zie Du Cange glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin in dit woord, en Menage Diët etimol. Het komt van het Latynsch Carcer.

KLOK. *Cloche.* Menage zegt dat dit Fransche woord van ons woord **klok** afkomstig is.

Ik heb in myne eerste aenmerkingen bladz. 121. gesproken van de **banklok**. Zie daer van *Du Cange gloss. Latinis.* in het woord *Campana Bannalis*, en observ. sur Joinville p. 68. Die banklok is ook te Utrecht bekend geweest. Zie *Math. de nobilitate* p. 317. en *analekta tom. 1. p. 403. 419. 430.* doch die heeft eene geheel andere beteekenis dan de **boekenlok**. Welke ik geloof dat dezelve is als die, welke in veele Steden in Vrankryk *Cassou*, of *Couvreseu* genoemd wordt. Zie *Pasquier recherches* liv. IV. ch. 18. p. 391. 392.

KOETS, in de eerste aenmerkingen bladz. 121. heb ik gezegd dat dit woord

geloofd wordt oorspronkelijk te zyn uit Hongaryen.

Monstrelet verhaelt Liv. III. p. 70. dat in het Jaar 1456. Gezanten van den Koning van Hongaryen quaemen te Tours by Karel den VII. Koning van Vrankryk , om zyne dochter Magdalena tot vrouw voor hem te verzoeken. Welk huwelyk echter niet voortging om dat even nae derzelve aenkomst tyding quam dat de Koning van Hongaryen overleden was. Onder de kostelykheden welke die gezanten mede brachten zegt hy. *Et avoient amené un CHARIOT BRANLANT moult sumptueux & moult riche.* Dus schynen de eerste koetsen genoemd geweest te zyn. In het *Ceremonial de la France*. p. 394. vind ik in de intrede van Katharina de Medicis in Parys den 18 Jul. 1594. *Les dessus dites Dames passées vindrent trois CHARIOTS BRANLANS, l'un suivant l'autre, menez chacun par quatre chevaux blancs en harnachez de tolle d'argent, & les charretiers vestus de même parure.* En alle rytuigen die opriemen hongen wierden genoemd *carruccutantes*. Du Cange in het woord *Carruca*. Zie boven in *Harog*.

KOS-

KOSTEN, zelfstandig woord, *Coûts*. *Etablissemens de St Louis, Liv I. ch. 57. Nus hom ne les rend a son Seigneur, ni le Sire a son homme, mes ils renden bien les COUTS avenamment qu'il a despendus par devant qui qu'il soit requis du Seigneur. Et s'il avenoit qu'il eust debat il ne rendroit nus des COUTS qui seront faits d'illuecen avant. ch. 63. Que vous me fassiez rendre mes COUTS & mes despens que j'ai mis el plet. Brantome capit. illustres François tom IV. p. 358. Il fut si splendide qu'a ses propres COUTS & despens il mena au combat en Italie Arriages avec cent gentilshommes.* En schoon dit woord thans geheel buiten gebruik is, blyft echter het werkwoord daer van afkomstig *Couter* noch in dagelyks gebruik. Menage in het woord *Couter* meend dat het komt van het Latynsch *Costare*

KOUSSEN. *Chausses*. Froissart liv. II. ch. 17. p. 25. *Ils n'avoient de quoy vivre, ne CHAUSSES, ne souliers au pié.*

KRAEKEN. *Craquer*. Zie Nicot *trefor de la langue Françoise* in dat woord.

KRUIK. *Crucbe*.

KUIP. *Cuve*.

E s

LAND.

LAND. De Franschen noemen on-
 bebouwde landstreeken, heiden, zand-
 ge landstreeken, en andere wildernissen
 LANDES. By Bourdeaux is eene groo-
 te landstreek, welke genoemd word *les*
LANDES de Bourdeaux. In Nicot vindt
 men LANDE, *les Landes de Bourdeaux*.
Tesqua. Froissart Liv. II. ch. 29. p. 41.
Après souper nouvelles vindrent qu'un sanglier
estoit és LANDES. Liv. III. ch. 5. p. 12.
Après disner nous montames a cheval, & pris-
mes le chemin de Lourde & de Mauvoisin,
& de chevauchames parmi une LANDES,
qui durent bien quinze lieues, & appelé on
ces LANDES lanno de vous, & il y a moult
de perilleux passages pour gens qui seroient avi-
sez de mal faire. Pasquier *Lettres* tom. I.
 Liv. IX. p. 261. *Les clusiens, un pays d'I-*
talie possédoient un grand terroir, dont ils
ne cultivoient pas la moitié, laissant le reste
en LANDES. Chardin *voyage* tom. III.
 p. 18. *Nous fimes sept lieues parmi des*
LANDES & des sablons. Menage *Dict.*
etimol. & Du Cange gloss. Latinit. zeggen
 dat dit woord afkomstig is van ons
 woord **Land**.

LAST. Steenen, zand en andere din-
 gen, waermede men de zeeschepen bal-
 last,

last, welk gemeenlyk in onze tael **ballast** genoemd wordt. *Left*. Zie Diction. de Furetiere in het woord *Left*. en *Aubin Diction. de Marine* in het zelve woord en Spelman in het woord *Lastagium*.

LEDEKANT is zeekerlyk afkomstig van het Fransch *Lit de Camp*, want het beteekent eene bedstede, die niet vast staet, maer uit malkanderen kan genomen en weder ingezet worden, en dus, zoo als men het goed vindt, van plaets verandert. Volgens de etimologie zou men moeten schryven **libekant**. Doch de gewoonte en beter vloeeyendheid van uitspraak heeft dit in **ledekant** veranderd. En dus moet het ook thans altyd geschreeven worden. Want eene gewoonte door een standvastig gebruik bekrachtigd gaet boven alle afleidingen,

LEEURIK, een vogeltje *Alouette*. Van beide die woorden, het Fransch en het Nederduitsch, zegt *Vossius de vitii Sermonis*. Lib. I. cap. 2. p. 9. dat die afkomstig zyn van het oud Gallisch woord *Alauric*. Zie ook *Menage* in het woord *Alouette*.

By de gelegenheid van het woord **Nies** heb ik in de eerste aanmerkingen
bladz.

bladz. 123. gezegd, dat die bloemen welke in het Wapen van Vrankryk *lelien* genoemd worden eigentlyk lisbloemen zyn, die in het Fransch ook *Flambes* zyn genoemd, welk woord van derzelve vlamme en glinsterende koleur komt, zie Menage in het woord *Flamme*. En *Glayeuls*, dat komt van het latoryn *Gladiolus*. Welke naem aen dat kruid gegeven wordt wegens deszelfs lange, breede en scherpsnydende bladeren, die de gedaente hebben van klingen van degens.

Daniel Hist. de France tom. IV. p. 553. in de beschryving van den veldslag by Bouvines onder de regeering van Phil. Aug. in het Jaer 1214 zegt, dat men in dien tyd voor de eerstemael in de historie van Vrankryk gewag gemaakt vindt van lelien in het wapen van Vrankryk, met welke de koninklyke baniër in dien slag bezaeid was. Zie ook *Menetrier pratique des armoiries* p. 96--102. en *Origine des ornemens des armoiries* p. 392.

LICHT, niet zwaer, *Leger*. **Nichten** / een gedeelte van den last ontladen. *Alleger*. **Nichter** / kleiner schip om een groot schip te ontladen. *Allege*.

LIK-

LIKKEN. *Lécher.* De meeste schryven dit woord **Lekken** / en zeggen dat **leker** daer van afkomstig is. Welk wel waer zyn kan, en ik niet wil tegenspreken. Doch ik schryf altyd **Likken** / om het te onderscheiden van **lekker** / welk gezegd wordt van water of ander vocht, die door een gat of reet met droppels of kleine straelen nedervalt.

LIKSTEEN. *Lisse.* Een bol van glas, met welken men over stoffen van linnen, katoen, zeide enz. strykt, om dezelve glad te maeken en glans te geeven. My komt zeer waerschynelyk voor dat ons woord van het Fransch afkomstig is. Zie *Du Cange glossar. Latinic.* in het woord *Lisbia.*

LOOTSMAN. *Pilote.* Dit heb ik dus maer met een woord gezegd in myne eerste aenmerkingen. Nu moet ik daer by voegen dat *Pilote* in de tegenwoordige Fransche taal niet meer eenen lootsman beteekent, maer den stuurman van een schip. De lootslieden die in de havens woonachtig zyn, en de schepen in en uitbrengen worden thans genoemd *Lamaneurs* of *Pilotes cotiers.* Zie *Aubin Dict. de Marine* in beide die woorden. Dit woord

woord heeft echter eerst eene lootsman beteekend, en is uit onze tael afkomstig; zynde van **peil** en **lood** saemen gesteld, om dat men de diepte peilt met een lood aan een touw gebonden, in de zee, en andere waters daer de grond te diep is om met eene stok daer by te kunnen komen. En dit is deszelfs waere oorsprong, hoe zeer Menage, die onze tael onkundig was, en ook nooit op zee geweest was, dezelve belachelyk vindt.

LOT. Gelyk men in onze tael zegt, **dat is mijn lot** / voor dat is myn deel, zegt men ook in de Fransche *Lot* voor deel zie *Pasquier recherches de la France*. Liv. II. ch. 15. p. 126.

MAEL. *Male*. Zie van dit woord *Math. de nobilitate* lib. IV. cap. 23. p. 1083.

MAND. Menage in het woord *Mannequin* zegt. *C'est un diminutif de MANNE, qui est un vieux mot François, qui signifie un espece de panier.* Vorders is hy verleegeu met den oorsprong van dat woord **MANNE** op te zoeken, welken hy ook niet heeft kunnen vinden, om dat ons woord **mand** hem onbekend was. **Nicot** zegt: *MANNE est un panier a anse,*
en

en leidt *Mannequin* daer van af. *Oliv. de la Marche. Liv. II. ch. 4. p. 526. Qui tombe en une MANDE d'osier.*

MANNE beteekent noch heden-daegs in het Fransch eene platte mand langer dan dezelve breed is, in welke men linnen legt, en schotels en borden om op de tafel te brengen, by ons een **balliemand** genoemd.

MANIVEAU beteekent een plat mandjen, zoo als men op de markt gebruikt om visch in te leggen.

MANNEQUIN beteekent eene hooge mand van ruwe teenen, die op de markt gebracht word met vruchten, een steenmand, een turfmand enz. Het zelve woord *Mannequin* beteekent ook by de schilders eenen houten man, daer zy naer schilderen, by ons een *leeman* genoemd. Doch dat is niet afkomstig van **Mand** maer van ons woord **Man**.

MANIER. *Maniere.* Zie daer van *Voss. de vitis sermonis lib. III. c. 23. p. 509.* en *Menage Dict. etim.* in het woord *Maniere.*

MAT, vermoeid. By het geen ik over dit woord gezegd heb in myne eerste aenmerkingen bladz. 125. moet ik noch
voe-

voegen Froissart liv. III. ch. 88. p. 124.
Ils estoient si MATES & si foibles, qu'ils demouroient sur le chemin de chaud & de povreté.

Dit woord is afkomstig uit het schaekspel, daer de Koning **Mat** gezet wordt. Zie *Du Cange gloss. Latini* in de woorden *Mattare* en *Mattus*. En *Menage Dict. etimol.* in het woord *Mat*, en in het woord *Echec*. En *Nicot thesaur de la langue Françoise* in het woord *Echec*.

MATRAS. *Matelas*. Welk *Menage* zegt, dat de Franschen eertyds schreeven *Materas*. *Froissart liv. I. ch. 245. p. 311.*
Une aubarde, qu'on dit en Francois coeste de
MATERATS *de Soye.*

MATROOS. *Matelot*. In de eerste aanmerkingen bladz. 125. heb ik gezegd dat *Menage* dat woord afleid van **Mat**. *Huet dissertat. diverses tom II dis. 197. 136.* leidt het af van *Marsalius*, burger van *Marseille*. Om dat, zegt hy, die van *Marseille* zeer ervaeren waeren in de zeevaert. Doch beide die geleerde mannen dwaelen zeer in de afleiding van dat woord. Het komt uit onze tael, en is zeekerlyk afkomstig van **Maet** / gelyk de matroozen gewoon zyn elkanderen te

noe-

noemen. En de zeeofficieren van de matroozen in 't algemeen spreekende noemen dezelve doorgaens **Janmaet**. Ook zegt men **eenen MAET kiezen** / wanneer eenen matroos een werk aenbevoelen wordende welk hy alleen niet volbrengen kan, hem vergund wordt tot zyne hulp te kiezen wien hy wil. Welk de Franschen ook noemen *Emmatelotter*.

Ik heb in de eerste aanmerkingen bladz. 156. gezegd dat misschien ons woord **Mazelen** komt van het Fransch *Mesellerie*. Doch dat is eene dwaeling van my geweest, naderhand ben ik beter onderricht. Het woord *Mesellerie* beteekent melaetsheid. Zie Menage in het woord *Mezeau*, en *Du Cange observ. sur Joinville* p. 34 die zegt dat het afkomstig is van *Misellus*. Zie van *Mesellerie* de aenteekeningen op *villon grand testament*. balade 12. p. 139.

MEERKOOT een watervogel *Macreuse*. Menage in dat woord zegt dat dit Fransch woord van ons woord **Meerkoot** afkomstig is.

MEISJE. Men vindt in de wetten van St. Louis, welke de Heer Du Cange heeft uitgegeven achter deszelfs leeven

F

door

door den Heer van Joinville beschreeven, in het I. boek 138 hoofdstuk, *se une des sueurs se ele estoit allië en MESCHIN-NAGE ou en autre leu ailleurs pour soi jouer.* Daer de Heer Du Cange in zyne aenmerkingen p. 187. op zegt. *En MESCHINAGE, en Service. Car MESCHINE parmi nous signifie une servante.* Het welk uit eenige oude schryvers bewezen hebbende zegt hy vorders. *Ce que nous a donné lieu d'appeller nos servantes MESCHINES a été de ce que ce mot signifioit autrefois parmi nous une jeune fille.*

Dit woord komt my voor afkomstig te zyn van ons woord **meisje**. De Vlaemingen wanneer zy zeggen willen dat de meid iets gedaen heeft, of doen zal of doen kan, zeggen altyd **het meisje** heeft het gedaen enz., hoe oud ook die meid mag zyn. Doch ik geef dit maer voor eene gissing, en durf het niet verzeekeren. Ik weet wel dat veele het woord **meid** afleiden van **maegd** en zeggen **dienstmaegd**. Doch dat geloof ik ook niet. Wat heeft de maegdom voor gemeenschap met het dienen. Men heeft onder de meiden ook getrouwde vrouwen en weduwen. En als 'er geene

ne meiden zouden zyn dan maegden, zou er groote schaersheid van meiden zyn. De Vlaemingen noemen ook eene meid *een maerte*. Dat weder een ander woord is. Ik wil echter wel toegeeven dat het woord **Mheid** van **Mhaegd** kan komen. Doch het woord **Mheisje** geloof ik niet dat daer van komt, maer dat het een byzonder woord is, welk met dat ander geen gemeenschap heeft. Nicot zegt dat het woord **MECHINE**, welk in Pikardien wordt uitgesproken *Mequine* eene kamenier beteekent, en haelt het uit de Hebreuwsche tael. Ik geloof dat het waerschynelyker is dat een woord in Pikardien gekomen is uit de Vlaemsche tael, dan uit de Hebreuwsche.

MENNEN. Paerden vooreen rytuig bestieren. *Mener les chevaux*.

MIK, *Miche*. Zie myne eerste aenmerkingen bladz. 126.. Dit woord komt van het Latynsch *mica*, kruim. Zie Menage in het woord *Miche*. *Du Cange gloss. Latinitat.* in de woorden *Mica*, *Micha* en *Michee*. En *Nicot* in het woord *Mie*.

MISHANDELEN. *Mubaigner*, daer heb ik van gehandelt in myne eerste aenmerkingen bladz. 152. Zie van dat

woord *Du Cange glossar. Latinit.* in het woord *Mabennium* en gloss. *des vieux mots dans Ville-Hardouin* in het woord *Maignie*. *Froissart liv. III. ch. 18. p. 89. Et avenoit a la fois que se par ecarrouche ou autrement les Espagnols prenoient un Portugalois, ils luy tolloient les yeux, ou luy coupoient un pié, un bras, ou autre membre, & le renvoyoient ainsi Mechaigné en la cité de Lisbonne.*

MOER van wyn wordt in het Fransch *Marc* genoemd. Zie *Nicot* in het woord *Marc*. *Menage* in het woord *Marc des raisins*. *Du Cange glossar. Latinit.* in het woord *Marca*.

MOF. *Moufle* beteekent in het Fransch eene handschoen die gevoederd is, aen welke geene vingers zyn dan alleen de duim : wordt ook *Mitaine* genoemd. Zie *Dict. de l'Acad. Francoise. Richelot, Furetiere, Rob. Etienne en Nicot* in het woord *Moufle*. En *Menage Dict. etimol.* in het zelve woord, die het van ons woord *Mof* afleidt.

MOM, **mommen / vermommen / Momme, Momerie.** *Monstrelet Liv. III. p. 986. Si y fit on les danses, & y eutmoult grand foison de MOMMEURS.* *Liv. III. p. 56. Après le banquet furent les danses*
&

& les MOMERIES. *Oliv. de la Marche.*
 Liv. I. ch. 20. p. 408. *Au regard des dan-*
ses & des MOMMERIES tenoit compaign-
nie aux grans & petits a ce qu'ils vouloient
faire, & dansoit tres bien. Caseneuve Dict.
etimol. in het woord *Momon*, zegt dat
 men menschen die verkleed met een
 mombakhuis voor het aengezicht loo-
 pen. *MOMONS* noemd. *De Dictionnaire*
de l'Academie Françoise zegt dat *Momon*
 beteekent het speelen van vermomde lie-
 den in den vastenavondstyd. Het zelve
 zegt *Richelet*. Zie ook *Furetiere* in dat
 woord. Het woord *Memerie* voor ver-
 momming is noch in gebruik. Doch
 wordt thans meer in enen verbloemden
 zin gebruikt voor eene vertooning van
 deugd, daer ondeugd mede bedekt wordt.

Van het woord **Mommen** in onzetael
 zie den Heer Huidekoper proeven van
 tael en dichtkunde bladz. 210.

MOMBOOR, Voogd. Daer is over
 gehandeld in myne eerste aenmerkingen
 bladz. 126. 127. In de rechte beteeken-
 nis van voogd over kinderen heeft het
Oliv. de la Marche gebruikt *introduction*
de ses memoires. ch. 6. p. 103. **la MOM-**
BORIE & tutele que Pere doit avoir de son

enfant par tout bon droit & bonne coutume.
 Voss. de vitiis sermonis lib. II. cap. 12.
 zegt dat het afkomstig is van **mond** / om
 dat de voorgd de mond is der onmondi-
 gen. Zie ook Du Cange gloss. Latinit.
 in het woord *Mamburnus*.

MOORD. *Meurtre.* Du Cange in zy-
 ne aenttekeningen op de wetten van St.
 Louis p. 165. 166. zegt dat *Meurtre* en
homicide **MOORD** en **doodslag** daer in
 verscheelen, dat *homicide* eenen eenvou-
 digen doodslag beteekent, *Meurtre* is
 wanneer iemand by nacht, of anders,
 verraedelings en in 't geheim, slaepende
 of weerloos vermoord wordt. Zie ook
 Caseneuve in dit woord. Die zegt dat
 het uit de oude Duitsche tael komt.
 Welk Menage * ook zegt.

MORREN. Dit woord komt, volgens
 myne gedachten, van *murmurer*, en dat van
 't Latynsch *murmurare*. Plaetsen daer het
 gebruikt is, zie in het woord **Stommen** /
 opdat ik niet genootzaekt zy die weder o-
 verte schryven. **MO-**

* *Eccard ad leges Salicas p. 38. Ut dicam quod
 res est, nostrum MORDEN ego puto descendere
 ab antiqua radice, quæ apud Cambro Britannos
 super est. Iis enim MURNIO dicitur occultare,
 insidiari, & hinc MURN, MURDWN, ha-
 triddium occultum.*

MORELLEN, een soort van laeter kerffen, welke zeer donker bruin van koleur, en bynae zwart zyn, gelyk de Mooren. Ik twyffel niet of dit woord komt ook uit het Fransch, hebbende **MOREL** in de oude Fransche tael zwart beteekend. *Grande chronique de France, tom. III. feuillet 25. vol. 1. Et ainsi accompaigné vint le dit Empereur a la dicte chapelle, & la se fit descendre de la liètiere de la Royne en un hostel, & fut mis sur le destrier que le Roy luy avoit envoye a Saint Dorns, lequel estoit MOREL. Et semblablement monta le Roy des Romains sur iceluy que le Roy lui avoit envoyer, le quel estoit semblable MOREL. Et apensément le Roy de France leur donna tout d'un poil, qui est le plus long & a l'opposite du blanc, pour ce que es coustumes de l'Empire les Empereurs ont accoustumé d'entrer es bonnes villes de leur Empire, & qui font de leur Seigneurie sur un cheval blanc. Si ne voulut pas le Roy qu'en son Royaume il fist ainsi, afin qu'il ne peut estre noté a aucune signe de domination.*

De uitlegging van deeze plaets in heddendaegs Fransch kan men zien in de geschiedenis van Vrankryk door Daniel tom. VI. p. 475.

Robert Etienne zegt *Moreau ou MOREL Equus niger. Nicot*, die doorgaans de woorden van Etienne behoudt als hy niets byzonders over een woord te zeggen heeft, zegt het zelve.

Froissart Liv. II. ch. 92. p. 62. Jehan Lyon tout devant, monté sur un cheval MOREL. Zie *Menage Dict. etimol.* in het woord **MOREAU**.

MORSIG. *Maussade.* Ik verzeker niet dat beide die woorden uit eenen oorsprong komen, doch het komt my zeer waarschynelyk voor. En zoo de oorsprong die *Menage* aan het woord *Maussade* geeft waer is, kan dat niet van ons woord gekomen zyn; maer het ons moet dan volstrektelyk van het Fransch woord gekomen zyn.

MOSTAERD. *Moutarde.* Zie *Menage* in dit woord.

MUIT, kist daer men vogeltjens in zet. **MUE.** Zie van dit woord *Voss. de vitis fermouis. Lib. I. cap. 12. p. 259. Menage* in het woord *Mue. Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Muta.* Die zegt dat dit woord meest van valken gebruikt wordt.

MUTS een hoofddekfel. Of dit een oor-

oorspronkelijk duitsch woord is of niet kan ik niet bepaalen. Doch ik vind in de Fransche taal het woord *Aumuce*. Welk, schoon het thans niet van dezelve beteekenis is, nochtans in oudetyden het zelve beteekend heeft.

Thans beteekent *Aumuce* of *Aumusse*, want ik vind het op beide die wyzen geschreeven, een bont vel, het zy grys, het zy van hermynen, welk de kanoniken in de Roomsche kerk, als zy op het koor zingen, of andere diensten doen, op den arm draegen. Doch in oude tyden hebben de kanoniken mutsen op het hoofd gehad met bonte vellen gevoerd; welke ook de schouders bedekten, en die wierden *Aumuces* genoemd; en wierden ook van anderen, zelf van koningen, gedraegen. In plaets van welke mutsen de kanoniken naederhand aen die vellen, welke zy thans alleen tot fieraed en teeken hunner waerdigheid op den arm draegen, den naem van *Aumuces* gegeven hebben. *Felibien Histoire de Paris*. Liv. IX. p. 428. *A Thomas de Mauléon decedi en 1252 succeda l'Abbé Gerard de Moret dans l'Abbaye de St. Germain des prez. De son temps les religieux de son Abbaye re-*

présenterent au Pape Alexandre IV. qu'ils estoient sujets a beaucoup des infirmités a cause du froid qu'ils enduroient en chantant au chœur les heures canoniales testes nues, selon la pratique usitée dans leurs monasteres. Et a cette occasion ils le supplierent de leur permettre de porter des AUMUSSES. Le Pape, par sa bulle datée d'Anagni le 4 Dec. 1254, donna charge a l'Abbé de leur accorder ce qu'ils souhaitoient. L'AUMUSSE n'estoit en ce tems la qu'une espece de Camail de drap simple ou fourré des peaux, qui servoit a couvrir la tête & les epaules. Dont la plupart des chanoines ont fait depuis un ornement qui ne sert qu'a charger les bras. Camail beteekent eigentlyk eenen kap, die het hoofd en de schouders bedekte: die is thans door de Bischoppen in een manteltjen veranderd. Zie Du Cange gloss. Latinit. in het woord Camelauus. Doch om weder te keeren tot Aumuces. Du Cange dissert. XXIV. sur Joinville zegt, nae dat hy penningen voortgebracht heeft van koningen van Vrankryk met Aumusses op het hoofd, les AUMUSSES ne se portoient pas, comme a present, sur les bras. Elles servoient a couvrir la teste, & n'estoient pas particulieres aux chanoines, mais tous les hommes les portoient

toient indifféremment. La chronique de Flandres nous apprend que le chapeau se mettoit sur l'AUMUSSE. Les Rois mettoient la couronne sur l'AUMUSSE. Zie denzelven ook gloss. Latinit. in het woord *Almucia*, en *Menage* en *Caseneuve*, beide in het woord *Aumace*, die alle van gedachten zyn dat misschien dit woord komt van ons woord **muts** of **hoofdmuts**.

In het woordenboek van Kiliaen vind ik **Mutse** / **Amutse** / **Almutse**. Waer uit men zou kunnen denken dat in oude tyden het woord **Almutse** ook in ons land gebruikelijk was, ten minsten in Brabant: want dat woordenboek is, gelyk hy zelf zegt in zyne voorrede, een woordenboek der Brabantsche tael. Of Kiliaen moest dit woord van het bastaerd Latyn *Almucium* gehaald hebben.

MYTEN. *Mites.* Wormen die in de kaes komen. Zie *Menage* in dat woord.

NAP. By het geen daer over gezegd is in myne eerste aenmerkingen voeg, om te toonen dat het al een zeer oud woord is, *Joinville Hist. de St. Louis* p. 61. *Messire Geoffroy de Sergines le deffendit en la faczon que le bon serviteur deffendit le HANAP de son seigneur de pours des monches.*
Zie

Zie *Du Cange glossar Latinit.* in het woord *Hanapus* die het afleidt van het Saxisch woord **Hnap**.

NEK. *Nuque de cou.* Du Cange in het woord *Nucha* zegt dat dit een Arabisch woord is.

NIET. In de oude Hollandsche schryvers vindt men veel **ni** of **nie**. Dus vindt men het by Klaes Kolyn vers 11. 41. 51. 60. 127. 809. 830. 834. 839. 1005. en 1193.

Watet NI 't en sal NI scaden.

By alle welke plaetsen de Heer van Loon diergelyke uit andere schryvers bygevoegd heeft. Anal. Matthæi tom. 1. p. 668. en 704. De oude Fransche Schryvers zeiden, in de plaets van *pas* of *point*, welke nu indien zin gebruikt wordt, MIE. *Ville-Hardouin* ch. 9. *Il leur semble qu'ils n'avoient MIE gens assez croisez.* ch. 11. *Ne vous merveillez MIE se li termes est long.* *Joinville preface de l'histoire de St. Louis* p. 4. *Pourtant me semble qu'on n'a MYE assez fait qu'on l'a mis en nombre.* *Froissart* Liv. I. ch. 75. p. 83. *Ils ne vouloient MIE faire blecer leur gens.* ch. 77. p. 85. *Le Roy qui ne voulut MIE*
issir

iffir du conseil de ses hommes, s'y accorda.
 ch. 78. p. 86. *Cher Sire ne me veillez*
MIE *mocquer ni tenter.* En honderdrael
 in andere plaetsen. Zie Menage in het
 woord *Mie*, die meent dat het komt
 van *Mica*, welk ik werk heb te gelooven.
 Ik meen dat het van ons *Nie* komt,
 of dat beide die woorden uit de oude
 Duitsche of Keltische tael komen. Daer
 ik meer in bevestigd word door eene
 plaets, welke Menage aengehaeld heeft
 uit Charles de Bouville. *Apud Belgas*
vox est frequentissima, apud ceteros Gallos
vix auditur.

OIR voor kinderen, naekomelingen
 vindt men in alle oude Nederduitsehe
 boeken en zelf ook in de hedendaegsche,
 voornaemelyk **Wannelijk oir**. Dit is af-
 komstig van een oud Fransch woord *Hoir*.
 In de wetten van St. Louis vindt men Liv.
 I. ch. 62. *Dame n'est que Bail de son heritage,*
puisqu'elle a HOIR MASLE, ne elle ne puet
donner ne choisir a menuiffement de l'OIR.
 By Froissart vindt men in den inhoud
 van het 65 hoofdstuk des eersten boeks.
Comment le Duc de Bretagne mourut sans
HOIRS. Welk hy in het verhael zelf
 uitlegt. *Ce Duc quand il trépassa de ce sie-*
cle

ele n'avoit nuls enfans ne n'eut oncques de la Duchesse sa femme. Het is niet nodig dit met veele bewyfen te bevestigen. Men vindt het in alle fchryvers. Het komt, gelyk Menage en Nicot zeggen, van het Latysch woord *Heres*.

ONTSNAPPEN. *Echapper.*

OUWEL. *Oblie.* Zie Du Cange gloss. *Latinit.* in het woord *Oblata*.

PAERS. *Pers.* Zie daer van myne eerste aenmerkingen bladz. 129. *Jean Juv. des Ursins Hist. du Roy Charles VI. p. 446. Et ceux de la ville grand foison estient vestus de robes Perffes. p. 501. Deux draps de soye Perse semez de fleurs de lys d'or.* Zie Du Cange gloss. *Latinit.* in het woord *Persus*.

PARKEMENT. *Parchemin* Ik had eerst voorgenoomen dit woord geheel over te slaen, en het zelve alleen te zetten op de lyst, welke achter volgen zal, der woorden die zoo wel in 't Fransch als in 't Nederduitsch uit het Latyn komen, gelyk ik ook met **Papier** gedaen heb, omdat niets anders over 't zelve te zeggen had. Want de geschiedenis te verhaelen hoe het van de stad Pergamum oorsprongelyk is, die bekend genoeg is, is van myn bestek niet. Doch dewyl ik
zic

zie dat thans veele lieden om hunne wysheid te toonen, en de kennis welke zy van den oorsprong van dit woord hebben **Pergament** schryven, moet ik zeggen dat ik geloof dat men **Parhement** moet schryven, en dat het niet rechtstreeks uit het Latynsch *Pergamena* komt, maer uit het Fransch *Parcbemin*, welk eerst van dat Latynsch woord gekomen is. Die alles wat over **Parhement** en **Papier** te zeggen valt wil leezen, kan dat vinden in het laetst van het VII. boek van Prideaux historie der Jooden.

PARUIK. *Perruque.* Zie Menage in het woord *Perruque*, die zegt dat het een nieuw woord is, welk geen honderd jaeren voor zynen tyd * in de Italiaensche tael, en van daer in de Fransche, inge-

* Dat al lang voor dien tyd eene manier van valsch hair te krullen en met het zelve het hoofd op te sieren in gebruik is geweest begryp ik uit *Oliv. de la Marche Liv. I. ch. 9. p. 196. Et d'abondant avoient iceux pages CHEVEUX crespex, a la facxon de Allemaigne, & croy qu'ils furent ARTIFICIELS, & non pas leurs propres.* Zie ook Voss. de vitiiis sermonis Lib, II, cap. 15. p. 267.

gevoerd is, en uit de zelve in de Hoog en Nederduitsche, Engelsche en alle andere taelen is overgenoomen.

PANTOFFEL. *Pantoufle.* Zie Menage in dat woord, die zegt dat het Fransch woord afkomstig is van het Duitsch.

PASSER. *Compas.*

PIK. Houweel om mede in den grond te hakken. *Pic.* Froissart Liv. III. ch. 18. p. 63. *Et portoient ceux qui secondement alloient PICS & hoyaux en leurs mains pour percer & bouer le mur.* ch. 38. p. 119.

Et tenoit un PIC de fer, dont il ouvroit a son pouvoir pour derompre & abbatre le mur. Menage in het woord *Houe* zegt. *Les François ont appellé PIC un autre instrument a cause de la ressemblance qu'il a avec le bec d'un Piverd.* Zie hem ook in het woord *Piverd*. Als dat waer is, zou ons woord van het Fransch moeten komen. Doch ik twyfel of ons woord niet het oorspronkelijk is, afkomstig van **pikken**. Doch zoo ons woord uit het Fransch komt, moet *Pikken* uit dat woord komen.

PINT, een maet van wyn, bier, melk en allerleye vocht. *Pinte.*

PLAET.

PLAET. *Plaque.* Zie myne eerste aenmerkingen blaz. 130. In het oud Fransch vind men ook **PLATE.** Froissart Liv. I. ch. 49. p. 181. *l'Allemand Escuyer l'atteignit tellement de son glaive roide & fort qu'onques ne brisa, mais perça la targe, les PLATES & le bocqueton & lui entra dedans le corps, & le poignit droit au cœur, & l'abbatit du cheval navré a mort Daniel de la milice Francoise tom. 1. Liv VI. ch. 1. p. 288.* deeze plaets aengehaeld hebbende zegt: *Le mot de PLATES en vieux langage signifioit des lames ou plaques de fer, dont étoient faites les armures, des quelles je parle. Froissart Liv. I. ch. 207. p. 215. Mes sire Regnaud lui bouta celle roide espee dedans le corps, qu'il perça tout outre les PLATES, & la lui fit passer de l'autre lez.*

PLAETS. *Place.* Goldastus ad Eginhardum de vita Caroli Magni p. 172. van den druk te Utrecht 1710. *Conventus populi appellatur Placitum. Habebatur in campo patenti hinc derivata vox PLATZ.* Van het woord **PLACITUM** zie eene breede verhandeling by *Du Cange gloss. Latinit.* in dat woord. Menage leidt het woord *place* af van *platea*, welk my waerschyndelyker voorkomt.

G

PLAT.

PLAT. *Plat.* Zie Du Cange gloss. Lat. in het woord *Plata*.

PLEISTEREN, op den weg zich in een herberg ophouden om te eten of te drinken, of de paerden voer te geven. De oude schreeven **PEISTEREN**, welk my doet begrypen dat het afkomstig is van het oud Fransch woord *Paisstre*, voor welk men thans gebruikt *repasstre*, waer van het woord *repas*, voor eene maelyd, afkomstig is. Doch daerom ben ik niet van gedachten dat men thans behoort te schryven **Paisteren** / gelyk sommige willen. **Pleisteren** is door lang gebruik bekrachtigd, en dat gaet boven alle oorsponkelykheid.

PLEITEN. *Plaidier.* Zie Menage in het woord *Plaidier*, en *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Placitum*, die beide dit woord afleiden van het Latynsch *Placitum*.

PLUIS. *Pluche.* **PLUISEN, UIT-PLUISEN.** *Eplucher.*

POMP. *Pompe.* Zie Menage in dat woord

POOT van een beest, *Pate.*

PREUTS. De Heer Huidekoper in zyne proeve van tael en dichtkunde
bladz.

bladz. 437. zegt dat dit woord het zelve is als het oud Fransch woord *Preux*, en stelt zelf dat dit woord afkomstig is van ons woord *Preuts*/ dat reeds voor duizend jaeren in onze tael bekend is geweest. Doch ik heb werk om dat te gelooven, en stel vast dat het twee byzondere woorden zyn, die met elkander geene gemeenschap hebben. Want beide die woorden hebben dezelve beteekenis niet. *Preuts*, volgens de uitlegging van dien Heer zelf, beteekent **spijtig / gelijk doorgaans de meisjes zijn die haere eigene schoonheid kennen.** Dat beteekent het Fransch woord *PREUX* niet. Ten minsten ik weet niet het ooit in dien zin gelezen te hebben, maer altyd in de beteekenis van dapper, kloekmoedig. *Un PREUX cheuxlier. Les neuf PREUX*, en het daer van afkomstig woord *PROUESSE* beteekent dapperheid, heldenmoed. *Il a fait maintes PROUESSES &c.* Hy heeft veele helden daeden bedreeven. *Ville-Hardouin Histoire de la conquête de Constantinople ch. 88. Il ere mult PREUZ & mult vaillant.* En in honderd andere plaetsen vindt men het in dien zin. Zie de woordenboeken van de *Academie Françoise, Richelet, Furetiere,*

tiere, die alle dit woord uitleggen, *brave, courageux; vaillant*. En byzonder *Nicot thesor de la langue Françoise* in dat woord, die zegt: *c'est un mot vulgaire Francois, qui signifie chevalereux, & de grand effort aux armes. Aussi les anciens Francois ont toujours donné cet epithete d'honneur aux chevaliers, SAGE, PREUX & LOYAL, ou PREUX & HARDY: car communement PREUX est prins pour vaillant, comme PROESSE pour vaillance*. Welk my doet volkomene toestemming geeven aen *Menage* en andere, die dat woord afleiden van *Probus*, daer *Nicot* het ook van afleidt. Want dus beteekende in onze oude tael het woord **broom** ook dapper. En in de oude kronyken, romans en andere boeken vindt men veel **Een VROOM man** / voor een dapper man. Een **broom** Ridder enz. In het woordenboek van *Plantyn* **broom**. *Preux, honeste, vaillant. Probus, integer, candidus, justus. Een broom ridder. Un PREUX & vaillant chevalier. Strenuus miles, validus. VROME seijten PROUESSES, vaillantises*. Zie ook *Kiliaen* in het woord **brom**.

En

En Melis Stoke in Godévaert met den
bult vers 11.

**Want si droeg Godebaerde den Bulgien/
Dien Edelen / stouten VROMEN Baroen.**

Dus worden ook die welke in onze
tael II. Sam. 23. vers 8. overgezet zyn
de Helden Davids in oude Fransche o-
verzetting genoemd *Les PREUX que
David avoit.* Froissart Liv. I. ch. 326.
p. 417. *Si tost que le Roy de France sceut
la mort du Roy Eduard d'Angleterre, il dit
que bien noblement & vaillamment avoit reg-
né, & que bien devoit estre de luy nouvelle &
memoire au nombre des PREUX.* En Liv.
I. ch. 54. p. 61. *Les quels avoient avec eux
chevaliers & Escuyers PREUX en armes.*

En **vroom** voor dapper vindt men ook
in de plaets van Melis Stoke aengehaeld
door den Heer Huidekoper bladz. 438.

**Godebaerde den bocheus /
Die sere VROME was ende PREUS.**

Daer wel aengemerkt. moet worden

dat daer staet **Preus** zonder t. Welk niet is het Hollandsch **Preus** / maer het Fransch **PREUX**. Men vindt in Melis Stoke op verscheidene plaetsen meerder Fransche woorden. Het schynt dat die in zynen tyd met de regeering der Henegousche Graeven in de Hollandsche tacl ingesloopen zyn, gelyk ik boven in in het woord **Balsum** ook aengemerkt heb.

Droom voor dapper vindt men noch in den zelve schryver, in Jan den II. vers 757.

**Tegens hem sullen wi gaen /
Ende VROMELIKE wederstaen.**

PRYS. Prix. Dit woord heeft meer dan eene beteekenis. Het beteekent de waerde van Koopwaeren. Daer van heeft men te Amsterdam alle weeken eene **pyss** **hourant**. Dat komt van het Latynsch woord *Pretium*, waer van het Fransch **Prix**, daer ik geloof dat ons woord van komt.

Men zegt ook **Pyss** voor lof, en **Prijsen** voor looven. Dat komt over een met het oud Fransch woord *Priser*, welk ik my

my verbeeld dat van ons woord afkomstig is.

Ook noemt men een **Prijs** een Schip, of iet anders, welk van den vyand genoomen is. En als iets verlooren en geheel weg is zegt men **het is prijs**: dat moet in het Fransch geschreeven worden. *Il est PRIS*. Van een Schip zegt men dat van den vyand genoomen is, *une PRISE, bonne PRISE* enz. dat komt van het Fransch woord *Prendre*, neemen, welk komt van het Latynsch *Prebendere*.

QUAKKEL. Een vogeltjen ook **Wachtel** genoemd. *Caille*. Menage zegt dat het komt van het Italiaansch *Quaglia*, welk Ferrari afleidt van het Latynsch *Quaquila*.

QUYT. *Quite*. Du Cange en Menage leiden beide het woord *Quite* van *Quietus* af, welk ik ook geloof dat waer is. Doch ons woord **quyt** komt zekerlyk niet van **quietus** / maer wel van het Fransch **QUITE** in de beteekenis van quyttschelding, afdoening van schuld. *Quitance*, vry en gerust stelling. Doch in de beteekenis van iets verlooren te hebben. **Ik ben het QUYT**, **Hy is zijn goed quyt** enz. kan het niet komen van

van *Quietus*. Want verlooren te hebben baert geene gerustheid.

RANSOËN. *Rançon.* *Du Cange gloss. Latinit.* zegt dat dit woord saemen gesteld is uit het woord *Ran*, welk in de Saxische en Deensche tael eenen roof beteekent, en *Sona*, welk in dezelve tael een verbond, ook verzoening beteekent. Zie hem in de woorden *Ran* en *Sona*. Het is bekend dat in alle onze oude boeken, kronyken, brieven enz. **ZOEN** allerley bylegging van geschillen beteekent, welk doorgaens met een zoen geschiede, en hier van **afzoenen** / **berzoenen** enz.

RASP. *Rape.* **Raspen** / *Raper.* Zie *Menage Dist. etimol.* in het woord *Rape*.

REEDE eene plaets in de zee, daer de schepen veilig leggen voor stormwinden, *Rade*.

REGISTER. *Regitre.* *Vossius de vitiis sermonis lib. III. cap. 42. p. 595.* leidt dit woord af van *Regestum* welk komt van *Regerere*, daer *Menage* het ook van afleidt.

ROFFEL, *Rislard.* Een groote Schaef, daer het ruigst van het hout mede moet afgeschaefd worden. Welk daer nae met een fyne schaef overgewerkt wordt.

wordt. Die schaeft wordt ook van de timmerlieden **boozloper** genoemd, in het Fransch *Varlope*, welk woord men klaer zien kan dat door bedorven uitspraek van ons woord gemaekt is. Zie Aubin Dict. de marine in de woorden *Riflard* en *Varlope*.

Men zegt ook **Goffelen** / wanneer iets haestig en ruw gewerkt wordt zonder er nae te zien of het net gedaen wordt, en geheel gelaeten, of geschonden en gequetst. Van eenen werkman die gansch niet net werkt zegt men **Op ROFFELT wat heen**. Van eene Schoonmaekster, die alleen het ruigst vuil weg doet, en niet in den grond helder werkt, zegt men **Zp heeft daer wat ober GEROFFELD**. Wanneer dieven in een huis geweest zyn, en eenig goed weggenomen hebben, zegt men 't **is weg GEROFFELD**, welk beetekent dat het schielyk weggenoomen is. Dit zegt men ook wanneer vyanden in het land geweest en geplondert hebben, en van hongerige vraeten die aen eene tafel geweest zyn, en alles opgegeten hebben. De oude Franschen noemden dit *RIFLER*. Froissart Liv. II. ch. 160. p. 259. *Ils avoient mangé & Riflé*

tout ce que nous avons en ce pays. ch. 37. p. 116. Mais il y avoit tant de Ribaudaille sur le pays en Flandre, en Tournaisis, en la chasteleterie de l'Isle, de Douai, & Artois, qu'ils mangoient & RIFLOIENT tout. Liv. III. ch. 34. p. 110. Le plat pays fut tout Riflé, couru & mangé de leurs gens mesmes. Nicot zegt RIFLER. Rapere. In beide die woorden *Rifler* en *Roffelen* is een be-teekenis van schielykheid ingewikkeld.

ROFFIAEN, hoerenwaerd, *Ruffien*. Zie Menage en Caseneuve in dat woord, en *Du Cange gloss. Latin in Rufiani*.

ROK. Zie myne eerste aenmerkingen bladz. 130--132. *Du Cange gloss. Latin. in het woord Roccus* zegt dat het een Duitsch woord is. Zie ook Caseneuve in het woord *Rochet*.

By de plaets, welke ik in de eerste aenmerkingen bygebracht heb uit *Monstrelet*, kan men ook voegen eene uit *Froissart Liv. IV. ch. 6. p. 19.* daer drie Fransche Ridders in het jaer 1390. alom deeden verkondigen dat zy te *St. Juquelvert*, eene Abdye niet ver van *Kalais* zouden afwachten al wie tegen hen met de lans vechten wou. *Yseront trente jours accomplis & continuels, & tous les trente jours,*
bor-

bormis les vendredis delivreront toutes manieres des chevaliers, Escuyers &c chascun de cinq pointes de glaive ou de ROQUET, lequel le mieux leur plaira, ou de tous les deux. Daer beteekent *glaive* een lans met eene scherpe punt, en *Roquet*, eene punt met wol omwonden. Zoo een speer wierdt ook genoemd *lance Courtoise*. Zie *Du Cange dissert VI. sur Joinville p. 169.* Froissart Liv. IV. ch. 22. p. 184. *Le lundy seroient en celle mesme plaine les soixante chevaliers armez & appareillez pour joster, & attendroient tous venans & jousteroient* COURTOISEMENT *de lances de ROQUET.*

ROL, *Rouleau*. Dus wordt in het Fransch genoemd een rol van stoffen, of iet anders dat in een gerold is. Doch in rechtbanken en andere plaetsen worden de lysten, die in onze taal **rollen** genoemd worden als **monsterrollen** en andere, waarvan komt **rol houden / op de rol zeten** enz. in het Fransch *Roller* genoemd. Zie Menage in het woord *Roole* en daer van *Controlle*, tegen rol, en *Controlleur* die de **tegen rol /** houdt. En dus wordt ook dat gedeelte, welk een toneelspeeler moet

moet opzeggen een **Rol** genoemd bekend is het vers

**De wereld is een Speeltoneel /
Elk speelt zijn ROL, en krijgt zijn deel.**

Dit wordt ook in het Fransch **UN ROLE** genoemd. Dus zegt de Schryver van het boek genaemt *l'Esprit*. *Le hazard joue dans ce monde un plus grand ROLE qu'on ne pense. Moliere Etourdi acte IV. sc. 1. vers 11. Votre Role en ce jeu par cœur doit être. scu.*

ROOVEN. *Rober*. Zie myne eerste aenmerkingen bladz. 132. Dit woord is al zeer oud in de Fransche tael. Men vindt het al by *Ville-Hardouin*. ch. 141. *Et l'Empereeres Morchusflex ne tarda guere qu'il prist une cité quiere a la merci de l'Empereur Baudouin venue, qu'on appelle le Churlot, si la prist & ROBA & i prist quanqu'il i trova. Jean Juven. des Ursins p. 146. Sur mer toujours pilleries & ROBERIES se faisoient. Froisart Liv. I. ch. 124. p. 132. Ce non obstant il y eut dedans la ville des vilains faits de meurtres & de ROBERIES. Du Cange gloss. Latinit. in de woorden *Raub* en *Robare* zegt dat dit woord komt van *Robe**

Robe endat het is *Robas*, *id est*, *vestes*, *vel quamvis supellectilem auferre*, *piller les Robes*.

Als men op dit zeggen van du Cange zou kunnen vast gaen zou ons woord **Rooben** moeten afkomstig zyn van het Fransch *Rober*. Doch ik twyfel of mischien ook het Fransch woord niet van het hoogduitsch *Rauben* komt.

ROS voor Paerd. De oude schreeven ORSE * en dus vindt men het altyd in Me-

* ORSE voor paerd vindt men by Melis Stokke in Florens den III. vers 108.

Met haren ORSEN syn si geronnen
Licht gewapent ten Dyzesen waert.

In Florens den V. vers 54.

Ende gaderde een hzer niet clene /
Beide t'ORSE ende te voet.

In Jan den tweeden vers 890.

Die Bisschop Willelm quam op hem.
t'ORS ende te voet met menigen man.

en vers 921.

Beiden t'ORS ende tevoete.

Doch

Melis Stoke. *Une ROSSE* beteekent in de tegenwoordige Fransche taal een oud bedorven of slecht zwak paerd, daer geen kracht meer in is. Caseneuve zegt: *ROSSE c'est un cheval faible & de peu de valeur. Nous avons emprunté ce mot des Allemands, qui appellent simplement & absolument un cheval Ross.* Zie ook *Dict. de l'A-*

Doch het woord PAERD is ook al in den tyd van den zelve Schryver bekend geweest in Jan den II. vers 914.

Datti ballen moest ter aerde
Was 't lief of leed / van sinen PAERDE.

en 982.

Welde te boet ende te PAERDE.

vers 364.

De Coninc sat op sinen PAERDE.

Van ROS voor Paerd komt rosham / daer de Paerden mede gekamd worden, en, volgens het zeggen van *Eccard ad leges Salicas p. 73. Roshammer* / een Paerdekooper van ROS en het oud Latynsch woord *CAMBIARE*, verhandelen. Van welk woord zie *Menage Dict. etimol.* in het woord *Changer*, en *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Cambiare*.

l'Academie Françoise, Richelet, Furetiere en Menage in het woord *Rosse*. Bekend is het vers van Buleau Sat. V. vers 35.

*La posterité d'Alfane & de Bayard.
Quand ce n'est qu'une ROSSE est vendue
au bazard.*

Doch by de oude Franschen beteekende *Roncin* of *Roucin* (want op beide de wyzen vind ik het geschreeven) een goed sterk paerd, dat pakken draegen kon, welk ook *Sommier* genoemd wierdt, en zelf een paerd welk de Ridder in de geleegenheden van veldslaegen, of andere, tegen de vyanden gebruikten. Dus vind ik by *Du Cange glossar. Latinit:* in het woord *Dextrarius* en in zyn *glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin* in het woord *Destrier* eene plaets aengehaeld uit een oud handschrift. *Il y a chevaux de plusieurs manieres, a ce que li uns sont detriers il autre sont palefroys pour chevaucher a l'aise de son cors. Li autres sont ROUCES pour sommes porter. Froissart Liv. I. ch. 62. p. 70. Ainsi se partirent les coureurs, qui pouvoient bien estre quarante lances, montez sur FLEURS derouffins, & grans & gros. En Liv.*

Liv. IV. ch. 12. p. 43. *Il obeyt a cette parole, & mit lance & targe jus, & descendit de son coursier, & monta sur un ROUSSIN pour voir comme les autres.* ch. 17. p. 69. *fit un departement donner au heraut quarante francs & a l'Escuyer un moult bel ROUSSIN.* Liv. II. ch. 90. p. 232. *Et au departir il luy donna deux cens florins & un moult bel ROUSSIN.* ch. 139. p. 329. *Et quand il print congé le Comte de Foix luy fit donner un beau coursier, & un tres beau mullet, & un tres beau ROUSSIN, tous ensellez tres richement.* De Heer van Joinville in de geschiedenis van St. Louis verhaelt van zich zelf in den slag by Masfure in Egypten p. 44. *Et veez ci tantouft venir a moy ung mien Escuier, qui s'en estoit fuy a tout ma banniere par une foiz, & me amena ung de mes DESTRIERS flamans, & fuz tantouft monté.* En p. 46. het verhael van den zelven slag vervolgende zegt hy. *Et ainsi que j'estois la sur mon ROUCIN, demourant au poncel entre mon cousin le Comte de Soissons a main dextre & Messire de Nouille a la fenestre.* Daer in de eerste plaets DESTRIER, en in de tweede ROUCIN het zelve paerd teekent, kunnende men uit het gansch ver-

verhael van dien veldslag zien dat hy niet van dat paerd afgesteegen was om op een ander te gaen zitten, en ook geen tyd gehad hadt om dat te kunnen doen, noch geen ander paerd by zich hadt.

Het onderscheid tusschen **DESTRIER** en **ROUCIN** kan men zien uit de eerste plaets uit Du Cange aengehaeld, en is hier de plaets niet breder uit te breiden. In de wetten van St. Louis door den Heer Du Cange uitgegeeven vindt men dat sommige leenmannen en onderdaenen aen hunne Heeren verschuldigd waeren paerden tot hunnen dienst te geeven, welk hier ook de plaets niet is om uit te leggen. Alleen komt hier te pas, dat die daer genoemd worden **RONCIN de Service**. ch. 73. En dat die geene zwakke of bedorvene paerden, gelyk thans **ROSSES** genoemd worden, waeren of mochten zyn, blykt uit het 129 hoofdstuk. *Si aucun avoit un boms qui li deust RONCIN de service, & li deist randez moi mon RONCIN de service, car je le vuel avoir je n'en vuel mie avoir deniers. Adone il luy doit amener son RONCIN de service dedans XL. jors, si cil ne li en veut donner p lus long terme, & cil li doit amener*
H
a fraix

a frain & a selle, & a quanque mestiers est,
 & ferré de tous les quatre piez, & si le Sires
 dist, je ne le vuel mie, car il est trop foible,
 cil li pourroit respondre, Sire fetes le essayer
 si comme vous devez. Le Sire puet fere monter
 un Escuyer dessus, si grand comme il l'aura,
 & un haubert troussé derrier & une chaucés
 de fer, si l'envoyer XII. lieues loin, & si il
 le peut bien aller en un jour, & lendemain
 retourner le Sires ne le puet pas refuser par droit.
 Et se il ne puet fere les deux journées li Sires
 le pourroit bien refuser, & conviendroit qui il
 en queist un autre, qui puest fere les deux
 journées. Welke woorden ik vertaelen
 zal, om dat die zeer oud Fransch zynde
 misschien van weinige zouden verstaen
 worden. „ Wanneer iemand eenen leen-
 29 man heeft, welke hem een paerd van
 28 dienst schuldig is, en zegt geeft my
 27 myn paerd van dienst, want ik wil
 26 het hebben, en wil geen geld in de
 25 plaets hebben, dan moet die hem zyn
 24 paerd van dienst brengen binnen veer-
 23 tig dagen, indien hy hem geen lange-
 22 ren tyd wil geeven: en hy moet het
 21 hem getoomd en gezadeld brengen,
 20 met het geen daer toe behoort, en alle
 19 vier de voeten beslaegen. En als de
 „ Heer

„ Heer zegt, ik wil dat paerd niet heb-
 „ ben, want het is te zwak, kan hy
 „ hem antwoorden, Heer doet het be-
 „ proeven op die wys als gy doen moet.
 „ Dan kan de Heer daer eenen stal-
 „ knecht op zetten, den grootsten dien
 „ hy heeft, en leggen een gepakt ma-
 „ lienjak en yzeren broek, en beenstuk-
 „ ken daer achter op, en zenden het
 „ twaelf uren ver. En als het dien weg
 „ wel gaen kan in eenen dag, en des an-
 „ deren dags wederom keeren, kan de
 „ Heer volgens rechten dat niet weige-
 „ ren aen te neemen. Doch indien het
 „ die twee dagreizen niet kan goed mae-
 „ ken, kan de Heer het wel weigeren,
 „ en hy zal genoodzaakt zyn een ander
 „ te bezorgen dat die twee dagreizen af-
 „ leggen kan.”

Du Cange gloss. Latinitatis in het woord
Runcinus zegt dat eenige van gedachten
 zyn dat dit woord *Roncin* een * *Buin* be-
 H 2 tee-

* *Furetiere* zegt *Rouffin est un cheval epais & entier, comme ceux qui viennent ordinairement d'Allemagne & de Hollande.* Dit heeft hy van woord tot woord uitgeschreeven uit *Guillet les arts de l'homme d'Epée* in dit woord, een boek-
jen

teekent, en van dat woord afkomstig is. Dan zou het een ander woord zyn dan *Rosse*. Zie ook *Menage* in het woord *Rouffin*.

ROSSEN, afrossen stokslæegen geeven, *Roffer*. Zie *Menage* in dat woord, en *Richelet*.

ROT. Route. Ik heb in de eerste aenmerkingen gezegd bladz. 89. en 90. dat
men

jen welk meer waerd is dan het thans geacht wordt, zonder het echter te noemen. En dan gaet hy vervolgens redeneeren hoe dit over een te brengen is met het zeggen van *Menage*, dat het van ruin zou koomen en eenen ruin beteekenen. Ik beken dat ik het ook niet kan over een brengen. Gillet voegt 'er noch by, *quoi qu'il en naisse aussi en France*. Welk *Furetiere* achter gelaeten heeft, of *Basnage* die dat boek vermeerderd heeft. Want men heeft in dat woordenboek werk te onderscheiden welk de woorden zyn van *Furetiere* of van *Basnage*.

Het moet zeeker zyn dat *Guillet* door dat woord eenen hengst verstaet. Want ruinen worden in geene landen gebooren. Doch dit woord kan door den tyd van beteekenis veranderd zyn, en dus in de ryschoolen een sterk paerd genoemd zyn, het zy hengst of ruin. Men kan uit het geen ik gezegd heb zien dat het een sterk paerd beteekend heeft.

men in het oud Frans *routes* noemde, volk dat by een behoort, het gevolg van iemand enz. Dit woord vindt men al in Ville-Hardouin. ch. 121. *Et scachiez que de quatrevingt chevaliers qu'il avoit en la ROTE, onques n'en remaint un, qu'ils ne fussent ou morz ou pris.* ch. 195. *Et quand ils virent la ROUTE venir si coururent as armes mult issnellement, - que ils cuiderent que ce fussent li Grieu.* Zie Du Cange *glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin*, in het woord *Rote*. Het is niet noodig dit met meer voorbeelden te bevestigen, die zyn reeds in het voorgaende werk genoeg bygebracht, en overvloedig te vinden. Hier komt alleen te pas, dat het woord **Rote**/naederhand in **Hot** veranderd, in den zelve zin by onze oude schryvers gevonden wordt, het zy dit van het Fransch woord afkomstig zy, het zy het Fransch van ons woord, of misschien beide van eenen anderen oorsprong. In voorgaende tyden wierden de krygsbenden in **Hotten** afgedeeld, en noch heden is dit woord gebruikelijk in de burgercompagnien. Men vindt het by Melis Stokke in Florens den III. vers 172.

**Men hadde metten gzoten gescote
Onteert altemale die ROTE.**

In Koning Willem vers 323.

**Ende deedse komen met gzoten RO-
TEN.**

In Jan den I. vers 1177.

**Een kind dat weet men wale
Dat was gescoten tenen male /
Daer 't mede liep onder die ROTE.**

In Jan den II. vers 72.

**E folc kwam met gzoten ROTE
Weder te scepe met gzoter pine.**

En vers 1992.

**Eierst dat men quam in Dubeland
Spzanc een wt die ROTTE te land
Da enen man die boz hem liep.**

Vers 3013.

Ende wederstaen die blaemse ROTEN.
vers

Vers 4369.

**Men bede gaen 't flaemsce diet
ROTE an ROTE in Zierikzee/
Gefike dat men driebet bee.**

En hier van **Roten** voor saemen ver-
gaederen, waer van het woord **saemen-**
rotten.

Klaes Kolyn vers 18.

En de menschen ROTE te hope.

Zie daer de aenteekening van van
Loon.

ROTS. *Roche. Rocher.*

RUSIE, dit woord word veel ge-
bruikt in Holland om krakeel en gevecht
te beteekenen. In den zelven zin heb
ik het gevonden in Froissart Liv. IV.
ch. 7. p. 220. *Et avoit son menton coupé en
une noïse & RUSE, ou il avoit un peu pa-
ravant esté.* Ook beteekent het grooten
omslag en moeite. Froissart Liv. IV.
ch. 115. p. 314. *Ce ne sera ja que ceux de
Bourdeaux & de Bayonne se tournent Fran-
cois. Car ils ne scauroient vivre en leur dan-*

H 4

ger,

ger, & ne scauroient Souffrir les RUSES qu'ils font. En in dien zin heb ik het de burgers van Doornik meenigmael hoo- ren gebruiken.

RUWAERD heb ik gezegd in de eerste acnmerkingen bladz. 133. dat af- komstig is van *Regard*. Dat heb ik daer met plaetsen genoeg bevestigd, doch zal er hier noch een of twee byvoegen, daer het ampt van Ruwaerd bekleeden wordt genoemd *Avoir le Regard*. *Froissart Liv I. ch. 234. p. 282. Jehan Chandos, qui estoit conestable d'Aquitaine, & REGARD avoit, par droit d'armes, sur telles besognes. Liv. II, ch. 88. p. 147. Le Duc d'Anjou pour ce tems de droit avoit le REGARD & l'administration principale du Royaume car il estoit l'ainé de ses freres. Liv. III. ch. 63. p. 175. Le Seigneur de Neufville avoit le REGARD & gouvernement de Northumbellande encontre les Escossois.* En in Fl. van der Haer *des chastellains de Lille Liv. I. ch. 7. p. 145.* vindt men eenen Latynschen brief geschreeven door Margerite Graevin van Vlaenderen te Douay 1256. op St. Jakobs en St. Christoffels avond, in welken het woord **Ruward** overgezet is door *Respektor*. En dus vindt men

men ook in Froiffart Liv. I. ch. 226. p. 260. *Par dessus vous n'aurez vous point d'autre REGARDEUR.*

RYK. *Riche.* Nicot zegt dat het woord *Riche* komt van ons woord **Rijk**. Zie Menage en Caseneuve in dat woord. En *Du Cange gloss. Lat.* in het woord *Rici*.

RYM. *Rime.* Deeze woorden zyn beide afkomstig van het Latynsch woord *Rythmus*. Doch dat woord heeft eigentlyk in het Latyn beteekend de vloeyende uitspraek van een vers, welke men in het Fransch noemt *la Cadence*. Welk het in onze tael en in het Fransch niet beteekent, maer den uitgang op eenen klank. Zie *Du Cange gloss. Latinitat:* in het woord *Rythmus*.

SABEL. *Zibeline.* Dit is het vel van een klein beestjen in het Fransch *Murte* genoemd, welk zwartachtig bruin is, en tot voeringen, moffen en ander bontwerk gebruikt wordt, genaemd na de stad *Zibeth* of *Zibeleth*, welk is het oud Biblis, gelegen tusschen de stad Antiochien en het kasteel Archas, daer die vellen, welke ook Babilonische vellen genoemd zyn, verkoft wierden, en naer
Europa

Europa vervoerd. *Zie du Gange I. Dissert. sur Joinville p. 136. 137. en glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin* in het woord *Hermine*.

SAFRAEN. *Safran.* Dit woord is afkomstig van het Arabisch woord *Zo-pheran*, welk het zelve kruid beteekent, volgens het zeggen van *L. Emeri Diët. des drogues simples* in het woord *Crocus*, en *Menage Diët. etimol.* in het woord *Safran*, en *Huet Dissert. diverses tom. II. dissert. XIX. p. 146.*

SAP van eenen boom. *Seve.*

SCHALMEY. Muziektuig. *Schalmaye. Ol. de la Marche liv. II. p. 558. Le bouc jouoit d'une trompette sacqueboute, & les trois chevres jouoient des SCHALMAYES. Froissart Liv. IV. ch. 13. p. 53.* noemt die *CHALEMELLES*.

SCHANDE. Ik houd my verzeekerd dat dit woord komt van het Fransch woord *Scandale*, welk komt van het Latynsch woord *Scandalum*, en dat weder uit het Grieksch. Dit woord beteekent eene ergernis. Want de eigentlike beteekenis van **Schande** is dat eene daed zoo aenstootelyk is, dat anderen
dezel-

dezelve moeten aenmerken als een quaed welk oneer en verachting aenbrengt.

De Heer Huidekoper in zyne proeve van tael en dichtkunst bladz. 622. zegt dat het woord SCHENDEN van dit woord afkomstig is. Ik hoop dat die Heer, voor wiens geleerdheid en taelkunde ik zeer groote achting heb, my niet quaelyk zal neemen, dat ik hier omtrent van een ander gevoelen ben, denkende dat het een oorsprongelyk byzonder woord is, welk met dit geene gemeenschap heeft. De eigentlyke beteekenis van het woord **Schenden** is iets bevlecken, breeken, verminken, onaenzienelyk maeken. Men **schend** een schilderye, een kleed en diergelyke wanneer men dat met vlakken besmet, of een stuk afscheurt. Men **schend** een getal van porceleine kopjes of glaezen, wanneer men eenige van dezelve breekt of wegneemt. Men **schendt** boomen, wanneer men door affnyden van den bast den wasdom der jonge boomen belet. En om niet alles op te haelen, men **schend** een aengezicht, wanneer men het zelve wonden toebrengt, die een leelyk aenschouwen te weeg brengen, en altyd

tyd in het zelve naelaeten. **Die zynen neus affnijdt/** zegt een gemeen spreekwoord, **schend zijn aengezicht.** Doch dit brengt altyd geen oneer of schande toe, wanneer een braef krygsman door het verliezen van zynen neus, oog, tanden, of andere wond hem door den vyand toegebracht, een geschonden aengezicht behoudt, zal hem dat, ver van schandelyk te zyn, zyn gansch leeven lang, op alle plaetsen waer hy komen zal, tot groote eer verstreken.

Ik weet wel dat men in onze tael zegt **te schande maeken** voor geheel verderven, gelyk ik zelf bladz. 66. in dit boek gezegd heb. Doch ik geloof dat die spreekwys in onze tael veel jonger is dan beide deze woorden, en door misbruik en onkunde van eenige, welke de eigentlyke beteekenis van beide deeze woorden niet geweeten hebben, ingevoerd. Ook beteekent die spreekwys niet eenigen vlek of letzel toebrengen en onaenzienelyk maeken, maer vernielen: welk **schenden** niet beteekent. Van al wat geschonden is, blyft doorgaens het grootst gedeelte overig.

SCHARLAKEN. *Ecarlate.* Ik heb
in

in de voorgaende aenmerkingen bladz. 157. gezegd dat men **Scharlaken** niet alleen van rood laken vindt, maer ook van andere koleuren, en ook het woord **rood** daer wel bygevoegd **rood scharlaken**. *Marot dialogue de deux amoureux* p. 20.

*Elle vous avoit puis apres
Mancherons d'ECARLATE verte.*

Froissart Liv. I. ch. 25. p. 133. *Fut a table en draps fourrez de bermine, d'ECARLATE vermeille sans manches.* In het *Ceremonial de la France* uitgegeeven door Theod. Godefroi p. 236. *Après marcherent les Greffiers, civil & criminel du dict Chastelet, les Audiençiers & Sousaudiençier vestus d'ECARLATE violette.* p. 322. *Après le dict Seigneur marchoit tout seul le chevalier vetu de son manteau & epitoge d'ESCARLATE rouge, fourré d'bermines.* *La grande chronique de France.* Welk de kronyk is der monniken van St. Denis. tom. III. p. 25. *Estoit vestu le Roy d'une cotte bardie d'une ESCARLATE vermeille.* En een weinig verder: *Et aussi avoit le Roy de ses officiers en grand estat en grant quantité, vestus chacun de deux*

deux robes, les unes de veluau, & les autres de deux ESCARLATES parties; welk ik geloof dat moet overgezet worden: **Gekleed pder met twee rokken / die zeekerlyk over elkander aengetrokken geweest zyn, de eene van flutweel / en de andere van fijn laken / elke helft van eene bijzondere couleur :** dat is te zeggen de eene helft van eene kouleur, en de andere van eene andere, welke hier niet genoemd worden, doch in dezelve inhaling welke hier beschreeven wordt, welke die is toen Keyzer Karel de VI. Koning Karel den VII. in Parys quam bezoeken in het jaer 1377. heb ik verscheidene gevonden die met rokken half blaeuw en half wit gekleed waren *robes mi parties de blanc & de bleu.* bynae op de zelve wys als thans veele weeskinderen gekleed gaen. En eene plaets uit de geschiedenis van dien zelve Koning Karel den vyfden door Menage in het woord *Miglias* aengehaeld. *Un mantel froncy d'une ESCARLATE rosée, fourée d'Ermines, a trois boutons d'or garnis de Miglias.* In de juridique observatiën van Mauregnault bladz. 260 is een oud vonnis van het hof van Holland van den 2. Aug. 1441.

1441, door welke een ten onrecht genomen schip vry verklaerd wordt. In de optelling van welks lading men vindt **twee zwarte bonnetten van SCHAR-LAKEN**. Zie ook van Loon aloude regeeringwys V. deel 9. hoofdst. bladz. 273. van **witte SCHAERLAKENE boozen**. Die dit woord afleidt van den zelve oorsprong, daer ik in myne eerste aenmerkingen gedacht heb dat het van afkomstig was.

SCHAVOT. *Echaffaut*. Du Cange *observ. sur Joinville* p. 68. 69. 70. zegt dat de ouden bedekte galereijen van hout maekten, om de steden en kasteelen, welke zy wilden ondermynen, te naederen, die *chats* genoemd wierden: en dat zy somtyds boven op dezelve houte toorens maekten tot versterking, en dat die galereijen welke van zulke toorens voorzien waeren, *chats faux* *, of *fauts chats* ge-

* Dus vindt ik in Froissart Liv. I. ch. 121. p. 127. (welke plaets ook door Du Cange aengehaeld wordt) *Le lendemain vindrent deux maistres Engigneus au Duc de Normandie, qui dirent que s'on leur vouloit livrer bois & mesriens; ils feroient quatre CHAFFAUX, qu'on meneroit aux murs*
du

genoemd wierden. Dat daer van het woord *ECHAFFAUD* afkomstig is, om eene stelladie van planken te beteekenen.

SCHEE-

du chastel, & seroient si haux qu'ils surmonteroient les murs. Welk beteekent, „ dat den volgenden „ dag twee vernuftige werkmeefters van krygs- „ werktuigen by den Hertog van Normandien „ quaemen, en tot hem zeiden als men hout en „ balken wou leeveren dat zy dan vier hooge „ galeryen (*chaffauds* genoemd) maeken zou- „ den, welke men tegen den muur van het ka- „ steel zou kunnen voeren, die in hoogte den „ muur zouden te boven gaen.”

In Melis Stoke vindt men in Jan den I. vers 619.

Men salre bliden maken sterke /
Ende anegaen met groten werke /
Met CATTEN ende met EVENHOGHEN.

Die EVENHOGEN zyn zulke torens ge-
 weest welke op die galerijen gemaekt wierden.
 Of misschien andere torens welke op raden ston-
 den, en overal vervoerd konden worden Die
 wierden in het Fransch genoemd *BEFFROIS*,
 van welke men zien kan *Du Cange sur Joinville*
pag. 67. 68, en *Daniel de la milice Francoise*
Liv. VII. ch. 3. p. 399--402. du I. tome welke
 Schrijvers beide zeggen dat dezelve op vier raden
 ston-

SCHEELEN. *Chaloir*. Het **scheelt** my niet. *Il ne me CHAUT point*. Zich aen iet niet veel gelegen laeten liggen/*mettre en nonchaloir* Zich niets aentrekken/*se CHALOIR de rien*. Een onverschillig man, die geen moeite doet om zig ergens aen te laeten gelegen liggen, *un homme NON CHALAND*. Ville-Hardouin ch. 107. *Il ne CHALOIT a ceux qui l'ost voloit depecier de meillor ne de peior*. In de oude overzetting van den bybel I. Cor. vers 16. *Il me CHAUT bien peu d'estre jugé de vous ou de jugement d'homme*. Froissart Liv. I. ch. 277. p. 351. *Il ne m'en CHAUT dit Messire Jehan Chandos, je n'ai mesbuy volonté de chevaucher*. Liv. II. ch. 99. p. 169. *Il ne leur CHALOIT rien de Comte ne de Baron, ne de chevalier qui fut en Flandres*. p. 207. *Dont les profits estoient comme nuls, & mis a NONCHALOIR & grande negli-*

stonden. Doch Follard, in het tweede deel zyn'er aenmerkingen op Polybius, toont aen dat zulke zwaere gevaerten door vier raden niet konden gedraegen worden: en in de prénten, welke hy van dezelve geeft, staen die op acht raden. Van dezelve meerder te zeggen is buiten dit beslek.

gligence. Zie *Menage Dist. etim.* in het woord *Chaloir*, en Nicot in dat woord, die veele voorbeelden heeft van dat oud woord: want thans is het niet meer in gebruik.

SCHEPEN. *Echevin*. In myne eerste aenmerkingen bladz. 134. staet door eene drukfout SCHEPPEN. Zoo veel ik vinden kan, zyn alle die welke over de afkomst van woorden geschreeven hebben, als *Menage*, *Vossius*, en andere, met dit woord verleen, en weeten den rechten oorsprong niet te vinden. Al wat zy weeten te zeggen is, dat het een oud woord is, en een duitsch woord, en dat het woord *Scabinus*, in het verbafterd Latijn daervan afkomstig is. *Florens van der Haer des Chatelains de Lille* Liv. I. ch. 2. p. 21. Zegt dat het komt van het woord *Scheppen*, en dat hy in oude Vlaemsche boeken geleezen heeft een *Scheppenbaer man*, welk beteekend een voornaem man die bevoegd is te kunnen *Schepen* gemaekt worden. En dat daer van afkomstig is dat men te Rysel nooit zegt *faire Eschevins*, maer altyd *créer Eschevins*.

SCHERMEN, *Escrimer, Du Can-*
ge

ge gloss. Latinit. in het woord *Scrama* leidt het woord *Escrimer* af van het Nederduitsch woord *Schramme*, welk hy zegt dat Kiliaen uitlegt *vulnus casum inflatum*, en zoo vindt ik het ook in Kiliaen.

Het kan zyn dat het woord **SCHRAMME** dit in Brabant beteekent, of in den tyd van Kiliaen beteekend heeft, want het woordenboek van Kiliaen is een woordenboek van de Brabandsche tael. Doch zoo veel ik dat woord in onze tael ken, beteekent het niet anders dan een schrab over de hand, of een ander deel des lichaems met eene spelt, naeld, klauw van een kat of diergelyk, welke alleen in den huid gaet, en niet tot het vleesch indringt, in het Fransch genoemd *Egratignure*.

In Gelderland heb ik meenigmaelen schreefkens met kryt op eene ley, plank of tafel gehield, **schrammen** hooren noemen.

Menage zegt dat het woord *Escrimer* komt van ons woord **schermen**.

SCHERMUTSELEN. *Escarrouber. Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Scara* zegt dat dat woord een troep soldaeten beteekent, van het Duitsch woord

Schaet of **Schaete** / een hoop volks, waer van de Franschen gemaakt hebben *Esquierre*, en vervolgens *Esquadron* *, welk thans in gebruik is. En in het woord *Scaramutia* zegt hy dat eene **Scher-
muffeling** een gevecht is van eenen kleinen hoop volks, die in eene hinderlaeg gelegd is, en dat dit woord komt van *Scara* en *Musser*, welk in 't oud Fransch beteekende schuilen, of zich verbergen.

Dit woord *Musser* komt zeer veel by de ouden voor in die beteekenis. Daer van voorbeelden by te brengen komt hier niet te pas. Zie *Menage* en *Nicot*, beide in het woord *Musser*. *Menage* in het woord *Escarmouche* zegt dat het ook van ons *schermen* komt, zoo wel als *Escrimer*.

SCHREUWEN. *Crier*.

SCHROEF. *Ecroue* of *Escroue*. Dit woord beteekent eigentlyk in het Fransch

* Van dit woord *Esquadron* geeft *Daniel Histoire de la Milice Francoise tom. I. liv. V. ch. 1. p. 230. 231.* eenen anderen oorsprong, dat afleidende van *Scala* een ladder. Doch ik geloof dat ons Duitsch woord *Schaete* hem onbekend geweest is.

Fransch den schroef niet, maer de moer, het rond gedraeid gat, daer de schroef, welke *Vis* genoemd wordt, ingaet, en vast houdt. Het is zeer waerschynelyk dat dit woord komt van ons woord **Schroef**.

SCHRYN. *Escrain*, en daer van **Schryntwerker**. Zie eerste aenmerkingen bladz. 156. 157. Dit woord is al lang in onze tael gebruikt geweest voor een kist. Melis Stoke in Diderik den II. vers 126. **Dol heilichdoms een SCHRYN**. In Florens den II. vers 27. **St. Nelbzechts SCHRYN daer hi in leget**. In Florens den V. vers 350.

T Gebeente dede hi nemen saen /
Scone waffen ende dwaen /
Ende deet boeren haestelike
In enen **SCHRINE** suiberlike /
Te scepe als hi eerst mochte.

SCHUPPE voor een winkel van vette waeren, en **SCHUPPENIER** die zoo eene winkel houdt. Zie myne eerste aenmerkingen bladz. 107. 108. Zie *De Cange glossar. Latinit.* in het woord *Schoppa*. Menage in het woord *Escope* zegt *ESCOPIER dans l'Artois se dit de*

celui qui vend de la chandelle, du suif, de l'huile a bruler, & autres choses semblables.
 Dit is eene nette beschryving van zoo eene winkel als in Vlaenderen een **Schuyt** ge genoemd wordt.

SCHUUR. *Ecurie.* Dit Fransch woord is van ons woord afkomstig. Zie *Menage Dist. etim.* in het woord *Ecurie* en *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Scuria.*

SEPIER. *Chepier.* Zie eerste aenmerkingen bladz. 135.

Dit woord zegt *Du Cange dissert. XIX. sur Joinville p. 256.* komt van *Cippus*, welk een soort van pyniging der ouden was, en in het *gloss. Latinit.* in het woord *Cippus* toont hy aen dat in het vervolg de gevangenis met dien naem genoemd is, en daer van de bewaerer der gevangenis **CHEPIER**, *Cipparius.* En van dat woord **CIPPUS** komt het oud Fransch woord **CEP.**, het welk kettingen be- teekent, daer men de gevangenen aen vast legt, of mede vast sluit, welke wy *boeyen* noemen. *Froissart Liv. I. ch. 291. p. 371. Ils ne les meirent point en prison, ne en fers, ny en CEPS.* Zie *Menage* in het woord **CEPS.**

SLAEF.

SLAEF. *Esclave.* Dit woord, zegt van Loon aloude Hollandsche regeeringswys III. deel bladz. 110 en IV. deel bladz. 7. dat afkomstig is van het volk SCLAEVEN genoemd van welk veele gevangen genomen en dienstbaer gemaakt wierden: waer van het in 't vervolg tot alle gevangene vyanden, welke dienstbaer gemaakt wierden: is overgegaen. Het zelve zegt ook *Vossius de vitis sermonis Lib. II. cap. 17 p. 288.*

SIER. *Chere.* **Goeden SIER maeken.** *Faire bonne chere.* Dit woord **CHERE** leidt Du Cange af van een oud Fransch woord **CHAIRE**, welk aengezigt beteekende, en zegt dat daer van komt dat men zegt *faire bonne CHERÉ a quelqu'un*, welk eigentlyk beteekent iemand een vriendelyk gezicht betoonen. *Glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin* in het woord *Vis.*

Dit komt hondertmaelen in de Fransche Schryvers voor, gelyk ook *Cherie*. Zie *Menage Dict. etim.* in het woord **CHERE.**

CHAIRE voor aengezigt vindt men by Froissart Liv. I ch. 277. p. 352. *Un Escuyer qui s'appelloit Jaques de St. Martin,*

Et estoit fort homme Et appert luy lança un
 coup de glaive, qui le prit en la CHAIRE,
 Et s'arresta deffous l'oeuil entre le nez Et le
 front. ch. 78. p. 85. Quand la Dame eut
 tout devisé Et commandé a ses gens ce que
 bon lui sembloit elle en vint a joyeuse CHE-
 RE par devers le Roy ch. 128. p. 137. Et
 ce disoit il si doucement, Et de si LIE CHE-
 RE, que qui fut deconforté se fut reconforté en
 l'oyant Et regardant. Oliv. de la Marche liv.
 I. ch. 35. p. 174. Quand au Roy de France,
 qui s'estoit retiré a Corbeil, il se tira a Pa-
 ris, Et fit BONNE CHERE a chacun,
 aussi bien a ceux qui s'en estoient fuis, com-
 me aux autres. Monstrelet liv. I. ch. 23.
 p. 296. La coustume des Francois est telle,
 que si un homme parle a un autre, de quel-
 que estat ou auctorité qu'il scoit, la vue bas-
 se, on dit que c'est un mauvais homme, Et
 qu'il n'est pas prudhomme puisqu'il n'ose
 regarder celuy a qui il parle en la CHIE-
 RE. Mouluc tom. I. p. 183. Marchez ainsi
 bravement parmy la ville Et parmy les sol-
 dats, la CARE levée. Zic Du Cange
 gloss. Lat. in het woord CARA.

SNEL. Isnel. Ville-Hardouin de la con-
 quête de Constantinople ch. 191. Et man-
 da Manassés de l'Isle, qui garda l'autre por-
 te, qu'il le fuit ISNELLEMENT. ch.

195. *Et quand ils virent les routes venir se courroient as armes mult ISNELLEMENT* ch. 246. *Si armerent mult ISNELLEMENT* quatorze galées. Monstrelet Liv. I. p. 16. *Quand il vit son malefice decouvert il s'en fouit ISNELLEMENT de Paris.* Liv. II. p. 846. *Il fut ISNELLEMENT poursuyv & prins.* Villon grand testament, huitain 127.

Servir de cueur gent & ISNEL.

Le Seigneur qui sert saint Christofle.

Zie Du Cange glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin in het woord Isnellement En Menage Dict. etim in het woord Isnel. Nicot zegt ISNEL, c'est leger, debait, prompt & viste, citus, velox Le mot n'est tant usité a present qu'il estoit par les anciens Francois.

SOUS. *Sauce.*

SPAN de breedte van eene uitgespannene hand tusschen de punt van den duim en den kleinsten vinger. **EPAN** *Zie Menage in de woorden Enpan en Epan. En Du Cange glossar. Latinit. in het woord SPAMZA.*

SPECERYEN. *Epices.*

SPELLEN. *Epeller.* Nicot zegt dat dit woord komt van het Latyn *appellare literas.* En het zelve zegt Menage in het woord

woord *Epeller*, om dat de kinderen letter voor letter noemen.

SPELT een soort van koorn *Espeautre*. De overzetting van den Bybel Exod. IX. vers 31. 32. **Het blas nu ende de gerst wierden geslaegen. Want de gerst was in de aire / ende het blas in den halm. Maer de tarw ende de SPELT wierden niet geslaegen want zy waeren bedekt.** Dit vindt men dus in de Fransche overzetting. *Or le lin & l'orge avoient été frappez; car l'orge étoit enepics, & le lin étoit en tuyau. Mais le bled & l'ESPEAUTRE ne furent point frappez, parce qu'ils étoient cachez. Jean Juvenal des Ursins Hist. du Roy Charles VI. p. 54. A peine pouvoient ils avoir du pain d'orge ou d'ESPEAUTRE.* Nicot zegt ESPEAUTRE, *une espece de blé qu'on appelle ainsi. Zea, semen. Les Italiens le nomment SPELTA, & les Languedociens SPEUTE. Zie Dict. de l'Acad. Françoise, Furetiere en Menage in dat woord, en Du Cange gloss. Latinit. in het woord SPELTA.*

SPIRING, een visch. EPERLAN. De gemene lieden zeggen doorgaens SPIERLING. Dit woord *Eperlan*, of *Esperlan* gelyk de oude schreeven;

ven , welk zeekerlyk van ons woord komt , doet my denken dat het misschien zoo gesproken en geschreeven moet worden. Want waer kon anders de I van daen komen. Ik heb thans geene gelegenheid , en oordeel het ook niet de moeite waerd , om in oude Duitsche boeken te zoeken of het niet misschien in dezelve zoo gevonden wordt. Doch andere die zich in dezelve bezig houden kunnen dit in gedachten neemen en hier op letten.

SPYT. *Depit.*

STAEL. *Estalon.* Is volgens het zeggen van Nicot een model van yzer , koper of tin van de maeten en gewichten van eene Stad. *l'Oiseau des Seigneuries* c. 8. §. 26. en 27. zegt dat de landvoogden der gewesten, *gouverneurs des Provinces*, die modellen of *Estalons* bewaerden , en dat dit recht aen de Hertogen , Graeven , Barons en Heeren in hunne Heerlykheden toekomt. Zie ook in 't zelve hoofdstuk §. 41.

By ons worden die in de stadhuisen bewaerd , en **slaepers** genoemd. Doch men zegt ook staelen van laken , stoffen , linnen enz. welke ook in het Fransch ES-

TA-

TALONS genoemd worden. Dit woord komt van *Estaler* welk Nicot overzet in *scamnum producere*, zoo dat het komt van *Estal* daer aenstonds van gehandeld zal worden. Zie ook *Diction. de l'Academie Françoise* in het woord *Estalon*. En Nicot in dit woord.

STAL. *Estal.* Of *Estau*. Een bank die op eene markt gezet wordt om waeren op te koop te stellen. Wanneer die met een huif of tent overdekt is, wordt die een **kraem** genoemd. Dit woord wordt, volgens de *Dict. de l'Academie Françoise* eigentlijk van de banken der vleeschhouwers gebruikt, en van dezelve is het woord **Stal** ook by ons in gebruik, gelijk ook van de vischverkoopsters. Te Iperen worden alle de kleine kraemtjens die saturday op de markt worden opgeslaegen genoemd **Stalletjens ter weeke**. Zie Furetiere in het woord *Estau*, en *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Stallum*. en *glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin* in het woord *Estal*.

Joinville Hist. de St. Louis p. 32. Les gens du Roy quand ils furent a leur aise & bien logez en celle cité de Damiette, eux qui deussent avoir entretenu debonnairement les
mar-

*marchans & gens suyvans l'ost avec leurs den-
 reës & marchandises, leur louoyent & af-
 fermoient les ETAUX & ouvrages pour
 vendre leurs marchandises, aussi cher comme
 ils le pouvoient faire. Froissart Liv. IV.
 ch. 9. p. 108. Et sur un ESTAL pois-
 sonnier on leur trancha les testes. Oliv. de la
 Marche Liv. I. ch. 17. p. 131. Guiliau-
 me de Crevant fut butinier public, & ven-
 doit le butin sur un ESTAL, & crioit une
 fois, trois fois, qui moult bien lui seoit. Vil-
 lon grand testament: ballade 10. A l'ES-
 TAL d'un boucher. Zie ook van dit
 woord voor eene zitplaats in de kerk
 van Kanoniken, Abten, enz. *Voss. de
 vitiis sermonis* Lib. II. cap. 17. p. 296.
 297. En hier van komt het woord *Eta-
 ler* of *Estaller*, welk eigentlijk beteekent
 waeren op eene stal of bank te koop
 zetten.*

STAPEL. *Etape*. Daer van is gehan-
 deld in myne eerste aemerkingen bladz.
 136. Hier zal ik alleen byvoegen dat
 Nicot zegt: *ESTAPE est le lieu dans une
 ville ou port de mer ou les marchandises &
 denrées sont deschargeës par les marchands
 forains.*

STEMPEL. *Estampe*.

STOO-

STOOVEN. *Estuver.*

STRONT. *Estron of Etron.* Zie daer van *Du Cange gloss. Latinit,* in het woord *Strundius. Vossius de vit. Serm. Lib. II. cap. 17. p, 199. Dict. de l'Academ. Francoise.* Nicot en andere woordenboeken.

STUURBOORD. *Stribord:* Hier van is gehandeld in myne eerste aenmerkingen bladz. 10. en 11.

STRYD, woordenstryd. *Estrif.* Zie de eerste aenmerkingen bladz. 137. *Froissart Liv. I. ch. 43. p. 47. Ainsi ESTRIVANS & debattans sur diverses opinions le jour passa jusqu'a midi.* En wat laeger in 't zelve hoofdst. *Nonobstant les ESTRIFS qui estoient au conseil de France ch. 45. p. 51. Entre ces paroles eut plusieurs ESTRIFS & debats.*

Men vindt dit woord ook van eenen stryd, niet van woorden, maer van handen. *Froissart Liv. I. ch. 227. La eust de premiere rencontre fort boutis de lance & fort ESTRIF & dur. d'Anton Hist. de Louis XII. part. I ch. 7. p. 31. Onques ne vous feis chose dont me deussiez par ESTRIF mortel appeller aux armes.* In de kerk der Celestinen te Parys is een oud Fransch vers nevens een Latynsch in de kapel van Or-

Orleans, ter gedachtenis van Lodewyk Hertog van Orleans vermoord den 23 Nov. 1407. door de bedienden van den Hertog van Bourgondien, in welk deze twee regels zyn.

*Dont jusqu'ici en ESTRIVANT
On a vu maint sang decourir*

Dit is te vinden in *Du Breuil antiquitez de Paris* Liv. III. p. 685. *Histoire de la ville de Melun par Sebast. Rouillard* p. 15. *Après a la rencontre se donna grosse bataille, en la quelle apres rude ESTRIF les nostres furent deconfits.* Zie *Caseneuve Dict. ets-mol.* in het woord *Estrif*.

TAEK. *Tache.*

TANG. *Tenailles.*

TAS voor een hoop, *Tas*. De Heer Huidekoper in zyne proeven van taelen dichtkunde zegt bladz. 241. „ ~~Het~~
„ ~~woord tas~~ en ~~tassen~~ heeft tegenvoor-
„ dig iets dat naer de oudheid zweemt,
„ en is zeekerlyk zoo gemeen niet meer
„ als 't plag. Vondel gebruikt het in dit
„ werk meer van allerley opstapeling
„ en ophooping. Doch de eigentlyke
„ beteekenis van ~~tas~~ is naeuwer bepaeld,
„ zynde

„ zynde een hoop koorns of Veldgewas.
 „ Zie Kiliaen en Meyer III. deel. De
 „ eerste voegt er by dat dit de verklac-
 „ ring is van Goropius Becanus, die
 „ dit woord afleidt van 't AS, of 't
 „ AES, als of hy zeide ten aes, dat is
 „ ten voedsel." Dit staet zoo in Kili-
 aens woordenboek, die echter daer by
 voegt TAS HOUTS, *strues, meta lig-*
norum. En by Goropius Becanus is het
 te vinden in zyne *Hermbene* lib IV.
 p. 90. 91. Deeze afleiding laet ik daer
 blijven. Als men de werken van Go-
 ropius Becanus leest kan men zien dat
 hy zekerlyk een zeer geleerd man ge-
 weest is, doch die zich wonderlyk ver-
 maakt heeft in oorsprongelykheden van
 allerleye woorden te haelen uit eene ou-
 de tael, van welke hy zelf noit enige
 boeken of schriften gehad of gezien
 heeft, dan alleen in zyne inbeelding:
 Deeze oorsprongelykheden uit loutere
 gissingen gesprooten zyn niet alle aen-
 neemelyk; doch ook alle niet te ver-
 werpen, gelyk Adriaen Schriek Heer van
 Rodorne gedaen heeft, die andere voort-
 gebracht heeft, welke my veel minder
 aennemelyk voorkomen.

Deeze

Deeze afleiding van Gorop doet my begrypen dat het woord TAS al van een oud gebruik in onze tael is geweest Thans is het bynae geheel buiten gebruik, en ik weet niet dat ik het oit iemand heb hooren gebruiken. Echter is my gezegd dat het op de steenovens gebruikelyk is, daer de gebakkene stee- nen op hoopen gezet aen ryen TASSEN genoemd worden. Doch met verwondering lees ik dat de Heer Huidekoper zegt: *De Franschen zelf gebruiken het in deezen zin. Mettre le blé en tasse.* De Franschen gebruiken dat woord, welk ik geloof dat van oorsprong een Fransch woord is, voor allerleye hoopen, niet alleen van koorn, maer ook van steenen, hout, drek, modder, enz. Zie de woordenboeken van de *Acad. Franc.* en *Richelet*. Daer zult gy vinden *un TAS de blé, un TAS de pierres, un TAS de bois, un TAS de fagots, un TAS de boue, un TAS de pommes, &c.* en ENTASSER, opstapelen. Ook *un TAS d'argent, de cuivre, de fer. &c.* En met Vondels TAS **van dooden** naeder over- eenkomende. *Rollin Hist. Romaine tom. IV. p. 76. On trouva Calpurnius au mi-*

K lieu

*lieu d'un TAS de corps morts. En in de-
 zelve bladz. Tiré de la sorte du milieu d'un
 TAS de cadavres. Daniel Hist. de France
 tom. IV p. 566. Saint Valeri ramena tous
 ses gens, excepté un seul homme, qui fut
 trouvé apres parmi un TAS des corps morts
 des ennemis. Jean Juvenal des Ursins p. 38.
 Et cheurent les Flamans les uns sur les au-
 tres a grand TAS, & y eust plusieurs morts
 estouffez. Montfaucon monuments de la mo-
 narchie Francoise tom. IV. p. 305. L'Em-
 pereur étoit parti & s'en retournoit sur ses
 pas. Il laissa un si grand nombre de morts,
 qu'on les trouva a TAS par tous les chemins.
 Ook wordt het gebruikt voor eene ver-
 zaemeling en meenigte van volk, doch
 meest van gering volk, un TAS des fi-
 loux, un TAS de vauriens, &c. Een
 kronykdoor Godefroy uytgegeeven ach-
 ter de geschiedenis van Karel den VI.
 door des Ursins op het jaer 1413. p. 525
 Se mirent sus un TAS de bouchers &
 d'ecorcheurs des bestes. p. 572. Un TAS
 de portefaix & de brigands des villages d'en-
 viron Paris. Madame Desbouillieres*

*L'atre entouré d'un TAS d'ensans cri-
 ards.*

Nicot

Nicot geeft aen dit woord eenen anderen oorsprong dan dien welken men by Gorop vindt, zeggende: *TAS semble qu'il vient de τάσσω, id est ordino, statuo, colloco. Unde τάξις, id est ordo. iv τάξιν τήσθαι, id est in ordine ponere. Inde conflatum ENTASSER.*

Men zegt **TASSEN** voor stapelen, opboopen, zegt de Heer Huidekoper. Dit is het zelve als het Fransch **ENTASSER**. Schoon ik niet weet dit woord **TASSEN** ook in myn leeven gehoord te hebben.

Doch met groote verwondering zie ik dat die Heer ook zegt, *dat hy niet twyfelt, of daer van komt het woord TAS voor eene geldbeurs, waer in het geld GETAST wordt.* Met dat woord **GETAST** verstaet die Heer zeekerlyk op een hoop gezet. Doch ik heb nooit gehoord of gezien dat men het geld in eene zak of beurs op hoopen zet. Dat doet men wel op planken in een kas, maer in eene beurs smyt men het door malkander. Doch zakken vol geld worden wel op hoopen gelegd. Van dat woord behaegt my de afleiding van Menage better, die zegt **TASCHE**. *En Bourgogne*

Et en quelques autres lieux de France ce mot signifie une poche de haut de chausse. De l'Allemand TASCH ou TESCH, qui signifie marsupium, crumena, loculus; d'ou les Italiens ont fait TASCÀ, Et de la les François TASQUE. Zie ook den zelven in het woord TASQUE, welk hy uitlegt Gibeciere, petit sac. Nicot zegt TASSE Pic: etiam significat Gibeciere. TASSETTE herbe commune, ainsi appellee en Picardie, vulgairement par les apoticaire**s** bursa pastoris. Dit kruid wordt in onze tael **tasjens kruid** genoemd.

Doch van TAS voor geldbeurs zou men noch eene andere oorsprong kunnen vinden in het woord TASSE, welk eigentlyk eenen drinkbeker beteekent.

Nicot zegt une TASSE a boire, patena, crater vel scyphus. Zie ook Menage in het woord TASSE. Thans is dat woord meest in gebruik om porcelyne kopjens te beteekenen. Ik vind in de *Dictionnaire de Furetiere*: TASSE se dit aussi d'un vaisseau plat avec des petits rebords, qui sert aux offertes des enterremens Et a quèter dans les eglises. Les galans mettent des Louis d'or dans les TASSES des quèteuses. Et on ne laisse pas de dire qu'on a mis dans
le

le TASSE, *quoiqu'on quète avec des petites porcelaines, & même avec des BOURSES.* Die TASSES worden by ons ook **Schaelen** genoemd. En dus vindt men II. Koningen 25. vers 14. het woord dat door onze Overzetters **rookschaelen** overgezet is in de Fransche overzetting *TASSES*. En dewyl men in kerken en andere plaetsen de aelmoessen en giften in verscheidene landen op verscheidene wyzen verzaemt, in schaelen, houten bakjens, buffen, zakjens, enz. welke alle volgens dat zeggen van Furetiere *TASSES* genoemd worden, zou het woord **tas** hiër van kunnen zynen oorsprong hebben. Doch daer laet ik anderen over oordeelen. My komt het niet zeer waerschynelyk voor. Ook schynt dit gebruik noch gansch niet oud te zyn.

Ik heb dit met voordacht, schoon tegen myne meening en gedachten aen, hier in gevoegd, om eens te toonen hoe men verkeerde afleidingen kan maeken. Dewyl ik in veele boeken diergelyke gemaekt vindt.

Ik geloof dat **tasch** of **tesch** een oud Duitsch woord is, gelyk Menage zegt: en gelyk Nicot ook zegt dat het in Pi-

kardien gebruikt wordt. Men zegt noch heden **woptasch** / **herders tasch** / **patroontasch** en diergelyke. *Eccard ad leges Salicas p. 27.* leidt dit woord af van **dekken** / **verbergen**.

TASTEN, *Tâter* of *Taster*.

BY DEN TAST. *A Taton*.

TEEMS, een zeef *Tamise*.

TOETSSTEEN. *Pierre de Touche*.

TON. *Tonneau*.

TOORTS, *Torche*. Ik heb in de eerste aenmerkingen bladz. 138. gezegd dat de afleiding welke Menage van dat woord geeft my wat gedwongen voorkomt. Doch nae naeder onderzoek ben ik van gevoelen geworden dat Menages afleiding van *Torticium* goed is. Froisart noemt die *Tortis* liv. I. ch. 130. p. 141. *Ils allumerent grand foison de fallots & de* **TORTIS** ch. 310. p. 392. *Et apportèrent foison de TORTIS & de fallots, & autres ordonnances de feu, car il y faisoit moult obscur.* En in Balens beschryving van Dordrecht vind ik bladz. 781. eene ordonnantie van de regeering van Dordrecht in welke de zelve **TORTYSEN** genoemd worden, en *analecta Matthaei tom. I. p. 124. 125. 419.* Zie ook van Loon van

van de kermiffen bladz. 88. Daar by verkorting het woord **Coorts** van fchynt gekomen te zyn.

TOP. Du Cange zegt in de 24 verhandeling over de gefchiedenis van St. Louis door den Heer van Joinville befehreeven p. 292. dat het woord *Touffe*, * en het griekfch woord *ῥῆμα*, welk eerst in de laeter tyden in die tael gevoerd is, beide afkomstig zyn van het Engel-Saxifch woord **top / helmtop**. Zie ook Menage in het woord **TOUFFE** en *Voff. de vitiis sermonis* Lib. II. cap. 18. p. 320.

TOUW. In de Fransche tael is geen woord met het zelve overeenkomende. Doch van dit woord hebben de Franschen gehaald de woorden *Touage* en *Touer*, welke beteekenen met een touw een boot of ander fchip achter een fchip naesleepen. Zie *Aubin Dict. de Marine* in de woorden *Touage* en *Touer* en *Menage Dict. etimol.* in het woord *Touage*.

Ook

* Dit woord beteekent eigentlyk een bos pluimen, of ander overeind staende fieraed, welk de Franschen *une aigrette* noemen, dat bovenop eenen helm, hoed, of muts gesteld wordt, of op de hoofden der Paerden.

Ook schynt van het woord **toubo** * afkomstig te zyn het oud woord **TOUAILLE**, welk linnen beteekende. *Joinville Hist. de St. Louis* p. 109. *Elle se commença à agenouiller devant ces camelots, qui estoient enveloppez dans une TOUAILLE.* Zie op die plaets *Du Cange observ: sur Joinville* p. 79. *Froissart Liv. II. ch. 90. p. 269. Quatre hommes à ce ordonnez issirent d'une chambre & luy getterent une TOUAILLE au col, & l'estraignirent tellement, les uns d'un costé, & les autres deux de l'autre, qu'ils l'abbatirent à terre, & l'estranglerent, & cloirent les yeux.* *Liv. III. ch. 40. p. 130. Et fut ce jour Tierry de 'Sousmein à la barriere traitt d'un vireton tout parmy le bras, par telle maniere qu'il convint le vireton chacer outre, & le portoit en echarpe dodans une TOUAILLE.* *ch. 97. p. 346. Autour du Duc estoient sur les champes Bruxellois montez les aucuns à cheval & leurs valets par derriere eux, qui portoitent flascons & bouteilles de vin troussées à leurs selles, & pastés de saumons, de truites*

* Het woord **TOUW** schynt in de oude tael allerleye gesponnen draed beteekend te hebben, zoo wel van vlas als van hennip.

truites & d'anguilles enveloppées de belles petites TOUAILLES ch. 115. p. 285. *Si se lava le Roy, & meit le Duc de Bretagne main a la TOUAILLE & au bacin.* Liv. II. chap. 2. p. 6. *Deux hommes figurez en la forme des Maures, noircis par les viâres, & bien richement vestus de TOUAILLES blanches enveloppez parmi leurs chefs.* *Monstrelet Liv. III. p. 316. Il fut une nuit par l'ordonnance du Duc son frere estranglé de deux touailles torses.*

Thans wordt linnen in het Fransch *toile* genoemd, welk veele afleiden van *tela*. Doch my komt niet onwaerschynellyk voor dat dit woord ingekrompen is van *touaille*, hoewel het ook al zeer oud in gebruik is geweest: want ik heb het al gevonden in Froissart Liv. IV. ch. 25. p. 105. *Et demoura nue teste, couverte seulement d'une TOILE.*

Het woord TOUAILLE is thans alleen in gebruik gebleeven voor eenen handdoek, die aeneengenaeid op eenen houten rol gehangen wordt, welk men in meest alle de kloosters vindt in de eetzaelen, reventers genoemd, van het Latynsch woord *refectorium*.

TRAEELIE. *Treillis*. Menage leidt dit

woord af van het Latynsch *Trichila*. Hy zegt dat Scaliger het daer van afgeleid heeft, en dat Salmalius die afleiding afgekeurd heeft. Zie ook *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Trelia*. Over het woord *Trichila*, zie *Voss. etimolog.* in het woord *Trichilas*.

TROMPET, *Trompette*. De Heer Huidekoper zegt, proeve van tael en dichtkunde bladz. 497. **TROMPETTEN** is een verbasterd woord / of een Duitsch woord met een basterd uitgang . . . boym nu deeze woorden op eene Duitche leest / zoo hebtge **TROMPEN**, enz. En dan brengt hy eenige voorbeelden by van oude en nieuwe schryvers, die **Tromp** voor **Trompet** gezegd hebben, en zegt vorders, **Belijk TROMPETTEN** komt van 't verbasterd **TROMPET**, zoo komt **TROMPEN** van **TROMP**.

TROMPE is zoo wel een oud Fransch woord geweest als **TROMP** een oud Duitsch, en *Tromper* hebben de oude Franschen zoo wel gezegd, als de oude Duitche **Trompen**. *Grande chronique de France* tom. III. p. 25. col. 3. lin. 15. *Et avec les Sërgeans d'armes du Roy estoient devant*

*devant les deux TROMPETTES du Roy a TROMPES d'argent, a petits penonceaulx de broderie qui TROMPOIENT aucune fois pour faire les gens avancer de chevaucher. Daer beteekent TROMPES het speeltuig, en TROMPETTES die welke daer opbliezen, en TROMPER op dat speeltuig blaczen. En in het zelve boek p. 268. col. 3. in de beschryving der begraeffenis van Koning Karel den VIII. *Après eux ensuyvoient les TROMPETTES a TROMPES renversées avec les beraux d'armes. Jean Marot voyage de Genes**

*Durant ce temps TROMPES, cloches, buzines,
Menoient long bruyt, doux & harmonieux.*

*Jean Juvenal des Ursins p. 41. Fut crié a son de TROMPE qu'on ne dit aucunes paroles injurieuses. Oliv. de la Marche Liv. II. ch. 4. p. 537. Le nain dressa son borloge, & puis sonna sa TROMPE. p. 538. A son de TROMPES & de clairons. En noch heden zegt men *publier a son de TROMPE*, welk wy zeggen **met trompetten geschal verkondigen.***

Dus vindt men ook in Melis Stoke in Jan den II. vers 2118.

Want

**Want si altoes sonder respit.
TROMPTEN ende maecten fessie.**

En vers 1122.

**Men hoerde dansen ende spynge.
Ende sere TROMPEN also wale.**

En vers 3841.

Hier uit blykt dat beide de woorden het Fransch *TROMPETTE*, en het Duitsch *Trompet* komen van *TROMPE* en *Tromp*. Doch nu is de vraeg of dat woord in zynen oorsprong Duitsch of Fransch is.

Menage weet niet waer van het af te leiden, dan van het oud basterd Latynsch woord, thans geheel buiten gebruik, *Trumba*. Welk men vindt by *Du Cange gloss. Latinit. Trumpa*. Doch dit woord komt my voor van *Tromp* afkomstig te zyn.

TROMP zegt de Heer Huidekopet heeft ook eenen Jachthoorn beteekend. Dat kan men ook vinden in Menage en in Nicot, en by du Cange in het woord *Trumpa*.

De

De Heer Huidekoper zegt er by dat het den loop beteekent van allerlei schietgeweer, gelyk het ook allerleye pypen beteekent, welke hol zynde geluid uitgeeven als op dezelve geblaazen wordt. Thans echter beteekent de **tromp** niet den ganschen loop van een schietgeweer, maer deszelfs uiterste einde, welk de Heer Huidekoper ook schynt te kennen te geeven.

Dit doet my denken dat het woord wel zou kunnen in onze tael oorspronkelijk zyn.

Ik geloof echter dat men thans moet zeggen **Trompet** / en niet **Tromp**. Het gebruik heeft dat ingevoerd, en het ander is verouderd en buiten gebruik geraekt.

VALIES. *Valise.* Menage zegt dat dit woord komt *de l'Italien valigia, fait de l'Allemand fellepsen / qui signifie la même chose, & qui est composé de fell / qui signifie peau & d'epser / qui signifie fer.* Die afleiding laet ik voor zyne reekening.

VERMORSELEN. Ik ken in de Fransche tael geen woord, welk met dit gelykluidend is. Ook weet ik in

ORZE

onze tael geen van welke ik het zou kunnen afleiden, dan alleen het woord **Mozfelen** / want men zegt ook **tot mozfelen slaen**. Doch waer komt dat woord van?

In het Fransch beteekent * **MORCEAU** eenen brok, en wel eenen kleinen brok, een beet: want het is afkomstig van *Mordre*, byten. Dit doet my gissen dat ons woord kan afkomstig zyn van *Reduire en Morceaux*.

VERSPILLEN. *Gaspiller*. *Reveries du Marechal de Saxe Liv. II. cb. 1. p. 119. Que l'on ne m'objecte pas que cela consume beaucoup de poudre. Les soldats en GASPIL-LENT plus pendant la nuit, qu'ils n'en tirent.* Dit woord kan men in alle Fransche woordenboeken vinden.

VILT. *Feutre*. Zie myne eerste aenmer-

* Het woord *Morceau* wierdt in de oude Fransche tael geschreeven *Morçel*. Welk gemeen is aen zeer veel andere woorden. Dus wierdt het woord welk nu *chapeau* geschreeven wordt, by de ouden geschreeven *chapel*. Dat nu *chateau* wordt geschreeven, by de ouden *chastel*. Dat thans *Lambeau* geschreeven wordt, by de ouden *Lambel*, en honderd diergelyke.

merkingen bladz. 141. en zie ook van dit woord *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Feltrum, Voss de Vitiis sermonis lib. II. cap. 7. p. 207. Matth. de nobilitate lib. IV. cap. 10. p. 1047. 1048.*

VIOOL, een speeltuig, *Violon.*

VLOED, *Flot.* Zie Aubin Dict. de Marine in dat woord.

VOORLOOPER, een schaef, *Varlope.* Zie boven in het woord *Roffel.* bladz. 104.

WACHT, *Guet. Comines Liv. I. cb. 9. cette nuit la je me trouvois dans une tente qui estoit au milieu de l'ost, ou l'on faisoit le GUET, & estois du GUET. ch. 11. Toutefois soirvent nous ramenoient nostre GUET, & puis ou le renforçoit.* Zie Caseneuve in het woord *GUET.* En *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *WACHTA.*

WAER, *Vray.* Dit woord heb ik lang gemeend afkomstig te zyn van het Latynsch *Verus*, welk ook de meening is der meesten. En het komter ook van, doch niet, volgens myne eerste gedachten, recht uit het Latyn, maer van het oud Fransch woord *VOIR*, welk van dat Latynsch woord afkomstig is. *Mennage*

nage Dist. etimol. in het woord VOIRE zegt *on disoit anciennement VOIR pour vrai*, en brengt daer eenige voorbeelden van by. Ik heb er meer dan honderd in Froissart allcen gevonden, behalven noch eene groote meeningte in andere schryvers, van welke ik alleen twee of drie zal bybrengen. *Froissart liv. III. ch. 8. p. 89. Monseigneur, vous dites VOIR. ch. 40. p. 130. VOIR est que la ville de Ribadane est forte assez liv. IV. ch. 10. p. 29. Bel oncle, dit le Roy, vous dites VOIR. Liv. III. ch. 41. p. 131. en 132. ch. 61. p. 170. ch. 70. p. 190. ch. 73. p. 193.* en in honderd andere plaetsen.

VOIREMENT, daer nu *vraiment* voor gezegd wordt Liv. III. ch. 50. p. 248. ch. 55. p. 258. ch. 64. p. 177. ch. 114. p. 183.

En daer van komt het woord VOIRE, dat voor jae gebruikt wordt, welk, niet meer dan bynae honderd jaeren geleeden in daegelyks gebruik was. Te Doornik, Ryffel en daer omtrent heb ik de burgers dat woord en VOIRE DA alle dagen hooren gebruiken. Waer voor de fatzoenelyke lieden zegen

gen. *Oui en Oui da. Pasquier recherches de la France. Liv. VIII. ch. 3. p. 682. Nos ancetres avoient pris de verus & vera VOIR & VOIRE, dont il ne nous reste que les adverbess VOIRE & VOIRE-MENT.*

WAGERS, *Wegers planken*, die de bekleeding en den vloer binnen in een schip maeken, *V AIGRES*. Zie *Aubin Dict. de marine* in het woord *V AIGRES*. Dit woord is zekerlyk afkomstig van ons woord.

WAMB AIS. *Gamboison. Du Cange observ. sur Ville-Hardouin p. 294. zegt. GAMBOISON estott une espece de vestement contrepoincé, long & pendant sur les cuisses, sur le quel le chevalier endossoit le haubert, ou la cotte de maille.* Zie denzelven *observations sur Joinville p. 74. 75. Menage Dict. etimol* in het woord *GAMBOISON*, en *Caseneuve* in het zelve woord. Zie ook van Loon *aloude regeeringswys V. deel, 1^o hoofdst. bladz. 437. 438.*

WANT, handschoen. *GAND*, zie *Menage* en *Caseneuve* in het woord *Gand*. En *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Wantas*. By welke alle gy vinden zult

dat ons woord **Want** de oorsprong van dat woord is

WARANDE. *Garenne.* Zie Menage in het woord *Garenne*, die het afleid van ons woord *Warande*. En *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Warennā*, die het afleid van het Hoogduisch **wahren** / in onze tael **betwaeren**.

WERPEN. *Guerpir* beteekende in oud Fransch verlaeten. *Ville-Hardouin conquete de Constantin.* ch 93. *Et quand ce vit le Duc de Venise fist ses gens restraire, & GUERPIR les tors qu'ils avoient conquises.* Welk door *Du Cange* in nieuw Fransch is overgezet. *Il fit a l'instant retirer ses gens & abandonner les tours qu'ils avoient conquises.* *Froissart Liv. I. ch 241. p. 298. Beaux Seigneurs que faites vous? Pourquoi me voulez vous ainsi GUERPIR & trahir?* Menage zegt in dat woord dat het komt van ons woord **werpen** / **berwerpen**. Zie ook *Voss de vitis sermonis lib. II. cap. 23. p. 350.* en *Du Cange glossaire des vieux mots dans Ville-Hardouin* in het woord **GUERPIR**.

ZAEL. *Sale.* Ik heb in myne eerste aenmerkingen eenen grooten mislag begaen in dit woord bladz. 142, schryvende

voorbeeld, zegt hy, te Ryffel. En het hof van de Graeven van Henegouwen te Valencyn wierdt de **Sael** genoemd Froisart Liv. I. ch. 45. p. 50. *Ces nouvelles furent sceues a Valenciennes, Et les sceut le Comte Guillaume, qui dormoit en son hostel qu'on dit en la SAEL.*

Te Iperen is ook een groot huis welk het **ZAELHOF** genoemd wordt, dat eertyds tot het zelve gebruik gediend heeft. Doch naederhand is het, toen er Hollandsche bezetting in die Stad gekomen is, tot een kerk van den hervormden Godsdienst voor die bezetting gebruikt.

Ook hebben wy in ons land noch een voorbeeld van een paleis, welk met den naam van **ZAEL** genoemd wordt, de

Oran-

de geschiedenis van Kuylenburg beschreeven door Zweder van Kuylenburg en uitgegeeven door Mattheus in zyne *analecta* tom. III. p. 590.

In 't Jaer ons Heeren CIO CC LXXI. cost Heer Hubrecht van Boshchem die hoeve lants / daer dat huys Culeburch op staet van den Proost en de Heeren tot Oudemunster t'Utrecht / vuy eygen goet / ende timmerdeir die SAEL.

Orange Zael in het bos by 's Graevenhage.

Van die beteekenis van *ZÆL* voor een konings paleis, zegt Du Cange in die verhandeling, zyn veele geleerde van gedachten dat *la loi Salique* genoemd is, als zynde in des konings paleis gemaekt. Zie ook *Eccard ad leg. salicas tit. LXII. l. 6. p. 107.*

ZALM, een visch. *Saumon.*

ZEIDE. *Soye.*

ZOLDER. *Sollier.* Zie eerste aenmerkingen bladz. 142. Froissart Liv. I. ch. 124. p. 134. *Ceux de la ville qui estoient montez en loges & en SOLLIERS, & en ces estroites rues, & gettoient pierres bancs & mortiers, occirent & mebaignerent ce jour plus de cinq cens Anglois.* Dit woord komt zekerlyk van het Latynsch woord *SOLARIUM*. Zie Du Cange in dat woord. Doch ik geloof dat ons **Zolder** van het Fransch *SOLLIER* komt.

ZOT. *Sot.*

Ik hoop dat men myne gedachten niet verkeerd zal uitleggen, als of ik met deeze lyst zou hebben willen te kennen geeven dat de Fransche tael uit de onze gesprooten zou zyn, of de onze uit de

Fransche. Myn oogmerk is alleen ge-
 weest aen te wyzen, dat in die twee tae-
 len veele woorden zyn, welke aen beide
 de taelen gemeen zyn. Ook kan men
 zien dat ik in de meeste onbeslist laet,
 of het Fransch woord uit het onze, of
 het ons uit het Fransch gesprooten is:
 geloovende dat de meeste uit eenen oor-
 sprong komen in beide de taelen, uit
 eene oude tael welke aen beide die vol-
 keren gemeen was. De Franschen die
 Gallien veroverd en in bezitting genoo-
 men hebben, zyn een Duitsch, en wel
 een Nederduitsch volk geweest, bestaan-
 de uit verscheidene volkeren, welke om-
 trent den Ryn, den Yssel, den Wezer
 tot aen de Elve toe gewoond hebben,
 onder welke ook, volgens het gevoelen
 van veele geleerde, Batavieren vermengd
 geweest zyn. Die hebben hunne tael
 gebracht in Gallien, dat toen door de
 Romeinen bezeeten wierdt, en uit de
 vermenging van die drie taelen, de oude
 Gallische of Keltische, welke thans noch
 de Waelsche tael genoemd wordt, de
 Romeinsche, en die der Franken, is die
 tael gesprooten welke thans de Fran-
 schen gebruiken, die zeer beschaefd en
 van

van de oude veranderd, echter noch veele kenteekens der oude oorsprong behelst, en noch meerder vertoonde, toen men noch het gebruik niet ingebracht hadt, van die letters, welke niet uitgesproken worden, niet meer te schryven, gelyk men plagt in voorige tyden te doen, welke meest kenteekens waren van den oorsprong der woorden.

Onze tael aengaende, dezelve geloof ik, dat uit de Hoogduitsche gesprooten is, en alleen een dialekt, of andere uitspraak, of tongval, of hoe men het noemen wil, van dezelve is.

Belangende den oorsprong van onze tael uit de Gothische, Yslandsche en andere, van den Kimbrischen tak, gelyk die genoemd wordt, daer veele tegenwoordig het zoo druk mede hebben, en aen de volkomene gelykvormigheid der regels van die taelen met die der onze, geloof ik in 't geheel niet, maer wel, dat die taelen ook byzondere dialekten der Duitsche geweest zyn, en dus met de onze veel gemeenschap hebben.

De afkomst van veele onzer woorden uit de Latynsche tael beeld ik my ook niet in dat van de Romeinen, die onze

landen overheerscht hebben, gekomen is, maer wel van de Roomsche geestelykheid, welke die tael dagelyks in hunnen dienst en anders gebrukende, ook veele derzelve woorden onder het Duitsch vermengd hebben. Vorder laet ik het opzoeken van den oorsprong der woorden uit oude taelen, van welke wy geene of weinige boeken hebben, als de Scytische, Keltische, de Phrygische en de Persische, gelyk ook uit de Grieksche, Hebreuwische, Arabische en andere, over aen die welke daer vermack in hebben, en meerder geleerdheid dan ik bezitten. Ik denk my met dezelve niet te bemoeyen, en geloof ook zeer weinig aen het geen dat aengaende voorggebracht wordt, schoon door veele zeer geleerde mannen, die hunne harsens daer omtrent niet weinig vermoeid hebben. Hoewel ik echter zeer wel weet dat in onze tael zeer veele woorden zyn, welke met eenige woorden van die taelen groote overeenkomst hebben. Al het menschelyk geslacht is van eenen afkomst, en heeft zich allengs vermeerderende in verdere landen uitgebreid, en over den geheelen aerdbodem verspreid. De ver-

war-

warring der taelen is zoo groot niet geweest, dat niet in alle eenige woorden der alleroudste zyn overgebleven. Doch die zyn door lengte van tyd zoo veranderd en verbafterd, dat niet meer kenbaer zyn, en men van dezelve niets met zekerheid zeggen kan. Dit aan te toonen en te bevestigen zou een groot werk kunnen maeken, en veel meer tyd en arbeid kosten, dan ik lust heb daer aen te besteeden. Dat laet ik aen andere welke daer grooter bequaemheid en geleerdheid toe bezitten dan ik, indien die daer lust toe hebben.



L s

Volgt

Volgt nu de lyst der woorden, die in de Nederduitsche en Fransche tael beide uit het Latyn gesprootten zyn, welke ik in het begin van dit werk beloofd heb hier achter aen te zullen voegen.

Dezeive zyn in deeze order geschikt, dat van ieder woord het eerste Nederduitsch is, het tweede Fransch, het derde Latynsch, welk de oorsprong is van beide.

NEDERD. FRANS. LATYN.

Abt. *Abbé.* Abbas.

Acht. *Huit.* Ocho.

Almoes. *Aumons.* Eleemosina.

Ahelpen. *Ancolie.* Aquilegia.

Aluin. *Alun.* Alumen.

Amandel. *Amande.* Amygdalum.

Andybie. *Endive.* Intyba.

Anker. *Ancre.* Anchora.

Uf

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Ax van een wagen.	<i>Affieu, of Es- sieu.</i>	Axis.
Asperſie.	<i>Asperge.</i>	Asparagus.
Baerd.	<i>Barbe.</i>	Barba.
Baerſ.	<i>Perche.</i>	Percus.
Balfem.	<i>Beaume.</i>	Balsamum.
Bazuin.	<i>Buzine.</i>	Buccina.
Beest.	<i>Bête.</i>	Bestia.
Beet.	<i>Beterave.</i>	Beta.
Bifchop.	<i>Evêque.</i>	Episcopus.
Boter.	<i>Beurre.</i>	Butyrum.
Brief.	<i>Bref, ou Brevet.</i>	Brevis Epi- stola.
Broek. *	<i>Braye.</i>	Bracca.

Bot

* Ik heb dit hier zoo geſteld, als of de woor-
den **Broek** en **Braye** quaemen van **Bracca**, om
dat

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Dolfin.	<i>Dauphin.</i>	Delphin.
Donder.	<i>Tonnerre.</i>	Tonitrus.
Drack.	<i>Dragon.</i>	Draco.
Drie.	<i>Trois.</i>	Tres.
Duibel.	<i>Diable.</i>	Diabolus.
Duuren.	<i>Durer.</i>	Durare.
Eekhoorn.	<i>Ecureuil.</i>	Sciurus.
Een.	<i>Un.</i>	Unus.
Eiland.	<i>Iste.</i>	Insula.
El.	<i>Aulne.</i>	Ulnus.
Elzenboom.	<i>Aune.</i>	Alnus.

dat hier in deeze Lyst niet wel anders kan voegen.
 Doch in de eerste aanmerkingen bladz. 106. kan
 men zien dat het woord *Bracca* afkomstig is
 van *Braye*, of *Brague*.

NEDERD. FRANSI LATYN.

Engel. Ange. Angelus.

Ep. Oeuf. Ovum.

Fest. Feste. Festum.

Fornuis. Fournaise. Fornax.

Gom. Gomme. Gummi.

Graed. Degré. Gradus.

Graen. Graine. Granum.

Haber. Avoine. Avena.

Hebben. Avoir. Habere.

Heden. * Huy, oud woord. Hodie.

Pen.

* Dit woord *Huy* is een oud Fransch woord, welk het zelve beteekende als ons *HEDEN*, afkomstig van *hodie*. Dit woord zelf is ganfch buiten gebruik doch het daer van afkomstig, welk noch

I;EDERD. FRANS. LATYN.

Hennip / of Chanvre. Cannabis.
Hennip.

In. *En.* In.

Ivoir. *Ivoire.* Ebur.

Jeneber. *Jenevre.* Juniperus.

Jok. † *Jou.* Jocus.

Jok

noch dagelyks gebruikt wordt, is *Aujourd'hui*, saemen gesteld uit vier woorden *Au jour de lui*, op den dag van heden. Ook plagt daer een ander woord van afkomstig te zyn, nu ook gansch buiten gebruik geraekt *Mesbuy*, welk eene ontkenkende beteekenis had, en beteekende nooit, of ten geenem dage. Zie Nicot in dat woord.

Men vindt in veele oude boeken geichreeven **HUYDEN**, en zoo spreken eenige menschen het noch uit. Daer kan men in bespeuren dat het afkomstig is van *Huy*.

† Dit woord beteekent in onze tael **SPEL**, tydkorringen, vroolyke reedeneningen. En dewyl dezelve niet altyd eene zuivere waarheid behelzen, maer veeltyds met eenige uitvindingen vermengd zyn, wordt het daer van afkomstig woord **JOKKEN** gebruikt voor eene zachter en

NEDERD. FRANS. LATYN.

Jok. *Jong.* Jugum.

Jong. *Jeune.* Juvenis.

Jood. *Juisf.* Judaicus.

Kael. *Chauve.* Calvus.

Kart. *Carte.* Charta.

Kalk. *Chaux.* Calx.

Kandelarr. *Chandelier.* Candelabrum.

Kaa

en beleefer uitdrukking dan **LIEGEN**. Wanneer men zegt dat iemand gezocht heeft, wil dat op eene beleeftde wys zeggen dat hy eene onwaerheid gezegd heeft. Want **JOKKEN** beteekent eene onwaerheid zeggen zonder erg of list, alleen om eene aerdigheid en vrolykheid voort te brengen. **LIEGEN** beteekent eene onwaerheid tegen het beeter weeren van zyn gemoed listig zeggen, om anderen te bedriegen, te achterhaalen, en te benaedeelen,

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Kapel * een vliegend diertje.	<i>Papillon.</i>	Papilio.
Kastanje.	<i>Chataigne.</i>	Castanea.
Kasteel.	<i>Chatel, ou Chateau.</i>	Castrum, vel Castellum.
Kastijden.	<i>Chatier.</i>	Castigare.
Kelk.	<i>Calice.</i>	Calix.
Kerker.	<i>Chartre.</i>	Carcer.
Kerseboom.	<i>Cerisier.</i>	Cerasus.

Kers

* Het Schynt dat de ouden gezegd hebben **PAPPEL**, en die **P** door bedorven uitspraak veranderd zy in **K**. Waer toe misschien aenleiding gegeven heeft dat eenige derzelve de vleugels schuins opgaende en boven tot elkander toeloo- pende draegen; op de wyze van een dak, en dus een klein kapelletje verbeelden. Van welke men veele voorbeelden kan vinden in het boek welk Reaumur over die diertjes geschreeven heeft.

NEDERD. FRANS. LATYN.

kersg. *Cerise.* *Cerasum.*

keten / of *Chaine.* *Catena.*
ketting.

klaer. *Clair.* *Clarus.*

klaep / of *Glaise.* *Gleba.*
klep.

klooster. *Cloitre.* *Clastrum.*

kleur. *Couleur.* *Color.*

konkom- *Concombre.* *Cucumis.*
mer.

kooken. *Cuire.* *Coquere.*

kool. *Chou.* *Caulis.*

kood. *Corde.* *Chorda.*

koper. *Cuivre.* *Cuprum.*

koppel. *Couple.* *Copula.*

koppelen. *Accoupler.* *Copulare.*

M

101

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Koraal.	<i>Coral.</i>	Corallium.
Kosten.	<i>Couster.</i>	Constare.
Koof.	<i>Corbeille.</i>	Corbis.
Kouter van een ploeg.	<i>Coutre.</i>	Culter ara- tri.
Koop.	<i>Cage.</i>	Cavea.
Koornoeljen- boom.	<i>Cornier.</i>	Cornus.
Koof.	<i>Court.</i>	Curtus.
Kroon.	<i>Couronne.</i>	Corona.
Krijt.	<i>Craye.</i>	Creta.
Kruis.	<i>Croix.</i>	Cruz.
Lamp.	<i>Lampe.</i>	Lampas.
Lang.	<i>Long.</i>	Longus.
Lantaarn.	<i>Lanterne.</i>	Lanterna.

Ma

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Meluto.	<i>Laitue.</i>	Lactuca.
Mabendel.	<i>Lavende.</i>	Lavendula.
Maurier.	<i>Laurier.</i>	Laurus.
Meuto.	<i>Lion.</i>	Leo.
Meurik.	<i>Alouette.</i>	Alauda.
Meezen.	<i>Lire.</i>	Legere.
Melle.	<i>Lis.</i>	Lilium.
Metter.	<i>Lettre.</i>	Litera.
Mier.	<i>Lire.</i>	Lyra.
Minnen.	<i>Linge.</i>	Linteum.
Minzen.	<i>Lentilles.</i>	Lentes.
Mip.	<i>Levre.</i>	Labium.
Mommer.	<i>Ombre.</i>	Umbra.

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Looben.	Louer.	Laudare.
Lijn.	Ligne.	Linea.
Maelen.	Moudre.	Molero.
Maend.	Mois.	Menfis.
Maenen.*	Semondre.	Monere.
Mager.	Maigre.	Macer.
Markt.	Marché.	Mercattus.
Marcklaer.	Martir.	Martyr.
Meer.	Mer.	Mare.
Meerl.	Merle.	Merula.

* Zie Eccard ad leges salicas p. 11. *Du Cange gloss. Latinit.* in het woord *Mannire*. Het oud Fransch woord *Semondre*, of *Semoncer* komt van *Submonere*. *Du Cange gloss. des vieux mots dans Ville-Hardouin* in het woord SEMONCER.

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Meester.	<i>Maitre.</i>	Magister.
Meeten.	<i>Mesurer.</i>	Metiri.
Metael.	<i>Metal.</i>	Metallum.
Midden.	<i>Millieu.</i>	Medium.
Minder.	<i>Moindre.</i>	Minor.
Mispel.	<i>Nesle.</i>	Mespilum.
Moeder.	<i>Mere.</i>	Mater.
Moerbe- zienboom.	<i>Meurier.</i>	Morus.
Monnik.	<i>Moine.</i>	Monachus.
Moos.	<i>Maure.</i>	Maurus.
Mos / een kruid dat op de boomen wast.	<i>Mouffe.</i>	Musca.
Mug.	<i>Mouche.</i>	Musca
	M 3	Muil.

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Mullezei.	Mulet.	Mulus.
Maunt.	Monnoye.	Moneta.
Muur.	Muraille.	Murus.
Mijn.	Mien.	Meus.
Nacht.	Nuit.	Nox.
Naem.	Nom.	Nomen.
Neen.	Non, .of. Nenni.	Non.
Neef.	Neveu.	Nepos.
Neven.	Neuf.	Novem.
Neus.	Nez.	Nasus.
Nieuw.	Nouveau.	Novus.
Not.	Noix.	Nux.
Oester.	Huitre.	Ostrea.

NÉDERD. FRANS. LATYN.

Offeren. *Offrir.* Offerre.

Oir. *Hoir.* Haeres.

Olpe. *Huile.* Oleum.

Olyfboom. *Olivier.* Oliva.

Olyphant. *Elephant.* Elephas.

Olomboom. *Ormeau.* Ormus.

Onder voor
tuffchen
gemengd. *Entre.* Inter.

Ons / ge-
wicht. *Once.* Uncia.

Oog. *Oeil,* Oculus.

Oor. *Aureille ; of*
Oreille. Auris.

Oyder. *Ordre.* Ordo.

Orgel. *Orge.* Organum.

Pael. *Pal.* Palus.

NEDERD. FRANS. LATYN.

Pacc. *Paire.* Par.

Outwel. *Oblie.* Oblata.

Paeschen. *Paques.* Pascha.

Paento. *Paon.* Pavo.

Palets. *Palais.* Palatium.

**Palm-
boom.** *Palmier.* Palma.

Papier. *Papier.* Papyrus.

Parkement. *Parchemin.* Pergamena.

Patrijs. *Perdris.* Perdrix.

Peer. *Poire.* Pyrus.

Pek/of Pisk. *Poix.* Pix.

Penseel. *Pinçeau.* Penicillum.

Peper. *Poivre.* Piper.

Per-

NEDERD. FRANS. LATYN.

Persen.	<i>Presser.</i>	Premere.
Persik.	<i>Pescbe.</i>	Perficum malum.
Persoon.	<i>Personne.</i>	Persona.
Pest.	<i>Peste.</i>	Pestis.
Pil.	<i>Pilule.</i>	Pilula.
Pinksteren.	<i>Pentecôte.</i>	Pentecoste.
Plant.	<i>Plante.</i>	Planta.
Planten.	<i>Planter.</i>	Plantare.
Ploop.	<i>Plis.</i>	Plica.
Pluim.	<i>Plume.</i>	Pluma.
Poeder / of Pulver.	<i>Poudre.</i>	Pulvis.
Pols.	<i>Pouls, of Poux.</i>	Pulsus.
Poozt.	<i>Porte.</i>	Porta.

NEDERD. FRANS. LATYN.

Populierboom.	<i>Peuplier.</i>	Populus.
Precken.	<i>Precher.</i>	Prædicare.
Priester.	<i>Prêtre.</i>	Presbyter.
Prins.	<i>Prince.</i>	Princeps.
Proost.	<i>Prevôt.</i>	Præpositus.
Proop.	<i>Proye.</i>	Præda.
Pruim.	<i>Prune.</i>	Prunum.
Pruimboom.	<i>Prunier.</i>	Prunus.
Prys.	<i>Prix.</i>	Pretium.
Puist.	<i>Pustule.</i>	Pustula.
Punt.	<i>Point, ook Pointe.</i>	Punctum.
Purper.	<i>Pourpre.</i>	Purpura.
Pijn.	<i>Peine.</i>	Pœna.

Pijn

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Pijnboom.	<i>Arbre de Pin.</i>	Pinus.
Quee.	<i>Quoin.</i>	Cydonia.
Rad.	<i>Roue.</i>	Rota.
Regel.	<i>Regle.</i>	Regula.
Riem.	<i>Rame.</i>	Remus.
Rivier.	<i>Riviere.</i>	Rivus.
Rond.	<i>Rond.</i>	Rotundus.
Rooſ.	<i>Rofe.</i>	Rofa.
Rouw.*	<i>Rude.</i>	Rudis.

Ruite

* Dit woord moet onderscheiden worden van het woord *raeuw* / welk het zelve beteekent als het Latynsch *rudus*, een *raeuw* appel / *raeuw* vleesch is ongekookt, ook beteekent het in vruchten somtyds onryp. *Rouw* is dat onessen en niet beschaefd of bewerkt is, als *rouw* hout / *rouw* wol en diergelyke. Een *rouw* mensch / die zeer lomp, ongemanierd, en woest is,

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Ruite / een kruid doorgaens Wijnruit genoemde.	<i>Rue.</i>	Ruta.
Rijm.	<i>Rime.</i>	Rythmus.
Salie.	<i>Sauge.</i>	Salvia.
Schande.	<i>Scandale.</i>	Scandalum.
Schepter.	<i>Sceptre.</i>	Sceptrum.
School.	<i>Ecole.</i>	Schola.
Schoepioen.	<i>Scorpion.</i>	Scorpio.
Schryjn.	<i>Escrain.</i>	Scrinium.
Schryven.	<i>Ecrire.</i>	Scribere.
Schuim.	<i>Ecume.</i>	Spuma.
Spaeren.	<i>Epargner.</i>	Parcere.
Spinagie.	<i>Epinars.</i>	Spinachia.
		Spon-

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Spongie / of Spong. Staet.	<i>Eponge. Etat.</i>	Spongia. Status.
Stal van Paerden, of Koeyen.	<i>Etable.</i>	Stabulum
Struisbo- gel.	<i>Autruche.</i>	Struthio.
Styl.	<i>Stile.</i>	Stylus.
Suiker.	<i>Sucre.</i>	Saccharum
Tafel.	<i>Table.</i>	Tabula.
Tand.	<i>Dent.</i>	Dens.
Tapijt.	<i>Tapis.</i>	Tapetia.
Teder.	<i>Tendre.</i>	Tener.
Tegel / of Tichel.	<i>Tuile.</i>	Tegula.
Temmen.*	<i>Domter.</i>	Domare.
		Tem

* Het woord **Temmen** komt eigentlijk niet recht

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Tempel.	<i>Temple.</i>	Templum.
Tent.	<i>Tente.</i>	Tentorium.
Tin.	<i>Estain.</i>	Stannum.
Tol.	<i>Tonlieu.</i>	Telonium.
Toon.	<i>Ton.</i>	Tonus.
Toren.	<i>Tour.</i>	Turris.
Toxtelduif.	<i>Tourterelle.</i>	Turtur.
Treest.	<i>Trepied.</i>	Tripes.
Trippelen.	<i>Trepigner.</i>	Tripudiare.

Troon

recht van *Domare*. Maer daer van komt het woord **Toomen** / en van **Toomen** / komt **Temmen** / door veranderde uitspraek. Want door den toom worden de Paerden getemd en gedwee gemaekt van **Temmen** / of gelyk men eerst ook gezegd heeft, **Temmen** / komt het woord **Tam** / welk mak en getemd beteekent.

NEDERD. FRANS. LATYN.

Thron. *Trone.* **Thronus.**

Twee. *Deux.* **Duo.**

Uur. *Heure.* **Hora.**

Vader. *Pere.* **Pater.**

Valk. *Faucon.* **Falco.**

Valley. *Vallée.* **Vallis.**

Valsch. *Faux.* **Falsus.**

Vat. *Vase.* **Vas.**

Wenster. *Fenêtre.* **Fenestra.**

Wenju. *Venin.* **Venenum.**

Verklaeren. *Declarer.* **Declarare.**

Vers. *Vers.* **Versus.**

Vlam. *Flame.* **Flamma.**

Wlech.

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Dlechten.	<i>Flechir.</i>	Flectere.
Dlegel.	<i>Fleau.</i>	Flagellum.
Dlieten.	<i>Flotter.</i>	Fluere.
Dloed.	<i>Flux.</i>	Fluxus.
Doller.	<i>Foulon.</i>	Fullo.
Dork.	<i>Fourche.</i>	Furca.
Dorm.	<i>Forme.</i>	Forma.
Drecht.	<i>Fruit.</i>	Fructus.
Dyg.	<i>Figue.</i>	Ficus.
Daer.	<i>Vray, in oud Fransch Voir.</i>	Verus.
Dan.	<i>Van.</i>	Vannus.
Deduwe.	<i>Veuve.</i>	Vidua.
Deg.	<i>Voye.</i>	Via.
		Desp.

NEDERD.	FRANS.,	LATYN.
Wesp.	<i>Guepe.</i>	Vespa.
Willen.	<i>Vouloir.</i>	Velle.
Wind.	<i>Vent.</i>	Ventus.
Wurm.	<i>Ver, of Ver- misseau.</i>	Vermis.
Wijn.	<i>Vin.</i>	Vinum.
Zadel.	<i>Selle.</i>	Sedile.
Zak.	<i>Sac.</i>	Saccus.
Zeep.	<i>Savon.</i>	Sapo.
Zegel.	<i>Sceau, ou Sceel.</i>	Sigillum.
Zes.	<i>Six.</i>	Sex.
Zeven.	<i>Sept.</i>	Septem.
Zich.	<i>Soy.</i>	Se.

N

Zita

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Zitten.	<i>Seoir.</i>	Sedere.
Zolber.	<i>Sollier.</i>	Solarium.
Zool. *	<i>Soulier.</i>	Solea.
Zout.	<i>Sel.</i>	Sal.
Zuigen.	<i>Succer.</i>	Sugere.
Zweeten.	<i>Suer.</i>	Sudare.
Zijn.	<i>Sien.</i>	Suus.

Ik

* Deze woorden hebben alle drie geen eene beteekenis. Een Zool in onze taal beteekent het onderst van den schoen, daer de voeten opgaen. *Soulier* beteekent in het Fransch den geheelen schoen. Doch de allereerste schoenen bestonden maer uit zoolen onder den voet, die met riemen aen de beenen vast gemaekt wierden. Zie Daniel de la Millice Franc. tom. I. p. 5.

Echter komen beide deeze woorden van het Latynsch woord *Solea*, welk een soort van muislen beteekende.

Ik twyffel niet of aen deeze lyst zullen, zoo wel als aen die woorden welke ik voor dezelve breeder verhandeld heb, wel eenige ontbreeken, welke my niet in gedachten gekomen zyn, noch in deeze aenmerkingen, noch in de voorgaende. Die kunnen andere in het vervolg aenvullen. Wie is er die iet zoo volmaekt kan maeken dat er niets aen ontbreekt?

Ook moet men niet denken dat ik met die lyst te kennen wil geven dat die woorden in alle drie de taelen net dezelve beteekenis hebben. Daer zyn er welker beteekenis in de eene tael verscheiden is van de beteekenis in eene andere tael, welke daerom echter van dezelve gesprooten zyn. By voorbeeld de woorden *oir* in onze tael, en *Hoir* in het Fransch stel ik afkomstig van het Latynsch woord *Haeres*, welk eene veel uitgestrekter beteekenis heeft. Want ons woord en het Fransch beteekenen alleen kinderen, of naekomelingen uit dezelve; en het Latynsch woord *Haeres*, beteekent allerleye erfgenacmen, het zy die naekomelingen, bloedverwanten, of in 't geheel geene naebestaande zyn.

Dus beteekent ook het Latynsch woord *PESTIS* die doodelyke en besmettelyke ziekte niet, welke door ons woord *Pest* / en door het Fransch *la Peste* beteekend wordt. Maer het beteekent al wat aan leevende en leevenlooze schepsels schaedlyk is, en derzelve bederf en ondergang veroorzaekt. Echter komen beide de woorden *Pest* en *la Peste* van dit Latynsch woord. De ziekte word in het Latyn genoemd *Pestilentia*.

PAPIER beteekent zeekerlyk ook iet anders dan het *Papyrus* der ouden. Het woord echter komt daer van. Dus beteekent ook *Rivus* een beek, en echter komt daer *Riviere* van. En diergelyke zyn er meer.

Ook is myne meening niet, dat alle die woorden in onze tael gekomen zyn door die Fransche woorden, welke ik hier gesteld heb. Daer zyn er onder die zeekerlyk recht uit de Latynsche komen. Ik heb maer alleen willen aenwyzen dat de onze en de Fransche beide uit het Latyn komen.

Misschien heb ik my ook wel bedroogen, leidende die woorden af van woorden uit welke zy hunnen oorsprong niet heb-

hebben. Dat laet ik over aen het onderzoek en oordeel der lezers, welke ik hoop dat voor myne mislaegen toegeevinge zullen gebruiken, en dezelve verbeteren. Ik weet zeer wel dat ik niet bevryd ben van te kunnen dwaelen. Zeer geleerde mannen, die veel meer wisten dan ik, hebben wel in sommige dingen gedwaeld.

Ook zyn er woorden, welke uit de Latynsche tael oorsprongelyk zyn, en op het eerste aenzien schynen eigene Duitsche woorden te zyn, en van welke ook de woorden in het Fransch het zelve beteekenende uit het Latyn koomen, welke ik op deeze lyst achter gelaeten heb, om dat die niet licht begreepen zouden geweest zyn van vreemden oorsprong te zyn, zonder dat daer naeder uitlegging bygevoegd waere, welke ik niet heb kunnen geeven, om dat myn bestek was alleen te handelen van woorden in onze tael, welke met Fransche woorden gemeenschap hebben, en niet van die welke uit het Latyn koomen. Dus komt, by voorbeeld, het woord *Del* van het Latynsch woord *Pellis*, daer ook het Fransch woord *Peau*

van afkômstig is. Doch ons woord komt niet uit het Fransch maer recht uit het Latyn. Weinige zouden kunnen begrypen dat de letter **P** in een **B** veranderd kan zyn. Doch die **B** is eerst in het Hoogduitsch in eene **F** veranderd geweest **fel** / en die **F** door onze zachte uitspraek in eene **B**. Het zelve heeft plaets in het woord **Wisch** / welk, zoo wel als het Fransch *Poisson*, van *Piscis* komt, en eerst in het Hoogduitsch **fisch** geweest is.

Van diergelyken aerd. zyn in onze tael meerder woorden: doch van dezelve te handelen is buiten myn bestek. Dit heb ik alleen in het voorbygaen aangewezen.

Nu zal ik hier noch eenige verhandelingen byvoegen, welke dienen zullen tot verbeteringen van de eerste aanmerkingen welke ik gemaekt heb, of tot vermeerderingen en byvoegselen by dezelve. Doch in dezelve zal ik de nette order van dat boekje niet volgen, maer alles voorstellen zoo als het my in gedachten komen zal, en misschien ook onder dezelve eenige verhandelingen mengen, welke in 't geheel met dat
boekje

boekje geene gemeenschap zullen hebben. Dezelve zullen meer eenige oudheden en gewoontens dan de tael betreffen.

Doch eer ik tot dezelve overgae moet ik noch eene kleine aanmerking macken op het woord *BRALLEN* welke my eerst gisteren in gedachten is gekomen, en het boek is thans zoo ver gedrukt dat dit blad binnen driedagen naer de drukpers moet gaen. Had ik dat by tyds bedacht zou ik het op zyne plaets in de letter B. hebben kunnen verhandelen.

Ik heb gezegd in myne eerste aanmerkingen bladz. 31. „My komt voor dat „ het 't zelve woord is als 't Fransch „ *Briller*, welk het zelve beteekent, en „ dewyl veele woorden in de Fransche „ tael en in de onze uit den zelve oorsprong komen, zouden deeze twee „ ook wel van eenen oorsprong kunnen „ zyn.”

De Heeren die te Leyden alle maenden een blaedje uitgeeven onder den naem van *Bydraegen*, hebben in het allereenste blaedje dat zy uitgegeeven hebben hier op aangemerkt dat zy dit liever zouden verkort achten uit *bragelen* of

braggelen / welk men by Kiliaen vindt. Deze gedachte is hen in het hoofd gekomen, om dat zy gemeend hebben dat *Ang.*, welk by Kiliaen staet, misschien *Angelsax* of iet diergelyk beteekent. Ik geloof dat Kiliaen daer door verstaet Engels, (want *Germ braughen Ang. Bragge* geloof ik beteekent daer Hoogduitsch en Engelsch.) En om dat zy ook gedacht hebben dat eene afleiding uit Kiliaen gehaed veel geleerder en beeter is dan eene by giffing uit de Fransche tael, want Kiliaen is een schryver uit welken een schat van weetenschap te haelen is. Doch die Heeren, die gemeend hebben dat alle de woorden welke in Kiliaen staen echte duitsche woorden zyn, (want achter aen volgt in dat boek een lyst van basterd woorden) tot dat ik hen eene lyst van omtrent honderd woorden toegezonden heb, welke basterd woorden zyn, en in het woordenboek van Kiliaen zelf staen, hebben niet geweten dat ook dit woord **Braggeeren** / want **Braggelen** staet in Kiliaen niet, een Fransch woord was, *Braguer. Marot eleg. XXVII. p. 104.*

*Je dirai bien Et ne mentirai point,
 Que sous les draps vous estes en bon point:
 Et que peut estre on voit mainte qui BRAGUE,
 Qui beaucoup pres n'est point si bonne bague.*

en p. 135.

*Qui ne se BRAGUE
 N'est point prisé au temps present.*

Robert Etienne zegt in zyne Dictionnaire *BRAGARD*, ou *BRAGUEUR*, *Bullatus, elegans homo*, welke woorden Nicot ook in zyn woordenboek gevoegd heeft, en Kiliaen in het zyne.

Had ik eer op dat woord acht gegeven ik zou zekerlyk meerder plaetsen kunnen bybrengen om dit te bewyzen: want ik weet dat ik het in Brantome en andere schryvers geleezen heb, doch heb geene gedachten gehad om dat aen te teekenen.

Het is omtrent drie dagen geleeden dat ik, iet anders in Marot zoekende die twee plaetsen by geval gevonden heb, welke my dit hebben in gedachten gebracht.

N s

Ik

Ik geef echter deeze overeenkomst van *BRALLEN* en *BRILLER* niet dan voor eene giffing. By welke ik noch eene giffing voegen zal, dat naemelyk my zeer waerschynelyk voorkomt dat in de Fransche tael de beteekenis van het woord *Brave* voor opgeschikt, mooien prachtig aengekleed, (van welke ik gehandeld heb in eenen brief door my den 20 Dec. 1758 aen de uitgeevers van die bydraegen geschreeven, welken zy in hun vierde blaedje den 1 Febr. 1759 hebben laeten drukken) komt van dit woord *Brague*, en dat men door bedorven uitspraek gezegd heeft *Brave* voor *Brague*. Waer toe ik grond vinde om dat dit woord in die beteekenis niet zeer oud schynt te zyn, en meerder by gemeen volk, welk zeer onderworpen is aen bedorven uitspraek, gebruikelyk, dan by fatsoenelyke lieden: welk de *Academie Francoise* heeft doen zeggen in hunne *Dictionaire*, *il est bas*.

Doch de beteekenis van het woord *Brave* voor dapper, kloekmoedig, komt uit eenen anderen oorsprong.

Nac dat het voorgaende blad geheel afgedrukt was, en dit reeds tot hier toe

ge-

gezet is my eerst in gedachten gekomen dat ik bladz. 187. by de aenmerking, welke ik gemaakt heb over het woord **Routo** heb vergeten te voegen dat dit woord van veele geschreeven word **Ruto**/ welk ook beeter met den afkomst van *Rudis* en *Rude* overeenkomt. Om dat ik altyd gewoon ben te zeggen **Routo** heb ik in de schielykheid van het schryven daer niet om gedacht.

Ter.zelver tyd heb ik bemerk't dat ik in die lyst vergeten heb.

KLERK, *Clerc*, Clericus.

- Want het is zeker dat het woord **Klerk**/ welk thans in gebruik is om te beteekenen lieden die op de Stadhuizen, by Procureurs, Notarissen, en diergelyke gebruikt worden om de oorspronkelijke stukken af te schryven, en die thans ook in het Fransch *Clercs* genoemd worden, afkomstig is van het Latynsch woord *Clericus*, welk eenen geestelyken beteekent. Want in de oude tyden was de onweetenheid onder den Adel en de voornaemē Heeren zoo groot dat er zeer weinig onder waeren die leezen ofschryven konden, en dat zy tot al wat geleezen en geschreeven moest worden, brieven,

ven, of wat het ook zyn mocht, altyd hunne Kapellaenen of andere geestelyke gebruikten, welke alleen schryven konden. Daer vindt men in de geschiedenisfen duizend voorbeelden van. Twee zal ik er alleen bybrengen. *Daniel Hist. de France tom. VI p. 514.* zegt dat Bertrand du Guesclin Graef van Longueville, die eerst Konnestabel van Kastilien geweest is, en daer nae van Vrankryk, noch lezen noch schryven kon. En by Froissart vindt men, Liv. IV. ch. 5. p. 62. dat in het Jaer 1390 een Heraut met eenen Schildknaep gezonden door den Koning van Engeland en den Hertog van Lankaster, brieven quaemen brengen aen den Borggraef van Meaux, die het bevel voerde over de belegering van eene sterkte en kasteel genoemd *La Roche de Vandais*. *Adonc lui bailla l'Escuyer les lettres, Et le Vicomte les prit Et regarda les seaux. Et congnut bien qu'elles estoient bonnes. Et apportées d'Angleterre. Si prit un de ses hommes a part qui bien scavoit lire. Si les leut toutes de chef en chef, par deux ou par trois fois, tant que le vicomte les eut bien entendues.* Dat is te zeggen: „ Toen „ gaf de schildknaep de brieven aen den „ Borggraef, die dezelve aennam, en „ de

„ de zegels beziende wel zag dat die
 „ goed waeren, en uit Engeland quac-
 „ men. Die nam toen eencn zyner be-
 „ dienden die wel leezen kon alleen by
 „ hem, [zekerlyk omdat hy zelf niet
 „ leezen kon] - welke hem dezelve van
 „ stuk tot stuk voorlas tot twee of drie-
 „ maelen toe, zoo lang tot dat de Burg-
 „ graef der zelve inhoud wel verstaen
 „ hadt”. Zie daervan *Du Cange gloss. La-
 titinit. in de woorden Clerici en Capella-
 nus. Pasquier recherches de la France Liv.
 VIII. ch. 13. p. 704. L'Oiseau des Offi-
 ces Liv. II. ch. 149. §. 7. zegt: La raison
 pourquoy on se servoit de sceau, au lieu de
 signature, est que chacun est capable d'appli-
 quer un sceau, au lieu qu'anciennement peu
 des gens scavoient ecrire, car Cæsar au VI.
 de bello Gallico remarque que les vieux Gau-
 lois n'estoient guerres curieux d'escrire, &
 est certain que l'escriture a esté autrefois tel-
 lement negligée en France, qu'il n'y avoit pres-
 que que les gens d'Eglise qui scavoient lire &
 ecrire. Et dela est venu qu'on appelle
CLERCS ceux qui faisoient profession de
 l'escriture. En de Graef van Boulainvil-
 liers in zyne beschryving van de alou-
 de regeeringwyze van Vrankryk meldt
 in*

in den zesden brief van 't eerste deel breed van die domheid en onweetenheid welke langer dan vier honderd jaeren geduurd heeft. p. 328. zegt hy *Ni les Princes, ni les Seigneurs, ni le reste de la Noblesse, ni les Rois mêmes, ne connoissoient ce que leur appartenoit que par la possession qu'ils en avoient: Aucun ne scavoit lire, ni signer seulement son nom.* „ Noch Prin-
 „ sen, noch groote Heeren, noch zelf
 „ de Koningen wisten wat hun toebe-
 „ hoorde, dan alleen door dat zy het be-
 „ zaeten. Geen een derzelve kon leezen,
 „ noch zelf zynen naem teekenen.”
 Waer op hy vervolgens verhaelt hoe de bescheiden en brieven van eigendom door de geestelyken in gebruik gebracht zyn, om verzeekerde bewyzen te hebben van de goederen welke zy bezaeten: dewelke zy, maer alleen schryven kunnende, zelf schreeven, en in het Latyn schreeven: welk dewyl het door andere niet verstaen wierdt, in 't vervolg door hun uitgelegd wierdt naer hun goeddunken. Waer door men genoodzaekt wierdt zich van zekere geleerden te bedienen, welke men **klerken** noemde, die een weinig Latyn verstaende bequaem waeren
 die

die bescheiden op te stellen. En daer van hebben' ook de rechtsgelcerde den naem gekregen van **CLERCS EN DROIT**. Froissart Liv. I. ch. 25. p. 25. *Si fut le Roy conseilë d'y envoyer le Sire d' Ancenis, le Sire de Beauseaut & deux CLERCS EN DROIT, nommez Maistre Pierre d'Orleans, & Maistre Pierre de Maisieres.* p. 27. *Ne demeura gueros que le Roy de France envoya en Angleterre de son Especial conseil l'Evêque de Chartres, l'Evêque de Beauvais &c. & des autres Chevaliers, & CLERCS EN DROIT.* ch. 29. p. 33. *A ce si accorda le Roy, & pria l'Evêque de Lincoln qu'il voust entreprendre ce message a faire pour l'amour de luy, & a deux Chevaliers Bannerets, & a deux CLERCS EN DROIT, qu'ils voussissent faire compagnie a ce Prelat, durant ce voyage.* ch. 33. p. 38. *l'Empereur donna commission a quatre Chevaliers & a deux CLERCS DE DROIT, qui estoient de son conseil.* Liv. III. ch. 2. p. 5. *Un CLERC DE DROIT Archidiacre de Lissebonne.* Liv. IV. ch. 1. *Richard Rocharle CLERC & docteur es loix.* En alle geleerden wierden **CLERCS** genoemd. Froissart Liv. III. ch. 28. p. 99. *Le Roy de Portugal est un sage homme, preudhomme, qui craint & doute Dieu -- Et est*

est un grand CLERC, & s'entend, quelque petit que ce soit, en astronomie. Jean Juvenal des Ursins Hist. du Roy Charles VI p. 3. Messire Jean de Marés qui estoit Avocat du Roy en parlement, & bien notable CLERC & de bien grande prudence p. 87 Ils rapporterent au Roy & au conseil qu'au parlement avoit un Advocat & bon CLERC, & noble homme, nommé Jean Juvenal des Ursins. Comines Liv. II. ch. 6. Et croyez que Dieu n'a point établi l'office de Roy ne d'autre Prince pour estre exercé par des bestes, ne par ceux qui par vaine gloire disent: Je ne suis pas CLERC, je laisse faire a mon conseil, je me fie en eux. Zie Menage Dict. etimol. in het woord Clergie

En alle de Scholieren van de Univerfiteit te Parys wierden CLERCS genoemd, schoon het grootste gedeelte geen kerkelyke maer wereldfche waeren. Felibien Hist. de Paris. Liv. IV. p. 151.

EENIGE NIEUWE
AENMERKINGEN;

D E

NEDERDUITSCH E T A E L

E N V E R S C H E I D E N E

O U D H E D E N

A E N G A E N D E.

TWEEDE AFDEELING.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

EENIGE NIEUWE
AENMERKINGEN,
D E
NEDERDUITSCH E T A E L
E N V E R S C H E I D E N E
O U D H E D E N
A E N G A E N D E.
TWEEDE AFDEELING.

I.

B A N D E.

In de verhandeling over het woord **Bende** / bladz. 20. van myne eerste aenmerkingen, heb ik gezegd, dat ik niet weet het woord **Bande** in de beteekenis van vergaeding, saemenrotting, enz. in eenigen schryver die ouder is dan de tyd der twisten tusschen de huisen van Orleans en Borgondien ge-

vonden te hebben. En bladz. 85. van het zelve boekje heb ik eene plaets uit Froissart bygebracht in welke dat echter gevonden wordt, en verzekerd dat het op. geene andere plaetsen in dien schryver te vinden is; welk een mislag van my geweest is: Want nae dat dat boekje afgedrukt en uitgegeeven was heb ik dat woord in dien zin gevonden by *Joinville Hist. de St. Louis p. 42. Et ainsi que nous allions dans ceste maison veezci une grande BANDE des Turcs, qui viennent sur nous courans.* En in Froissart Liv. II. ch. 52. p. 81. *La nuit que les Anglois se logerent a Clery sur Somme s'aviserent aucuns chevaliers de leur BANDE qu'ils chevaucheroient au matin.* ch. 65. p. 104. *Se le Duc de Bretaingne & aucuns de ses villes estoient contraires au Royaume avecque la puissance d'Angleterre laquelle est BENDEE contre nous.* Hoewel men in die plaets *BENDEE contre nous* eene andere uitlegging zou kunnen geeven, en leiden het af van *bander*, **spannen** / gelyk men zegt *un arc BANDE*. Ook vindt men het Liv. III. ch. 82. p. 214. *Comment le Duc d'Irlande & ceux de sa BANDE venoyent a main armée sur eux.*

En

En misschien zyn er noch meer plaetsen welke ik niet opgemerkt heb. Doch dit doet my niet van gedachten veranderen, of gelooven dat dit woord in dien zin gebruikelijk of bekend is geweest in den tyd van Joinville, of van Froisfart, die omtrent honderd en vyftig jaeren laeter geleefd heeft dan de Heer van Joinville, doch echter voor den tyd der verdeeldheeden van de huizen van Orleans en Borgondien.

Wat Joinville aengaet de Heer Du Fresne Du cange, die denzelven met zeer geleerde aenmerkingen uitgegeeven heeft, zegt in de voorrede, dat wy de geschiedenis van St. Louis wel hebben zoo als de Heer van Joinville die geschreeven heeft, doch niet met dezelve woorden en styl gelyk hy geschreeven heeft, maer zoo als iemand in laeter tyden dezelve beschaefd heeft, welk elk die de oude Fransche tael kent, en den styl der schryvers van byzondere tyden, zeer licht kan zien. Dit wyft ook de Heer du Cange klaer aen uit eenen brief van dien Heer van Joinville, welken hy volgens een schrift van des zelfs eigen hand heeft uitgegeeven in het geslacht-

register van het huis van Joinville p. 20.
 van dat zelve boek: welke brief verge-
 leeken met de geschiedenis, welke wy
 van dien Heer hebben, een gansch an-
 dere tael is. Dit is zeekerlyk gekomen
 van dat die tael onverstaenbaer gewor-
 den zynde, in verstaenbaere tael door
 iemand overgebracht is, gelyk Ville-
 Hardouin in 'tjaer 1585 ook door Blaise
 de Vigenere overgezet is, en naderhand,
 die tael weder oud geworden zynde,
 door Du Cange. Doch daer was de ou-
 de tael noch van behouden gebleeven,
 en dezelve nevens de overzetting ge-
 drukt zynde, is niet te vreezen dat die
 ooit kan verlooren worden. Maer Join-
 ville is zeekerlyk overgezet voor dat de
 drukkunst uitgevonden was. Want al
 is het schoon de Tael van Joinville niet,
 het is echter eene zeer oude tael, en de
 volgende affchryvers hebben de tael die
 zy verstonden gevolgd, en zich met die
 gansch oude, welke zy niet verstonden,
 niet bemoeid: welke dus verlooren is.
 Die tael is echter zoo oud niet, of die
 overzetting kan nae den tyd dier ver-
 deeldheden gemaakt zyn. Froissart aen-
 gende, die is niet beschaefd of overge-
 zet,

zet, maer dien hebben wy zoo gelyk hy geschreeven heeft. Doch ik geloof echter dat de affchryvers van laetere tyden wel eenige woorden, die hun niet behaegden, of welke zy niet wel verftonden, veranderd, en andere van hunne tyden ingevoegd hebben. Welk gemakkelyk te bespeuren is uit * de on-gelykheid van styl en spelling welke men in hem vindt; zynde de zelve woorden op eenige plaetsen op eene gansch oude wys gespeld, en op andere op eene veel nieuwer wys. Het valt zoo gemakkelyk niet als men iets uit zal schryven in eene tael die men verstaet, en gewoon is te schryven, altyd letter voor letter net te volgen, en niet door aftrekking van gedachten fomtyds zyne eigene gewoone manier van spelling te volgen. Daer heb ik zelf ondervindingen van. Ook heb ik in sommige plaetsen wel eenige woorden gevonden, die in zynen tyd nog niet in gebruik waeren.

O 4

En

* Denys Sauvage zegt zelf in zyne voorrede dat hy de drukkers toegelaeten heeft te spellen zoo als hun geliefde, mits zy niet van den zin des schryvers afwecken.

En dat vindt men meer in oude schryvers, zoo wel Fransche als Nederduit- sche, welker spelling gansch ongelyk is, zoo als het die welke dezelve afgeschreeven of laeten drukken hebben behaegd heeft te spellen. De reeden daer van geeft *Pasquier recherches de la France Liv. VIII. ch. 3. p. 681. Et ce qui nous oste encore d'avantage la connoissance de cette ancienneté c'est que s'il y eust un bon livre composé par nos ancêtres, lorsqu'il fut question de le transcrire les copistes le copioient non selon la naïve langue de l'Auteur, mais selon la leur. Je le vous représenterai par exemple. Entre les meilleurs livres de nos devanciers je fais estat principalement du Roman de la Rose. Prenez en une douzaine écrits à la main, vous y trouveres autant de diversité de vieux mots, comme ils sont puisés dans diverses fontaines. J'adjousterai que comme nostre langue prenoit divers plis, aussi chascun copiant changeoit l'ancien langage en celui de son temps.* Welk in 't kort betee- kent, „ dat de kennis der oude tael ver- „ looren is door dat de affschryvers de „ oude boeken niet in de eigene tael „ der oude schryvers hebben naege- „ schreeven, maer in die tael welke zy
zclf

„ zelf gewoon waeren te gebruiken.
 „ By voorbeeld, zegd hy, onder de
 „ beste boeken der ouden acht ik voor-
 „ naemelyk de roman van de roos. Als
 „ men van de zelve twaelf affchriften
 „ heeft, zal men in de zelve zoo veeler-
 „ ley verscheidene oude woorden vin-
 „ den, nae dat yeder behaegd heeft
 „ die uit verscheidene bronnen te hae-
 „ len”. En het zelve heeft ook plaets
 in onze oude Nederduitsche kronyk-
 schryvers. In veele der welke men ook
 niet kan verzeekeren dat de echte spel-
 ling dier schryvers gevonden wordt. En
 daer die al gevonden wordt hebben die
 schryvers zelf op hunne spelling zoo
 weinig acht gegeven dat de zelve gansch
 ongelyk is.

In het zelve boekje heb ik bladz. 24.
 gesproken van *Bandes noires*. Deze
 zegt Mouluc, in de beschryving welke
 hy van zyn eigen leeven gemaekt heeft
Liv. I. p. 21. 22. waren in Italiën drie
 duizend mannen sterk, daer nae vermeer-
 derd tot vier duizend door Horatio Bal-
 bioni, welke gediend hadden onder Jan
 de Medicis, die voor Pavie geschooten
 wierdt in zyn been door eene bus in het

jaer 1525, van welke wond hy stierf, en toen naemen zy zwarte vendels en kleeden zich zelf in 't zwart, en daer van kreegen zy dien naem.

De *Bandes noires*, van welke Daniel spreekt in zyne *Histoire de la milice Françoise tom. II. p. 272.* waeren onder het gebied geweest van den Graef van Brissac, die in 't jaer 1559 doodgefchoten wierdt, om wiens dood zy zich in den rouw kleeden, en een zwart vendel naemen, met een wit kruis.

Dus is ook in de Nederlanden een leger tjen geweest van 4400 rappe gasten en 1000 jongens, door den Graef van Benthem in 't jaer 1512 verzaemeld, *de zwarte hoop* genoemd, welk dien naem verkregen heeft, om dat zy nae den dood van den Hertog van Brunswyk tot teeken van rouw met zwart laken bekleed en beloond zyn geweest, volgens het zeggen van Halma toncel der Nederlanden in het woord *zwarte hoop*.

II. DIENST.

I I.

DIENSTBAERHEID.

Ik heb in myne eerste aenmerkingen gezegd bladz. 42, dat in de oude tyden de boeren en het gemeene volk dienstbaer en lyfeigene waeren.

Myn voorneemen is niet deeze dienstbaerheid en onderwerping hier geheel breed uit te leggen. Alleenlyk zal ik zeggen dat dezelve van verscheidene soorten was, en van meerder of minder onderwerping, en dat dezelve in het Fransch genoemd wierden *Serfs*, *Gens de pouesse*, *Gens de corps*, *Gens de main morte*, in het Duitsch *Slaeven*, *Lyfeigene*, *Keurmedische*, en met noch andere naemen. Van welke dienstbaerheid, en door wat middel, en in welken tyd dezelve geëindigd is, en al 'het volk vry verklaerd, ik hier eenige schryvers zal aenwyzen, in welke men dat vinden kan, zonder dat ik behoefte dezelve uit te schryven. *Pasquier recherches de la France Liv. IV. ch. 5. p. 363--366. La Roque de la noblesse ch. XIII p. 37. ch. XL. p. 164. ch. CXLV p. 207--209. Boulainvilliers Hist. du gouver-*
ne-

nement de la France. tom. I. p. 34. en p. 309--316. Matthæus de nobilitate Lib. IV. cap. IX. p. 93. & seqq. Charles l'Oiseau des Seigneuries ch. I. §. 55. Van Loon aloude Hollandsche regeeringwyze in het geheel derde deel, en in het begin van het vierde, *Charpentier Histoire de Cambrai part. III. p. 47--55.* En eene plaets uit Froisfart door my hier boven aengehaeld in het woord **Kartwep** bladz. 63.

De wyze en gelegenheid door welke dezelve van die dienstbaerheid in Vrankryk ontslaegen en vry gemaekt zyn, vindt men in *Daniel Hist. de France tom. VI. p. 9. 10.* Welke woorden ik, om dat de plaets wat lang is, hier alleen overgezet bybrengen zal. Die dezelve in het Fransch wil leezen zal die in dat boek zelf moeten zoeken. Het is onder de regeering van Lodewyk den X., Hutin gebynaemd, in het jaer 1315. „ Den „ Koning ontbrak geld, en om dat te „ vinden moest men een ander middel „ bedenken dan belastingen. De oorlog in Vlaenderen had het verstand „ der Staetsdienaers onder de regeering „ des voorgaenden Konings zeer gescherpt op diergelyke uitvindingen. „ Men

„ Men bediende zich dan van eene, wel-
 „ ke men al had begonnen in gebruik te
 „ brengen. Tot dien tyd toe waeren
 „ in Vrankryk bynae alle bewooners
 „ van het platte land, en van veele klei-
 „ ne Steden, in dien staet gebleeven,
 „ gelyk zy van het begin der regeering-
 „ wys af geweest hadden, hebbende de
 „ hoedanigheid van slaeven. Men noem-
 „ de hen in dien tyd *Gens de corps*, *Gens*
 „ *de morte main*, *Gens de poeste*, dat is te
 „ zeggen, die onder de macht hunner
 „ Heeren waeren. Niemand, dan al-
 „ leen de inwooners der groote Steden,
 „ en van eenige andere, waeren vry van
 „ dienstbaerheid, hebbende sommige
 „ hunne voorrechten en vryheid behou-
 „ den, toen de Franken en andere Duit-
 „ sche volken zich van Gallien meester
 „ maekten, en andere dezelve met aen-
 „ zienlyke geldsommen gekoft, voor-
 „ naemelyk in den tyd toen de gemeen-
 „ tens in Vrankryk begonden ingesteld
 „ te worden, en de gerechten van Meyers
 „ en Schepenen opgerecht wierden, op
 „ die wys als wy die noch in de Steden
 „ van het Ryk zien. Doch de vlekken
 „ en dorpen waeren noch gebleeven in
 „ „ hua-

„ hunnen eersten staet, en schoon aen
 „ derzelver bewooners toegeftaen was,
 „ dat zy de bezitting mochten hebben
 „ van eenige landen en andere inkom-
 „ ften, waer door zy van den staet van
 „ flaeven verfchilden, mochten noch-
 „ tans zy, noch hunne kinderen, zich
 „ niet begeeven buiten de heerlykheid
 „ van dien Heer onder welken zy ge-
 „ booren waeren. Zy waeren aen de
 „ plaets en aen het land gebonden, *ad-*
 „ *dicti glebae*. Zy konden zich niet el-
 „ ders met der woon begeeven, noch
 „ trouwen, zonder aen de straf onder-
 „ worpen te zyn, welke door de wet
 „ gefteeld was op het geen men noemde
 „ *Formariages*, dat iste zeggen huwely-
 „ ken buiten het gebied van den Heer
 „ aengegaen zonder zyne toelaeting. Zy
 „ waeren aen veele andere harde gehoor-
 „ zaemheden onderworpen, welke ech-
 „ ter niet overal dezelve waeren.

„ In den raed wierd dan voorgesteld,
 „ alle de lieden woonende op het land
 „ dat van den eigendom des Konings
 „ was aen te bieden, dat zy hunnen
 „ vrydom voor een fomme gelds kon-
 „ den koopen. Dit middel wierdt goed-
 „ ge-

„ gevonden. Philips de schoone had
 „ zich al in 't jaer 1302 van het zelve
 „ bediend in de uitgestrektheid van het
 „ Baljuwſchap van Caen. Men vindt
 „ in de reekenkamer te Parys het be-
 „ ſcheid door welk Louis Hutin deeze
 „ vryheid vergunt, geteekend den 3
 „ Juli 1315. De beweegreden welke
 „ hy daer van geeft in zyne bevelbrief
 „ was, dat dewyl zyn Ryk genoemd
 „ wierd het Ryk der Franken, hy ook
 „ wilde dat in het zelve niet zyn zouden
 „ dan vrye lieden. Groot getal dienſt-
 „ baeren was er, die geld opbrachten
 „ om dit voorrecht te verkrygen. Vee-
 „ le anderen maekten daer geen werk
 „ van, of hadden geen geld om het te
 „ koopen. Want men vindt noch on-
 „ der de regeering van volgende Konin-
 „ gen, en zelf ten tyde van François
 „ den I. voorbeelden van vrylaetingen
 „ dat is te zeggen, brieven door welke
 „ de Koningen hunne onderdanen van
 „ dienſtbaerheid ontslaen.”

En op dezelve wys zyn ook in ande-
 re landen veele dier dienſtbaere vry ge-
 worden, en door den tyd de ganſche
 naem van dienſtbaerheid in onbruik ge-
 raekt.

raekt. In eenige is dezelve noch in meerder of in minder onderwerping in gebruik gebleeven.

Alle die dienstbaere, van welk soort die ook mochten zyn, wierden in het Fransch, zoo wel in de steden als op het land, met den algemeenen naem van *VILAINS* genoemd *Froissart Liv. I. ch. 92. p. 276. Le Roy Edouard fut si vaillant homme, qu'il avoit l'amour de tout son peuple* **FRANCS ET VILAINS** *Ch. 94. p. 101. S'emeurent tellement toutes manieres de gens de Bretagne qu'ils furent un jour devant la cité plus de douze mille hommes, QUE FRANCS QUE VILAINS.* Daer beteekent *FRANCS*, vrye, welgeboorene, en *VILAINS* dienstbaere. Zie *Du Cange observ. sur les etablissement de St. Louis p. 165.* Die daer aentoont dat zy ook *Coustumiers* genoemd wierden.

III.

GEKSCHEEREN.

Van deeze spreekwys heb ik gesproken in myne voorgaende aenmerkingen bladz. 71.

Ik vind eene plaats in de Rymkronyk van Melis Stoke in Jan den II. vers 3818. In welke dezelve, schoon wat verkort, schynt gebruikt te zyn.

Want sie hoerden in der nachte /
 Die onscamel doxpre knechte /
 Quamen lopen te meniger ure /
 Ende riepen op an den mure /
 Trouwen nu is 't al gebaen /
 U Grabe is doet / of gebaen /
 Wat sel uwes nu geschen /
 Sike verbaerde hen indies /
 Ende sulc hilt **OVER SCHEEREN** /
 Ende hoopte men salt het verberren.

Dat **Ober Sceren** wordt daer op den kant uitgelegt **booz ontwaerachtig**. Indien dat afkomstig is van **gek-scheeren** / moet die spreekwys al van zeer oud gebruik zyn.

P

Bj

By het geen ik in dat zelve boekje
bladz. 65. gezegd heb van de spreekwys
Qu'on me fonde kan ook gevoegd worden
eene plaets uit *Marot p 319.*

*Donc ne puis croire, OU L'ON ME
TONDE,*

Que ton veur a m'aimer se fonde.

Zie van die spreekwys *Fleury de Bel-
lingen etimologie des Proverbes François Livr.
II. ch. 6 p. 147 -- 150.*

Daer *Roning François de I.* de lange
baerden, welke zeer lang onder de Fran-
schen afschafft gewest waeren, weder
in gebruik gebracht heeft, gelyk ik
daer gezegd heb p. 66. zegt ook *Mont-
faucon monument de la monarchie Française
Tom. II. p. 319. Le Portrait de François I.
a une assez longue barbe. C'est lui, qui en
a introduit l'usage. Depuis Philippe Auguste
non, son portrait, print de barbe, comme
il paroît par les portraits & les statues qui nous
restent de ce temps-là. De afbeelding
van *François de I.* heeft eenen reede-
len lang baerd. Het gebruik der-
zelven is door hem ingevoerd. Van
den tyd van *Philip August* af droegen
9 07 de*

„ de Fransche Koningen geene baerden,
„ gelyk blykt uit de beelden en aftee-
„ keningen, welke wy van dezelve ove-
„ rig hebben.”



IV.

H E R A U T.

Ik heb in myne eerste aenmerkingen bladz. 214. gezegd dat de Wapenkoningen, Herauten, en die geene welke stonden Herauten te worden, *Poursuivans*, genoemd, alle genoemd wierden **OFFICIERS D'ARMES**. Dus vindt men in *Oliv. de la Marche Liv. II. ch. 4. p. 522. Apres venoient OFFICIERS D'ARMES de divers pays en grand nombre, dont il y avoit vingt quatre portans cottes d'armes.*

Van alle die bedienden kan men bree-
de verhandelingen vinden in *Olivier de la Marche estat du Duc Charles le Hardy p. 696--698*, die dezelve noemt **L'OFFICE D'ARMES**. Nicot handelt ook breed over dezelve in de woorden *Heraut* en *Poursuivant*. *Jurisprudentia Heroica Art. IX.* van p. 66. tot p. 96. van het tweede deel. *Caseneuve Dict. etimol.* in het woord *Heraut*. *Spelman glossar. Archiolog.* en *Du Cange glossar. Latinitatis*, beide in het woord *Heraldus*. In welke plaetsen men alle de eer welke dat ampt aenbracht,
en

en alle de plichten van deszelfs bediening vinden kan.

Betreffende den oorsprong van dit woord, vind ik dat de geleerde met den zelve wat verleen zyn, en komt my voor dat die vry wat duister is, en zy geen van allen den rechten geweeten hebben. *Vossius de Vitiis sermonis lib. II. cap. IX. p. 229.* leidt het af van **Heer** of **Heir** / en **old** / of **oud** / welk eene betekenis is van waardigheid. En dat is ook het gevoelen van Du Cange. Spelman meldt dezelve ook: of anders leidt Vossius het ook af van **Heir** en **Hou** / welk getrouw beteekent. Van Loon schryft in het vyfde deel zyner aloude Hollandse regeeringwyze altyd **EERHOUT**. Weinig tyds nae dat dit vyfde deel uitgekomen was schreef ik aen den Heer van Loon eenen brief over iet anders en verzocht hem by die gelegenheid of zoo goed wilde zyn van my te schryven wat hy met dat woord meende, dewyl ik het niet verstond: daer hy my op antwoorde dat hy daer hetzelfde mede beteekende dat andere schryven **Heraut** / dewyl volgens zyne gedachten dat woord

afkomstig is van **Eer** en **Houden** / en **Eerhouder** beteekent.

De afleidingen welke ik vind in Vosius, Du Cange en Spelman behaegen my beter, hoewel ik echter zeer twyfel of een van alle die geleerde mannen den rechten oorsprong van dit woord gevonden hebbe, welk ik echter ook geloof dat van **Heir** komt, daer zy alle het van afleiden.



R I B A U D.

Ik heb in myne eerste aenmerkingen gezegd bladz. 60. dat het hoofd van die soort van krygsknechten, welke **RIBAUDS** genoemd wierden, den naem had van *Roi des Ribauds*. Van den zelve kan men zien *Brantôme des Capitaines illustres. Francois tom. I. p. 279*, en *l'Oiseau des Offices Liv. IV. ch. 2. §. 76*. In welke beide plaetsen men vinden zal dat dit ampt naederhand van naem veranderd is, en genaemd **PREVOST DE L'HOTEL**. Zie ook *Du Cange glossar. Latinit.* in het woord **RIBALDI**, en *Du Tillet recueil des Rois de France Part. I. p. 435. 436. Pasquier recherches de la France Liv. VIII ch. 44. p. 749. 750.*

Toen die *Ribauds* hun aenzien en achtiging verloren hadden, en die naem gering geworden was, zyn er echter noch krygslieden geweest welke met dien naem genoemd wierden, gelyk blykt uit de plaetsen welke ik daer aengehaeld heb bladz. 62. Doch die waeren weinig geacht, en zulke, welke niet alleen

geene Edellieden, maer zelf geene geschikte burgers waeren, en die onder geene banieren, noch onder eenig geregeld krygsvolk behoorden, maer van het geringst en slechts sloop van volk, daghuurders en diergelyke, die voor eenen rocht aengenoomen, en by den dag betaeld wierden. En daer door is eindelijk die naem, die eerst in groot aenzien was, een scheldwoord geworden, gelyk ik daer ook aengeweezen heb bladz. 63.

En wel voornaemelyk heeft die toen in het eerst beteekent ontuchtig volk, hoerenjaegers en diergelyken. *Marot Pseume I. vers. 7.*

*Si un larron d'avanture appercois
Avec luy cours. Car autant que luy vaux,
T'accompagnant de PAILLARDS &
RIBAU*

*Jean Juven. des Ursins bisloire du Roy Charles VI. p. 329. Un nommé Gervaison Dionis tapissier, qui avoit en sa compaignée aucuns compaignons veid & appercut le dit maistre Jean de Troyes, qui lui avoit fait de plaisir. Il tira son espée en disant RI-
BAUD*

BAUD traistre, a ce coup je t'aurai. Welke geschiedenis *Pasquier recb: de la France Liv. VI. ch. 8. p. 444.* verhaelt in de tael welke in zynen tyd gebruikelijk was. *A la suite du Dauphin estoit Gervais son Dionnois tapissier, qui rencontra Jean de Troyes accompagné de plusieurs, contre lequel il degaisna son espée, & lui dit, PAILLARD, a ce coup je me vengerai de toi & des tiens.* Waer uit men klaer zien kan dat het woord *RIBAUD* in den tyd van Karel den VI, even nae het jaer 1400 in den zelve zin gebruikt wordt, in welken het woord *PAILLARD* wierdt gebruikt even nae 1600, toen *Pasquier* schreef. *Dezelve Jean Juv. des Ursins p. 155. Les gens d'Eglise sceurent que les Francois avoient des manieres bien lubriques d'exces en mangeries, buveries, jeu de dez, puteries & RIBAUDERIES.* En p. 17. *Secretement fit enquête de son gouvernement & de sa vie, qui estoit tres orde & deboneste en toute puterie & RIBAUDISE, a decevoir femmes, partie par force, partie par argent, dons & promesses, & avoir compaignée charnelle a Juifves.*

RIBAUDES voor hoeren vindt men al in *Joinville hist. de St. Louis p. 95. Cy*

P 5

apres

apres verrez la justice & jugement que je vy faire a Cesaire, tandis que le Roy y sejourna. Tout premier d'un chevalier qui fut prins au bordel, au quel on partit un jeu, ou que la RIBAUDE avecques laquelle il avoit esté trouvé le meneroit par l'ost en sa chemise, une corde liée a ses genitoires, la quelle corde la RIBAUDE tiendrait d'un bout, ou s'il ne vouloit telle chose souffrir qu'il perdrait son cheval, ses armures & harnois, & qu'il seroit dechassé & fourbanni de l'ost du Roi. Jean Juven des Ursins p. 158. Car ils firent en allant moult des maux, & avoient toujours RIBAUDES, & jouoient a jeu dissolu.

De schryver van de aenmerkingen op Villon Grand testament, huitain 109. zegt dat van RIBAUT gekomen is het woord Ribler*, welk steelen beteekent.

Ik

* Het beteekent eigentlyk straetschenden, by nacht, dertelheden en buitensporigheden op de straeten pleegen. Brantome des capitaines illustres François tom. III. p. 133. Lorsqu'il etudioit en Avignon il lui arrivoit, comme est la coutume des ecoliers RIBLEURS & debauchez, de RIBLER & battre le pavé, tellement qu'il fit un meurtre d'un autre ecolier. Robert Etienne en Nicot zeggen RIBLER, grassari. RIBLEUR, grassater. Zie ook Menage in het woord Ribler.

Ik geloof dat dit gevoegd by het geen ik in de voorgaende aenmerkingen gezegd heb over dit woord, genoeg is om des zelfs oorsprong aen te toonen, en te bewyzen dat men moet schryven **Ribaud** / en niet **Ribaut** / gelyk de kwaede uitspraek van 't gemeen ingevoerd heeft.



VI.

BACHELIER.

Dit woord behoort eigentlyk niet tot onze tael, en is noch in dezelve aengenomen, noch ooit van iemand, zoo veel ik weet, als een bastard woord gebruikt.

Doch dewyl ik deeze aenmerkingen niet zoo veel mack over het geen de tael aengaet, als wel over eenige gewoontens en oudheden, en het tot dezelve zeer veel behoort, zal ik het eenigfins breed, zoo ver als myne kennis van het zelve strekt, verhandelen.

De groote reeden waer door my in gedachten gekomen is het zelve te verhandelen, is dat ik in myne eerste aenmerkingen bladz. 228 gezegd heb, „ dat „ in de Duitsche order de twee Edel- „ lieden die eerst aen de beurt staen om „ Ridder te worden **Jonkheeren** ge- „ noemd worden, en dat dit woord daer „ het zelve beteekent als **BACHE-** „ **LIERS:**” en dat ik gezien heb dat de Heer van Loon in zyne aloude regeeringwys V. deel bladz. 529. -- 532. zegt dat

dat een *BACHELIER* geen Schildknaep noch Ridder van minder vermogen, maer veel eer een Ridder van hooger rang dan de gemeene geweest is, die des Graeven banier droeg. Welk een nieuw en byzonder gevoelen is van dien schryver, strydig tegen al wat andere geleerde mannen over dat woord geschreeven hebben, en welk hy ook met geene voldoende bewyzen bevestigt.

En dewyl het zeggen van eenen man van zoo veel roem en geleerdheid lichtelyk, in die geene die van zulke zaken niet zeer kundig zyn verkeerde gedachten kan inboezemen, zal het my de moeite waerd zyn, daer over breed te handelen.

Om eerst van den oorsprong des woords te spreken. Ecnige, gelyk de Heer van Loon zegt bladz. 524, 525, 526, leiden dat af van *Baculus*. Andere, gelyk dezelve schryver zegt, bladz. 527. van *Bas chevalier*. Andere zyn noch van andere gedachten.

Hier over kan men zien *Menage Ditt.* *stimol*: en *Caseneuve*, beide in het woord *Bachelier*. *Du Cange glossar. Latinit.* in het woord *Baccalaureus. Jurisprud. Heroica*

roica Art. VII. §. 14. p. 354. *La Roque de la noblesse* ch. IX p. 27. 28.

De geleerde *Charles l'Oiseau* in zyn boek *des ordres ou dignitez simples*. Chap. 6. §. 48. -- 51. leidt dat woord af van *Bas eschelon*, laege trap. Welke afleiding den Heer Du Fresne Du Cange niet behaegt. Het zal my niet verveelen de moeite te neemen van die plaets uit l'Oiseau, schoon dezelve lang is, geheel uit te schryven, en het voornaemste van dezelve in onze tael over te zetten, dewyl men alles in dezelve vindt wat tot dit woord behoort, en tot deszelfs in vervolg overgenoomen gebruik in Akademien, Gilden en elders.

§. 47. *Or auparavant l'institution de ces chevaliers de l'ordre ceux d'entre les simples chevaliers, qui avoient moyen de lever banierre, c'est à dire, qui avoient si grand nombre des Vassaux relevans de leur Seigneurie, qu'ils estoient suffisans pour faire une compagnie complete de gens de cheval estoient appellez CHEVALLIERS BANNERETS. Ce qui estoit reputé a grand honneur. Aussi levoient ils leur banierre avec grande solemnité.*

§. 48. *Et quand aux autres Chevaliers qui*

qui n'avoient pas moyen de lever baniere, & par tout estoient contraints de marcher sous les banniere d'autrui, ils estoient appellez BACHELIERS selon aucuns, notamment selon Du Tillet, qui prouve bien qu'ils estoient opposez aux Bannerets. Quoique ce soit, il est certain que la qualite de BACHELIER estoit au dessus de celle d'Escuyer, & au dessous de celle de Banneret. Car il rapporte plusieurs autoritez, desquelles il appert que le Banneret avoit deux payes du Bachelier, & le BACHELIER deux payes de l'Escuyer.

§. 49 Mais il y a grande apparence que les BACHELIERS estoient les jeunes gens de bonne maison, a sçavoir issus de Seigneurs ou chevaliers, qui aspiroient a l'ordre de chevalerie, comme estans au BAS ESCHELON de chevalerie, ainsi qu'il se voit es degrez de science que le BACHELIER est celui qui est mis au cours pour estre Docteur, & es arts mesbaniques le BACHELIER est celui qui est prest d'estre passe maistre de mestier. Mesmement en vieil langage Francois, que les Picards retiennent encor a present, le BACHELIER est le poursuivent ou amoureux d'une fille a marier, la quelle aussi est appellee BACHELETTE, c'est a dire

a dire aspirante a devenir maitresse estant mariée.

§. 50. Etymologie que j'estime plus vraisemblable que toutes celles de nos Docteurs de droit, & de nos modernes escrivains, qui s'y sont si fort alembiqué le cerveau, les uns derivans le BACHELIER ex baculo seu bacillo, pource qu'on mettoit un baston a la main de ceux a qui l'on permettoit de lire publiquement, & que de certains fiefs on estoit investi per baculum, comme il se voit au li-vre des fiefs. Les autres a bacca lauri, & de fait ils le tournent en latin BACCA-LAUREUM. Autres encore a Bucellariis, qui estoient les costilliers & gardes corps des Seigneurs Visigots, comme il se voit en leur loix, & en la gl. des Basiliques. Autres ab illis Bucellariis, qui estoient certaines gens de cheval, dont est fait mention en la loy omnibus c. ad l. Juliam de vi publica, ubi Godef. Et faut voir ce que raportent Cujas sur la I. livre des fiefs. Alciat III. dispunct. Cap. 20. & Turnebus lib. XXIV. advers. Cap. 26. & lib. XXVI. cap. 15. Finalement Fauchet en ses origines dit. que les BACHELIERS sont dits quasi bas-chevaliers, dont il ne raporte point de preuve. Mais on le peut aider du passage de Froissart
Liv.

*Liv. I Chap. 127. ou il use du BACHE-
VALÉREUX.*

§. 51. Je ne me puis néanmoins departir de mon etimologie, que BACHELIER vient de BAS ESCHELON, signifiant celui qui estant au plus bas eschelon ou degré est en train de monter aux plus hauts. Et partant que BACHELIER signifie celui qui est au chemin de devenir Chevalier, Docteur, maistre de mestier, ou Pere de famille. Car en toutes vocations il y a ordinairement des poursuivans ou postulans, qui en ayant l'apptitude & l'habilité s'attendent d'y estre mis actuellement, & ceux la en Grec sont appellez *μλλοντες*, dit BUDEE en ses commentaires, en Latin *candidati*, & au trois derniers livres du Code supernumeraires, & a nous retenus, desquels il sera parlé cy apres au penult chap.

§. 52. Donques en matiere de Noblesse le BACHELIER se prend en deux facons, dans les livres anciens, l'un quand il est opposé au Chevalier, & lors il signifie celui qui attend ou poursuit l'ordre de Chevalerie. l'Autre quand il est opposé au Seigneur ou au Banneret, & alors il signifie celui qui est fils d'un grand Seigneur, & qui peut succeder a sa seigneurie, & cependant jouit d'une por-
tion

tion des terres d'icelle , avec mesmes droits & prerogatives que le principal Seigneur.

Welk beteekent. „ Eer byzondere
 „ ordres uitgevonden waeren wierden
 „ die welke onder de gemeene Ridders
 „ machtig genoeg waeren om eene banier te heffen, dat is te zeggen, die
 „ zoo een groot getal leenmannen hadden, van hunne heerlykheid afhangelyk, dat zy eene volkomene bende
 „ ruiters konden uitmaeken *Chevaliers*
 „ *Banerets* genoemd, dat is **Baenderheeren** of **Baencrotsen** / welk voor eene groote eer geacht wierdt. Ook
 „ heften zy hunne banieren met groote
 „ plechtigheid.

§. 48. „ De andere Ridders aengaende,
 „ die de macht niet bezaten om eene
 „ banier te heffen, en by gevolg gegenoodzaekt waeren onder de banier
 „ van eenen anderen te veld te trekken,
 „ die wierden **BACHELIERS** genoemd, volgens eeniger gevoelen,
 „ inzonderheid volgens dat van du Tillet, die wel antoont dat zy gesteld
 „ wierden tegen de Baenderheeren. Het
 „ zy hier mede zoo het wil, zeeker is
 „ het dat de waerdigheid van **BACHE-**
 „ **LIER**.

„ LIER was boven die van Schild-
 „ knaep en beneeden die van Baender-
 „ heer. Want hy brengt veele plaetsen
 „ by uit welke blykt dat een Baender-
 „ heer twee wedden trok van eenen BA-
 „ CHELIER, en een BACHELIER
 „ twee wedden van eenen Schildknaep.
 „ §. 49. „ Doch het is zeer waerschy-
 „ nelyk dat die BACHELIERS jon-
 „ gelingen van goede huizen waeren,
 „ dat is te zeggen, zoons van Heeren
 „ of Ridders, die stonden nae het ver-
 „ krygen van de waerdigheid van Rid-
 „ der, als zynde *AUBAS ESCHELON*,
 „ dat is op den laegsten trap der Rid-
 „ derschap. Gelyk men in de trap-
 „ pen der bevordering in de wetenschap-
 „ pen ziet dat BACHELIER genoemd
 „ wordt, die zich aengegeeven heeft
 „ om tot leeraer (Doctor) bevorderd
 „ te worden, en in de handwerken
 „ wierdt die, welke staet meester in
 „ een gild verklaerd te worden, BA-
 „ CHELIER genoemd. Zelf in de
 „ oude Fransche tael, welke thans in
 „ Pikardien noch in gebruik is, wordt
 „ een vryer die verliefd is op eenē doch-
 „ ter, en de zelve tracht tot zyne
 „ Q 2 „ vrouw.

„ vrouw te verkrygen **BACHELIER**
 „ genoemd, en de dochter **BACHE-**
 „ **LETTE**, dat is te zeggen, die tracht
 „ getrouwt zynde de meestres van het
 „ huishouden te worden.

§. 50. „ Deze afleiding houde ik
 „ veel waerschynelyker, dan alle die
 „ welke onze rechtsgeleerde en heden-
 „ daegsche Fransche schryvers voortge-
 „ gebracht hebben, die hunne hersens
 „ zeer gequeld hebben, haelende som-
 „ mige dit woord van *baculum* of *bacil-*
 „ *lum* een stok, omdat men die gene,
 „ aen welke geoorlofd wierdt opentlyk
 „ te leezen, eenen stok in de hand gaf,
 „ en men van eenige leenen in bezit ge-
 „ steld wierdt *per baculum*, gelyk men
 „ in het boek der leenen zien kan. An-
 „ dere haelen het *a bacca lauri*, en zetten
 „ het in het Latyn over **BACCALAU-**
 „ **REUS**. Andere van de *Bucellarii*,
 „ welk de naem was der trawanten en
 „ lyfwachten van de bevelhebbers der
 „ Westergotten, gelyk men in hunne
 „ wetten zien kan. Andere van die
 „ *Bucellarii*, welke krygslieden te paerd
 „ waeren, van welke men zien kan wat
 „ *Cujas*, *Alçiat* en *Turnebus* zeggen.
 „ Einde-

„ Eindelyk Fauchet zegt dat BACHE-
 „ LIERS zyn als *Bas chevaliers* (minder
 „ Ridders) waer van hy geene bewyzen
 „ bybrengt, doch hier in kan men hem een
 „ plaets uit Froiffart te hulp bybrengen.

§. 51. „ Ik kan echter van myne af-
 „ leiding niet afscheiden, dat BA-
 „ CHELIER komt van *Bas eschelon*,
 „ beteekenende dien welke op den laeg-
 „ sten trap zynde aen den gang is om op
 „ den hoogsten te komen, en dat daer-
 „ om BACHELIER beteekent hem
 „ die op den weg is om Ridder, lee-
 „ raer, baes in een handwerk, of va-
 „ der van een huisgezin te worden.
 „ Want tot alle beroepen zyn gemeen-
 „ nelyk altyd die nae dezelve dingen,
 „ en de bequaemheid hebbende om de-
 „ zelve waer te neemen verlangen wer-
 „ kelyk in die bedieningen gesteld te
 „ worden, volgens Budæus in het
 „ Grieksch *μειλιοντες* genoemd, in het
 „ Latyn *Candidati*, *Supernumerarii*, by
 „ ons *retenus*, van welke ik hier nac zal
 „ handelen.

§. 52. „ In het geen den Adel be-
 „ treft komt dan *Bachelier* in de oude
 „ boeken in twee beteekenissen voor,

Q 3

„ de

„ de eene als het gesteld wordt tegen Rid-
 „ der, en dan beteekent het die ver-
 „ wacht of dingt nae de Ridderlyke
 „ waerdigheid. Wanneer het in tegen-
 „ stelling van Heer of Baenderheer ge-
 „ bruikt wordt, dan beteekent het ie-
 „ mand, die zoon van eenen grooten
 „ Heer is, en hem in zyne heerlyk-
 „ heid moet opvolgen, en onderwylen
 „ in 't genot van een gedeelte der lan-
 „ den van die heerlykheid is, met het
 „ zelve recht en voordeel als de Heer
 „ welke de eigenaer is”.

En in het vyfde hoofdstuk van dat zel-
 ve boek n. 2. hadt hy gezegd **BACHE-**
LIER *est le pretendant a la Chevalerie.*
 „ **BACHELIER** wordt die genoemd die
 „ vordert Ridder te worden.” Welk
 zeggen ik bevestigd vind door verschei-
 dene plaetsen uit Froissart, Liv. I.
 ch. 29, p. 33. *Si ordonna le Roi d'Angle-*
terre dix chevaliers Bannerets, Et quaran-
te autres JEUNES CHEVALIERS
BACHELIERS, *Et les envoya de la la*
mer droit a Valenciennes. Daer Denys
 Sauvage in zyne 62. aenmerking op zegt
 dat die plaets bedorven is, en moet gelee-
 zen worden *que jeunes chevaliers que Ba-*
cheliers

cbeliers. En in het zelve hoofdstuk van Froissart zeven regels laeger: *Et si avoit entre eux plusieurs JEUNES BACHELIERS, qui avoient l'oeil couvert de drap.* ch. 32. p. 36. *Et pourroit bien estre environ cinq mille tous comptez, bien aspres chevaliers & BACHELIERS.* ch. 175. p. 186. *Et y estoit un jeune BACHELIER, qui s'appelloit Bertrand du Guesclin.* Liv. II. ch. 92. p. 155. *Entre ces deux osts & la montagne du val de Lore avoit tous les jours faits d'armes par les JEUNES BACHELIERS, qui se desiroient avancer queroient les armes, & la les faisoient, & ecarmoûchoient l'un a l'autre.* Liv. IV. ch. 150. p. 156. *Que tous JEUNES BACHELIERS & Escuyers qui chevaucher desiroient devoient prendre ce chemin, & non autre.*

En dat door dit woord ook Ridders van minder vermoogen en rykdom be-
teekend zyn kan men zien by den Heer
Du Gange differt: XI. sur Joinville, die
ook zegt in zyne *Observations sur Ville-*
Hardouin p. 272. *En France & es Royuemes*
voisins la noblesse a été divisée en trois ordres.
La premiere étoit de la haute noblesse, qui
comprenoit les Ducs, les Comtes, les Barons,
les

les Chevaliers Bannerets, & generalement tous ceux qui avoient droit de porter banniere en guerre, qui estoient connus sous le nom general de Barons. Le second étoit des chevaliers simples, c'est a dire, de ceux qui avoient le titre de Chevalier, comme les premiers, mais n'estoient assez puissans en revenus, ni en fiefs, pour faire troupe a part, & conduire leurs vassaux sous leur banniere a l'armée. C'est pourquoy ils estoient nommez. **BACHELIERS** *, comme bas-Chevaliers.

* Zoo vindt men ook **CHEVALIERS BACHELIERS** in een bevel te Kaen gegeven den 1^r Dec. 1370. door Bertrand du Guesclin Comnetable van Vrankryk, welk men vinden kan in de geschiedenis van Vrankryk door Daniel tom. VI. p. 440. En die vindt men in veel meer andere plaetten: doch dat woord beteekent nergens Ridders van hooger rang dan andere, maer altyd van den geringiten rang onder de Ridders.

Ook vindt men leengoederen welke, **BACHELERIES** genoemd wierden. Zie *Du Cange Histoire de Constantinople sous les Empereurs François. Liv. IV. ch. 3. p. 134* En *l'Oiseau des Orders ch 6. §. 54.* eene plaets uit de gewoontens van Anjou bybrengende, zegt dat die bezeeten wierden door jonger zoonen van groote huizen, aen welke eenige deelen dier groote Heerlykheden gegeven wierden. om dezelve te bezitten, met het zelve recht

Et d'un degré inferieur aux autres. Au troi-
 sieme rang estoient les Ecuyers, Et generale-
 ment les nobles qui n'avoient le titre de che-
 valerie. Dat is. „ In Vrankryk en in
 „ de naeburige ryken is de adel in drie
 „ rangen verdeeld geweest. De eerste
 „ was die van den hogen adel, onder
 „ welke begreepen waeren Hertogen,
 „ Graeven, Barons en Baenderheeren,
 „ en in 't algemeen die welke recht had-
 „ den van banieren te voeren. Welke
 „ alle onder den † algemeene naem van
 „ Baron begreepen wierden.

„ De tweede rang was der geenen,
 „ die den titel van Ridder zoo wel had-
 „ den als de eerste, doch niet vermogend
 „ genoeg waeren in bezitting van lan-

Q 5

„ de-

recht als de oudste zoon de voornaeme heer-
 lykheid bezaten, mits aen dezelve hulde doen-
 de. *Il y au dit pays aucuns Seigneurs, qui ne
 sont Comtes, Vicomtes, Barons, ni CHASTE-
 LAINS, qui ont CHASTE'AUX, forteresses,
 grosses maisons, & places parties des Comtez,
 Vicomtez, Baronies ou chastelenies, & tels s'ap-
 pellent BACHELIERS.*

† In Engeland worden die alle met den alge-
 meenen naem van MYLORD genoemd.

„ deryen en inkomen om eene byzon-
 „ dere bende uit te maeken, en hunne
 „ leenmannen onder hunne banieren in
 „ het heir te geleiden. Daerom wier-
 „ den dezelve **BACHELIERS** ge-
 „ noemd, als zynde minder Ridders,
 „ en van laeger rang dan de andere.”

„ Tot de derde order behoorden de
 „ Schildknaepen, en in het algemeen de
 „ Edellieden die den titel van Ridder
 „ niet hadden.”

Daer toe behoort de plaets uit Frois-
 sart Liv. IV. ch. 86. p. 250. *Et petit
 a petit il attraia les cœurs de plusieurs
 PAUVRES BACHELIERS de ce Ro-
 yaume, qui desirent plus la guerre que la paix.*

Nicot zegt **BACHELIER** est le pre-
 mier degré que prennent ceux qui etudient en
 theologie, en droit ou en Medicine, qui a ty-
 ronibus excessit. Après le quel est le degré de
 licentié, puis celui de Docteur. C'est aussi
 le premier degré de tiltre entre les nobles, dont
 le prochain en montant est Banneret, puis
 Baron. Dat is, „ **BACHELIER** is de
 „ eerste trap der geener die in de God-
 „ geleerdheid, rechten, of geneeskun-
 „ de bevorderd worden, nae welken
 „ volgt die van licentiaet, en dan doc-
 „ tor

„ tor. Ook is het de eerste trap van ti-
 „ tels van adel, aen welken de naefte volgt
 „ die van Baenderheer, en dan Baron.”

En daer van hebben ook fomtyds groote Heeren; wanneer zy met Koningen of andere Vorften spraeken, en zich verneederen wouden, zich zelf BACHELIERS genoemd, schoon zy Baenderheeren, en zelf meerder, waeren.

Dus vindt men by Froiffart Liv. I. ch. 270. p. 241. Dat eenige Ridders, met welke de Graef van Pembroek raed pleegde, tot hem zeiden *vous vaut mieux, que vous, qui estes grand Seigneur, faciez vostre fait a part, & laissez faire a Messire Jehan Chandos qui n'est qu'un BACHELIER au regard de vous.* En ch. 290. p. 369. zegt hy dat Karel de V. Koning van Vrankryk Bertrand du Guesclin by zich ontbodt, ende tot hem zeide dat hy hem tot Konnestabel van Vrankryk hadt aengesteld. *Adonques s'excusa Messire Bertrand grandement & tres sagement, & dit qu'il estoit un pauvre chevalier & un petit BACHELIER au regard des grands Seigneurs & vaillans hommes de France, combien que Fortune l'avoit un peu avancé.* En Liv. III. ch. 3. p. 6. verhaelt hy dat de Princes

ces van Wallès op verzoek van den Graef van Armaignac aen Gaston Phebus Graef van Foix, die de rykte der Princen van zynen tyd was, een verzoek deed dat hy dien Graef twee hondert en vyftig duizend guldens, welke die hem schuldig was, wilde quyt schelden. *La quelle requist & pria au Comte qu'il luy vousist donner un don. Madame, dit le Comte, je suis un petit homme & pauvre BACHELIER, mais le don que vous me demandez, s'ils ne vaut pas plus de soixante mille francs je vous le donne.*

Zie van die BACHELIERS, behalven de schryvers, welke ik reeds aengewezen heb. *Daniel de la milice Francoise tom. I. Liv. III. ch. 4. p. 23. en Pere Honoré de St. Marie de la chevalerie dissert. I. art. II. § 7 en 9.* Die een vers bybrengt uit een oud Fransch boek geschreeven door eenen monnik over de ordre en oorsprong der banieren van Bretanje, te Kaen uitgegeeven door den Heer Brioux.

*l'Ordre de Banneret est plus que CHEVALIERS,
Comme après Chevalier accor suit BACHELIER.*

Puis

Puis après BACHELIER Escuyer. De maniere

Qu'après le Duc ou Roy est toujours la Banniere.

En *Flor. van der Haer des chafstelains de Lille. Liv. II. ch. 3. p. 224 -- 233 en Du Tillet Recueil des Rois de France p. 432.* die zegt *Avant que les ordonnances des gens de cheval furent dressées par le Roi Charles VII. il y avoit deux sortes de chevaliers, le Banneret, qui avoit assez vasseaux pour lever banniere, & le BACHELIER qui marchoit sous la banniere d'autrui.* Dat is, „Eer de „geregelde benden te paerd door Koning Karel den VII. opgerecht wierden, waeren er twee soorten van Rid- „ders, de Baenderheeren, die leenmannen genoeg hadden om eene banier te „heffen, en de Bacheliers, die onder „de banier van anderen te veld toogen.” Welk hy daer breed uitlegt.

Dat de BACHELIERS meerder soldye trokken wanneer zy te veld moesten gaen, dan de gemeene Schildknaepen, en zelf somwylen meer dan de gemeene Rid- ders vind ik ook in veele schryvers, inzonderheid by *La Roque* in zyn boek
de

de la noblesse, en in dat *du ban Et de l'arrier ban* Zie ook *Du Cange dissert. IX. sur Joinville*. Die de soldye der *Ecuyers Bannerets* even hoog itelt als die der *Chevaliers Bacheliers*. Doch dat was niet om dat zy Ridder waeren van meerder rang dan de andere, maer om dat die naem van BACHELIER niet aen alle Schildknaepen zonder onderscheid gegeven wierdt, maer alleen aen die welker Vaders Baenderheeren waeren: en volgens myn begrip aen de oudste zoonen, die nae het overlyden hunner vaders de Baenderheerlykheid moesten erven; die ook genoemd wierden *Ecuyers Bannerets*. Zie van dezelve *Honoré de Ste. Marie* liv. I. art. 2. p. 8.

De Heer van Loon heeft die plaets uit *Daniel de la milice Francoise* welke hy aenhaelt, ook verkeerd verstaen, die zegt niet dat een BACHELIER tot eene boete het dubbel van eenen Schildknaep moest betaelen; maer dat hy by zyne aankomst tot de Ridderlyke waerdigheid aen den Wapenkoning voor zyn recht de helft meerder betaelen moest dan een gemeen Schildknaep. Want alle die Ridder warden moesten hunnen naem op het register van den

Wa-

Wapenkoning, of hoofd der Herauten laeten aenteekenen, en daer voor zeeker geld aen den zelven betaelen. *Le Chevalier, dit ce ceremonial, payera au Roi des Herauts un marc d'argent, & se il est BACHELIER le double, & se il est Baron le double, & se il est Comte le double.*

De zoons van Koningen en regeerende Vorsten wierden als zy noch geen Ridders waeren DAMOISEAUX genoemd. Zie daer van de eerste aenmerkingen bladz. 227. *Froissart Liv. I. ch. 328. p. 416. Le Roy d'Angleterre fit recognoitre a ses enfans le Duc de Lankastre, le Comte de Cantebruges & Monseigneur Thomas le moins aisé, & a tous les Barons, Comtes, Prelats, & chevaliers d'Angleterre le jeune DEMOISEL Richard a estre Roy après son decez ch. 326. p. 417. Assez tost après trèspassa Madame aînée fille du Roy de France laquelle estoit, jurée & convenancée au gentil DEMOISEL Guiliaume de Hainaut fils aîné du Duc Aubert. En Liv. II. ch. 354. p. 250. nae dat hy verhaeld hadt dat de Hertogin van Brabant, die die moeye was van den Hertog van Borgon- dien, dien Hertog aengeraden hadt zyn e dochter uit te trouwen aen den jongen Graef*

Graef Willem van Henegouwen, zoon van Hertog Albert van Beyeren. *Mabelle Ante, respondit le Duc de Bourgogne, grand mercy, & je vous croiray, & laisseray convenir de ma fille Marguerite au DEMOISEL de Haynaut.*

Zie Nicot in het woord *Demoisel*, en *Menage Dict. etim* in het woord *Dame*. *Du Cange gloss. Latinit* in het woord *Domicellus* *Daniel Hist de la milice Francoise*, Liv. III. ch: 5. p. 96. *Charpentier Histoire de Cambrai, part III p. 37.* *Honoré de Ste. Marie dissert. Historiques & critiques sur la chevalerie. Dissert. I. Art. 2. p. 7.*



V I I.

J O N K H E E R.

Dat die zelve Heeren, te weeten de zoons van regeerende vorsten, die als zy noch geen Ridders waeren met den naem van DEMOISEL in het Fransch genoemd wierden, in onze tael den naem van **Jonkheer** voerden, heb ik aengetoond in myne eerste aenmerkingen bladz. 227, by welke ik hier noch eenige plaetsen zal voegen uit Melis Stoke, die te gelyk zullen dienen om te bewyzen het geen ik gezegd heb in die zelve aenmerkingen bladz. 182, 183 en 184. naemelyk dat regeerende vorsten en der zelve zoons, schoon die noch de waerdigheid van Ridder niet gekreegen hadden, echter wel konden bevel voeren over landen en heirlegers, niettegenstaende die uit Ridders bestonden, jae zelf over Hertogen, Graeven, Barons en Baenderheeren.

Dus vindt men in Melis Stoke in Florens de V. vers 12. dat die meerderjaerig geworden zynde de regeering zelf aenvaerde, en vers 38. 39. dat hy

R

ganscht

gansch Zeeland door rechtdaegen hielt. Daer op volgt een oorlog, welken hy de Vriefen aendeet om zynen vader te wreken. Vers 100 zegt hy dat in dien oorlog een slag voorviel in 't jaer 1272. En daer op laet hy volgen vers 110. dat hy in 't jaer 1277. beraeden wierdt zich Ridder te laeten maeken, en naer 's Hertogenbosch trok, daer Hertog Jan van Brabant hem Ridder maekte.

Ook verhaelt dezelve in Jan den tweeden vers 369. dat de Graef zynen zoon Jan bevel gaf oorlog in Zeeland te voeren, en aen zynen Neef Witte Heer van Haemstede ook beval den oorlog in Zeeland te voeren, van welken Jan hy vers 589. zegt dat hy om zyne strengheid in het rechtpleegen genoemd wierdt **Jan zonder genaede** / dien noemt hy vers 516. 686. en 703. **Jonkheer Jan** een zeker bewys dat hy geen Ridder was, welk hy ook nooit geweest is, en vers 1029.

Dus gebelt so dattie **Gzabe**
 Weder achter wart troc **abe** /
 Ende voer te **Benegouwe waert** /
 Jan sijn sone bleef an die **baert** /
 In **Holland** / ende **BERECHE** dat
 En.

En even nae den dood van dien Jonkheer Jan, in 't Jaer 1302. zegt hy dat Graef Willem in Henegouwen zynde zynen volgenden zoon Willem, die in Zeeland was, geboodt dat hy met een heir in Vlaenderen vallen zoude: welke dat deed, en de Vlaemingen sloeg. Dien noemt hy vers 1114 **JONCHERE Willem dat jonge kint**. En dus noemt hy hem altyd **Jonkheer Willem** vers 1200. 1215. 1226. 1272. en vervolgens vers 1785 zegt hy dat in 't jaer 1303

**De Gzabe dede / dat mogedi hozen.
 Hi was cranc / ende om 't gone
 Omboet hi Willem sinen sone
 Cote hem te comen al te hant /
 Hi woude hem bevelen 't lant
 Want hy sine oudste sone was.**

En tusschen beide verhaeld hebbende, dat die Graef noch eenen zoon Hendrik gehad hadt, die nae Jan volgde, doch dat die ook dood zynde Willem de oudste geworden was, zegt hy vorder vers 1798

Du was 't op Willem comen danne /
 Dat hi was d'oudste ende die eerste
 Ende moeste bliuen dic geheerste.
 Daer na ontboet hine daer
 Want het was al openbaer
 Dat hy's BERECHTEN conde.
 Doe naem hi oerlof in Zierikzee /
 JONCHEER WILLEM, ende boer-
 ten Vader /
 Ende dede zyn gebod algader /
 Sonder enich wedertale
 Die Grabe bebal hem al te male
 T' LAND TE BERECHTEN in
 sine stat.
 Ende die lieden wilcoerden dat
 Gemeenlike met vzien moede.

Daer op noemt hy hem echter noch
 in het volgend vers **Joncker Willem** /
 nae dat hy al Stadhouder van zynen va-
 der geworden was, en zoo noemt hy
 hem ook vers 1868, 1888 en 1894 tot
 dat hy vers 1901. zegt

Binnen desen heeft men bestaen
Ridder te maken op ter stede
JONCHERE WILLEM, ende oek
mede

Heer

Heer Dyelaes Heere van Pitte /
Ende oec die bastaert Heer Witte /
't s' Grave nebe was die gone /
Ende was 't s' Graven Florens sone.

Ende aenstonds daer nae vers 1927
 noemt hy hem **Jhn heer Willem** en
 zoo altyd verder gelyk hy vers 1315.
 en vorders altyd **Heer Witte** noemt, dien
 hy te voren **Jonkheer Witte** genoemd
 hadt.

Ook zyn er voorbeelden van Edel-
 lieden van minder rang dan Prinsen, als
 Baenderheeren en diergelyke, welke uit
 hoofd der ampten, welke zy erflyk be-
 zaeten, als Senechal, Bailluw enz. be-
 vel gevoerd hebben eer zy noch Ridders
 waeren. Dus zegt *Oliv. de la Marche*
Liv. I. ch. 26 p. 382. Le Marechal de
Bourgogne amena les Bourgongnons environ
trois cens hommes d'armes, Nobles hommes
& grans Seigneurs du pays. Welk woord
amena beteekent dat hy dezelve als be-
 velhebber leide. En ch. 28. p. 399. ver-
 haelt hy dat eenige weeken nae dien tyd
 in het zelve jaer 1453. de slag by Ga-
 veren voorviel, en dat verhael beginnende
 zegt hy: *Ordonnances fuent faittes, &*
R 3
premie-

premierement prit l'avantgarde place, que
CONDUISOIT *le Marechal de Bourgongne*
Et le Seigneur de Chimay, Et furent avec
eux des grans Seigneurs, Et de grans person-
nages de Bourgongne, de Picardie Et de Hay-
nault. Et furent d'icelle avantgarde envoyez
devant comme sur une aelle a la main dextre,
les Seigneurs de Beauchamp Et d'Espiry.
 En dat het woord *conduisoit* daer weder
 beteekent dat hy daer bevel over voer-
 de, blykt daer uit dat hy in de volgen-
 de bladz. 400. verhaelt dat die Maer-
 schalk een bevel gaf, welk de Heervan
 Beauchamp niet gehoorzaemde, die daer
 over vergiffenis van den Hertog moest
 verzoeken. *Bien fut vrai que le Marechal*
de Bourgongne manda au Seigneur de Beau-
champ, Et au Seigneur d'Espiry qu'ils recu-
lassent leurs enseignes Et leurs compagnies pour
plus avant attraire les Gandois, mais le Sei-
gneur de Beauchamp repondit que l'on l'avoit
trop avancé pour reculer. Et combien que
la reponce meust de hault Et de vaillant cou-
rage, Et que tout bien prist de celle chose si
fut il conseillé de prier mercy au Duc de la
desobeissance qu'il avoit faicte a son Mars-
chal. Et ce veux ie bien escrire pour mon-
strer aux jeunes gens, qui mes memoires li-
ront,

ront, que selon l'arbre de bataille nulle chose n'est estimée bien faite contre le commandement du Chef ni de ses Lieutenants. Dat

is „ De Maerschalk van Borgondien
 „ zondt bevel aen de Heeren van Beau-
 „ champ en van Espiry, dat zy met
 „ hun volk en banieren te rug deinzen
 „ zouden, om daer door de Gente-
 „ naers naeder by te lokken. Doch de
 „ Heer van Beauchamp antwoorde dat
 „ men hem te ver voor uit gezonden
 „ hadt om te rug te keeren. En hoe-
 „ wel dit antwoord uit eene groote en
 „ dappere moedigheid gesprooten, en
 „ oorzaak van een zeer goed gevolg
 „ was, wierdt hem nochtans geraeden
 „ van den Hertog vergiffenis te verzoeken
 „ wegen de ongehoorzaemheid,
 „ welke hy aen zynen Maerschalk bewezen
 „ hadt. Dit heb ik goed gedacht
 „ te schryven om daer door jonge Heeren,
 „ die myne schristen zullen leezen,
 „ aen te wyzen, dat volgens de krygs-
 „ wetten niets wel gedaen geacht wordt
 „ dat strydig is tegen het gebod van
 „ hem die het hoofd is, of van die welke
 „ onder hem bevel voeren”.

Echter verhaelt dezelve Olivier de la

R 4

Marche

Marche dat die Maerschalk eerst op dien dag Ridder gemaakt wierdt. *Ce jour furent moult des Chevaliers faits, comme Messire Jaques de Luxembourg, Thibaut de Neufchastel Marechal de Bourgogne, Loys Seigneur de la Gruthuse, qui ce jour fit l'arrieregarde a grosse compaignie de Flamans & autres.*

En de Heer van Loon zelf hadt al in zyne aenteekeningen op Klaes Kolyn vers 1089 gezegd, „ Wanneer nu de „ Prinsen te dier tyd meerderjaerig ge- „ acht wierden is zoo licht niet te be- „ paelen. Zekerer is het dat zy een en „ twintig jaeren bereikt hebbende eerst „ konden Ridder worden. Doch op „ hun achtiende jaer de heirvaerten „ moesten bywoonen, en als dan ook „ waerschynelyk hun Graeffschap be- „ stieren, als uit het voorbeeld van den „ Roomschen Koning Willem is af te „ meeten, mits die om zyne jonkheid „ noch geen Ridder kunnende zyn, des „ onaengezien het Graefflyk bewind van „ Holland voerde.”

VIII.

RIDDERS. SCHILDKNAEPEN.
 HOMMES D'ARMES. PAER-
 DEN. WAPENS.

Men verwacht niet dat ik hier over die alle zal zeggen alles wat over dezelve kan gezegd worden. Daer zou men alleen een groot boek van schryven kunnen, vry grooter dan dit geheel boek worden zal.

Ik heb die alle by een gevoegd om dat by een behooren, en het geen ik daer over denk te zeggen zoo in een behoort, dat ik het niet wel onder verscheidene titels zou kunnen brengen, zonder het te verwarren en tweemaal het zelve te zeggen.

Myn voorneemen is alleen eenige dingen, welke ik daer over in myne vorige aenmerkingen gezegd heb, wat meerder op te helderen.

Van de Ridders al te zeggen wat over dezelve kan gezegd worden zou zeer lang vallen. Alleen zal ik hier aenwyzen in welke schryvers men alles vinden kan

R 5

wat

wat tot dezelve behoort, zoo veel als my die bekend zyn.

Behalven *Pere Honoré de Ste. Marie*, die een geheel boek geschreeven heeft genaemd *Dissertations Historiques & Critiques sur la chevalerie ancienne & moderne*, gedrukt te Paris 1718. in 4to. kan men zien *Vulson de la Colombiere vrai theatre d'honneur & de chevalerie tom. I. ch. II. p. 15.* en volgende. *Jurisprudentia Heroica* art. VIII. §. 3--42. *La Roque de la noblesse* ch. 98. en 99. *Charles l'Oiseau des ordres & dignitez simples.* ch. 6. §. 21--48. *Matth. de nobilitate Lib. IV. cap. 19.* *Du Gange gloss. Latinitatis* in het woord *Milles.* *Daniel Hist de la Milice Francoise tom. I. Liv. III ch. IV. p. 72--84.* Van Loon in het V. deel van de aloude Regeeringswys van Holland. *Charpentier Histoire de Cambrai part. III. p. 27*, en inzonderheid p. 33.

Die titel van Ridder, welke zoo hoog geacht wierdt, dat alle Edellieden den zelve als den hoogsten trap van eer aenmerkten, en zelf Oppervorsten en Koningen dien aennaemen, is allengs van minder achting geworden, nae dat geregelde Krygsbenden, genoemd *Compagnies*

pagnies d'ordonnance waeren ingesteld, over welke bevelhebbers, met naemen van *Capitaine, Lieutenant, Guidon*, enz. aengesteld waeren. Toen gaf de titel van Ridder geen macht meer om bevel te voeren: maer de Ridders zelf die in die benden waeren moesten onder dat bevel staen, en dewyl die behoorden onder de standeaeren dier benden hield ook het gebruik der banieren en wimpels op. En toen op het laetst al het heir uit geregelde benden bestont, en de *arriereban* niet meer opontboden wierdt, wierden ook de naemen van Baenderheer en Ridder verwaerloofd. Zie *Jurisprudencia Heroica* p. 358--360.

Die Ridderschap bleef echter noch lang nae dezelve in gebruik, en Koning Francois de I. liet zelf zich noch Ridder maeken. Maer eindelyk toen byzondere Ridder orders, uit uitgeleezene groote Heeren bestaende, wierden ingesteld, verdoofden die al den luister der gemeene Ridders.

En dit schynt ook plaets gegreepen te hebben in Holland, nae dat het zelve gekomen was onder de macht der Hertogen van Borgondien, die ook ge-
re-

regelde * benden hadden, en de Ridder-
order van het gulde vlies.

Van de voorrechten der Ridders te
spreken is myn voorneemen niet. Een
echter moet ik melden, namelyk dat
hunne vrouwen en weduwen den eer-
naem van **Meuzout** mochten voeren †,
welk aen geene vrouwen van Schild-
knaepen of andere geoorloofd was. *Bran-
tome des grands Capitaines Francois tom. I.
p. 16.* verhaelende dat men in zynen tyd
al nae dien naem van Ridder niet meer
haekte'zegt: *Aujourdhui on se dispense af-
sez*

* Die geregelde benden heeft Hertog Philips
van Borgondien ingesteld naer het voorbeeld van
die van Vrankryk. Dit vindt men in veele plaet-
sen van Olivier de la Marche. En die zyn ook
in Holland in gebruik gekomen, toen hy dat
onder zyne regeering gekregen hadt.

Het krygsvolk welk men genoemd vindt *Les
Bandes* bestondt geheel uit voetvolk.

† Hier van komt het dat men in zoo veele
onde brieven en bescheiden van bezitting of o-
verdracht van goederen, veele vrouwen met den
naem van **Suffrouw** benoemd ziet, schoon zy
van adelyke geboorte, en Vrouwen of Weduwen
van Edellieden waeren. Om dat hunne mans
Schildknaepen, en geen Ridders, waeren.

sez pour se faire CHEVALIERS, que les moindres se creent eux memes sans aller au Roy: de sorte qu'on peut dire qu'il y a aujourd'hui plus de CHEVALIERS tels quels, & des DAMES leurs femmes, que jadis n'y avoit d'Escuyers & de Demoiselles, tant est grand l'abus parmy la chevalerie. En in eene andere plaets zegt hy: l'On tenoit pour un grand cas de s'estre trouvé dans une bataille, & y couroit on comme a un jubilé, l'un pour gagner le salut de son ame, & l'autre pour gagner l'honneur de la CHEVALERIE, & faire appeller sa femme Madame. Zie *Jurisprudencia Heroica* tom. I. p. 146. 147. En *Charles l'Oiseau des Offices* Liv. IV. ch. 5. §. 51. zegt dat alle amptenaeren van hoogen rang, welke titels geduurzaam zyn, als Ambassadeurs, Raedsheeren van Staet, Stadsvoogden en Landvoogden, Presidenten, en diergelyke den rang van Ridders genoomen hebben, en hunne vrouwen doen **Debrouten** noemen.

Die titel welke thans **Debrout** is, was in het oud Hollandsch *VERE*. Zie *Matth. ad chron. Egmundatum*. p. 235. 236. en van Loon aloude Hollandse regeeringwyze V. deel bladz. 409. 410.

Welk

Welk daer van quam, dat alleen aen de Ridders de cernaem van *HEER* gegeven wierdt. By de namen der Schildknaepen wierdt alleen gevoegd *KNAEPE*. Zie van Loon aenteekeningen op Klaes Kolyn vers 298. p. 321. n. 2. In het Fransch *Monsieur, Sire, Messire, Monseigneur*. Zie *Honoré de St. Marie sur la chevalerie Liv. II. dis 6. art. 2. p. 413. La Roque de la noblesse* zegt *ch. 85. p. 310. Les seuls Bannerets, Bacheliers & Chevaliers prenoient le nom de MONSIEUR & MONSEIGNEUR, & non les Ecuyers, qui n'estoient nommez que par leur nom. Dequoy estoient exceptez les Ecuyers de très grande & très ancienne maison, qui avoient ce privilege avant qu'ils fussent faits chevaliers*. Zie ook *Jurisprudentia Heroica tom. II. p. 145.*

In het Latyn was hun titel *MILES*. Zie Du Cange gloss: Latinit. in het woord *Miles* en *differt. XXII. sur Joinville p. 271. l'Oiseau des ordres ch. 6 § 27.*

Thans zal ik van de Ridders niets meer zeggen. Indien het God gelieft my noch wat langer leeven en gezondheid en lust te geeven zou het wel kunnen gebeuren
dat

dat ik eens over dezelve eene veel breeder verhandeling zou fchryven.

Van de **SCHILDKNAEPEN**, *Ecuyers*, die ook in de oude boeken van onze tael dikwyls eenvoudig **Knaepen** genoemd worden, valt ook veel te zeggen, welk ik hier zeer verkorten zal. Ik zal alleen zeggen dat geen Edelman, hoe groot ook van geboorte, al was hy zelf een Vorst jae een Koning, Ridder wierdt gebooren. Dien eernaem moest hy verkrygen, en eer hy die verkreeg was hy **SCHILDKNAEP**, in meerder of minder rang volgens zyne geboorte. Het zy hy *Ecuyer*, *Bachelier*, of *Damoiseau* genoemd wierdt.

In ouden tyd was' ook de naem der Schildknaepen **VALET**. Van welk woord, op dat ik dit ook niet breeder uitschryve, men zien kan *Daniel Histoire de la milice Francoise Liv. III. cb. 6. p. 96.* van het eerste deel. *Du Cange glossar. Latin.* in de woorden *Valetus* en *Domicellus* en *glossaire des vieux mots dan Ville-Hardouin* in het woord *Valet* en *observations sur Ville-Hardouin p. 272--274.* en *gloss. Latin.* in de woorden *Valetus* en *Domicellus*. En dus noemt *Ville-Hardouin* **Alexis**

lexis Komnenus den zoon van Isaak Komnenus den Keyzer van Konstantinopolen *Le VALET * de Constantinople.*

45.

* Dat men ook noch lang nae dien tyd aen Schildknaepen van adelyke geboorte den naem van *VALET* gegeven heeft blykt uit eene plaets by Froissart in het eerste boek 228. hoofdstuk p. 265. daer hy den veldslag by Aulroy in Bretanje verhaeld hebbende zegt dat de Graef van Montfort, welke door die overwinning Hertog van Bretanje geworden was, de tyding van die overwinning zont aen den koning van Engeland door eenen Schildknaep, die reeds *poursuivant d'armes* was, welken die Koning aenstonds Heraut maekte, een zeeker bewys dat hy een Edelman was. Dien Schildknaep noemt hy *VALET*. *Si vindrent aussi ces nouvelles au Roy d'Angleterre. Car le Comte de Montfort luy avoit rescrit au cinquième jour après que la bataille avoit esté devant Aulroy, en la ville de Douvres en Angleterre: & en emporta lettres de creance un VARLET poursuisvant d'armes, qui avoit esté en la bataille, & lequel le Roy d'Angleterre fit tantost son Heraut, luy donnant le nom de Windesore.* En in het laetst van het zelve hoofdstuk geeft hy hem noch eens dien naem van *VALET*. *Le Comte de Flandres estoit venu a Calais, & avoit passé la mer jusques a Douvres, ou le Roy & une partie de son conseil estoient, & encorc estoit la quand le dessus dit VALET & messager en ce quartier apporta la nouvelle de la besoigne d'Aulroy.*

cb. 45. 74. 99. Zie ook van dat zelve woord *La Roque de la noblesse* cb. 6. p. 7. *Honoré de Ste Marie diff: bist: & crit: de la chevalerie Liv. I. dissert. I art. 2. Charpentier bist: de Cambrai part. III. ch. 7. p. 37. Du Tillet recueil des Rois de France part. I. p. 418. L'Oiseau des ordres ch. V. n. 30. Menage Dict. etimol* in het woord *Valet*.

Die *SCHILDKNAEPEN*, hoe groot ook van geboorte, mochten niet in gezelschap van Ridders komen dan bloods- hoofds, en mochten met de zelve niet aen tafel eeten, noch elders zitten in eenen rang, maer hunne stoelen stonden achter dezelve. *Dan. de la Mil Franc. tom. I. p. 95.* Zy moesten de Ridders dienen, echter niet in geringe diensten, maer in ridderlyke diensten, * alleen de

S

wa-

* Voornaemelyk moesten zy in gevechten tot bystand der Ridders dienen, om dezelve wanneer van hunne paerden op den grond geraekt waeren, of dezelve gedood waeren, weder op te helpen, of te ontzetten dat niet gevangen wierden *Frois- sart Liv. I. ch 62. p. 174. Et se partit le Chevalier du Prince, & se mit au premier front de leurs batailles, accompagné tant seulement de quatre ESCUYERS, qu'il avoit retenus pour son corps*

Wapens en pæerden betreffende. Van de zelve kan men zien alle de plaetsen, welke ik zoo aenstonds over het woord *Valet* aengehaeld heb, en *Jurisprud. Herotca art. 1. §. 66. Matth. de nobilit. lib. IV. cap. 13. p. 985. en cap. 18. p. 1035--1039. en cap. 21. p. 1060--1063. L'Oiseau des ordres ch. V. n. 2. 9. 10. 11. 12. 21. 28. 29. La Roque de la noblesse ch. 9. p. 28. en 29. Daniel de la Mil. Franc. tom. I. Liv. III. ch.*

corps garder. p. 176. Messire James d'Andelée par l'aide de ses quatre Escuyers se combattit toujours au plus fort de la bataille, & fut durement navré au corps & au VISAGE, & tant que force & alaine luy pouvoient durer il se combattit, & alloit toujours avant, & tant qu'il fut moult empesché. Adonc sur la fin de la bataille le prindrent ses quatre Escuyers, qui le gardoient, & l'amenerent moult foible & fort navré au dehors de la bataille, delez une haye, pour luy un petit refroidir & eventer. Si le desarmerent le plus doucement qu'ils purent, & entendirent a ses playes bender, & coudre les plus perilleuses. En ch. 169. p. 181. zegt dezelve James d'Andelée aen den Prins van Walles. Ces Escuyers m'ont servi longtems bien & loyaument, en plusieurs grands besoignes, & si onc en leur vivant ne m'eussent plus servi qu'ils firent a la bataille de Poitiers --- & enisse esté mort en la besongne s'ils ne fussent,

cb. 6. p. 94--97. Van Loon aloude regeeringwys wys van Holland V. deel f. hoofdst. bladz. 260--302.

By gelegenheid dat een onweetend overzetter het woord *Ecuyer*, op eene plaets, daer het eenen gewapenden Edelman beteekende die schildknaep en noch geen Ridder was, hadt overgezet **Stalmeeſter** / heb ik in myne voorige aenmerkingen gezegd bladz. 182. dat dit woord ook **Stalmeeſters** beteekend heeft, doch dat daer dan bygevoegd wierdt wiens ſtalmeeſters zy waeren. Naederhand heb ik ook gevonden wanneer door dat woord **Stalmeeſters** gemeend worden, dat dan daer by gevoegd wordt **ESCUYER d'ESCURIE**. Dit vindt men by *Monſtrelet Liv. I. p. 323. Et après ſuivirent les maiſtres d'hoſtel, & ESCUYERS d'ESCURIE. Liv. III. p. 7. Le Roy envoya devers le Duc Pierre de Fontaines ſon ESCUYER d'ESCURIE. p. 22. Le Sire de Fonteuille ESCUYER d'ESCURIE du Roy, & le Sire de ſainte Treille GRAND ESCUYER d'ESCURIE du Roy & Baillif de Berry.* En in dien ſelven ſchryver op honderd plaetsen. *Jean Juvenal des Urſins p. 287. Entre les autres*

autres avoit un homme d'armes nommé Saitlant, qui estoit ESCUYER d'ESCURIE du Duc d'Orleans. En in eene kronyk achter denzelven uitgegeeven, op het jaer 1415. p. 533. Avec le Comte de Vendosme grand maistre de l'hostel du Roy estoient les chambellans, ESCUIERS d'ESCURIE, eschançons, panetiers, & autres Officiers du Roy. Oliv: de la Marche Liv. I. cb. 25. Maillard de Telechin un ESCUYER de Picardie ESCUYER d'ESCURIE du Duc. En ch. 4 p. 155. Guillaume de Sercy premier ESCUYER d'ESCURIE. Comines Liv III cb 11. Et amena quant & luy le confesseur du Duc de Guyenne, & un ESCUYER d'ESCURIE, aux quels on imputoit la mort du Duc de Guyenne. d'Auton Hist. de Louis XII. part. II. cb. 19. p. 101. Aussi furent la Messire François de Giverlay premier ESCUYER, & deux ESCUYERS d'ESCURIE, pour le conduire & servir au descendre & au monter a l'heure que mestier en seroit

Uit die Ridders en Schildknaepen, welke alle Edellieden waeren, bestondt dat krygsvolk welk **HOMMES D'ARMES** of **GENS D'ARMES** genoemd wierdt.

wierdt. Van dezelve heb ik gedeeltelyk gehandeld in myne eerste aenmerkingen bladz. 175.

De Haes in zyne overzetting van Comines heeft dat woord overgezet **gehar-
naschte Edellieden**. Cornelis van Kiel, die ook Comines overgezet heeft, en hem iets beter verstaen heeft dan de Haes, hoewel ik ook op veele plaetsen kan zien dat hy hem niet overal verstaen heeft, heeft het overgezet **Buitermannen** / doch ik vind in de oude Hollandische Lyften en kronyken **Wannen van Wapenen** welk nae de letter overgezet is, en beeter dan de andere. In 't Latyn worden zy genoemd *Cataphracti*. * En al zoo wel zou men het overzetten **Zwaergewapende**. Zie een voorbeeld daer van by Boxhorn kronyk van Zeeland II. deel 33. hoofdst. en *Matth. de nobilitate lib. IV. cap. 20. p. 1059*, die in de volgende bladziden breeder over dezelve handelt. Die *Gens d'armes* heb ik op dezelve bladz. in

S 3

de

* Of liever *CATAPHRACTARII*. Want het woord *Cataphracta* beteekende een harnas zie Salmas. *ad Vopisc. Aurelianum* cap. 34.

de voorgaende aenmerkingen gezegd dat alle Edellieden waeren. Of zoo zy dat niet alle waeren, waeren de andere welke daer onder liepen van de voornaemste en rykste burgers, welke *notables* genoemd wierden. Want ik vind in de kronyk achter J. Juv. des Ursins op 't Jaer 1415. p. 333. *En ceste compaignie des François estoient dix mille HOMMES D'ARMES, dont la pluspart estoient Chevaliers & ESCUYERS.* Dat woord *la pluspart* doet my begrypen dat zy niet alle Edellieden waeren, maer datervoorname burgers by waeren. *Dan. Hist. de la Milic. Franc. tom. I. liv. IV. ch. 2. p. 66.* zegt ook *les Gens d'armes étoient tous, ou presque tous, Gentils hommes.* Ook zegt *Felibien Histoire de Paris Liv. XIII. p. 622.* dat de burgers * van Parys het recht hadden van vergulde toomen en sieraeden en

Wa-

* Dit vindt men ook in de *Histoire de Paris*, welke uit die van Felibien en Lobineau verkort gedrukt is te Parys 1735. in 5 deelen in groot 12°. tom. II. p. 108. dit teeken ik aen op dat die leezer welke het groot boek niet heeft, om dit nae te zien; en

wapenen der Ridderſ te mogen gebruiken als of zy van Edelen afkomt waeren.

Die *Hommes d'armes* hadden yeder onder zich boogſchutters, die ook Edelieden, en te paerd waeren. Welker getal niet altyd even groot geweest is, dan eens vier, dan eens drie, en wel eens maer twee, en eenen *COSTELIER*, dat is een man te voet, gewapend met een *Couteau*, of *Coutille*, welk eenen degen beteekent, en een *PAGE*, welk ik begryp een paerdenknecht geweest te zyn, van welken ik naeder zal handelen. Dit getal, zeg ik, is in verſcheidene tyden ongelyk geweest. By Froisfart Liv. II. ch. 138. p. 196. vind ik elken *Homme d'armes* maer op drie mannen gerekend, *Je ſuis informé de Pietre que le Roy de France a bien vingt mille Hommes d'armes, qui ſont ſoixante mille teſtes armées.*

S. 4

In

en miſſchien het klein bezit, het zelve daer in vinden kan.

Die voorrecht brief is van het jaer 1371. gegeven door Koning Karel den V. te vinden in die zelve verkorte *Histoire de Paris* in 12. tom. IV. p. 320.

In andere tyden zyn er meer geweest, gelyk ik in de eerste aenmerkingen bladz. 212. aangewezen heb.

Het getal hunner paerden was ook on- gelyk. Ik vind dat Lodewyk de elfde het op zes bepaeld heeft in de *Chronique additionëe a Monstrelet p. 175.* van deszelfs derde deel, welke een stuk is van de *grande chronique de France*, daer men de- zelve woorden vindt tom. III. p. 222. *Au dit temps (en Fevrier 1472.) le Roy estant a Creil fit un edit touchant les GENS D'ARMES de son Royaume, par lequel il declara que chascune lance n'auroit & ne tien- droit que six chevaux, c'est a scavoir la lance trois chevaux pour luy, & son page & son costiller, & les deux archiers deux chevaux, un cheval pour le Valet, & qu'ils n'auroient plus de paniers a porter leur barnois.* Dat is, „ In het jaer 1472. gaf Koning Lo- „ dewyk de elfde te Creil een bevel de „ *MANNEN* van wapenen aengaende, „ waer door hy verklaerde dat yeder „ lans (dat iste zeggen, de *Homme d'ar- „ mes*, die de lans gebruikte) niet meer „ dan zes paerden zou houden, te wee- „ ten de Edelman die den speer voerde
drie

„ drie, voor hem, zynen page, en zy-
 „ nen costillier. Voor de twee boog-
 „ schutters twee paerden, en een voor
 „ den knecht, en dat zy geene manden
 „ meer gebruiken zouden om hun ge-
 „ tuig nae te voeren.” Die manden
 zullen zeekerlyk ook op paerden gelee-
 gen hebben. Doch ik heb moeite te be-
 grypen hoe zoo veel Edellieden te veld
 hebben kunnen gaen, zonder getuig by
 zich te hebben, daer twee of drie paer-
 den mede belaaeden waeren.

Voor dien tyd wierdt gerekend dat
 yeder **Man van Wapenen** voor zynen
 perfoon alleen drie paerden noodig hadt,
 te weten eenen *DESTRIER* om op te
 zitten in de gelegenheden dat hy tegen
 den vyand vechten moest, een *Bidet*
 of klein paerd om op de reis te gebrui-
 ken, en een welk *Sommier* of *Roncin* ge-
 noemd wierdt, om het getuig te drae-
 gen. Zie boven bladz. 111. in het woord
Ros.

Zie verder alle de veranderingen, wel-
 ke in die *HOMMES d'ARMES*, hun-
 ne wapenen, 't getal hunner paerden,
 en volk welk zy onder zich hadden ge-

S 5

maekt

maekt zyn in *Dan: de la Milice Franc. tom. I. Liv. IV. ch. 11. p. 153--166.*

Dat paerd welk **DESTRIER**, in het Latyn *Dextrarius*, genoemd wierdt, was een sterk en wel afgerecht paerd, dus genoemd om dat het altyd aen de hand geleid wierdt, en de Ridder, om het zelve niet zonder nood te vermoeyen, daer nooit op ging zitten voor dat hy nae by den vyand was, en zynen helm op het hoofd zette. *Zie Du Cange gloss. Latinit. in het woord Dextrarius, en Matth: de nobilitate Lib. IV. cap. 120. p. 1046. 1047.*

Die **MANNEN VAN WAPE-
NEN** waeren van het hoofd tot de voeten toe in staelen yzer gewapend. Hunne wapenrustingen heb ik beschreeven in myne eerste aenmerkingen bladz. 176. waer by men voegen kan eenige plaetsen in deeze aenmerkingen aengehaeld in het woord **Barnas** bladz. 54. By welke ik noch eene plaets voegen zal uit *Monstrelles Liv. III. p. 31*, in welke men hunne wapens, en het getal hunner manschap zal vinden. *Le Roy de France a mis en son armée & en sa guerre si bon ordre au fait de ses GENS D'ARMES, qui c'est*
belle

belle chose a sçavoir. Car il a fait mettre tous les dits GENS D'ARMES & de traitt en bons & seurs babillemens: c'est a sçavoir les HOMMES D'ARMES tous armez de cuirasses, harnois de jambes, salades, & espées toutes garnies d'argent, & lances que portoient les paiges de chascun HOMME D'ARMES. Le quel estoit monté chascun de trois chevaux, pour lui, son paige & son Varlet. Le quel Varlet est armé de salade, de brigandine, jaquette, & haubergeon, bache ou guisarme. Et avoit chascun des dits HOMMES D'ARMES deux archiers a cheval, armez le plus de brigandines, harnois de jambes & salades, dont le plus estoient garnis d'argent, & a tout le moins avoient bons jaques & bons haubergeons. Dat is, „ De Koning van „ Vrankryk heeft in zyn heir en krygs- „ lieden zoo eene goede order gebracht, „ de *MANNEN VAN WAPENEN* „ betreffende, dat het waerd is dezelve „ te weetèn. Want hy heeft alle die „ *MANNEN VAN WAPENEN* en „ de boogschutters met goede en verzeerde wapenrustingen doen bekleeden, naemelyk de *MANNEN VAN WAPENEN* zyn alle gewapend met „ har-

„ harnaffen , yzere beenstukken , hel-
 „ men en degens geheel met zilver ver-
 „ sierd , en speeren , welke de Pages van
 „ elk *MAN VAN WAPENEN* nae-
 „ draegen. Welke *MAN VAN WA-
 „ PENEN* voorzien is met drie paer-
 „ den , een voor hem-zelf , een voor zy-
 „ nen page , en een voor zynen knecht.
 „ Welke knecht gewapend is met ee-
 „ nen helm , malienkolder , of jak met
 „ yzere plaeten , een byl of eenen spriet . *
 „ En yeder dier *MANNEN VAN
 „ WAPENEN* heeft onder zich twee
 „ boogschuttess † te paerd , van welke
 „ de

* *GUISARME* was het zelve wapentuig als
VOUGE , van welk ik gehandeld heb in myne
 eerste aenmerkingen bladz. 193. 194. *Daniel*
 in de plaats welk ik daer aengehaeld heb *Liv.*
IV. de la milic. Françoise ch. IV. p. 174. zegt
 dat *VOUGE* en *GUISARME* het zelve wapen-
 tuig waeren. Wat het geweest is zie *Du Can-
 ge gloss. Latinit.* in het woord *VANGA*.

† Die twee boogschutters (*Archers*) waeren
 ook Edellieden en doorgaens Schildknaepen ,
 welke daer nae tot meerder jaeren gekomen of
 Ridders geworden zynde ook *hommes d'armes*
 wierden , welk in die tyden , schoon zy onder
 het bevel van den Kapitein , en andere bevel-
 heb-

„ de meeste gewapend zyn met gema-
 „ liede kolders, beenstukken en helmen,
 „ zynde de meeste der zelve met zilver
 „ beslaegen. En de allergeeringste heb-
 „ ben

hebbers der bende stonden, voor eene aenzi-
 nelyke post gehouden wierdt. Want zy hadden
 bevel over die boogschutters en andere die onder
 hen stonden. Wanneer men het getal van zoo
 eene bende uitdrukte telde men *cent lances, cin-*
quante lances, &c. honderd speeren, vyftig spee-
 ren. Door het woord *lance* of speer, wierdt al-
 leen de *hommes d'armes* gemeend, die dit geweer
 gebruikte, en eene bende van honderd speeren
 bestont doorgaens uit vyf of zes honderd man-
 nen, nae dat het onderhoorige van eenen Man
 van wapenen in dien tyd was. En hier van
 komt dat men thans ook van een bende ruiterei
 in het Fransch telt *un Capitaine, Lieutenant &c.*
& 40 maitres, 50 maitres &c. Zynde dat
 woord *maitres* om gemeene ruiters te beteekenen,
 die thans geen onderhoorig gevolg hebben, noch
 van die tyden overgebleeven.

Het zou niet noodig zyn hier by te voegen
 dat het woord *Archer* komt van *Arc* eenen
 boog, gelyk La Roque zegt *de la noblesse ch.*
55. Le mot d'Archers vient du mot d'Arc, qui
estoit une arme dont on se servoit dans les ar-
mées. Indien niet de Heer van Loon in zyne al-
 oude regeeringwys IV. deel p. 336. gezegd hadt,
 dat

„ ben goede gemaliede jakken en pan-
„ fiers.”

Van alle die wapens, waer in die be-
ftaen hebben, kan men zien *Dan. de la*
Milice

dat die met eenen voetboog gewapend waeren,
welke nooit het geweer der Archers geweest is.
Zy gebruikten altyd eenen handboog: die met
voetboogen gewapend waeren, zyn altyd byzon-
dere benden geweest, van de *Gens d'armes* on-
derscheiden, en wierden genoemd *Arbalétriers*;
van *Arbalète*, welk eenen voetboog beteekent.
of *CRANEQUINIERS* van *Cranequin* welk een
yzer werktuig is met twee takken onder krom
omgeboogen, en een houten handvat, waer mede
die boog gespannen wordt, als men denzelven
op den grond zet, en den voet steekt in eenen
beugel, welke boven aen den zelveu gemaakt is,
om hem wel vast te houden: want hy moet met
grootte kracht gespannen worden.

Met dien *Cranequin* (ik weet niet hoe die in
onze taal genoemd wordt) wordt de pees van den
boog opgehaeld, en achter de noot gebracht. Da-
niel noemt dien *Cranequin pied de chevre*. Zie
Menage Dict. etimol. in het woord *CRANEQUI-*
NIERS.

Van dien boog zal ik misschien by eene andere
gelegenheid eens breeder handelen.

In de *Histoire de la Milice Française* van Da-
niel Lav. VI. ch. 4. p. 306. is eene beschryving,
en

Milice Françoise Liv. VI. ch. I. p. 278--292. du I. tome. Myn voorneemen is niet van yeder derzelve in het byzonder te handelen, dat zou veel te lang en te breed een werk geeven. Doch die elk in het byzonder op hunnen naem wil zoeken in de woordeboeken van Menage, Du Cange, Nicot, Furitiere, Richelet, en het tweede woordenboek van de *Academie Françoise* welk den titel heeft van *Dictionnaire des arts & des sciences*, zal van veele derzelve beschryvingen vinden, die beeter zyn, dan hy in Kiliaen vinden zal kunnen. Hoe zeer ook een verwaende wysneus mag zeggen dat die beeter uitlegging geeft dan Menage, Menetrier en Spelman.

Hunne paerden waeren ook geheel in 't yzer, gelyk ik gezegd heb in myne eerste aanmerkingen bladz. 176. Waer van ik die reede gegeeven heb, dat wanneer

en eene prent van dien voetboog: doch die is verschillende van die voetboogen, welke ik in myne jeugd gezien, en met welke ik verscheidene maelen geschooten heb. Ik beeld my in dat die schryver dien boog niet wel gekend heeft.

neef een paerd gedood wierdt de Ridder verlooren was, die op den grond geworpen zynde, door de zwaerte zyner wapenen niet weder kon opkomen, maer of van de andere paerden doodgetrapt, of gevangen genoomen wierdt, 't en zy hy geholpen wierdt door anderen. *Froisart Liv. III. ch. 4. p. 53.* zegt dat de Koning van Spanjen onder zyn volk duizend paerden hadt, die alle in 't yzer geharnasd waeren. *Ainsi demoura le Roy d'Espagne avec ses gens, ou bien avoit mille CHEVAUX, tous COUVERS DE FER. ch. 15. p. 55.* Lors vint le Roy de Castille en tres puissant arroy, & bannieres deployees, & montez toutes gens sur CHEVAUX COUVERTS, en escrians Castille.

„ Toen quam de Koning van Kastilien
 „ met een zeer machtige slagorder, de
 „ banieren ontrold, en al zyn volk ge-
 „ zeeten op geharnaste paerden, roe-
 „ pende Kastilien.” Dat wierd genoemd *Bardé*. Zie *Daniel de la milice Françoise Liv. I. chap. 2. p. 292--294.* van het eerste deel.

Het gevaer welk de Ridders liepen wanneer hunne paerden gedood, of zy van dezelve afgeworpen wierden, en hoe veel

veel moeite het in hadt dezelve weder op te helpen, vinden wy by *Ville-Hardouin de la conquête de Constantinople* cb. 248. *Mult le fist bien Tyerris de Los & sa gent & fu abatuz deux fois, & par force le remonterent su gent. Et Guillelme del Perchoi fu abatus & remontez, & fu rescous.* „ Die-
 „ derik van Los en zyn volk droegen
 „ zich dapper, en wierdt twee maelen
 „ van zyn paerd geworpen, en met ge-
 „ weld hielp zyn volk hem daer weder
 „ op. En Willem van Perchoi wierdt
 „ afgeworpen, en weder op het paerd
 „ geholpen, en hernoomen”. *Froissart Liv. I. cb. 162. p. 175.* in de beschryving van den veldslag van Maupertuis by Poitiers den 16. Sept. 1356, in welken Koning Jan van Vrankryk gevangen genoomen wierdt door Eduard Prins van Walles *Et scachez que qui estoit cheut a terre c'estoit plus fort de relever s'il n'estoit bien secouru.* „ En men moet weeten,
 „ dat als iemand daer op den grond ge-
 „ worpen was, het veel werks in hadt
 „ hem weder op te helpen, als hy niet
 „ zeer wel ondersteund wierdt”. En *ch. 127. p. 262.* in de beschryving van den slag by Auroi in Bretanje, in wel-

T

ken

ken Charles de Blois dood bleef. *Et scachez que qui estoit cheut a terre, c'estoit plus fort a le relever, s'il n'estoit tres bien secouru en Liv. II. ch. 116. p. 206.* in 't verhael van den slag by Rosebecke, in welke Philip d'Artevelle dood bleef, die zeekerlyk in den drang van zyn paerd geworpen, en dood gedrongen was.

Want men vondt hem in eenen hoop lyken gesmoord, en kon aen zyn gansch lichaem, toen men het ontwapend hadt, geen teeken van eenige wond vinden.

Et la presse estoit si grande & l'affaire si perilleuse pour ceux qui estoient enclos, que qui n'avoient bon aide ne pouvoient se relever.

Par ce moyen y eut des Francois morts & estains, mais ce ne fut pas grand nombre, & quand il venoit a point ils aidoyent l'un l'autre. „ De drang was zoo groot, en

„ het was daer zoo gevaerlyk voor die
 „ geene welke ingeslooten waeren, dat
 „ die welke geene goede hulp hadden,
 „ niet weder konden opkomen. Hier
 „ door wierden veele Franschen omge-
 „ bracht en gesmoord, doch hun getal
 „ was niet zeer groot, om dat zy in den
 „ nood de een den anderen hielpen”.

En Liv. III. ch. 119. p. 293. in de beschry-

schryving van den slag by Ravestein, welken de Hertog van Gelder won van den Hertog van Brabant, zegt hy van cenen Gelderschen Edelman *La eut un Escuyer de Guerles, le quel on doit recomman- der. Car pour le grand desir qu'il avoit d'Exaucer son nom & de venir aux armes, tout devant les batailles il ferit son cheval des esperons, abbaissant son glaive, & fut tout le premier joustant & assaillant, & entrant sur les ennemis. On appelloit l'Escuyer Herman de Morbec. De cette joust il emporta un a terre moult valeureusement. Je ne scai s'il fut puis relevé. Car la foule vint si grande, que qui estoit abbattu c'estoit le fort de le relever, s'il n'estoit trop bien aidé. Et vous scai a dire que de cette premiere joust il y eut plus de six vingt Brabancons portez par terre.*

Dat is, „ Daer was een Geldersch
 „ Schildknaep, welke zeer gepreezen
 „ moet worden. Want door de groote
 „ begeerte, die hy hadt om zynen
 „ naem beroemd te maeken en aen het
 „ gevecht te koomen, stak hy zyn paerd
 „ met spooren, en velde zynen speer
 „ voor de slagorder, en was de eerste
 „ die den vyand naederde, aenviel en in
 „ dezelve indrong. Zynen naem was

T 2

„ Her-

„ Herman van Morbek. In den eersten
 „ aanval wierp hy met groote dapper-
 „ heid eenen op den grond. Of die we-
 „ der opgeholpen wierd weet ik niet,
 „ want het gedrang wierdt zoo groot,
 „ dat het een zeer moeyelyk werk was
 „ eenen die op den grond lag weder op
 „ te helpen. Ik kan zeggen, dat in
 „ den eersten aanval meer dan honderd
 „ en twintig Brabanders op den grond
 „ wierden geworpen.”

In het vervolg van die plaets (want die is te lang om geheel uit te schryven) kan men zien wat verwarringen en schrik dat maekte en hoe het de oorzaak was van 't verlies van dien veldslag. En in de beschryving van den veldslag by Ravenne in 't jaer 1512, in welken Gaston de Foix Hertog van Nemours dood bleef. *Hist: du Chevalier Bayard ch. 54. p. 304. Les Espagnols firent un bruit & un cry merveilleux a l'aborder, disans Espana, Espana, san Jago, A OS CAVALLOS, A OS CAVALLOS & furieusement venoient, mais plus furieusement furent recus des Francois, qui crioient aussi France, France, AUX CHEVAUX, AUX CHEVAUX car les Espagnols ne tachoiert a autre*

tre chose, finon d'arrivée tuer les chevaux,
pource qu'ils ont un proverbe qui dit, MOER-
TO IL CAVALLO, PERDI DO
L'HOMBRE D'ARMAS. „ De Span-
 „ jaerden maekten een zeer groot geraes
 „ en geschreeuw, roepende, Spanje,
 „ Spanje, St. Jago” (dit was hun veld-
 geschrey, van welk ik strak handelen
 zal) „ steekt nae de paerden, en quaemen
 „ verwoed aenvallen, doch wierden van
 „ de Franschen met grooter verwoed-
 „ heid ontfangen, die ook riepen,
 „ Vrankryk, Vrankryk, **OP DE**
 „ **PAERDEN, OP DE PAERDEN.**
 „ Want de Spaenjaerden zochten niet
 „ anders dan in den eersten aeval de
 „ paerden dood te steeken, om dat zy
 „ eenspreekwoord hebben. **ALS HET**
 „ **PAERD DOOD IS, IS DE GE-**
 „ **WAPENDE RUITER VER-**
 „ **LOOREN.**” En *Du Cange sur Ville-*
Hardouin p. 345. 346. maekt noch eene an-
dere aenmerking. Les Grecs ont remarqué de
tout temps ce defaut en la maniere de s'armer des
Francois & des Latins, lesquels d'abord & dans
le premier choc d'un combat, comme ils estoient &
leurs chevaux a l'epreuve de toute sorte de traits,
estans couvert de fer & d'acier jusq'au dents,
se

se jettoient à corps perdu au milieu des ennemis, & les forcoient dans la première ardeur de leur courage. Mais lorsque la bataille tiroit en longueur cette vigueur s'allentissoit, & la pesanteur des armes, dont ils estoient chargés, leur coustoit ordinairement la perte de la vie, ne pouvans ni fuir ni combattre. C'est la remarque que fait Anna Commena au livre XI. de son *Alexiade*. Welk hy vervolgens uit verscheidene oude schryvers bewyft, en zegt dan verder: *Enfin l'expérience a fait voir que ce nombre d'armes estoit plus nuisible que profitable à cause de sa pesanteur. Car s'il arrivoit que le cheval fut porté par terre le cavalier ne pouvoit se relever. D'ailleurs cette Gendarmerie estoit aisément faite par la cavallerie legere, laquelle n'ayant que peu d'armes voltigeoit continuellement, attaquoit l'ennemi, & faisoit sa retraite sans peril.* Dat is,

„ De Grieken hebben altyd dit gebrek
 „ aengemerkt in de wyze van wapenen
 „ der Franschen en Italianen, die in
 „ het begin en den eersten aenval van
 „ een gevecht, zynde zelf, zoo wel
 „ als hunne paerden, met yzer en stael
 „ tot de tanden toe bedekt, zich, zonder iets te ontzien, midden in de vy-
 „ ander

„ anden wierpen, en in de eerste hitte van
 „ hunne moedigheid de zelve overwel-
 „ digden. Doch als het gevecht lang
 „ duurde verflaauwde die moed: en de
 „ zwaerte der wapens, met welke zy be-
 „ laeden waeren, quam hun gemeenelyk
 „ het leeven te kosten, zynde niet meer
 „ bequaem noch om te kunnen vluchten,
 „ noch om te vechten. En eindelyk
 „ heeft de ervarenheid aangewezen dat
 „ dit groot getal wapens meer naedeel
 „ dan voordeel toebrecht door derzel-
 „ ver zwaerte. Want als het gebeur-
 „ de dat het paerd op den grond viel
 „ kon de ruiter niet weder opstaen. En
 „ daer beneven wierden die zwaerge-
 „ wapende lichtelyk verflaegen door de
 „ lichte ruitery, die maer zeer weinig
 „ wapens aen hebbende geduurig af en
 „ aenreed, den vyand aenviel, en zon-
 „ der gevaer te rug kon deinzen.

En by *Jean Juvenal des Ursins* p. 395.
 vindt men dat in 't jaer 1415. voor den
 veldslag by Azincour in eenen krygs-
 raed overlegd werdende of de Franschen
 de Engelschen zouden aentasten of niet,
 eenige van gevoelen waeren *Qu'estoit la*
chose bien douteuse, Et sont souvent les eve-

nemens des batailles en grand danger & peril.
Et si une fois les archers Anglois joignoient
aux HOMMES d'ARMES Francois,
qui estoient fort pesamment armez, & qu'i-
ceux HOMMES d'ARMES feussent mis
bors d'haleine la deconfiture pourroit cheoir
sur eux -- Et disoit on que le Connetable D'Al-
bret, le Marechal Boucicaut, & plusieurs
autres anciens Chevaliers & Escuyers, qui
avoient vu & frequenté les armes estoient de
cette opinion. „ Dat de zaek zeer hache-
 „ lyk was, dat de uitkomsten der veld-
 „ slaegen meenigmael van groot gevaer
 „ zyn. En zoo de Engelsche boogschut-
 „ ters de Fransche **Mannen van wapen-**
 „ **nen** / die zeer zwaer gewapend waer-
 „ ren, nae by quaemen, en die zwaer-
 „ gewapende mannen buiten adem konden
 „ gebracht worden, het verlies van
 „ den slag op hen zou kunnen vallen - -
 „ En men zei toen dat de Konnestabel
 „ D'Albret, de Maerschalk Boucicaut
 „ en verscheidene andere oude Ridders
 „ en Schildknapen die meer gevechten
 „ gezien en bygewoond hadden van dat
 „ gevoelen waeren”. En het gevolg
 daer van was, dat de Franschen zwaer
 gewapend zynde door de pylen der En-
 gelschen

gefchen niet gequetft wierden, doch
 toen zy nae by elkanderen quaemen dat de
 Franschen gansch vermoeid waeren door
 de zwaerte hunner wapens, en einde-
 lyk de Engelsche boogschutters, die
 licht gewapend waeren de Franschen
 versloegen. *Froissart Liv. II. ch. 28. p. 93.*
La fut la bataille entre eux dure & forte
sans eux espargner, car ils estoient legers &
fortes gens - - Et dura le grand estour
& poulsis plus de trois heures, sans bransler
d'une part ni d'autre. Et estoit a emerveil-
ler comment ils pouvoient souffrir la peine
d'estre tant en leurs armures. Mais le grand
desir que chascun avoit de partir de la place
a son honneur les faisoit tels estre. Et si
vous dis aussi que les Portugallois & les Es-
pagnols sont dures gens aux armes. „ Daer
 „ was het gevecht tusschen hen hard
 „ en sterk, zonder dat zy zich enig-
 „ fins spaerden, want zy waeren lichte
 „ en sterke lieden - - En deeze vinnige
 „ stryd, en het stooten op elkanderen
 „ duurde meer dan drie uuren, zonder
 „ aen den eenen kant of den anderen
 „ eenen voet te wyken. En het is te
 „ verwonderen hoe zy de moeyelykheid
 „ konden uitstaen van zoo lang in hun-

„ sie wapen te zyn. Maer de grote be-
 „ geerte, welke elk hadt om met eer
 „ van die plaets aftescheiden, deet hen
 „ dit lyden. Ook moet ik zeggen dat
 „ Portugeezen en Spanjaerden taeyelie-
 „ den zyn in de wapens”. En p. 98.

*Le Comte de Navarre fit passer sa banniere
 outre le rieu, & toutes ses gens aussi, & puis
 au poulfis des lances ils se bouterent entre les
 Castillans, les quels ils ouvriront tantost. Car
 ils estoient lassez & travaillez & echauffez
 en leurs armeures. Si ne se peurent aider au
 besoin.*

„ De Graef van Navarre deet
 „ zyne banier met zyn volk over de
 „ beek trekken. En toen begaeven zy
 „ zich midden onder de Kastiliaenen,
 „ in welke zy door het stooten hunner
 „ speeren aenstonds opening maeften.
 „ Want die waeren zoo vermoeid en
 „ verhit in hunne wapens, dat zy zich
 „ zelf in den nood niet helpen kon-
 „ den”. En by den zelven schryver
Liv. IV. ch. 21. p. 82. is een voorbeeld
 te vinden, en eene groote lyst van Rid-
 ders, die door eenen geheelen dag in de
 wapen te blyven in een warm land, op ce-
 nen dag die zeer heet was, zoo afgemat
 wierden, dat zy van vermoeidheid ziek

wier-

wierden en stierven, in de beleegering van de stad Afrika, of Elmadia. Ook vindt men in het zelye boek *cb. 25 p. 101.* *Ce fut le jour de Saint Jaques & de Saint Christoffle qu'il descendit un si grand chaleur du ciel, que proprement il estoit avis a ceux qui estoient dans leurs armeures qu'ils estoient en un four, tant l'air estoit grandement chaud & sans vent. Et a peine les plus legers & les plus jeunes n'avoient aucune puissance de faire fait d'armes.*

Ook vindt men voorbeelden dat zy in het midden van hun gevecht moesten stil staen en blyven rusten, om weder adem te scheppen, welken zy door de zwaerte hunner wapens verlooren hadden. Zie *Dan. Hist. de France tom IX. p. 428.* in de beschryving van den veldslag by Ravenne in 't jaer 1215. En honderd diergelyke voorbeelden van het ongemak welk zy leeden door die zwaere wapenrustingen vindt men in veele andere schryvers.

Die Ridders en mannen van wapenen hadden een veldgeschrey, welk ik, volgens myne zoo even gedane beloften, in de volgende verhandeling zal uitleggen.

VELDGESCHREY.

Het VELDGESCHREY, in het Fransch genoemd *CRY DE GUERRE*, of *CRY D'ARMES*, welk de oude Ridders en de geene die onder hen dienden gebruikten, was geen grof en verward geschreeuw om den vyandschrik aen te jaegen. Maer het was een klaer en duidelyk geroep van bekende woorden, dikwyls uit maer een woord, en op 't meest uit drie of vier bestaende, welk alleen diende om te kennen te geeven wie zy waeren, en onder welke banieren zy behoorden. Voornaemelyk om in de verwarring der gevechten, wanneer het gebeurde dat zy of te rug waeren gedreeven, of te ver vooruitgerukt, of onder den vyand vermengd, of uit elkander verstroot en in verwarring gebracht, hunne banieren weder te vinden, en zich aen die welke onder dezelve banieren behoorden bekend te maeken, op dat zy zich by den anderen konden voegen.

Elk Heer die eene banier voerde hadt
zyn

zyn eigen GESCHREY. En in een groot heir uit veele banieren bestaande was een algemeen woord van geschrey, welk dat van den Koning of anderen opperheer was, of somtyds van den Veldheer of eenen der voornaemste Baenderheeren, welke onder dien hoop was. Daer is een aenzienlyk voorbeeld van by Froissart Liv. I. ch. 222. p. 250. even voor den veldslag by Cocherel in Normandie, donderdags nae Pinksteren, in het jaer 1364. *Quand ceux de France eurent toutes ordonnées leurs batailles a leurs avis, & que chascun scavoit quelle chose il devoit faire, ils parlerent entre eux & regarderent longuement quel CRY pour la journée ILS CRIEROYENT, & a quelle banniere, ou pennon, ils se trahiroyent: se furent grand temps sur tel estat, que de crier NOSTRE DAME AUXERRE, & de faire le Comte d'Auxerre leur Souverain pour ce jour. Mais le dit Comte ne s'y voulut onques accorder: ains s'excusa moult gracieusement, en disant, Messeigneurs grand merci de l'honneur que me portez, & voulez faire, mais quant a moy, pour le present je ne veux point cette charge, car je suis encores trop jeune pour encharger si grand fais & tel bon-*

honneur. Car c'est la premiere journée arre-
 tée on je fu oncques, parquoy vous prendrez
 un autre que moy. Icy avez plusieurs bons
 obevaliers, comme Monseigneur Bertrand du
 Guesclin, Monseigneur l'Archevesque, Mon-
 seigneur Aimemon de Pommiers, Mon-
 seigneur le Maistre des Arbalestriers, Mon-
 seigneur Louis de Chaalon, Et Messire Odart
 de Rancy, qui ont esté en plusieurs grosses be-
 songnes Et journées arrestées, Et scavent mieux
 comment telles choses se doyvent gouverner que
 je ne fais. Si m'en deportez je vous en prie.
 Adonc regarderent tous les chevaliers qui la
 estoient l'un l'autre, Et luy dirent: Comte
 d'Auxerre, vous estes le plus grand de mise
 de terre, Et de lignage qui cy soit, si pou-
 vez bien estre de droit nostre chef. Certes
 Seigneurs respondit il, vous me dites vostre
 courtoisie, mais je serai aujourd'hui vostre
 compaignon, Et mourray Et vivray Et atten-
 dray l'adventure de lez vous. Car, quant
 a souveraineté je n'en veulx point avoir. A-
 donc regarderent ils l'un l'autre pour savoir
 lequel donques ils ordonneroyent. Si fut re-
 gardé Et advisé pour le meilleur chevalier de
 toute la place, Et qui plus s'estoit combattu
 Et qui mieux savoit aussi comment telles
 choses se doyvent maintenir Monseigneur Ber-
 trand.

trand. Si fut ordonné d'un commun ac-
cord qu'on crierait **NOSTRE DAME**
GUESCLIN. Welke woorden ik niet
 alle zal overzetten, om dat het zelve te
 veel plaets zou beslaen, maer alleen in
 het kort zeggen, dat der zelve zin is,
 „ dat de Fransche, Baenderheeren, en
 „ Ridders, welke daer met hunne ba-
 „ nieren en wimpels by een gekomen
 „ waeren zonder eenig opperhoofd te
 „ hebben, en zich nae by den vyand
 „ bevonden, alles beraedslaegd heb-
 „ bende wat hun te doen stond, en hun-
 „ ne slagorder geschikt, te saemen over-
 „ leiden, wat **VELDGESCHREY** zy
 „ voor dien dag neemen zouden, en wel-
 „ ke banier of wimpel zy zouden vol-
 „ gen. En dat zy eerst beslooten had-
 „ den te roepen **NOSTRE DAME**
 „ **AUXERRE**, en den Graef van
 „ Auxerre, als den grootsten van ge-
 „ boorte, en machtigsten in landen van
 „ hun alle voor dien dag hun opper-
 „ hoofd te maeken. Doch dat die Graef
 „ hun zeer edelmoedig bedankte voor
 „ de groote eer welke zy hem wouden
 „ aendoen, zeggende, dat hy noch te
 „ jong van jaeren was, en nooit eenigen
 „ veld-

„ slag bygewoond hebbende , te wei-
 „ nig ervaerenheid hadt om zoo eenen
 „ zwaeren last op zich te neemen , en
 „ dat hy niet verlangde opperhoofd te
 „ zyn , en verzocht dat zy eenen deran-
 „ dere Heeren , welke zich onder hen
 „ bevonden , die meerder kennis en er-
 „ vaerenheid hadden dan hy , daer toe
 „ wilden verkiezen. Waer op zy Ber-
 „ trand du Guesclin verkooren tot hun
 „ opperhoofd voor dien dag , en riepen
 „ voor hun veldgeschrey *NOTRE DA-*
 „ *ME GUESCLIN.*”

Het gewoon veldgeschrey van Vrank-
 ryk was *Montjoye St. Denis* , dat van Enge-
 land *St. George* , dat van de Hertogen van
 Borgondien *Nôtre Dame Bourgogne* , of
Montjoye au noble Duc : van de Hertogen
 van Bourbon *Bourbon Nôtre Dame*. En zoo
 hadt yeder Vorst zyn **VELDGE-**
SCHREY welk algemeen was voor 't
 geheel heir. En yeder Baenderheer *
 hadt

* Die byzondere Veldgeschreyen zyn volgens
 de aenmerking van Daniel de la Mil. Franc. tom.
 I. p. 244. geheel in onbruik geraekt en afgeschafft
 geworden nae de instelling der geregelde ben-
 den. Want dewyl toen de Baenderheeren niet
 meer

hadt ook zyn byzonder **VELDGE-
SCHREY** voor die welke onder zyn
banier behoorden. Men kan daer voor-
beelden van vinden in de plaetsen welke
ik in de voorgaende verhandeling byge-
bracht heb, bladz. 288. uit *Froissart Liv.*
III. ch. 15. p. 55. en bladz. 292. uit *Hi-
stoire du chev. Buyard ch. 54. p. 304.*

Brede verhandelingen over dit **VELD-
GESCHREY** kan men vinden by *Du
Cange dissert. XI. sur Joinville. Menetrier
recherches du blason ch. 2. p. 24--48. Ori-
gine des ornemens des Armoiries ch. 10. p.
200--232. Vulson de la Colombiere science
Heroique ch. 45. p. 513--516. Daniel de
la Milice Francoise tom. I. p. 200--214.*

Het voornaemste oogmerk, waerom
ik deeze verhandeling over het **VELD-
GESCHREY** geschreeven heb, is ge-
weest om aen te wyzen dat het ook in
oude tyden in Holland is gebruikelyk
geweest, en men uit het geen ik gezegd
heb deeze volgende plaetsen in de rym-
V kro-

meer met hunne banieren te veld quaemen;
quam ook geen veldgeschrey der Baenderheeren
te pas.

kronyk van Melis Stoke moet uitleggen;
In Jan den tweeden vers 3661.

Die baniere nam in de hant
Een scoen broem jonc seriant /
Ende maectre hem mede te hant
Daer hi de meeste posse vant.
Ende droech aldaer 's Braven baniere.
Hem volchde goede lieden sciere /
Die hem wel pzoebeden in der noet.
Doe werd daer geruchte groet /
Ende riepen doe al te hant
Op ha! HOLLANT, HOLLANT,
HOLLANT.

Doe riep men HOLLANT, PARYS.
Des ben ik vroe ende wijs
Dat nooit men hoerde roepen soe /
In een stride / als men dede doe.

En vers 3784.

Doe wert men sciere
Roepen / HOLLANT, PARYS,
HOLLANT,
Slach / werp / hier is viant.

En vers 3871.

Si worden roepen te hant
Op ha! PARYS, PARYS, HOL-
LANT.

Ende

**Ende gingen houtwen ende laken
 Ende lieten hem niet gebreken
 Dat se te lande gebaren waren.
 Si spzongen tot hem sonder sparen /
 En dzebense uit den scepen daer /
 Den enen booz / den anderen naer.**

Welk beteekent, schoon Melis Stoke
 het wat verward door elkanderen uit-
 brengt, dat de Franschen, die daer tot
 hulp der Hollanders gekomen waeren,
 Parys riepen, en de Hollanders riepen
 Holland, en dat men dat geroep door
 malkanderen hoorde.

Eene diergelyke plaets vind ik in het
 leeven van den Ridder Bayard ch. 35. p.
 155. *Et environ la portée d'un ject d'arc se
 preindrent a courir les uns sur les autres. En
 criant par les uns EMPIRE, EMPIRE,
 FRANCE, FRANCE, & les autres
 MARCO, MARCO.*

Welk daer beteekent, dat de Key-
 zerlyke en de Fransche, die vereenigd
 waeren tegen de Venetiaenen, riepen,
 de Keyzerlyke EMPIRE, de Franschen
 FRANCE, en de Venetiaenen MAR-
 CO.

Een veldgeschrey te hebben quam,

behalven Vorsten alleen toe aen Baenderheeren, en niet aen gemeene Ridders of Schildknaepen. *La Roque de la noblesse* *ob.* 9. p. 25.

Van de VELDGESCHRYEN vindt men oneindig veel voorbeelden in de oude geschiedenissen, welke hier by te brengen veel te lang zou vallen. Ik zal 'er alleen eenige aenwyzen, welke die lezers welke die boeken bezitten kunnen naezoeken. *Froissart Liv. I. ch. 48. p. 55. ch. 162. p. 175. ch. 241. p. 296. ch. 245. p. 309. ch. 271. p. 342. Liv. II. ch. 10. p. 15. ch. 22. p. 32. ch. 68. p. 113. ch. 70. p. 126. Liv. III. ch. 15. p. 55. ch. 28. p. 92. ch. 32. p. 106. ch. 38. p. 121. ch. 102. p. 255. Jean Juven. des Ursins Hist. de Charles VI. p. 473. d'Auton Hist. de Louis XII. part. II ch. 13. p. 56. Analeÿta Matthei tom. I. p. 62.*

En van het gebruik van dit VELDGESCHREY en het onderscheid van het algemeen GESCHREY, welk dat was van den Koning of Vorst, of hoofd des heirs, en dat der byzondere Baenderheeren, kan men zien de twaelfde verhandeling van den Heer Du Fresne Du Cange over de geschiedenis van St. Louis, door

door den Heer van Joinville beschreeven
p. 216--221.

Over het woord *Montjoye St. Denis*,
welk het veldgeschrey van Vrankryk
was, zyn veelerley gevoelens, over wel-
ke ik ook wel wat zou kunnen zeggen.
Doch dewyl dat lang zou worden, en
van dit bestek niet is, zal ik alleen zeg-
gen, dat volgens myne gedachten de
beste uitlegging van dit woord is die,
welke Menetrier geeft in zyne *recherches
du blason* ch. 2. p. 30--48. En *origine des
ornemens des armoiries* ch. 10. p. 220--230.
Welke men ook vinden kan in de *Diction-
naire de Moreri*, in het woord *Montjoye*.



X.

OPENE HELMEN.

Ik heb in myne eerste aenmerkingen bladz. 67. en 68. gezegd, dat in oude tyden de Ridder's in gevechten en steekspeelen geslootene helmen gebruikten. Doch dat die steekspeelen nae den tyd van Francois den I. buiten gebruik geraekt zynde, ook die helmen allengs buiten gebruik raekten, en men zich van opene helmen bediende, welke by ons den naem van **STORMHOEDEN** gekreegen hebben. Welk zoo verstaen moet worden, dat naemelyk die steekspeelen niet onder Francois den eersten afgeschafft zyn, maer kort nae zynentyd, toen Koning Henrik de tweede de zoon van dien Koning den 30. Juni des jaers 1559. in een steekspel te Parys ongelukkig door eenen splinter van een speer in zyn oog gequetst wierdt.

En dewyl toen, de Gevechten met de lans ook zeer verminderden, en men bemerkte, het gebruik van het buskruid zeer toeneemende, dat de harnassen en alle die zwaere yzere wapens tegen de kan-

non-

nonkogels van geene, en tegen de musketkogels van kleine hulp en tegenstand waeren, en die welke dezelve droegen zeer vermoeiden, begonden die zwaere wapenrustingen in onbruik te raeken. Schoon men echter noch lang nae dien tyd harnassen en helmen behouden heeft. Doch die wierden niet gebruikt dan van die geene die te paerd waeren, en door de zelve minder afgemat wierden, en waeren lichter dan zy in voorgaende tyden geweest waeren.

En dewyl men zag dat de geslootene helmen ook niet meer van dien dienst waeren, gelyk in voorgaende tyden geweest waeren, om het hoofd en aengezicht te bevryden van door den speer getroffen te worden, en zwaer op het hoofd waeren, en den ademtocht zeer benacuwden, gebruikte men opene helmen, die het gezicht en den ademtocht vry lieten, welke in het Fransch genacmd wierden *CHAPEAUX DE FER*.

Die wierden echter toen niet eerst uitgevonden, maer waeren al zeer lang bekend geweest, en buiten gevechten en steekspeelen op reis gebruikt. *Du Cange glossaire des vieux mots qui se trouvent dans*

Ville-Hardouin zegt in het woord **CHAPEL DE FER**. *Especce de casque, dont l'usage est encore apresent, du quel les Chevaliers se servoient hors le combat, pour prendre haleine, a cause de la trop grande pesanteur des heaumes, qui leur accabloit la tête.* „ Een

„ soort van helm, welk thans noch in
 „ gebruik is, van welk zich de Ridders
 „ buiten gevechten bedienden, om a-
 „ dem te scheppen, dewyl de groote
 „ zwaerte der helmen op hunne hoofden
 „ te zwaer een last was.” *Joinville* zegt
 in de geschiedenis van St. Louis p. 47.

*Et puis le Roy se mist en chemin pour se re-
 zirer en son pavillon, & luy levay son hea-
 me de la teste, & luy baillay mon CHA-
 PEAU DE FER, qui estoit beaucoup plus
 leger, afin qu'il eut vent.* „ En toen be-

„ gaf zich de Koning op weg, om naer
 „ zyne tent te wyken, en ik lichtc hem
 „ zynen helm van het hoofd af, en gaf
 „ hem mynen yzeren hoed, die veel
 „ lichter was, op dat hy zou kunnen
 „ lucht scheppen.” En in het uittrek-
 sel van eene oude kronyk door Godefroy
 uitgegeeven achter de geschiedenis van
 Koning Karel den VI. beschreeven door
 Jean Juvenal des Ursins, vindt men op

bee

het jaer 1421. p. 551. *Le dit Duc de Clarence vint devant de sa bataille un CHAPEAU DE FER en sa teste, & dessus un chapeau d'or & de pierre moult riche.* „ De

„ Hertog van Clarence quam voor zy-
 „ ne slagorder met eenen *YZEREN*
 „ *HOED* op zyn hoofd, en boven op
 „ den zelve was een hoed van Goud
 „ en edel gesteenten die zeer kostelyk
 „ was.” Wat die hoed van Goud en

gesteente geweest zy zal ik in de volgen-
 de verhandeling uitleggen. *Ville-Har-*

douin de la conquête de Constantinople ch. 88.

Vint un Chevalier de la masnie Henris le Frere le Comte Baudoin de Flandres & de Hennaut qui ot nom Eutaiches le Marchis, & ne fu armez que d'un Gamboison & d'un CHAPEL DE FER son escu a son col.

„ Een Ridder van het huisgezin van
 „ Henrik, den Broeder van Bou-
 „ dewyn Graef van Vlaenderen en He-
 „ negouwen, was allcen gewapend met
 „ een wambais, en eenen yzeren hoed,
 „ hebbende zyn schild aen zyn hals han-
 „ gen.” Waerschyndelyk om dat hy
 door den schielyken uitval der vyanden
 geen tyd hadt gehad om een harnas
 over dat wambais aen te doen, en eenen

V s

helm

helm op te zetten, die vast gegespt moest worden. Als zy op hun gemak volle wapenrustingen aengetrokken hadden, vindt men altyd *armé de toutes pièces, le bacinet en teste*. By de schryvers der 14 en 15 eeuw vindt men doorgaens den helm *Bacinet* genoemd.

Men vindt ook opene helmen onder de geene die tegen den vyand zouden gaen by Froissart Liv. II. ch. 122. p. 201. en 202. even voor den slag by Rosebeek. *Le dit Philippe d'Artevelle avoit de la ville de Gand en sa compaignie environ neuf mille hommes tout armez, lequel il tenoit de costé luy. Car il y avoit greigneur fiance qu'il n'avoit és autres: Et se tenoient ceux de Gand, Philippes Et leurs bannerets tout devant, Et ceux de la chatelenie d'Alos Et de Grammont après. Ceux de la chatelenie de Courtray, Et puis ceux de Bruges, du Dan Et de l'Escluse, Et ceux du Franc estoient armez la Greigneur partie de maillets, de CHAPEAUX DE FER, de hocquetous, Et de gands de fer de balaine: Et portoit chacun un plancon Et un piquot de fer de virole.* Deeze plaets kan ik niet wel overzetten, zonder eene byzondere uitlegging te doen van alle die soorten van wapens. Doch de lezers zul-

zullen wel bemerken dat het alle andere wapens waeren, dan die welke men doorgaens vindt dat van Ridders en Edellieden gebruikt wierden; want het waeren benden van steden, welke uit burgers bestonden, die gewoon waeren opene helmen te gebruiken, om dat hun niet geoorlofd was geslootene te hebben. En in een heirtjen dat uit al het volk van een land bestont, zoo wel Edellieden als burgers en boeren, vindt men *CHAPEAUX DE FER* en *BACINETS* met voordacht gemeld, om aen te wyzen dat het volk van allerleyen staet en rang was by den zelveu Froissart Liv. II. ch. 134. p. 220. *Ces deux Chevaliers prenoient grande peine à emouvoir le pays, & de mettre ensemble les vaillans hommes, & se trouvoient bien d'hommes en nombre de douze mille, à piques, à plançons, à cottes de fer, à bocquetons, à CHAPEAUX DE FER, & bacinets, & estoient presque tous compagnons de la terre Madame de Bar entre Gravelines & Dunquerque.* Daer zyn *Cottes de fer* en *bacinets* wapens van Edellieden, en *bocquetons* en *Chapeaux de fer* van de gemeente, die geene harnassen of geslootene helmen mochten gebruiken. Hoe-
wel

wel ook de Edellieden, als zy op reis en niet nae by den vyand waeren, wel opene helmen op het hoofd, en brigandines of andere lichte gemaliede jakken aen hadden.

De afbeelding van die *YZERE HOEDEN* kan men vinden in veele plaetsen by *Montfaucon monumens de la monarchie Francoise*, en byzonder in het derde deel p. 240, in de 43 prent. In welke meenige zyn die de zelve op het hoofd hebben. Ook in de 106. plaet van het eerste stuk van de *Memoires d'artillerie de Mr. Surirey de St. Remy*. En de afbeelding van den Hertog van Bourbon rydende naer een steekspel met eenen openen helm op 't hoofd, en zynen Schildknaep achter hem draegende zynen helm is by *Mesmetrier origine des ornemens des armoiries* p. 11.

XI.

H O E D E N.

Het woord van *CHAPEAU DE FER* brengt my in gedacheen dat ik ook iets van de hoeden der ouden moet zeggen.

Hoewel het woord van *CHAPEAU*, of *CHAPEL* al in zeer oude tyden is bekend geweest, zyn echter in die tyden geene **hoeden** in gebruik geweest. De oude droegen, zoo wel groote als geringe, alle **Kaproenen**. En de **Kaproenen** der groote en ryke waeren van die der gemeene niet onderscheiden, dan in de kostelykheid der stoffen, zynde die der Koningen en groote Heeren doorgaens van goud laeken, fluweel, of andere kostbaere stoffen * geweest, en die der

* Zy waeren ook wel met gouden en zilveren versierfelen belegd. *Nicole Gilles annales de France Part II. feuillet 20 b.* zegt dat de kaproen van den Dauphin Hertog van Normandie, zoon van Koning Jan van Vrankryk in het jaer 1357. was de *brunette noire orfrisé d'or*. Van dat goud en zilver, hoe het op de kleederen gelegd wierdt zal

der geringe van geringer en slechter stoffen.

In het woord *BONNET* bladz. 30. heb ik gezegd, dat men in vervolg van tyd onder de kaproenen begon wrongen te draegen, die *Bourlets* genoemd wierden, en dat *Esienne Pasquier*, met veele waerschynelykheid, denkt dat uit de zelve het woord *BONNET* gesprooten is.

Men heeft vervolgens allengs die **Kap**roenen achtergelaeten, en alleen **Bon**netten gedraegen. Welke ik in myne eerste aanmerkingen bladz. 222. met eenige plaetsen beweezen heb. Daer ik hier noch by voegen zal eene plaets uit Froissart Liv. IV. ch. 114. p. 312. daer hy de krooning van Henrik van Lankaster tot Koning van Engeland beschryft. *Et estoit le Duc en estat Royal, fors qu'il n'avoit point la couronne sur le chef, ni le BONNET.* En eenige regels daer nae. *Et la en present fut oingt & sacré en*
six

zal ik breeder onder in de vyftiende verhandeling spreken. *Brunette* beteekent, volgens de uitlegging van Nicot in dat woord, syn zwart laken.

ſix lieux. C'eſt a ſcavoir ſur le chef, en la poitrine, ſur les deux eſpaules & derriere entre les deux eſpaules, & és mains, & puis on luy meit un BONNET ſur ſon chef. En noch vier regels laeger. Et puis luy fuſt apportée la couronne de St. Edouard, & fut beniſte & puis la lui aſſit le dit Archeveſque ſur le chef. Die kroon wierdt zekerlyk boven over de bonnet gezet, die my ook voorkomt een wrong geweest te zyn.

In die zelve eerſte aenmerkingen heb ik ook gezegd dat men het woord CHAPEAU al in heel oude ſchryvers vindt, en heb bygebracht twee plaetſen uit *Froiffart Liv. I. ch. 159. en IV. ch. 93. p. 279.* By welke ik hier noch zal voegen *Liv. IV. ch. 3. p. 3.* *Et avoit la autour de la fontaine jeunes filles richement aornées, & ſur leurs CHEFS CHAPEAUX d'or bons & riches.* En ch. 43. p. 142. zegt hy van Koning Karel den VI. *Avoit toujours ſur ſon chef un ſangle chaperon de vermeille eſcarlate, & un CHAPELET de blanches & groſſes perles que la Reine ſa femme luy avoit donné au prendre congé.* En *Liv. I. ch. 112. p. 185.* *Philippe d'Artevelle faiſoit porter ſon pennon devant luy tout de-*

developpé des ses armes. Et portoit l'escu noir a trois CHAPEAUX d'argent.

*Menetrier recherches du blason ch. 13., en origine des ornemens des armoiries ch. 76. p. 408. 409. zegt dat men in alle die plaetsen door CHAPEAU en CHAPELET bloemkransen verstaen moet, die dus genoemd wierden, om dat die gezet wierden op de hairen in het Latyn *Capilli* genoemd. En dus legt *l'Espinoi recherches des antiquitez de Flandre Liv. I. p. 76. 77. en Liv. II. p. 406.* dat Wapen van d'Artevelle ook uit, dat het waeren drie zilvere bloemkransjens op een zwart veld. En zoo moeten ook die woorden uitgelegd worden welke ik in de eerste aenmerkingen bladz. 222. aengehaeld heb uit Froissart Liv. IV. ch. 93. p. 279. *C'est la plus belle fleur de tout son CHAPEAU.* Daer CHAPEAU een kransjen van bloemen op zyn hoofd beteekent. *Oliv. de la Marche Liv. I. ch. 29. p. 113. Et portoient chascun d'une main un GENTIL CHAPELET DE FLEURS.* Daer men in 't vervolg vindt hoe eene juffrouw zoo een kransjen (CHAPELET) den Hertog van Borgondien aanbodt, en op het hoofd zette. *Joinville Hist.**

*Hist. de St. Louis ch. 20. Et a une autre table devant le Roy a bien droit du Comte de Dreux mençoit le Roy de Navarre, qui moult estoit paré & aorné de drap d'or en cotte & mantel, la cainture, fermail & CHAPPEL d'or fin. De Heer du Cange in zyne vyfde verhandeling over dien schryver p. 159. legt dat CHAPPEL D'OR FIN uit dat het een kroon gewest is. * Zie ook *Vulson de la colombiere science Heroique ch. 37. n. 11. p. 428.* En zoo ook Isabella dochter van Karel den VI. Koning van Vrankryk, toen zy in 't jaer 1396. tusschen Calais en Ardres aen Richard Koning van Engeland tot zyne vrouw wierdt overgegeeven, *estoit moult richement habillée de CHAPEAU D'OR, colliers, & anneaux de grand prix. Jean Juv. des**

X

* Zoo vindt men ook in het boek genoemd *Ceremonial de France* eene Hertoglyke kroon genoemd CHAPEAU DUCAL p 173. *Puis après venoient & marcheoient les Duchesses, Comtesses & autres Dames du Sang, ayant chascune un CHAPEAU DUCAL, on cerclat d'or sur l'habit de leurs testes, pour cognoistre les Duchesses d'avec les Comtesses.* En in 't zelve boek p. 187.

des Ursins p. 153. die CHAPEAU D'OR was eene gouden kroon.

En daer toe behoort ook de plaets bladz. 313. bygebracht uit de kronyk achter *Jean Juv: des Ursins. Un CHAPEAU DE FER & dessus un CHAPEAU D'OR & de pierreries.* Welk een gouden krans geweest is met Juweelen versierd. Men leest echter ook van **Hoeden** / die geene kroonen geweest zyn, het zy die wrongen op het hoofd waeren, gelyk ik hier boven uit Pasquier geschreeven heb, of van een ander maeksel. *Ville-Hardouin de la conquête de Constantinople, cb. 34. Et ils coufierent la croiz en un grand CHAPEL DE COTON, parce qu'ils vouloit que la gent la vissent.* Welk *Blaise de vignere* overgezet heeft *un bourlet emboulty de Coton.* En zoo zegt ook *Daniel Hist. de France tom. VI. p. 214,* dat die CHAPELET, welke de Koning van Engeland gaf aen Eustache de Ribau-mont (van welken ik eene plaets uit Froissart in myne eerste aenmerkingen bladz. 222. bygebracht heb) was een wrong met paerlen bezet.

Froissart Liv. I. cb. 189. p. 196. en Mon-brelet Liv. III. p. 22. spreken van CHAPEAUX

PEAUX *de bievre*. **Boeden** van beverhair, welke zeekerlyk geene kroonen waeren. En die naemen zy ook af voor die geene welke zy groeten wilden. *Froissart Liv. II. ch. 125. p. 204. Le Sire de Clifson parla le premier en inclinant le Roy de dessus son cheval, & ostant un CHAPEAU de bievre qu'il portoit. Jean Juvenal des Ursins p. 470. spreekende van de byeenkomst van den Dauphin, die naderhand Karel de VII. geweest is, en Hertog Jan van Borgondien op de brug te Montereau in 't jaer 1415 zegt: Lors Monseigneur le Dauphin osta son CHAPEAU, & le remercia. Froissart Liv. II. ch. 45. p. 70. Le Comte chevaucha tout outre sans les regarder, & mit un petit la main a son CHAPEAU, n'onques sur tout le chemin il n'en fit semblant. En Jean Juv. des Ursins p. 149. op 't jaer 1396. Et vint le Roy en un simple habit jusqu'aux genoux, fourré de martres, a une longue Cornette * en tour de la teste, trouffée en forme*

X 2

de

* Dit woord CORNETTE beteekent een lint, of lap van eene zeiden stof, waer mede de Kaproen opgebonden wierdt om vast te zitten en op 't hoofd te sluiten. Daer van hebben noch vrou-

de CHAPEAU. Dat komt weer zeer over een met de plaets nit Pasquier aengehaeld, dat zy den Kaproen om den hals draeiden. *Olivier de la Marche Liv. I. ch. 7 p. 167. Le Roy des Romains estoit habillé d'un pourpoint a gros cul, a la guise de*

vrouwenmutsen die met banden vast gebonden worden den naem van KORNETMUTSEN, die worden meest voor nachtmutsen, en van gemeen soort van vrouwen, gedraegen. Zie Menage en Caseneuve in het woord CORNETTE, en *Daniel de la Milice Francoise Liv. VI. ch. 10. p. 372.* Die zegt dat dus ook genoemd wierdt een lap van tafferis die over den helm gebonden wierdt, en welke men in veele gelegenheden voor sieraed liet achter afhangen. En dat daer van daen gekomen is dat het woord CORNETTE de beteekenis van eenen Standaer gekreegen heeft. Dit zyn die zelve lappen, welke om de waepens van den helm afhangende verbeeld worden, en in het Fransch *Lambrequins* of *Hachemens* genoemd worden, welk woord *Hachemens* door een bedorven gebruik ingekroopen is, en geschreeven moet worden *Achemens*: volgens het zeggen van Menetrier, die in zyn boek genoemd *l'Origine des ornemens des armoiries* in het geheel tweede hoofdstuk van de zelve handelt van p. 28. tot 42. Men is gewoon de zelve KRULLEN AEN DE WAPENS in onze taal te noemen,

de Behaigne, & d'une robe de drap bleu brun, & avoit un chaperon pour gorge, dont le patte venoit jusques en la selle & estoit decoupe a grans lambeaux (daer ziet gy den kaproen om den hals gedraeid) & portoit en son chef un CHAPEL gris a court poil, & sur son CHAPEL avoit une petite & estroite couronne d'or, & estoit sa premiere couronne dont il avoit esté couronné a Aix en Allemagne.

Alkemade inleiding tot het ceremoniaal der begracfnissen in 't twaelfde hoofdst. handelt over de hoeden welke de ouden plachten in ons land te draegen. En zegt

„ Men heeft in deeze landen beginnen
 „ te draegen zekere *VILTHOEDEN*,
 „ een maeksel van grove wolle, zoo
 „ zacht en los behangen, dat de randen
 „ of boorden van dien niet machtig waeren zich zelve te ondersteunen of op
 „ te houden, hangende om het hoofd
 „ en om de ooren als een lap laken dat
 „ flodderig nederbuigt, 't en waeremen
 „ de zelve met een band of koord opbondt, of met ecne gesp opzette.

„ Zoo bevindt men dat de eerste Graeven van Holland, en de voornaemste
 „ Edelen, van wien eenige afbeeldingen

„ noch voorhanden zyn, hunne *VILT-*
 „ *HOEDEN* met een knoop van koste-
 „ lyke steenen opbonden of zetten, ter
 „ onderscheiding der gemeene luiden
 „ en buuren.” Zie verder daer wat hy
 van de verandering der maekfels dier
 hoeden zegt.

Daniel Hist. de France tom. VIII. p. 40.
 zegt. *Le Roy Charles VII. faisant son en-*
trée dans Rouen le 10 de Nov. 1449. étoit
armé de toutes pieces, excepté qu'au lieu de
casque il avoit un CHAPEAU de Castor
doublé de velours rouge & surmonté d'une bou-
pe de fil d'or. Je remarque cette circonstan-
ce, zegt hy, parce que c'est dans cette en-
trée, ou du moins sous ce regne qu'on com-
mence de voir en France l'usage des CHA-
PEAUX & des BONNETS, qui s'in-
troduisit depuis a la place des Chaperons, des-
quels ou s'étoit servi de tout tems.

Men vindt echter al lang voor dien tyd
 gewag gemaakt van Kardinaels hoeden.
 Froissart Liv. II. ch. 22. p. 18. verhaelt
 dat in het jaer 1378, nae den dood van
 Paus Gregorius den XI., de inwooners
 van Roomen de Kardinaelen in het Con-
 clave vergaderd dreigden, indien zy ee-
 nen anderen dan eenen gebooren Ro-
 mein

mein tot Paus verkooren, dat zy dan hunne hoofden zoo rood zouden maeken als hunne hoeden. *En ecrians par dehors le Conclave advisez vous, avisez Seigneurs Cardinaux, Et si nous baillez un Pape Romain, qui nous demeure, ou autrement nous vous ferons les testes plus rouges que vos CHAPEAUX ne sont.*

Doch die Kardinaels hoeden waeren geene hoeden van dat zelve maekfel gelyk thans de onze, maer eigentlyk bonnetten. En dat die CHAPEAUX genoemd wierden spruit uit die zelve reeden, om welke ik even te vooren gezegd heb, dat Menetrier zegt dat de bloemkransjens met dien naem genoemd wierden, naemelyk om dat dezelve op de hairen gezet wierden.

In de beschryving van de vergaeding der Staeten van Vrankryk te Tours in het jaer 1467. vind ik in het boek genoemd *Ceremonial de France p. 2. Le Cardinal de saintte Susanne Evesque d'Angers paré d'une GRANDE CHAPPE Cardinale.*

En het komt my zoo gansch buiten waerschynelykheid niet voor dat het

woord **CHAPEAU** zou kunnen gekoomen zyn van **CHAPE**.

Ons woord **Hoed** komt zeekerlyk van **hoeden** / om dat dezelve het hoofd **hoedt** / dat is tegen koude en ongemakken der lucht beschut.

In de **XXVII.**, **XXVIII.** en **XXLX.** prent van het derde deel *des monumens de la France* van *Montfaucon* wordt vertoond de Graftombe van Lodewyk van Male Graef van Vlaenderen en Margeriet van Brabant zyne vrouw, en zyne dochter Margariet die getrouwd geweest is met Philip den Stouten Hertog van Borgondien, zoon van Koning Jan van Vrankryk. Langs welke afgebeeld zyn 24 Prinsen en Prinsessen uit het huis van Borgondien gesprooten. In die plaeten ziet men veelerley figuren van hoeden, mutsen en andere hoofddekfels, zoo van mans als van vrouwen, welke in die tyden wierden gedraegen.

Onder de zelve is in de **XXVIII.** prent in de tweede rey n^o. 1. Philips van Savoyen Graef van Geneve, zoon van Amadis den VIII. van Savoyen en Maria van Borgondien, dochter van Philips den stouten en Margariet van Brabant

bant, die op zyn hoofd eenen hoed heeft van het zelve maekfel als thans gedraegen wordt, doch rond en niet opgetoomd.

In het zelve boek ziet men ook in de XXXIII. prent n^o. 2. Lodewyk den II. van Bourbon, zoo beroemd onder de regeering van Karel den V. Koning van Vrankryk, met eenen diergelyken hoed op, aen welken boven langs den bol eene opgaende pluim gehecht is, komende uit eene gesp waer mede een riem langs den bol gaende toegehaeld is.

In de XXXVIII. prent van het zelve boek zyn twee Heeren van 't jaer 1436. met hoeden op het hoofd met lange bollen spits opgaende * als suikerbrooden, en diergelyke zyner meer in andere prenten in het zelve boek.

In de XLVI. prent is eene vertooning van Koning Karel den VII. met eenen
X 5
hoed,

* Die wierden in Duitschland genoemd SPITSHUDEN. De zelve wierden in het jaer 1467. gedraegen in Vrankryk van laken, meer dan een vierde deel van een el lang, volgens het zeggen van eene oude chronyk gevoegd achter het derde deel van Monstrelet p. 130.

hoed, omtrent van het zelve mackfel als de tegenwoordige, de rand niet opgetoomd, maer na om hoog geboogen, op de wys als thans de mutsen der bootsgezellen, toppershoedjens genoemd.



XII.

P A G E.

Ik heb hier boven gesproken van twee woorden, welke van aenzienelyke beteekenissen, tot zeer verachte door den tyd gekomen zyn, als bladz. 271. daer ik gezegd heb dat het woord *VALLET* certyds jonge Edellieden, en zelf Prinsfen beteekende, en thans eenen knecht beteekent. En zoo heb ik ook in de eerste aenmerkingen bladz. 59--64., en in deeze bladz. 231. aangewezen dat het woord *RIBAUD* van eene aanzienelyke beteekenis niet alleen tot eene geringe, maer zelf tot eene schandelyke vervallen is.

Nu zal ik een woord verhandelen, welk van eene geringe beteekenis tot eene van meer aanzien opgeklommen is. Naemelyk het woord *PAGE*, van welk ik hier boven bladz. 279. beloofd heb te zullen handelen.

Carpentier Histoire de Cambrai Liv. III. ch. 7. p. 40. zegt Le mot de PAGE, qui ne se donne maintenant qu'aux fils de bonne maison qui servent chez les grands Seigneurs,
na

ne s'employoit du passé que pour signifier des personnes de vile condition, & qui suivoient quelqu'un a pied, comme font les Laquais d'aujourd'hui. Dat is, „het woord *PAGE*, „welk tegenwoordig jongelingen uit „Edele huizen beteekent, die groote „Heeren dienen, wierdt in voorgaende „tyden niet gebruikt, dan om perfoonen van geringen staet te beteekenen, „die hunne meesters te voet volgden, „gelyk thans de lakeyen doen.”

En dat zegt hy heeft Fauchet ook gezegd, die plaets uit Fauchet in het eerste boek de *l'origine des chevaliers* werdt ook aengehaeld door *Menage* in het woord *PAGE*, uit welken ik eenige woorden van deeze plaets zal uittrekken. Want het boek van Fauchet zelf heb ik niet alleen niet, maer zelf nooit gezien, en weet het niet te bekomen. Die zegt *Le mot de PAGE jusques aux tems des Rois Charles VI. & VII. sembloit être seulement donné a des viles personnes, comme garçons a pied.* „Dit woord *PAGE* schynt tot „de tyden der Koningen Karel den VI. „en VII. alleen geringe lieden en knechten te voet betekend te hebben,” waer op hy volgen laet dat noch heden (dat

(dat is in zynen tyd) de tegelbakkers hunne jongens PAGES noemen: en dat het overal waer het gebruikt wordt jonge lieden beteekent. *Robert Etienne* en *Nicot* leggen beide dat woord uit PAGE, *ou serviteur allant après son Seigneur*. ASSECLA.

En ik geloof dat het in die oude tyden in het byzonder eenen paerdeknacht beteekende. Want ik vind by *Jean Juv. des Ursins Hist. du Roy Charles VI. p. 98. Il y eut PAIGES, qui amenerent de boire leur chevaux*. En by den zelven schryver p. 96. vindt men *PAIGES a mener courriers*. En het zelve vind ik in de *grande chronique de France tom. III. p. 60. col. 2.*

En in het gevolg van de *Hommes d'armes*, of mannen van wapenen vindt men dat zy, behalven de boogschutters, die doorgaens Schildknaepen, dat is, Edellieden waeren, onder andere gewapenden ook eenen PAGE hadden, welk ik begryp dat eenen paerdenknacht geweest is. *Pere Daniel Hist. de France* zegt in het begin der regeering van Karel den VII. *tom. VII. p. 533. Il y fut arrêté que les hommes d'armes arrêteroient une partie du train*

train qu'ils menoient a la guerre. Il y en avoient plusieurs qui s'y faisoient suivre par un grand nombre des valets & des PAGES. En in het zelve deel p. 589., daer hy de nieuwe instelling der geregelde benden door dien Koning verhaelt. *La cinquieme homme de la suite de l'homme d'armes étoit un PAGE.* Daer ik ook geloof dat die *PAGE* eenen oppasser van paerden be- teekent. * Want dat die *Hommes d'armes* die, schoon Ridders, van geboorte gemeene Edellieden waeren, kinderen van andere Edellieden zouden gehad hebben om hen te dienen, gelyk thans de
PA-

* *Daniel de la Mil. Franc. tom. I. Liv. IV. ch. 2. p. 158.* meent echter dat die *PAGES* geweest zyn jonge Edellieden van 15, 16 of 17 jaeren oud, welke daer nae boogschutters wierden, en dan vervolgens mannen van wapenen, gelyk thans de jonge Edellieden, welke beginnen te dienen, eerst den naem hebben van cadet, en vervolgens opklimmen. Welk waer kan geweest zyn in laeter tyden nae het jaer 1400. Doch in vroeger tyden geloof ik niet dat die naem van *PAGE* aen jonge Edellieden ooit gegeven is. Ook is de plaets uit welke Daniel dat bewyft gehaald uit de *Discours politiques & militaires* van La Nouc, die lang nae die tyden geleefd heeft.

PAGES aen de hoven der Vorsten dienen, kan in myne gedachten niet komen.

Men vindt in het leeven van den Ridder Bayard ch. 35. p. 154. *Si dit le bon Chevalier qu'on reffanglast les chevaux. Or n'y avoit il PAGE ne varlet en la bende, car ainsi l'avoit il ordonné.* Welk beteekent dat de Ridders, die op dien tocht waeren, hunne paerden zelf moesten zadelen, om dat zy, volgens gegeven bevel van dien Ridder, geene lyf noch paerdeknechts by zich hadden.

Du Cange gloss. Latinit: in het woord **PAGIUS** brengt ook plaetsen by uit oude schryvers, in welke het woord eenen paerdenknecht beteekent: voornamelyk eene uit de kronyk van Bertrand de Guesclin.

*Et en cele heure commença un estris
Des valets & des PAGES qui gardoient les
roucis.*

Dus vind ik ook by Froissart Liv. III. ch. 28. p. 98. *Les quels lors, quand ils sentirent l'effray, mirent tantost pied a terre, & baillèrent leurs Chevaux a leurs PAGES*
&

Et leur varlets, Et prirent leurs lances Et se recueillirent tous ensemble. En zoo moet men ook verstaen de plaets in Comines Liv. II. ch. 10. *Par des vignes Et des petites montagnes couroient sus aux PAGES Et valets, qui estoient au bout des fauxbourgs, par ou ils estoient entrez, ou ils pourmennoient grand nombre des chevaux.* Liv. VII. ch. 11. *Quand les jeunes Gens vont par la ville leur PAGE met une petite broche dedans le soulier ou pantoufle, Et sont sur leur mules en branlans les jambes.* En in het achtste boek in het laetste hoofdstuk *Car que bons que mauvais hommes, pour combattre n'y avoit il point plus de neuf mille hommes. Dont je conte deux milles pour la sequelle Et serviteurs des gens de bien de l'ost, je ne conte point PAGES ne valets de somniers ne telles gens.*

De President Fauchet zegt ook in die plaets welke ik uit Menage aengehaeld heb, dat men in Comines kan zien dat de *PAGES*, die in zynen tyd de Koningen en groote Heeren dienden jonge Edellieden waeren. Dit komt my voor in gebruik gebracht te zyn in het hof van Philip den goeden, Hertog van Bourgondien.

Oli-

Olivier de la Marche, die een voor-
naem Edelman van geboorte was, zegt
dat hy 13 jaeren oud zynde als *PAGE*
van dien Hertog aengenomen wierdt in
het jaer 1439. *Liv. l. ch. 4. p. 155.* En
in andere plaetsen, als *cb. 25 p. 363.* en
26. p. 381. spreekt hy van andere Edel-
lieden die met hem *PAGES* geweest
waeren.

Doch dat die *PAGES*, welke jonge
Edellieden waeren, in het begin ook by
de paerden gediend hebben, begryp ik om
dat hy op de zelve plaets *Liv. l. ch. 4. p.*
155. zegt dat hy, zoo ras als hy voor
PAGE was aengenomen, gesteld wierdt
onder het opzicht van Guillaume de
Sercy den opperstalmeeſter. En in het
zelve boek *ch. 10. p. 215.* verhaelt hy
dat in eenen veldtocht, welken hy met
den zelve Hertog Philip deed in het
land van Luxenburg, aen de *PAGES*,
yder reis als zy de paerden van den Her-
tog te water brachten, een geleide tot
hunne beveiliging gegeven wierdt.
*Quand nous autres PAGES allions a l'eau
avec les chevaux du Duc dix ou douze lances
estoit ordonnées pour nous convoyer.* En in
de beschryving der hofhouding van dien

Y

Her-

Hertogment de zelve Oliv. de la Marche p. 692. de **PAGES** onder de geenē die * tot de stal behooren p. 694. **PAGES** & valets de pied sont sous luy (scavoir l'Escuyer d'Escurie) & tous autres de l'Escurie. En verder, Le Duc a douze **PAGES**, enfans de bonne maison, lesquels sont en la subjection & gouvernement de l'Escuyer, & doivent chevaucher apres le Prince, ainsi que leur ordonne le Palfrenier, & n'ont que faire iceux **PAGES** autour des chevaux, sinon de brider chacun son cheval, & les mener boire apres le Palfrenier, & par ordre de chevaucher apres le Prince, comme dict est, & doivent aller a la viande, & l'Escuyer se sert d'iceux pour les endoctriner. Ils ont vallets aux despens du Prince, qui les pensent & nettoient, & se doivent iceux vallets tenir hors de la cuisine, pour garder les chevaux des **PAGES** quand ils vont a la viande du Prince. Le plus grand & le plus puissant des **PAGES** doit porter l'estandart apres le Prin-

* Dier van schynt ook afkomstig te zyn dat noch heden aen meest alle voorname hoven de **PAGES** staen onder het opzicht van den opperstalmeester.

Prince. Et le Prince, selon qu'ils viennent grans les faits ses conseillers, & servent en armes auprès de luy pour faire message, & pour courir la ou il les envoie.

En die **PAGES** schynen onderscheiden geweest te zyn van die voorgaende gemeene, welke echter noch ten eersten dien naem niet verlooren hadden. *Charles l'Oiseau* in zyn boek *des ordres ou dignitez simples* ch. 5. n. 25. *Entre les PAGES il y a de deux sortes, scavoit les PAGES D'HONNEUR & ls communs. Les PAGES D'HONNEUR * ne sont que*

* Men vindt **ECUYERS D'HONNEUR**, by *Eroiffart Liv. I. ch. 24. p. 25. ch. 305. p. 285. ch. 309. p. 390. Liv. III. ch. 30. p. 123. ch. 45. p. 142. ch. 90. p. 230. Liv. IV. ch. 22. p. 85. ch. 24. p. 94. ch. 52. p. 157. ch. 56. p. 169.* Ik verbeeld my dat de **PAGES D'HONNEUR** gekomen zyn in de plaets van die **ECUYERS D'HONNEUR**. In veele dier plaetsen vinden men ook **CHEVALIERS D'HONNEUR**. In welker plaets ik geloof dat die Heeren gekomen zyn, welke nu **Edellieden** van het hof genoemd worden.

In de beschryving van de begraving van **Anna van Bretagne Koningin van Vrankryk** in't jaer 1513. in het *Ceremonial de France* p. 104.

que chez les Rois & chez les Princes souverains, & sont ordinairement fils de Barons ou Chevaliers, desquels la fonction, telle qu'elle est en France, est bien descrite par *Q. Course Liv. VIII*, ou enfin il dit: *Hæc cohors veluti seminarium Ducum præfeſtorumque est.* Car estans mis hors de PAGE ils deviennent Bachliers ou Damoiseaux (Bachelier signifie le pretendant a la chevalerie, Damoiseau est le diminutif de Dam, qui signifie Seigneur) jusqu'a ce qu'estans devenus chefs de maison ils soient qualifiez Seigneurs tout a fait, ou que s'estant fait signaler en faits d'armes le Roy les fasse chevaliers.

En ik vind de zelve ook PAGES D'HONNEUR genoemd in eene kronyk, welke gevoegd is achter Montfretlet

Du costé gauche feut Monsieur de Grignaulx Prince de Chalois, CHEVALIER D'HONNEUR de la dicte Dame, a l'endroit du lieu on il la menoit en son vivant.

Ook vind ik in dat zelve *Ceremonial de France*. In de inhaeling van de Koningin Claude in Parys in het jaer 1517. p. 185. en p. 187. **ENFANS D'HONNEUR**, welk ik meen dat de zelve zyn geweest als de **PAGES D'HONNEUR**.

let p. 210. en p. 228. ^b. welke een gedeelte is van de *Grande chronique de France*, door de monniken van St. Denis beschreeven.

En in die *Grande chronique de France*, p. 268. col. 3. *Après eux sui voit Blandin Escuyer du Roy suivi de six PAGES D'HONNEUR, nobles adolescens, montez sur autant de rouffins, en tel appareil, que nous avons dit du choriot.* Daer men ook ziet dat zy onder den opperkalmecster behoorden.

Dit gebruik van Edellieden tot PAGES te neemen is kort daer nae schie-lyk toegenoomen. Want in Monstrellet Liv. II. p. 376. ^b. vind ik dat in het jaer 1440, toen de Hertog van Orleans uit Engeland, daer hy vyf en twintig jaeren gevangen geweest was, quam in de Nederlanden by Philip den goeden Hertog van Borgondien, verhaeld wordt, onder de eer welke hem daer aengedaen wierdt, dat veele Edellieden hem hunne kinderen tot PAGES aenbooden. *Aussi lui furent presentez par plusieurs Chevaliers & Escuyers hien huit ou dix de leurs enfans, pour estre ses PAGES.* En de kronyk die

tot gevolg van Montstrelet dient zegt p. 191. dat de Graef van Campobasso * nae den slag van Nancy, in welke Hertog Karel de stoute dood bleef in het jaer 1475, eenen PAGE gevangen kreeg van den Napolitaenschen Graef Chalon, welke PAGE een Romein was van het geslacht van Colonna. En Comines zegt in het achtste boek in het zesde hoofdstuk, dat hy in den aenvang van den slag van Fornoue eenen PAGE verloor, die zyn rechte Neef (*Cousin Germain*) was:

Ook verhaelt Phil. de Comines in het vierde hoofdstuk van zyn eerste boek dat de Graef van Charolois in den slag van Montl'heri in 't jaer 1465. van paerd veranderde, en dat hem een versch paerd gegeven wierdt door Simon de Quingey, die zyn PAGE was. Die Simon de Quingey was zekerlyk een Edelman, want Oliv. de la Marche verhaelt in 't eerste hoofdstuk van zyn tweede boek p. 503. dat de Hertog van Borgondien, welke

* Het zelve vindt men in de *Grande Chronique de France* tom. II. p. 234. Col. 3.

welke deeze zelve Graef van Charolois was, in 't jaer 1470. gehoord hebbende dat de Koning van Vrankryk geneegen was een bestand te maeken tot hem zonde *Un sien grand PAGE nommé Simon de Quingay, le quel alloit tant & venoit de part & d'autre qu'icelles treves furent accordées, publiées & criées, tant en l'host du Duc de Bourgogne, comme a Amiens.* Welk ook Phil. de Comines verhaelt Liv. III. ch. 3., die er byvoegt dat deeze Simon de Quingey, toen PAGE van dien Hertog, naederhand Bailluw van Troyes is geweest.

En dat die PAGES van den Koning niet alleen in de stal, maer ook tot de jacht en anders gebruikt wierden, en als zy grooter geworden waeren, tot den krygsdienst overgingen, en waeren, gelyk l'Oiscieu zegt, *Seminarium Ducum Praefectorumque* blykt uit eene aenmerkelyke plaets by *Brantome des Capit: illustres Francois* tom. II. p. 42-44. Die zegt dat de Keyzer Karel de V zynen opperstalmeester gezonden hebbende aen Henrik den tweeden Koning van Vrankryk, die Koning zelf aen dien stalmeester zyne paerden, zoo binnen

als buiten de stal, vertoonde, welke de zelve zoo schoon en wel afgerechtvondt, dat hy met verwondering aengedaen betuigde dat de Keyzer op vernae zulk eene goede stal van paerden niet hadt, en dat hy te meer verwonderd was, om dat de meeste paerden van des Konings eigene stoeteryen waren. Daer de Koning op antwoorde, dat is het al niet, ik zal u noch eene schooner stoetery vertoonen. En liet hem zyne *PAGES* zien, welke hy bevoolen hadt gereed te zyn, en die waren, om de eigene woorden van Brantome te gebruiken, *tant de la chambre, de la grande escurie, de la venerie, de la fauconerie, que d'ailleurs, qui tous pouvoient bien monter jusqu'a six ou sept vingt.*

Zoo die in zyne kamer dienden / als in de stal / by de nacht / of by de balken tot 120. of 140. in getal / en zeide, „ dit is „ myne andere stoeterye van *PAGES*, „ welke ik ruim zoo veel acht. Want „ dat zyn alle Edellieden uit myn ryk, „ welke ik aenqueek, en yder jaer „ steek ik omtrent vyftig uit de zelve „ onder myn krygsvolk, zoo te voet „ als te paerd. Welke Edellieden zyn;

„ de, die goede opvoeding en schoo-
 „ ne voorbeelden voor hunne oogen
 „ hebben, in korten tyd bequaeme en
 „ dappere bevelhebbers worden. En
 „ in der zelve plaets neem ik aen-
 „ stonds weder zoo veel andere PA-
 „ GES aen. Zoo dat ik altyd in die
 „ stoeterye blyf, zoo wel als in die van
 „ myne paerden.” En die manier van
 jonge Edellieden tot PAGES te hebben,
 is ook al, kort naedat die by den Her-
 tog van Borgondien waeren, by andere
 groote Heeren en voornaeme Edellie-
 den in gebruik gekomen, gelyk men
 zien kan by *Olivier de la Marche, Liv. I.*
cb. 9 en *Liv. IV. cb. 4.* daer steekspee-
 len beschreeven worden, in welke al het
 gevolg en pracht der Prinsen, en Ridders
 welke in de zelve geweest zyn, beschree-
 ven werdt. In welke men vinden zal,
 dat yeder der zelve onder zyn gevolg
 PAGES hadt, die te paerd waeren, en
 uit welkers kleederen en opschik men
 wel zien kan dat die geen gemeene
 knechts, maer PAGES d'HONNEUR
 waeren.

Ook vind ik dat al in het jaer 1392.
 Karel de VI. Koning van Vrankryk

Y 5

PA-

PAGES gehad heeft. Doch of die PAGES d'HONNEUR waeren, of gemee-
 ne paerdeknechts kan ik uit de plaets, in
 welke ik de zelve vind niet opmaeken.
 Froissart Liv. IV. ch. 43. p. 142. *Ainsi le
 Roy de France chevauchoit en la chaleur du So-
 leil sur un Plain & un sablonnis . . . & avoit
 vestu un noir Jaques de veloux, qui moult
 l'echauffoit, & avoit toujours sur son chef un
 sangle chaperon de vermeille escarlate, & un
 chapelet de blanches & grosses perles, que la
 Reyne se femme luy avoit donné au prendre
 congé. Et un son PAGE estoit, qui che-
 vauchoit derriere luy, & portoit sur son chef
 un chapelet de Montauban, fin, cler, &
 net, tout d'acier, qui resplendissoit au soleil.
 Et derriere ce PAGE chevauchoit encores un
 autre PAGE du Roy, qui portoit une lance
 toute environnée de soye, ainsi que pour le
 Roy. Het vervolg van die plaets geeft
 echter te kennen dat die PAGE welke
 des Konings lans droeg noch zeer jong
 was. Avint tout ainsi en chevauchant en
 l'arroy & estat que je vous compte, ainsi
 qu'enfans & PAGES se decroient par leurs
 chevaux ou par leur negligence, le PAGE
 qui porta la lance du Roy se deroya & s'en-
 dormit, & ne pensoit point a celle lance qu'il
 tenoit,*

tenoit, & laissa la lance & le fer cheoir sur le chapel d'acier, que l'autre PAGE avoit sur son chef. Uit dat draegen van den speer des Konings verbeeld ik my dat toen het gebruik begonnen is van PAGES in de plaets van Schildknaepen te gebruiken, en is het waerschynelyk dat die van den Koning wel zullen Edellieden geweest zyn, die jonger van jaeren waeren dan de schildknaepen.

Men vindt ook al in vroeger tyden gewag van PAGES by Froiffart. De welke ik niet twyffel of zyn alle knechts geweest die de paerden oppaften, voornaemelyk om dat er onder gemeld worden, die in dienst waeren van zulke lieden, die niet alleen geen vorsten of Heeren tot den hoogen adel behorende waeren, schoon er ook zulke onder zyn, maer zelf van Schildknaepen en andere van minder rang, als de Heer van Fuscelles, die een Ridder was, en in den veldslag by Crecy de banier droeg van Heer Jan van Henegouwen, daer zyn paerd in eene sloot struikelende hy van 't zelve viel en zich zwaer quetste, en zekerlyk gedood zou geweest zyn, indien zyn PAGE niet van zyn paerd afgestegen

gen

gen was, en hem opgeholpen hadt. *Liv. I. ch. 130. p. 139.*

En in het zelve eerste boek ch. 163. p. 177. vind ik dat Jean de Helennes, een Schildknaep van Pikardien, wykende uit den veldslag by Maupertuis, zynen PAGE vondt, die hem een versch paerd aenbracht. En *Liv. II. ch. 122. p. 201.* en *ch. 124. p. 204.* vind ik dat Philip d'Artevelle voor het aengaen van den slag by Rosebeeke, zynen PAGE op een schoon paerd gezeeten stelde aen de vleugel van het heir, om dat paerd by de hand te hebben als het zou noodig zyn.

Ook vind ik Heeren die reïden, niet dan eenen PAGE in hun gevolg hebbende, welk ik lichtelyk begryp dat een oppasser van paerden is geweest, om dat zy altyd te paerd reïden. Dus vind ik dat de Konnestabel Olivier de Clifson zeer haestig reizende uit Bretanje naer Parys in twee dagen, alleen eenen PAGE by zich hielt, en zyn ander gevolg liet naevolgen. *Liv. III. ch. 68. p. 185.* gelyk ook de Graef Dauphin van Auvergne doet in het zelve derde boek *ch.*

203. p. 262. Aimerigot Marcel, * die zeekerlyk geen groot Heer, maer een hoofd van vrybuiters was, toog op reis met eenen PAGE by zich. *Liv. IV. ch. 16. p. 67.* en in 't zelve boek vindt men *ch. 15. p. 59.* dat die Aimerigot Marcel ziende dat hy in het kasteel Rochevandais stondt beleegerd te worden, aen zyn volk beval, dat zy hunne PAGES en hunne paerden naer St. Souppery zouden zenden. Die waeren vrybuiters, en dienden onder bevel van eenen schildknaep, en gevolgelyk geen Heeren van aenzien, om PAGES die Edellieden waeren te hebben, maer wel knechts by hunne paerden.

In krygstochten, gevechten enz. vind ik ook PAGES, en dat die op de reis daer naer toe de helmen en speeren hunner meesters droegen. Dus hadt Karel de VI. Koning van Vrankryk op zy-

* Froissart die in de veertiende, vyftiende en zestiende hoofdstukken van het vierde boek zynrer geschiedenissen, de gansche historie van dien Aimerigot Marcel verhaelt, zegt dat hy was *un Escuyer Limosin, tenant le parti des Anglois,*

zynen tocht toen hy uit Mans trok om den Hertog van Bretanje den oorlog aan te doen PAGES by zich. Welke plaets ik zoo even bladz. 346. aengehaeld heb.

Heer Hue de Chastillon die *grand maitres des arbaletiers* en Stadsvoogd van Abbeville was, was op eenen tocht *luy dixieme tant seulement tout armé de ses armeures, excepté de son hacinet. Mais un de ses PAGES monté sur un coursier le portoit apres luy.* Liv. I. ch. 276. p. 249 En dus droeg ook de PAGE van Godinos eenen Ridder uit Auvergne, op een goed paerd gezeeten zyns Heers helm achter hem. Liv. III. ch. 131. p. 318.

En als zy gingen van de paerden afzitten om te voet te vechten, vind ik overal, *qu'ils bailloient leurs chevaux aux PAGES & valets.* Zie Daniel de la Mil. Franc Liv. V. ch. 7. p. 275. 276 En die PAGES & valets, vind ik altyd by een, als een soort. Froissart Liv. III. ch. 28. p. 92. ch. 73. p. 194. Liv. I. ch. 291. lin. 371. *furent tous morts ou pris, qu'one Anglois ne s'en sauva si ce ne fut des PAGES & des valets, ou de tels garçons, qui monter sur les coursiers de leurs maistres se sauverent & se partirent quand ils veirent la*
de-

deconfiture. Dus vind ik ook in den zelve[n] schryver Liv. I. ch. 149. p. 153. onder de *brigands*, of vrybuiters, *Croquant* die PAGE geweest was in Holland by den Heer van Arkel. *Avoit esté en son temps un pouvre garçon, & longtems. PAGE au Sieur d'Erle en Hollande.*

Ook verhaelt *Jean Juv. des Ursins Histoire du Roy Charles VI. p. 96.* dat die koning in het jaer 1389. te Tholouse zynde voornam den Graef van Foix te Mafieres, welk de hoofdstad van zyn Graefschap was, te gaen bezoeken. En dat die Graef, die oud en zeer ryk was, den Koning te gemoet zondt om hem te ontfangen en eer aen te doen, honderd Ridders, en zoo veel schaepen dat de zelve niet konden geteld worden, honderd vette offen, en twaelf schoone rypaerden, die zilvere bellen om den hals hadden gelyk de offen, en dat die welke die offen en schaepen dreeven, en op die paerden zaeten, gekleed waeren als of zy koedryvers en schaepharders geweest waeren, niet tegenstaende zy alle van de voornaemste Edellieden van het land van Foix waeren. *Dont le Roy & sa Compaignée & ceux du pays mesme rioient & se de-*

devisoient, en disant quels vachiers & boviers a mener bestail, & PAIGES a mener coursiers! Dit wordt ook met de zelve woorden verhaeld in de grande chronique de France tom. III. feuillet 60. col. 2.

Uit alle die plaetsen kan men zien dat het woord PAGE eenen paerdenknecht beteekend heeft. Doch toen naederhand de Hertog van Borgondien heeft begonnen jonge Edellieden in zyne stallen te gebruiken, hebben dat ras andere Heeren naegevolgd, en is die naem aanzienlyker geworden, en zyn die ook tot andere bedieningen aen de hoven gebruikt, en die schynen in dien tyd gekoomen te zyn in de plaets der *Escuyers* of **Schildknaepen**. Want men leest nae dien tyd niet meer dat de Ridders van schildknaepen gediend wierden. Die naem diende toen niet meer dan om Edellieden te beteekenen, die noch de waerdigheid van Ridder niet verkreegen hadden, welk zy om de groote onkosten welke daer aen vast waeren uitstelden, tot zy by gelegenheid van veldslaegen, krooningen van Koningen, bruiloften of anders die met minder onkosten konden

den krygen, en is die titel gehecht aen enige bedieningen van het hof als * *Ecu-
yer tranchant* enz. Zie *Dan. de la Milice
Franc. tom. I. p. 96.* en andere fchryvers,
welke ik over de woorden *Valet* en *Ecu-
yer* aengehaeld heb.

* Welk de bediening is geweest van den
ECUYER TRANCHANT kan men zien in
*Oliv. de la Marche estat du Duc Charles le Har-
dy p. 683--685.*



XIII.

P A R A D E B E D D E N.

Ik heb in myne eerste aanmerkingen bladz. 99, gezegd dat men in oude tyden de lyken plagt bloot op eene baer te leggen, zonder dat dezelve in eene kist gelegd wierden, op welke zy met het gezicht bloot laegen. En dat heb ik met eenige voorbeelden bewezen, by welke ik noch twee of drie voegen zal. Voor eerst een uit *Froissart Liv. I. ch. 326. p. 417. Le Roy d'Angleterre Edouard III. de ce nom trépassa de ce siecle la vigile de Saint Jean Baptiste mil trois cens LXXVII. Si fut le corps du Roy Edouard porté en grans processions, larmes & pleurs, derriere luy ses enfans & les Nobles & Prelats du Royaume d'Angleterre, tout au long de la cité de Londres a VIAIRE DESCOUVERT jusques a Westmonstier, & la fut ensevely delez Madame sa femme. VIAIRE* beteekent daer het zelve dat nu *Visage* genoemd wordt. Welk ik, indien het hier de plaets, was met veele voorbeelden zou kunnen bewyzen. *Kirchman de funeibus Romanorum lib. II, cap. 9.* zegt dat

dat de ryke en voornaeme lieden op eene haer op een bed liggende wierden uitgedraegen met het gezicht bloot, indien het niet door wonden of andere gevallen te zeer geschonden was. Welke manier noch heden, zegt hy, in gebruik is in *Gallia Narbonensi*, dat is, Languedok, Provence, en Dauphiné, en in Italien. Wat daer thans gebruikelijk is weet ik niet, maer ik heb noch een voorbeeld gevonden van eene Koningin van Vrankryk in de *Grande Chronique de France part. III. Feuillet 18. col. 1. Le murdy quatrieme jour dudit moys de mars mourut a Brye contre Robert Dame de bonne memoire Madama Jehanne d'Evreux Reyne de France & de Navarre.* (Zy was de weduwe van Karek den IV. die de schoone genoemd was) *qui trespassa l'an mil. CCCLXXVII.* te weten volgens den styl van die kronyk, welke het jaer begint met Paeschen. Volgens onzen styl is het geweest *MCCCLXXVIII. Et fut apportée a sainte Anthoine pres de Paris le samedi huitieme jour du dit moys. Et le lendemain jour de dimanche fut apportée sur ung list A DES- COUVERT, fors ung delte cuevrechief qu'elle avoit a nostre Dame de Paris sur son*

visage a beure de vespre. Et estoient les gens
 du Parlement, qui tenoient le poille entour,
 &c. Et lendemain jour de lundy la messe fut
 chantée de requiem en la dite Eglise de nostre
 Dame de Paris, par l'Evesque de Paris, &
 tantost après le Roy alla d'isner a l'hostel du
 dit Evesque. Et assez tost après fut porté le
 corps au long de la ville de Paris ainsi comme
 il avoit esté le jour precedent, le Roy allant
 apres eux a pié jusques a la porte St. Denys,
 & la monta a cheval & convoya le corps jus-
 que a saint Denys. La ou son obsequie fut
 fait. lendemain jour de mardy. En feullet
 26. wordt de begraefenis beschreeven van
 Johanna van Bourbon de vrouw van
 Koning Karel den vyfden, die zaturdags
 den 6 Febr. 1371. volgens de styl van
 die kronyk, volgens den onzen 1372. te
 Parys in het kinderbed stierf. Le jour
 de dimanche le corps fut porté honorablement
 a nostre Dame de Paris sur un beau lit no-
 tablement orné & couvert de beaux draps sur
 la blanc, & dessus un beau poille d'or ver-
 meil sur quatre lances, que le Prevost de
 Paris & les Escévins portoit. Et les Seig-
 neurs du Parlement estoient environ le lit ou
 le corps gisoit, & tenoient le drap d'or qui
 estoit sur le lit tout entour, si comme il estoit

accoustumé de faire aux Rois & aux Reines de France. Et sur le VISAGE de la dicte Reyne avoit un couvrechief se delié que **TOUT PLAINEMENT ON VOYAIT SON VISAGE** parmy. Et avoit en sa main dextre ung petit baston d'or en facon d'une rose par dessus ouvrée, & en l'autre main avoit ung ceptre &c. Et ainsi fut portée a l'Eglise nostre Dame de Paris, & la fut mis le corps au cœur de celle Eglise dessous une moult bella chapelle de bois couverte de cierges. . . . Le lundy ensuyvant XV. jour du dit mois, environ heure de prime fut solennellement la messe dicte a nostre Dame de Paris, par l'Evésque de Paris, present ceux qui avoient esté aux vigiles, & tantost que la messe fut dicte le corps fut levé & mys au chemin pour le porter a saint Denys par la maniere qu'il avoit esté porté a Notre Dame de Paris, accompagné de ceulx qui y avoient esté le dimanche. . . .

Le mardy ensuyvant quinziesme jour du mois de Fevrier fut la messe dicte a Saint Denys par l'Archevesque de Rheims, & fut diacre l'Evésque de Noyon, & l'Evésque de Lisieux fut sousdiacre, & y furent Archevesques, Evésques & Abbez XIX. Et après ce que la messe fut dicte le corps fut enterré

en une chapelle de la dite Eglise de Saint Denis.

Ik heb die plaets, welke zeer lang is, zoo veel verkort als my moogelyk is geweest, en sou die, om deszelfs langheid, maer alleen aangewezen, en niet uitgeschreeven hebben, indien ik dezelve gehaald had uit een boek welk te bekomen is. Doch dewyl dat boek gansch niet licht te vinden is, en de plaets aenmerkelyk, heb ik dezelve zoo veel uitgeschreeven als tot myn bestek dienstig was.

Ik merk ook aen uit die plaets, dat men in dezelve ziet dat die Koningin met de allergrootste plechtigheid begraven wierdt, dat de zelve den 6 Februari gestorven was, en den 15 al begraven, gelyk men ook in de voorgaende plaets zien kan dat Jeanne d'Evreux dingsdags gestorven en dingsdags daer aen volgende al begraven was. En dus vind ik ook in de geschiedenis van Karel den VI., beschreeven door Jan Juvenal des Ursins Ertsbischop van Rheims, p. 411. en 412. dat Louis Hertog van Guyenne en Dauphin, oudste zoon van Karel den VI. Koning van Vrankryk, in 't jaer 1415. woensdag avonds den 18 Decem-
ber

ber stierf, en zondags nae den middag het lyk in de Lieve Vrouwe kerk te Parys gebracht wierdt, daer maendags ochtends plechtige lykdienst gedaen wierdt.

Daer uit, zeg ik, merk ik aen, dat in dien tyd omtrent Koningen, Koninginnen, en diergelyke hooge personaedien het gebruik noch niet ingevoerd, was van de zelve eenige dagen op een *PARADEBED* te laeten ten toon leggen; maer dat de zelve, even als andere menschen, binnen zes of zeven dagen nae hun overlyden begraeven wierden.

Felibien zegt in zyne geschiedenis van Parys *Liv. XIII. p. 672.* dat Johanna van Evreux weduwe van Koning Karel den IV. den 4 Maert 1371. stierf te Bric comte Robert, en dat het lichaem van daer naer Parys gedraegen wierdt op een bed met het gezicht bloot, en dat noemt hy, volgens de manier van zynen tyd een *BED VAN PARADE.*

Het eerste gewag welk ik weet ergens in de geschiedenissen gevonden te hebben van *BEDDEN VAN PARADE*, op die wys gelyk thans in gebruik is, is in de geschiedenis van Vrankryk van Daniel

in het zevende deel p. 113. Daer hy verhaeld hebbende het schielyk overlyden van Karel den VIII. te Amboise, zegt *Le corps du Roy demeura buit jours au chateau d'Amboise exposé dans un magnifique lit de Parade, la chambre étant toujours remplie de Princes, de ses chambellans, & de ses autres Officiers. On le transporta ensuite a St. Denis, ou il fut enterré aupres du grand autel.* Daer is op den kant niet bygezet * uit welken schryver hy dat ge-

* In het boek genoemd *le Ceremonial de France* vind ik p. 24. de plechtigheid welke gehouden is by de begraeving van dien Koning Karel den VIII. zoo als der zelve schikking gemaekt was *par Messire Pierre d'Urfé Chevalier grand Escuyer de France.* Welke begint met deeze woorden *Le Corps sera mis PARTANT DU LIC' DE PAREMENT au milieu de la sale de dueil en son cercueil sur deux treteaux &c.*

En in het zelve boek vind ik ook de plechtigheid der begraeving van Pieter den II. Hertog van Bourbon, die getrouwd geweest was met Anne de France dochter van Lodewyk den XI. gestorven den 10. October 1503. p. 67. en volgende, daer p. 71, 72, 73. gezegd wordt dat het lyk den zelve dag nae het overlyden in eene zael van Parade gebracht wierdt, daer het gelegd wierd op een **BED VAN PARADE**, welk daer beschree-

VEN

gehaeld heeft. Doch die kronyk uit welke ik de begraevenissen van Jeanne d'Evreux en Jeanne de Bourbon bygebracht heb, in welke de begraeving van dien

ven wordt, met het gezicht bloot, en dat de deuren 's naemiddags te 4 uren geopend wierden. Dat elk het kon komen zien, en dat het omtrent middernacht in eene kist gelegd wierdt. P. 96. in dat zelve boek wordt verhaeld de begraeving van de Koningin Anne van Bretainje weduwe eerst van Karel den VIII. en daer nae vrouw van Lodewyk den XII. die wordt daer gezegd op een PARADEBED gelegd te zyn geweest, welk omtrent op de zelve wys beschreeven wordt, gelyk straks volgen zal uit de groote kronyk. Ook heb ik gevonden in het zelve boek p. 278. dat het lyk van Koning Francois den I. gestorven in het jaer 1547. niet op het PARADEBED gelegd is, maer een beeld van den zelven naer het leeven gemaekt. *Le dit Corps mis en bois & plomb feut porté a l'Abbaye de Haultebriere prochaine du dit lieu de Rambouillet, la ou il demeura, accompagné de ses principaux domestiques & autres Officiers, jusqu'au lundy de Paques, onzieme d'Avril, qu'il feut porté au pont Saint Cloud, en la maison de l'Evesque de Paris. Et la fut mis sur un lit de satin cramoisi. --- Et demeura en cet estat jusqu'a ce que la salle prochaine de la dicte chambre fut preparée & ornée pour honorablement l'y recevoir. Et lorsqu'elle fut preste l'effigie du dict Seigneur*

dien Koning op de 268. en 269. bladen zeer omftandig verhaeld wordt, meldt geen een woord van een *PARADEBED*, maer verhaelt hoe het lyk van Amboife af tot St. Denis toe, in eene kift vervoerd is, en zegt *feuillet 269. col. 1.* dat op de baer, op welke het lyk lag, (hy noemt de zelve *liſtiere*) het beeld van dien Koning gefchilderd was, zoo nae als het zelve nae het leeven kon gelyken. *Feuillet 272.* wordt in de zelve verhaeld het overlyden van Anna van Bretanje, eerst weduwe van dien Koning Karel den VIII. en daer nae hertrouwd met Lodewyk den XII. welke ftierf te Blois den 13 Jan. 1513, volgens onzen ftyl 1514. En daer wordt gezegd: *Après quelques le trespas d'icelle tres devote & tres vaillante Dame son corps demoura par l'efpace de trois jours en la chambre LE VISAI-GE TOUT DESCOUVERT, avec un tres notable luiminaire de XII. gros cierges de*

faiſte apres le viſ & naturel feut mise sur un liſt de parement de neuf pieds en carreure, couvert d'une grande couverte de drap d'or frife &c. Vorder wordt daer dat bed beschreeven en de kleederea welke dat beeld aen hadt.

de cyre blanche, qui toujours ont esté conduis
 & entretenus jusques au lieu de sa sepulture.
 Et depuis encore plusieurs jours apres son corps
 fut consequemment enbaumé & mis en un
 riche ser ceuil & puis demoura & fut stant par
 aucuns jours en la sale du dit chasteau & le
 Vendredy XXVII. jour du dit moys de Jan-
 vier fut son corps tiré hors du chasteau de la
 ville de Blois moult honorablement. En daet
 op volgt een lang verhael van de begrae-
 venis van Blois af tot St. Denis toe in
 welke het lyk in eene kist lag. En by-
 nae aen het eind van dat verhael wordt
 gezegd, dat haer beeld met een kroon
 op het hoofd, en eene schepter en hand
 van gericht in de handen boven op het
 lyk, dat is op de kist, lag, doch of dat
 beeld geschilderd, of van was of andere
 stof gemaekt was, wordt daer niet ge-
 meld. En met dat verhael eindigt die
 kronyk, welke te Parys gedrukt is
 met een privilege gegeven door Lode-
 wyk den XII. den 26. Augusty 1514.

De afbeelding van het *PARADE-
 BED* * van die Koningin is in *les monu-
 mens*

* Montfaucon dat *PARADEBED* uitleggende
 p. 130. zegt: *Anne mourroit le lundì. Son corps
 fut*

mens de la monarchie Francoise van Montfaucon tom. IV. p. 329. de vyftiende prent.

En sedert dien tyd zyn de PARADEBEDDEN verder in gebruik gebleeven, en men heeft de lyken in kisten ter begraving uitgedraegen, zynde zeekerlyk de PARADEBEDDEN gesprooten van het uitdragen der lyken op de baer met het

fut laissé dans sa chambre jusqu'au samedi suivant. Le samedi elle fut transportée dans la grande salle du chateau de Blois parée d'une riche tapifferie d'or & de soye. . . . Le corps de la Reine fut mis sur un lit fort élevé, & qui, selon l'Historien, avoit l'air d'une platte forme, dont la couverture de drap d'or descendoit jusqu'à terre. . . . La Princesse en habit Royal fut étendue sur ce lit portant la couronne Royale. A sa droite étoit le sceptre terminé par le haut d'une espece de feuillage, & a sa gauche la main de justice, de de misericorde, comme on la voudra nommer.

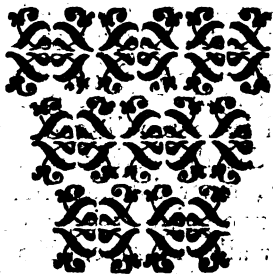
En de afbeelding van de kist met dat beeld daer boven op vindt men ook in dat zelve IV. deel van Montfaucon in de zestiende prent p. 134. De kist is boven geheel plat, en het beeld welk met het hoofd, op welk eenige kroon is op een kuffen ligt, schynt van was, of hout, of iet diergelyks gemaekt van beeldhouwerswerk, en niet geschilderd,

het gezicht bloot. Welke dan, gelyk men in verscheidene aengehaelde voorbeelden, zoo in myne eerste aenmerkingen als in deeze verhandeling, zien kan, in de kerk in de kist gelegd wierden, nae dat alle bygeloovige plechtigheden van missen, vigilien, en diergelyke grillen, welke lykdiensten genoemd worden, vervult waeren.

Doch indien het waer is, welk in de geschiedenis van Karel den VI. door Jean Juvenal des Ursins p. 499. gezegd wordt, moet het gebruik der PARADEBEDDEN al zeer oud zyn. Want die zegt dat Karel den VI. toen hy gestorven was maer eenen dag op het bed liggende gelaeten wierdt, hoewel men zegt dat in voorgaende tyden het gebruik was de zelve drie dagen met het gezicht bloot op het bed te laeten liggen. Doch hy zegt niet dat dit vast zoo gebruikelijk geweest is, maer dat men het zegt. En zoo dat al zoo geweest is, moet dat gebruik maer alleen omtrent Koningen geweest zyn, en niet omtrent andere Prinsfen: dan zou hy, die een aenzienslyk man was, het vast geweeten hebben, want alle jaeren stierven Prinsfen, doch
het

het was by zyn leeven , toen hy dit schreef , niet gebeurt dat een ander Koning dan die Karel de VI. gestorven was. Zyne woorden zyn *Combien que on diét que au temps passé on laissoit les Rois trois jours morts en leur liét* **LE VISAIGE** **DESCOVERT** , *toute fois on ne le laissa que un jour entier , & le veoit on qui vouloit*.

Vande **PARADEBEDDEN** der Koningen van Vrankryk en alle plechtigheden welke omtrent de zelve gebruikelyk zyn kan men zien *du Tillet recueil des Rois de France part. VI. p. 338--340.*



XIV.

L I V R E Y.

Van dit woord en des selfs beteekenissen, en veele oude gebruiken van eenerleye kleedingen te draegen heb ik gehandeld in de eerste aenmerkingen van bladz 43 tot 58.

Doch dewyl ik niet alles daer over gezegd heb wat gezegd kon worden, zal ik in deeze verhandeling daer eenige byvoegzels by doen, zonder echter alles te zeggen wat daer zou kunnen bygebracht worden: want dat zou veel te lang worden. Dat ik thans zeggen zal zal lang genoeg zyn.

Bladz. 44 en 45 heb ik gezegd dat de Vorsten aen groote Heeren en Edellieden van hun hof-kleederen gaeven, en bladz. 46 heb ik gezegd dat die kleederen, volgens myne gedachten, niet waeren van eene koleur met het waepen van den vorst overeenkomende, gelyk de Heer van Loon schynt te kennen te geeven.

Ik geloof dat de Raeden der Vorsten de kleederen droegender Heeren, welker

ker Raeden zy waeren, welk ik begryp geweest te zyn zulke kleederen welke een teken waeren der ampten die zy bedienden. Gelyk noch in veele plaetsen de gewoonte is dat Raedsheeren, Burgemeesters, Schepens en andere amptnaren in de bediening hunner ampten en andere plechtigheden byzondere kleding aen hunne ampten eigen hebben. Zie daer van ook een besluit van den Raed van Utrecht by *Matb. de nobilitate* Lib. II. cap. 19. p. 152.

De Schryver van de beschryving van Gelderland gedrukt t'Amsterdam by Tirion 1741 heeft, volgens myne gedachten ongelyk bladz. 318 daer hy uit de plaetsen van Melis Stoke door my ook aengehaeld, besluit dat die kleederen een teken waeren van leen of dienstmanschap.

- In een stuk genoomen uit den Spiegel historiael, welk Alkemade gevoegd heeft achter de rymkronyk van Melis Stoke, vindt men eenen Vrieschen Edelman, die de kleederen aen hadt van Graef Floris den V. van Holland.

De afbeelding van de kleederen van den Edelman van Melis Stoke is te zien in de afbeelding op de volgende bladz. 369.

369

**Du hoorde van den Diefen boord.
 Daer was een onder (heb ik gehoord)
 Die Clais de Grebber was gebeten/
 Ende was een knape wel vermeten/
 Ende dese had an des Gzaben cleder/
 Ende daerom was 't hem vele te leder.**

Die kleederen wierden hun van die Heeren gegeven, en die zulke kleederen van Heeren droegen wierden gezegd *Estre des draps de quelqu'un. Du Cange gloss. Latin.* in het woord *Drappus. Froissart Liv. II. ch. 77. p. 131. Et un puissant homme de la ville qui estoit des draps du Roy, qu'on apelloit Nicolas Membre.*

Bladz. 55. regel 22. *Aux fêtes de Noel*, zie *Du Cange differt. V. sur l'Histoire de St. Louis par Joinville. p. 160. 161.* die aantoon dat die kleederen door de Koningen van Vrankryk, voornaemelyk op kersmis, en ook op veele andere voornaeme feestdagen gegeven wierden aen de Koningin, aen de Vorsten van den bloede, en de allervoornaemste Heeren en Vrouwen, op dat zy op die dagen prachtig, volgens hunne geboorte en waerdigheid, zouden kunnen voor den dag komen. En dat dit ook door de Keyzers te Konstan-

A a

tino-

tinopelen gedaen wierdt. Zie ook den-
zelyen *glass. Latinit.* in het woord *Robes.*
En *Math. de nobilitate* lib. IV. cap. 25. p.
1095. 1096. 1097.

Bladz. 46. voeg achter het verhael dat
de Hertog van Orleans en Pierre de
Craon even eens gekleed waeren, dat in
't Jaer 1413. de zoon van den Hertog
van Orleans en de Hertog van Gujenne de
oudste zoon van Koning Karel den VI.
even eens gekleed waeren. *Jean Juvenal des
Urfins* *hystoire de Charles VI.* p. 323. *Jus-
qu'alors le Duc d'Orleans avoit toujours esté
vestu de noir. Mais Monseigneur de Guyen-
ne voulut qu'il le laissast, & firent faire des
robes pareilles, & par aucun tems furent tou-
jours vestus tout un.* Dat is, „ Tot dien
29 tyd toe was de Hertog van Orleans
29 altyd in het zwart gekleed geweest,
29 doch de Hertog van Guyenne wilde
29 dat hy dat afleggen zou, en zy deeden
29 beide oenerley rokken maeken, en
29 waeren eenigen tyd lang altyd even-
29 eens gekleed.” En dus zegt ook *Bran-
tome capit: François tom. II.* p. 147. dat de
Amirael Coligny ende Hertog van Gui-
se in hunne jongheid zeer groote vrien-
den, en altyd eveneens gekleed waeren.

Ils furent tous deux dans leur jeunesse, après le declin du regne du Roi Francois, & assez avant dans celui du Roi Henri, si grands compagnons, amis & confederes de cœur, que j'ai oui dire qui l'ont vu s'habiller souvent des mesmes parures, mesmes LIVREES, estre des mesmes parties en tournois, combats de plaisir, courremens de bague &c. „ Zy waeren te

„ saemen in hunne jongheid zulke grooten
 „ vrienden: en van harten aen een
 „ verbonden, dat ik veelen heb hooren
 „ zeggen, dat zy gezien hadden dat zy
 „ beide even eens gekleed waeren, en
 „ dezelve opschik en strikken * en lin-
 „ ten van eene koleur aen hadden, en
 „ in steckspeelen, en andere oeffeningen
 „ van vermaek aen eene party waeren.

Onder bladzyde 48 moet volgen, nae het geen dat ik gezegd heb, dat men by groote plechtigheden van krooningen, intreeden van Vorsten enz. veele eveneens gekleed vindt. *Daniel Hist de France tom. II. p. 75. Le Comte de Flandres assista au saere du Roi, on il porta l'epée Royale devant le Prince. Il y étoit accompagné de*

A a 2

quatre

* Die worden in deezen zin eigentlyk door het woord LIVREE beteekend.

quatre vingt six chevaliers Flamans, tous vestus de la même maniere, & de la même couleur „ De Graef van Vlaenderen was „ by de zalving des Konings, en droeg „ den Koninklyken degen voor dien „ Vorst. Hy was verzeld door zes en „ tachtig Vlaemsche Ridders, alle ge- „ kleed met kleederen op eene wys ge- „ maekt, en van de zelve koleur.” Dit was de zalving van Philip de Valois in 't jaer 1328.

En by diergelyke gelegenheden waren ook de burgers even eens gekleed. Welke eenerleye kleeding ook **LIVREE** genoemd wierdt. *Froissart Liv. IV. ch. 1. p. 1.* beschryvende de krooning en intreede te Parys van Isabelle van Beyeren getrouwd met Koning Karel den VI. den 10 Juli 1389. *Et estoient des Bourgeois de Paris douze cens tous a cheval, & sur le champ rangez d'une part du chemin, & de l'autre part, paru & vestus tous d'un parement de gonnes de baudequin verd & vermeil.* En p. 6, lin. 10. *Vous devez scavoir que le mardi sur le point de douze heures vindrent les bourgeois de Paris environ 40 tous des plus notables, VESTUS D'UNS DRAPS TOUS PAREILS a l'hostel du Roy St. Pol,*

Pol. & apportèrent un present, qu'ils firent
au Roy. Dat is, „ Des dingsdags omtrent
„ twaelf uuren quaemen omtrent veer-
„ tig der alleraenzienlykste burgers van
„ Parys, IN EENERLEY LAEKEN
„ GEKLEED, aen het hof des Konings
„ en brachten een geschenk aen den Ko-
„ ning.” En in de zelve bladz. lin. 39.
Pareillement autres bourgeois de Paris tres
richement parez, & VESTUS TOUS
D'UNS DRAPS vindrent devant la
Reine de France, & luy firent present &c.
En lin. 59. Si estoit la litiere belle & riche
& convoyée & destrée de douze bourgeois de
Paris VESTUS moult richement, & tous
D'UN PAREMENT. Dit was een
draegbaer op welk een geschenk van
zilverwerk was, dat aen de Hertogin van
Touraine, de vrouw van des Konings
broeder gebracht wierdt, welke draeg-
baer geleid en verzeid werd door twaelf
voornaeme burgers van Parys, zeer ryke-
lyk en EVENEENS GEKLEED. En
ch. 28. p. 21. Les bourgeois de Toulouze,
qui grandement desiroient a voir le Roi, &
l'avoir de lez eux le receuillerent liément &
issirent hors de la Ville VESTUS D'U-
NES PARURES. „ De burgers van

„ Tolouſe, die zeer verlangden den Ko-
 „ ning te zien en by hen te hebben,
 „ ontvingen hem met groote blydſchap,
 „ en gongen hem buiten de ſtad te ge-
 „ moet, **ALLE EVENEENS GE-**
 „ **KLEED.** *Jean Juv. des Urſins hi-*
ſtoire de Charles VI. p. 8. Ceux de la ville
de Paris allerent au devant de luy, bien deux
mille perſonnes VESTUS TOUT UN.
C'eſt a ſçavoir de robes miparties de verd &
de blanc „ Wel twee duizend mannen
 „ uit de burgery van Parys gingen hem
 „ te gemoet, **ALLE EVENEENS**
 „ **GEKLEED**, in doorgesnedene rok-
 „ ken half groen, half wit.” En dit
 vindt men ook in het boek genoemd *Ce-*
remonial de France by de intreeden van
 Koning Francois den eerſten en by die
 van zyne eerſte vrouw de Koningin
 Claude, en van zyne tweede vrouw Leo-
 noor van Ooſtenryk, en andere dierge-
 lyke plechtigheden, welke alle in dat
 boek beſchreeven worden. En *Juvenal*
des Urſins p. 343. A un certain jour
l'Evêque de Norwich entra dedans la
ville de Harſſeu veſtu en pontifical, & en ſa
compaignée avoit trente deux chapelains VES-
TUS *de ſurplis, d'aumusses & de chapés,*
104-

les de soye & d'UNE MESME COULEUR, & y avoit trente deux Escuyers TOUS VESTUS D'UNE LIVREE.

„ Op zeekeren dag quam de Bischoep
 „ van Norwich in de stad Harfleur, ge-
 „ kleed in zyn Bischoplyk gewaed en
 „ had in zyn gevolg twee en dertig Ka-
 „ pellaenen, gekleed met koorkleederen,
 „ mitsen en kappen, alle van zeide en
 „ *VAN DEZELVE KOLEUR*, en
 „ twee en dertig schildknaepen, alle in
 „ eene *LIVREY* gekleed.” En dus
 vindt men by d'Auton in de geschieden-
 nis van Lodewyk den XII. Liv. II. ch.
 19. p. 101., naedat hy veele plechtigheden
 beschreeven heeft by de intreede van dien
 Koning binnen Genua den 2. Aug. 1520.
Et apres vint en avant un nommé Messire Jean
de Grimaldis, & avec luy vint cinq autres Gen-
tils hommes, VESTUS TOUS D'UNE
LIVREE, c'est a sçavoir de robes longues de
Damas gris. „ Ennae deeze quam te voor-
 „ schyn een Heer genoemd Jan de Grimal-
 „ di, en met hem vyfentwintig Edellie-
 „ den, gekleed in eene *LIVREY*, naemelyk
 „ in lange rokken van graeuw damast.”
 En in de *Annales de France* van Nicole
 Gilles tom. II. p. 376. vindt men dat toen

Keyzer Karel de vierde met zynen zoon den Rooms Koning Wenceslaus Karel den V. Koning van Vrankryk te Parys quam bezoeken, en daer zyne intrede deed den iv. Januari 1377, veele der voornaemste van die stad hem op ordre van den Koning te gemoet gingen, alle eveneens gekleed, *Et la vindrent eux presenter devant l'Empereur le Prevost de Paris, le Chevalier du guet, & leurs sergens, habillez de LIVREE*, le Prevost des marchans, les Eschevins, & grand nombre des bourgeois de Paris **TOUS VESTUS DE ROBES myparties de blanc ET DE VIOLET.**

En een weinig daer nae ging hem de Koning zelf tot buiten de stad tegen, verzeld van een groot getal Prinsen en groote Heeren. *Et estoient les gens & Officiers du Roy & des Princes tous habillez des LIVREES de leurs maistres.* En twee dagen te vooren waeren hem tot Compiègne toe te gemoet gezonden door den Koning de Hertog van Bourbon broeder van de Koningin, de Graef van Eu, de Bischof van Bavais, de Bischof van Parys, en veele Barons, Ridders en andere groote, Heeren tot drie honderd toe, te paerd, *Et tous leurs gens habillez de LIVREE,*

VREE, c'est à sçavoir Chaperons mixtis de blanc & de bleu. Daer wel aenge-merkt moet worden, dat al hun gevolg gezegd wordt in *LIVREY* gekleed geweest te zyn: doch niet yeder in de *livrey* hunner meesters, maer alle in eene *LIVREY*, bestaende in kaproenen half wit en half blaeuw.

Dezelve geschiedenis vindt men in de *Grande Chronique de France tom. III. p. 24.* Die zegt dat alle die Heeren eenerleye rokken aen hadden, half wit en half blaeuw, welk de koleuren waeren van den Hertog van Bourbon: en toen de Koning hem zelf te gemoet quam, dat alle die welke hem verzelden, maekende te zaemen een getal uit van vyf honderd, eenerley gekleed waeren, naemlyk de Ridders in kleederen van half zwart en half grys fluweel, en de schildknaepen in zeide van de zelve koleur.

En voorbeelden van vrouwen eveneens gekleed heb ik ook gevonden by *Froissart Liv. I. ch. 101. p. 106.*, daer hy de instelling verhaelt van de Ridderorder van den kouffeband. *Et doit estre accompagnée la Reine d'Angleterre de trois cens Dames & Demoiselles, toutes nobles & Gen-*

ails Dames, & parées tres richement de PA-
REMENS SEMBLABLES. „ De
 „ Koningin van Engeland moet verzeld
 „ zyn van drie honderd Mevrouwen en
 „ Juffrouwen, welke alle van Adel moe-
 „ ten zyn, en zeer ryk gekleed mee-
 „ **EENERLEY OPSCHIK.**” En *Jean*
Juvenal des Ursins p. 247. verhaelt dat
 in het jaer 1468. op eenen zondag den
 17. Maert. Koning Karel de VI. cene
 intrede doet in Parys, en dat alle de
 vrouwen tot den stoet der Koningin be-
 hoorende in het wit gekleed waeren.
 Zoo verhaelt *Mouluc ook tom. II. Liv. III.*
p. 186. dat, toen hy Siene als Stadsvoogd
 verdeedigde, zoo ras als beslooten was
 die stad niet over te geeven maer te
 verweeren, alle de vrouwen van die stad
 zich in drie hoopen afdeelden, onder het
 bestier van drie der voornaemste Mevrou-
 wen, en dat yeder troep even eens ge-
 kleed was, de eerste geleid door *La Sig-*
nora Fortaguerra, alle in het violet ge-
 kleed: de tweede, geleid door *La Sig-*
nora Piccuolomini, in incarnaet Satyn ge-
 kleed, en *sa troupe*, zegt hy, **DE MÊS-**
ME LIVRÉE. De derde hoop onder
Livia Fansta, alle geheel in 't wit. En
 in

in de Zoo even aengehaelde beschryving van de prachtige intrede van Lodewyk den XII. Koning van Vrankryk binnen Genua by Auton p. 99. *Tantost que rettoy cry fut fait, & que la cloche commença a brasser toutes les Dames & Demoiselles & belles filles de la ville de Genua sortirent en place. Et la aux fenêtres, aux galeries, & aux balcons de leurs maisons, & par tout ou a l'aise se pouvoient mettre de long de la grand rue s'emplacerent a deux rangs. Elles estoient toutes, ou presque toutes VESTUES DE DRAPS DE SOYE BLANCHE, ou de fines toiles blanches, & leurs habillemens estoient differens a tous autres.* „ Zoo als „ uitgeroepen was dat de Koning dien „ dag zyne intrede binnen Genua doen „ zou, en de klok begon geroerd te „ worden traeden alle de Mevrouwen en „ Juffrouwen der Stad Genua uit haere „ huizen en quaemen op de markt, en „ plaetsten zich daer in twee geleederen, „ een de vensters, in de galeryen en bal- „ kons van haere huizen, en overal de „ groote straet langs, waer zy dat best „ konden doen. Zy waeren alle, of „ meest alle, **GEKLEED IN WITTE** „ **ZEIDEN STOFFEN**, of in wit fyn lin-

„ linnen , en haere kleederen waeren
 „ verscheiden van alle andere.”

En dat het woord LIVREE ook op vrouwen kleederen past kan men zien in *Rabelais Liv. 1. ch. 56. p. 326. Et pour ce non faillir estoient certains Gentsibommes ordonnez, pour dire es hommes, quelle LIVREE les Dames vouloient en celle journée porter.*

Bladz. 49. heb ik gezegd dat ook de teekens die gedraegen wierden om te toonen dat zy van dezelve party of aenhang waeren LIVREES genoemd wierden.

Dus vindt men in de historien zoo dikwyls gemeld van witte kaproenen, half roode en half blaeuwe, en van andere kolcuren, van eenerleye huiken, scharpen, kappen, mantels enz. tot teeken van den zelven aenhang en party-schap, dat alle die plaetsen hier by te brengen en in te voegen geweldig lang en overtollig zou zyn. Alleen zal ik hier bybrengen eene plaets uit *Froissart Liv. 1. ch. 179. p. 189. Le Prevost des marchands aussi assambla grand foison des communes de Paris, qui estoient aussi de son accord, Et portoient CHAPERONS SEMBLA-*
 BLA-

BLABLES, *afin que mieux se reconnoiffent.*
 Daer ziet men eenerleye kaproenen. En
 eenerleye mantels of huiken vindt men
 by *Jean Juven. des Ursins hiftoire du Roy*
Charles VI. p. 333. A Paris feut faitte
une LIVREE de beuques de diverses cou-
leurs, & y avoit en efcrypt le droit che-
min, & une grande croix blanche. „ Te
 „ Parys wierdt eene LIVREY gemaect
 „ van huiken van verfcheidene ko-
 „ leuren, op welke met letters ftont
 „ de rechte weg, en op de zelve
 „ was een groot wit kruis.”

Op de zelve bladzyde moet ook ge-
 voegd worden by de LIVREY van het
 fmidsgild, welke de Heer van Himber-
 court te Luik gedraegen hadt, waer van
 ook breeder gehandeld is bladz. 219, en
 gezegd dat de gilden, oft en minften der
 zelve overlieden, rokken of andere tee-
 kens hadden in tyden van omgangen en
 andere plechtigheden, welke eenerley
 waeren, en LIVREES genoemd wier-
 den. *Froiffart Liv. IV. cb. 114.* in de be-
 fchryving van de krooning van Henrik
 van Lankaster tot Koning van Engeland:
Et tous les bourgeois & Lombards, marchands
de Londres, & tous les grandes maiftres,
chas-

chascun leur mestier **AORNÉ ET PARÉ**
de sa devise.

Daer Denis Sauvage op den kant aen-
teekent dat het woord **MAISTRES** een
fout in de affchryving is, en moet zyn
MESTIERS. Entrée du Roi Francois I.
a Paris dans le ceremonial de la France de
Theod. Godefroy, p. 148. Apres marcherent
les gens des dixsept mestiers, & principalement
les maistres des dits mestiers, comme les qua-
tre maistres des orfevres, les quels estoient
moult richement accoustrez de ROBES DE
LIVREE, & pourpoints de satin cramoisy,
& les autres maistres selon leur estat, tous
differens de LIVREE. En in het zelve
boek in de beschryving van de krooning
en inhaling van de Koningin Claude,
vrouw van Francois den eersten p. 180.
181. *Apres venoient les bourgeois, marchans*
grossiers, orfevres, changeurs, apothecaires,
& les drappiers, richement accoustrez, &
de robes de plusieurs couleurs & sortes de ve-
loux, satins & draps miparais comme d'escar-
late & autres couleurs. Ayant chascun la
LIVREE de son mestier. Uit welke plaets
ik ook begryp, gelyk ik reeds in myne
eerste aenmerkingen gezegd heb, dat
het woord **LIVREE** niet altyd betee-
kent

keat dat de kleederen van eene verw of maeksel waeren, maer het ook wel andere kenteekens * die eenerley waeren beteekent, als linten, strikken, neftels, en

* En wel voornaemelyk geloof ik dat die *LIVREE DES MESTIERS*, bestaen heeft in een teeken van het gild, welk op hunne kleederen of mantels of geborduurd was, of van eene gellae-gene plaet welke *orfewerie* genoemd wierdt, ge-maekt. Waer van ik hier nae zal handelen. Dus ziet men in de Stad van Utrecht, in welke ik die schryf, dat by de begraeving van eenen gildebroeder de boode van het gild voor uitgaet met het teeken van het gild op zynen mantel, of op de borst van zynen rok. By voorbeeld by de begraeving van eenen kleermaeker heeft die boode op de borst eene zilvere schaer met een klein zil-ver kroontje daer boven, die van het smidsgild eenen zilveren hamer met een diergelyk kroontje daer boven: die van het bakkersgild een kraekeling, en dus van alle andere gilden. Dit is *LA LIVREE DU MESTIER*.

En zelf de Heeren Staeten van Utrecht hebben geene andere livrey, dan dat hunne booden in de bediening huns ampts zynde eene ge-maalieerde plaet op de borst draegen, op welke het wapen van die Staeten is, wrek eene bus genoemd wordt, hebbende vorders kleederen een van welke koleur het hun behaegt.

Ook heeft de Stad van Utrecht geene andere livrey

en anderē diergelyke. *Nicolas Gilles annales de France part. II. feuillet 12. b.* zegt van Koning Jan van Vrankryk, nae dat hy in het jaer 1350. den 26. Sept. te Rheims gekroond was, *Puis s'en vint le Roy a Paris, ou il fit son entrée le XVII. jour d'Octobre ensuivant, qui fut moult belle & honorable. Et estoient tous les GENS DE MESTIERS de Paris habillez de LIVREES de diverses couleurs.*

Zie van die gilden van Parys, en van de prachtige kleederen, welke zy in diergelyke gelegenheden aen hadden *Felibien Hist. de Paris Liv. XVIII. p. 922.* en volgende, en de verkorte *Histoire de Paris Liv. XII. tom. III. p. 165--176.*

In

livrey voor hunne booden, die van tweederleye soort zyn: de eerste worden genoemd *Huttes* *Diuaers* die hebben in bediening zynde, bruine mantels om, op welke langs den boord van het rechter voorpand met groote kopere letters van boven naer beneeden gaende fraet *Utrecht.* De andere hebben alleen op de borst buffen met het stads wapen. En beide draegen zy hunne gewoone kleederen, elk van welke koleur hy wil. In voorige tyden bestont hunne livrey in kovels of kaproenen. Zie *Matth. de nobilitate lib. IV. cap. 31. p. 1132--1133.*

In de steekspeelen vindt men ook dat die welke in de zelve by een behoorden, en van eene bande waeren, gelyk zy dat noemden, eenerley opschik hadden, of ten minsten eenige teekens welke eveneens waeren, welk ook LIVREE genoemd wierdt. *Ceremonial de France p. 197. Bien tost apres se fist un tournoy & noble assemblée de nombre des Princes & nobles gens faisans armes a pied & a cheval en lisse. Et estoient deux bandes, la bande blanche, & la bande noire, signifiant le jour & la nuit.*

Le Roy estoit chef de la bande blanche, & la menoit & conduisoit. Icelle bande estoit toute vestue de damas blanc, cu de veloux de pareille couleur, comme sayons, plumaulx, bouffes, bardes, harnois & autres choses.

Monsieur de St. Paul menoit & conduisoit la bande noire. Et d'icelle estoit chef le dict Seigneur de St. Paul --- Luy & sa bande estoient accoustrez de veloux noir, ayans plumaulx, harnois, bardes, & autres accoustremens de pareille couleur. En in het zelve boek p. 272. Le dict tournoy feut ouvert par Monseigneur. Le Duc de Vendosme, & le Comte d'Aumale son cousin assaillans avec leur bande en grand nombre, TOUS D'U-

B b

NE

NE PARURE. En in *Brantome des capit. illustr. Francois tom. II. p. 38. 39.* vindt men ook diergelyke: welke plaets ik hier niet zal uitschryven, om dat die wat lang is, en hier nae weder zal te pas komen.

Bladz. 51. heb ik gesproken van het eveneens kleeden der krygslieden, en gezegd dat dit in Vrankryk wat eerder schynt in gebruik geweest te zyn. In het *glossar. Latinit.* van du Cange vindt men in het woord *Jacque* een bevel van eenen Koning van Vrankryk, naemelyk Karel den VII, welk bevel ook te vinden is in *Daniel de la milice Franc. Liv. IV. ch. 4. p. 276.* van het eerste deel dat de vrye boogschutters met jakken gekleed moesten zyn, en hoe die alle op eene zelve wys moesten gemaekt worden. Doch daer staet niet by van wat koleur of stof die zyn moesten.

Menetrier. origine des armoiries ch. 2. p. 44. zegt dat Augustus en de Keyzers die nae hem gevolgd zyn hunne soldaeten deden beelden voeren op hunne schilden, en dat yeder geheele bendo *toute une legion, ou toute une compagnie*, zegt hy, het zelve beeld voerden *comme aujourd'hui*, zyn zyne woorden, *les mousquetaires, les che-*

chevaux legers, les dragons, & la pluspart des regimens qui servent en France sont distingués par leurs habits. Die woorden, dat het grootst gedeelte der regimenten, die thans in Franschen dienst zyn, door hunne kleeding onderscheiden zyn, doen my denken dat in het jaer 1679, toen dat boek gedrukt wierdt, noch alle regimenten in Vrankryk geene kleederen hadden, welke men montering of uniforme noemt.

In het boek genoemd *Ceremonial de France* uitgegeven door Godefroy te Parys 1619. kan men zien dat by alle plechtige intreeden van Koningen, Koninginnen, enz. die van de lyfwacht, en diergelyk soort van krygsvolk eenerleye wapentrokken hadden, die *hoquetons* * genoemd wierden.

B b 2

Me-

* *Daniel de la Milice Francoise Liv. IV. ch. 2. p. 160. van het eerste deel zegt Par plusieurs ordonnances des Princes que j'ai nommez (die zyn Karel de V. Karel de VII. Lodewyk de XI. François de I.) chaque compagnie avoit sa LIVRE & sa devise, & les archers, les pages & les servitours des hommes d'armes étoient obligés de porter le HOQUETON de leur comp-*
pag-

Menetrier origine des armoiries ch. IX. p. 204. Le grand Sforze & Braccio Montano deux chefs illustres des armées d'Italie firent a tous leurs soldats des habits rouges a bandes blanches

pagne. En p. 161. legt hy die HOQUETON breed uit, die ook CASAQUE en ROBE genoemd wierdt.

Die HOQUETON was voor de krygslieden van minder soort van het zelve gebruik als de *Cotte d'armes* voor de Ridders.

Doch ik geloof niet dat in het begin alle die HOQUETONS van eenerleye koleur waeren, gelyk thans de monteeringrokken der soldaeten; maer wel dat op die alle, schoon van verscheidene koleur, eenerley teekens waeren, aen welke men zien kon onder welke bende zy behoorden. Doch naederhand zyn die, gelyk men aenstonts zien zal, ook van eenerley koleur geworden.

Amelot Memoiries Historiques &c. tom. I. p. 493. beschryft het gevolg welk Hertog Karel van Borgondien by zich hadt in de belegering van Nancy, en zegt in die beschryving, welke hy zekerlyk uit eenen ouden schryver gehaald heeft. *Ses archers estoient vetus de HOQUETONS d'orfèverrie a sa devise.* Welk woord *a sa devise* beteekent dat het wapen van dien Hertog van geslaegen goud of zilver op de zelve gebecht was. Zie *Du Cange observ. sur Joinville f. 140.* en *Menetrier des armoiries des armées ch.*

Blanches & bleues. Comines Liv. IV. ch. 2.
L'Evesque de Munster y mena six mille hommes
depied, quatorze cens hommes de cheval, &
douze cens charriots, & tous VESTUS DE
VERD.

En meer voorbeelden zyn er in de oude tyden van mannen van wapenen en andere krygslieden die eenerleye kleeding hadden, welke ook **LIVREE** genoemd wierdt; doch alle laeter dan het jaer 1400. Dus verhaelt *Brantome des capit; illustr. Francois tom. IV. p. 259.* dat de Heer van Martigues, die in de verwarde tyden dat d'Andelot in ongunst geweest was, zyne plaets van Kolonel van 't voetvolk waer hadt genomen, die plaets

B. b. 3

we-

ch. 16. p. 397. en volgende. Ceremonial de
France p. 148. Premierement partirent de l'hostel
de ville des Archers & Arbalestriers de la dicte
ville accoustrez en leurs HOCQUETONS d'or-
faverie, ou estoient pourtraictes les armes de la
ville. Dit zelve vindt men ook by de intrede
van de Koningin Claude in het zelve boek
p. 181. Puis venoit Monsieur le Prevost de Pa-
ris -- Et devant & derriere du dit Seigneur
marchoient les sergens, de la douzaine & autres
sergens, ayant HOCQUETONS argentex, aux
armes du dit Seigneur.

weder aen den zelven moest afstaen toen de vrede gemaekt was, nae dat de Hertog van Guise voor Orleans dood gebleeven was. *Sur quoy il me souvient que ce jour la il s'en demit & prit une CASAQUE DE LIVREE d'un de ses gendarmes, & se promena ainsi habillé par la cour, sales & chambres du Roy & de la Reine &c.* En p. 238. van den vidame de Chartres. *Il fut si splendide & magnifique qu'à ses propres couts & despens il mena au combat en Italie Artigue avec cent gentilshommes en passe, tous VESTUS D'UNE MESME PARURE & font superbe, tant de la passe que du pied, & chascun une chaîne d'or au col faisant trois tours.* Zie ook voorbeelden in de *Commentaires de Mouluc* tom. II. Liv. V. p. 48. Liv. VII. p. 153. en 156. 157. welke plaetsen te lang zyn om hier in te voegen.

En van eenerleye kleeding van burgers, die ik **eene stedekleeding** genoemd gevonden heb, waer van men zien kan bladz. 52. in de eerste aenmerkingen, vind ik ook noch een voorbeeld in 't jaer 1471. toen monsterde Koning Lodewyk de XI. de burgers van Parys. *Et fut la dicte monstre faite & monstrée au dehors de*
Pa

Paris depuis la bastille St. Antoine jusques à la tour de Billy, & d'illec en bataille jusqu'à la grange aux merciers, & estimoit on le nombre des armez de cent & quatre mille hommes, tous **D'UNE LIVREE** d'becquetons rouges a belles croix blanches. *Chronique additionnée à Monstrelet p. 176.* welk een stuk is der kronyk van de munniken van St. Denys. En in Balens beschryving van Dordrecht bladz. 799. op den 6 Maert 1482. wierdt geboden dat alle de poozteren van Dordrecht boven de 20 / en beneden de 60 saeren / die ter heprehaert moesten hun zonden laeten maeken doozsmedene kleederen van half rood en half wit / om daer mede / nefsens haeren Pansers / harnasch en wapenen op den 15. daer aen volgende te wapenschouwen te komen.

Bladz. 54. heb ik gezegd dat het al van oud gebruik is geweest dat de groote Heeren en Edellieden hunne knechten eenerley livrey gaeven. Dat kan men ook vinden by *Math. de nobilitate Lib. IV. cap. 25. p. 1096.* en by *Oliv. de la Marche Lib. II. ch. 4. p. 571. Ses gens estoient vestus de mantelines, comme ses serviteurs. ch. 5. p. 589. En ce tems*

Henri Comte de Wistenberg vint passer près du Duc, ses gens tous VESTUS DE JAUNE. En veele voorbeelden daer van zyn by den zelveu Liv. I. ch. 9. p. 189. en Liv. II. chap. 4. door het geheel hoofdstuk.

Nu moet ik hier noch iet byvoegen, dat ik het begin van deeze verhandeling bladz. 368., daer ik gezegd heb dat de Raedsheeren, Burgermeesters enz. kleederen tot teekens van hunne ampten hadden, vergeeten heb. De huisbediendens des Konings van Vrankryk kreegen ook kleederen die LIVREES genoemd wierden. *l'Oiseau des offices* Liv. IV. ch. 3. n. 81. 82. 83. *Les gages des Officiers de la maison du Roi estoient anciennement fort petit. Car ils avoient du Roy leur vivre & leur vestement Ce qu'on appelloit bouche a cour & ROBE DE LIVREE.* En den zelveu schryver kan men naezien in 't zelve boek Lib. V. ch. 7. n. 48. over de ROBES DE LIVREE van de magistraten der steden, en voornaemelyk der schepens.

Ook vind ik een voorbeeld van eenen Vorst, die door de burgers met een kleed beschonken wierdt, en dat tot hunne eer droeg,

droeg, in den Hertog van Borgondien, van wien Monstrelet verhaelt dat hy Parys ingenoomen hebbende, en den Koning daer in brengende den 13 Juli 1428, de burgers van die stad aen hem en zynen neef den Graef van St. Pol twee rokken van blaew fluweel brachten, welke zy aentrokken, en met de zelve hunne intrede deden in die stad door de poort van St. Antoni Liv. I. ch. 19. p. 262.

Het zyn ook niet alleen kleederen, welke LIVREES genoemd worden, maer ook andere geschenken, als juweelen en diergelyke kleinoodyen. Daer zyn veele voorbeelden van. Een zal ik er maer by brengen uit *La Roque de la noblesse* ch. XVIII. p. 56. *Nicolas Upton Anglois parlant du sief lige & de la maniere d'annoblir anciennement, dit que le Roy d'Angleterre annoblissant quelqu'un l'investissoit d'un sief. Qu'il avoit coutume de donner une LIVREE a celui qu'il honoroit de cette prerogative, & que cette LIVREE estoit un collier composé des lettres S. S. d'or & d'argent. Il ajoute qu'autrefois le Roi de France, lorsqu'il annoblissoit un de ses sujets par un sief, lui donnoit pour signe ou LIVREE*

B b 5

de

de noblesse un collier fait de feuilles de genes
d'or & d'argent. Que le Roy de Chypres an-
nobliissant de la sorte donnoit ordonnairement
un glaive d'or & d'argent &c.

De verlicfde Ridders plachten ook
strikken, linten en andere sieraden van
de koleuren hunner bemindens in steek-
speelen en andere plechtigheden te drae-
gen. Dat noemden zy *porter la LIVREE*
de sa maitresse. Mouluz commentaires tom.
1. Liv. III. p. 176. En ce tems la je por-
tois gris & blanc, pour l'amour d'une Dame,
de qui j'estois serviteur; Brantome capit: il-
lust. Francois tom. 1. p. 28. Luy donc (le
Roy Henri II) voulant celebrer les nopces de
Madame sa fille & de Madame sa seur avec
toutes les sumptuositez & magnificences qu'il
pout, dressa un tournoy solemnel contre tous
venans, & luy, Monsieur de Ferrare, Mon-
sieur de Guise, & Monsieur de Nemours su-
rent les quatre tenans.

Il portoit pour *LIVRÉE* blanc & noir,
qui estoit la sienne ordinaire, a cause de la
belle verve qu'il servoit.

Monsieur de Guise son blanc & incarnat
qu'il n'a jamais quitté, pour une Dame que je
devois, qu'il servit estant fille a la cour.

Men-

Monsieur de Ferrare jaune & rouge, Monsieur de Nemours jaune & noir. De zelve schryver des Dames galantes tom. I. p. 156. Si telles Dames sont blamables en cela, il y a beaucoup de leur serviteurs qui en meritent bien la reprimande, aussi bien qu'elles: car ils contrefont des transis, comme une chevre qui est en gosse, & des languoureux, ils jettent les yeux sur elles, & les envoyent en ambassade, ils font des gestes passionnez, des soupirs devant tout le monde.

ILS SE PARENT DES COULEURS DE LEURS DAMES trop apparemment. Bref, ils se laissent aller en tant de sottises indiscretions, que les aveugles s'en appercevroient, les uns aussi bien pour le faux que pour le vrai, afin de donner a entendre a tout une cour qu'ils sont amoureux en bon lieu, & qu'ils ont bonne fortune.

De zia van deeze woorden is (want ik zal dezelve niet letterlyk vertaelen) dat hy, eerst gezegd hebbende, dat er in zynen tyd vrouwen waeren, welke door hunne onbescheidene driftigheden den verborgen minnehandel, welke zy hadden met andere Heeren dan hunne mannen, aen de gansche wereld openbaer mackten, daer by voegt. Indien
zul-

zulke vrouwen te laeken zyn, dat er ook Heeren waeren die minnhandel met de zelve hadden, welke niet minder bestrafing verdienden, door dat zy in 't openbaer omtrent die vrouwen zulke onbescheidene en dwaenze manieren van doen gebruikten, dat zy opentlyk aende gansche wereld te keanen gaeven den verborgen handel, welke zy met de zelve onderhielden, zoo dat zelf de blinde het bemerken kunnen. Sommige, zegt hy, van welke dat waer is, en andere van welke zelf het niet waer is, die het alleen doen om voor een gansch hof te pronken, dat zy hunne liefde geplactst hebben op vrouwen van aenzien, en in de zelve gelukkig geslaegd hebben. Onder welke onbescheidenheden hy ook stelt het openbaer draegen van de koleuren dier vrouwen, in hunnen opschik.

En van dat draegen der koleuren van de vrouwen, op welke zy hunne liefde gevestigd hadden, zyn alle de oude romans vol.

En daer op ziet ook het vers van *Clem. Marot* p. 115.

De

De mes couleurs, ma nouvelle alliée,
 Estre ne peut vostre jambe liée.
 Car couleur n'ai, & n'en porterai mie,
 Jusques a tant que j'aurai une amie,
 Qui me teindra le seul blanc que je porte
 En ses couleurs, de quelque belle sorte.
 Plust or a Dieu, pour mes doucursestaindre,
 Que vous eussiez vouloir de me les taindre:
 C'est qu'il vous plust pour ami me choisir,
 D'aussi bon cœur que j'en ai bon desir.

Rabelais Liv. 1. ch. 56. p. 326. Mat-
 telle sympathie estoit entre les hommes & les
 femmes, que par chascun jour ils estoient ves-
 tus de semblable parure. Et pour a ce ne fail-
 lir estoient certains gentilshommes ordonnez
 pour dire és hommes par chascun matin, quelle
LIVREE les Dames vouloient en icelle jour-
 née porter.

Dat het woord **LIVREES** alles be-
 reekent wat geleverd wordt heeft de
 Heer Huidekoper al gezegd. Doch of
 alle de Fransche toestaen dat dit woord
 komt van het basterd Latynsch woord
Liberatio en *Liberata*, gelyk die Heer
 zegt bladz. 312. heb ik niet onderzocht.
 Ik geloof het niet, maer wel dat ons
 woord **Librep/** en het Fransch *Livree*
 van

van een oud woord komen uit de tael uit welke beide die taelen hunnen oorsprong hebben, **Heeberen**: en dat dit Latynsch basterd woord ook uit de zelve tael komt. Ik geloof wel dat in onze tael eenige woorden en in de Fransche zeer veel zyn, welke uit Latynsche woorden komen, maer uit oude Latynsche. Doch geloof niet licht dat de basterd latynsche woorden van dien tyd, welke de middeleeuw genoemd wordt, dat is van de regeering van Karel den grooten tot omtrent het jaer 1500. toe, de oorsprong zyn van eenige woorden in die taelen; maer wel dat de zelve uit die taelen gesprooten zyn. De schryvers van die tyden, niet zeer in de oude Latynsche tael ervaeren zynde, hebben, als zy om iets uit te drukken geen oud woord wisten, slechts woorden uit hunne taelen genomen, aen welke zy eene latynsche buiging en uitgang gaeven, en die gebruikten ook andere hen naevolgende.

Ik vind ook het woord **LIVRÉE** in Froissart in eenen anderen zin, voor eene schikking om zich tot eenen slag of storm of diergelyk te vervaerdigen. Liv.

H. ch. 38. p. 118. *Donc se metrent ils tous a pié, & firent par leurs varlets mener leurs chevaux arriere, & s'ordonnerent en quatre parties & donnerent leur LIVREES, ainsi que gens d'armes, qui se cognoissent en tel mestier, savent faire.* Ik geloof dat het woord LIVREE daer beteekent de schikking en levering aen yeder bevelhebber, hoe veel volk hem onder zyn bevel gegeven wierdt. Want daer op volgt. *La prit Messire Thomas Moriaux la premiere pour luy. La seconde il bailla a Messire Yon Filwarin. La tierce a Messire Jehan d'Auberticourt, & avoient chascun de ses quatre dessous luy, tant que pour tel as-faut suffisoit, quatre vingt Hommes d'armes, & sept vingt archers.* En ch. 40. p. 125. *Quand le Mareschal du Duc & ses gens furent venus devant Ponce-Viede se meirent pied a terre, & baillerent leur chevaux a leurs varlets, & puis ordonnerent leurs LIVREES pour assaillir, & se renegerent archers autour de la ville, les arcs tendus & appareillez pour traire, & gens d'armes bien empaveschez, & armés de toutes pieces entrerent es fosses.* Liv. IV. ch. 40. p. 137. *Toutefois il m'est advis & verité fut que le Comte d'Ostrevant par la promotion du Duc*
do

de Bourgongne fut escrit & mandé d'aller en ce voyage avec le Roy, a trois cens lances. Le Comte, qui aimoit les armes & le travail se pourveut & ordonna pour y aller, & quand il eut tout ordonné & mandé les compaignons, Chevaliers & Escuyers, & departy ses LIVREES, & fait grans frais il fut contre-mandé de non soy bouger.

Daer beteekent dat woord LIVRÉE de overlevering van zoo veel manschap aen zoo eenen Heer, om de zelve onder zyn bevel aen te voeren. Zoo vind ik ook in den zelve*n* *Froissart Liv. IV. ch. 14. p. 57.* Dat Robert de Bethune Vicomte de Meaux naer Auvergne moest gaen, om daer eenige roovers en vrybuiters te beoorlogen, en aen hem gezegd wierdt: *Il est ordonné que vous serez DELIVRE a Clermont en Auvergne de la somme que vous aurez DE GENS d'armes.* Hoewel het daer ook door de woorden die er op volgen zou kunnen uitgelegd worden van geld om de zelve te betaelen. Het schynt my daer het een en 't ander te beteekenen, en de manschap en het geld.

XV.

GOUD EN ZILVER, OP DE
KLEEDEREN.

Ik heb in myne eerste aanmerkingen bladz. 189. gezegd dat ORFAVERIE beteekent sieraeden van goud of zilver op kleederen, wapenrokken enz. en heb daer eenige voorbeelden van bygebracht, by welke ik noch wel honderd zou kunnen voegen, indien dit niet gansch onnoodig was: want het is allen die ooit eenigen ouden Franschen schryver geleezen hebben bekend: men vindt over al in de zelve *Robes d'ORFAVERIE*, *Vestu d'ORFAVERIE*, *Satin couvert d'ORFAVERIE*, *Bordé d'ORFAVERIE*, *ORFAVERIE sur verd*, *sur bleu*, *sur rouge &c.* ORFAVERIE d'OR, welk goud is, ORFAVERIE BLANCHE, welk zilver is. Doch ik heb toen vergeeten te zeggen dat men dat niet moet uitleggen als of de kleederen op de zelve wys met goud of zilver belegd waeren gelyk thans het gebruik is. Ik geloof dat het geen *mengalen* of *passement* noemt van goud en zilver toen

C c

gansch

gansch onbekend was, en dat de kunst van goud draed te maeken, van welk het passement gewerkt werdt, en met welk thans geborduurd wordt, toen noch niet uitgevonden was.

6. Het waren plaeten van goud en zilver welke met den hamer op die stoffen, damast, satyn, taffetas, laken, en andere geslaegen wierden. Dit kan men klaer zien in veele plaetsen, welke aengebaeld worden door *Menetrier recherches du blasen* ch. 13. p. 241--243. en *origine des armoiries des armoiries* ch. 16. p. 398--400. in welke plaetsen hy ons leert dat de Grondwet van het blasen, dat in de wapens geen metael op metael, noch kolour op kolour zyn mag, hier uit haeren oorsprong heeft. By welke plaetsen men ook voegen kan. *Jean Juv. des Ursins* bist. de Charles VI. p. 120. *Salles & chambres ou estoient tendues diverses tapisseries, les uns de laine a batailles diverses, TOUTES BATUES D'OR* en p. 347. *Et estoit Monseigneur le Dauphin bien joly & avoit un moult bel estandort, TOUT BATU A OR.* *Joinville Histoire de St. Louis* p. 5. *Avoit fait ses atours de bon sensal renforce BATU A SES ARMES.*

En

En klaer en duidelyk kan men zien dat het zilversmits werk was en geene passémenten, in de uitlegging welke Nicot geeft van het woord ORFAVERIE. Zeggende: ORFAIVERIE est proprement la facture en or ou en argent massif de l'artisan qui ouvre de tels métaux, prenant le nom par automasie du plus excellent d'iceux, qui est l'or : dont procedent ces mots, ORFAVRE, ORFAVERISE ; ou ORFAVNER & ORFAVRISE. Par le premier desquels le Francois signifie l'artisan qui besoigne aussi bien en or que argent. Et pour les deux derniers l'operation & l'ouvrage d'iceluy : selon ce qu'on dit les boquetons des arcebers des gardes du corps du Roy ou autres estre ORFAVERISEZ d'or ou d'argent, pour les papillotes d'argent & dorées dont le corps du dit boqueton est diversifié & accommodé a la representation de la devise du Roy & dont les bordures des collets, manches & tassetes sont faites. Nicole Gilles en la vie du Roy Jean, qui estoit prisonnier en Angleterre, parlant du Duc de Normandie escrit que le Chapperon de luy estoit de brunette noire Orfavorisé d'or. C'est a dire par preexcellence sur les chapperons du commun, papillotté d'or, ou surtiffu d'or battu & mar-

zélé. Tous les dits mots prennent origine & composition de ces deux mots Latins aurum & faber, le dernier signifiant tout ouvrier qui de matiere solide fait quelque ouvrage &c.

Ik begryp hier uit dat het dunne plaetjes geweest zyn, die niet aen malkanderen, maer hier en daer op de kleederen als gestroot geleegen hebben. Want de zelve Nicot in het woord *Papillottes* zegt *Papillotes d'or*, * *Pailles*. - En *Pailles* legt hy uit *Palea*, *acus*, *la couverture de toute sorte de grains, comme de blé & semblable qu'on appelle la Paille quand le grain*
en

* Nae dat ik deeze verhandeling geschreeven had, heb ik gevonden eene aenmerking van den geleerden *Salmasius ad Vopisei Carinum cap. 20. p. 850.* van het tweede deel der *Historiae Augustae scriptores*. Daer hy zegt dat die in het laryn ook *Pluma* en *Clavi* genoemd wierden. *Plumas vocant veteres notas ex auro vel purpura rotundas, & in modum plumarum, sacchas; quibus vestes intextebantur & variabantur, & plumatae vestes, & plumatiles, & plumatae Babylonicae quae pluribus ejusmodi notis ex auro purpurave intextis spatiosaerant & variata. . . . Clavos etiam Latini vocabant hujusmodi notas a figura. Variis enim figuris, quae rotundis, quae quadratis, veterum luxuriae lufit in vestibus auro, purpurave illudendis.*

en est sorti: c'est aussi le premier germe de toutes fleurs, qui est comme un petit ventre qui s'enfle devant que de jeter la feuille. Dat is te zeggen, dat dit woord het kaf beteekent dat over de koornairen zit, en de doppen, daer de bloemen en bladeren der boomen in beslooten zitten, welke afvallen als de bloemen of bladeren uitkomen. Zoo dat men begrypen kan dat die plaetjes gansch niet dik noch groot moeten geweest zyn.

Ook vind ik in de aenteekeningen van Matthaeus op zyne *analacta* tom. I. p. 420. **Cobels met Silbere loberen seer cieraelyk gemaakt ende beslaegen.** En zoo moet men ook uitleggen de kleederen, en voornamelyk de dekkleederen der paerden, die met goud en zilver geborduurd waren. Olivier de la Marche Liv. I. ch. 9. p. 185. *Après luy avoit cinq pages a cheval, vestus de satin noir & violet, & les chevaux estoient parez par la maniere qui s'ensuit. Le premier estoit couvert de drap bleu &c. --- Le quatriesme de satin noir brodé d'ORFAVERIE, a la devise du dit Seigneur de Charny. p. 191. Son destrier estoit couvert d'un satin vermeil brodé DE FLEURS d'ORFAVERIE BLAN-*

CHE. p. 194. *La premiere couverture fut de satin noir BRODEE ET ORFAVERISEE tres richement a maniere de monstres de mer.* p. 196. *Son cheval estoit couvert d'une soye verte, semée de BRODERIE ET D'ORFAVERIE de soleils elevez, * Et par dessus chascun soleil, comme*

* Dit woord ELEVÉZ beteekent dat die zonnen boven die zeiden stof verheeven waeren, en wel op die stof genaëid, doch niet plat van een dūn plaatje: maer dat het geslaegen goud dikker was, en boven de stof verheeven uistak. Zoo vind ik noch in het zelve hoofdstuk in Oliv. de la Marche p. 578. *Il avoit après luy neuf pages sur neuf chevaux couverts le premier de velours tendré, la couverture TOUTE BATUE de grant feuillages d'or elevé moult riche — Le sixiesme d'un drap d'or vermeil, toute chargée de fils d'or avec cailloux & etincelles.* Ceremonial de la France in de beschryving van de intreede van Koning Francois den eersten in Parys in 't jaer 1515. p. 157. *Après marchoit le Roy, tout son accoustrement, saye, & barde, & la criniere, & chanfrin du cheval d'argent traité, le tout couvert d'argent eslevé, gros comme le doigt, fait d'orfaverie en facon de lozange a jour.* In het zelve boek vindt men dit meer, en is geschreeven elevés, welk het zelve is, en maer eene byzondere manier van spellen, op welk men in oude

en milieu vont des boutons de rose ostevées, apparus en leurs feuilles & fleurs. En in honderd andere plaetsen.

Dat bordueren is, volgens myn begrip, niet geschied gelyk thans gedaen wordt met gouddraed, welk noch niet bekend was, maer met zeide, of gaeren, en daer tusschen wierden kleine gouden en zilveren lovertjes ingewerkt, welke met gaetjes moesten gemaakt geweest zyn, doer welke de naeld kon om dezelve tusschen die draeden vast te werken. Want met den hamer konden die op fluweel, laken of zeiden stoffen niet vast geslaegen worden. Doch het zyn zekerlyk niet altyd lovertjes of kleine plaetjes van goud of zilver geweest, die op die rokken en kleederen genacid geweest zyn, maer ook wel grooter stukken, gelyk men uit de laetst aengehaelde plaets van Oliv. de la Marche en uit andere zien kan; want die zonnen moeten grooter stukken geweest zyn dan

C c 4

klei-

die oude boeken niet te veel staet kan maeken. Men moet maer op de zaek zelf acht geeven.
p. 2. 154. 161. 162. 163.

kleine lovertjes. Ook waren de wapens der Ridders, zoo op beide de voorpanden der wapenrokken, als op de mouwen en de dekkleeden der paerden. Welke zekerlyk groote stukken van goud of van zilver geweest zyn, daer de kleuren der wapens met gebrandverwd tin op gewerkt waeren (*Emaillé*) zie de plaetsen hier voor uit Menetrier aengehaeld, en van Loon aloude regering wys V deel bladz. 392. Die echter alleen zegt dat des Ridders wapen daer op geborduurd was, zonder te zeggen op wat wys, hebbende geen en aendacht gemaakt op deeze *ORFAVERIE*. Ik twyfel niet of in die groote plaeten zyn ook gaetjes geweest, door welke die met de naeld op de zeiden of wollen stoffen konden gehecht worden.

Ik vind in de *Bibliothèque des sciences & des beaux arts* van Jan. Febr. en Maert 1760. p. 6, dat onder de oudheden welke uitgegraeven zyn uit de puinhoopen van de Stad Hereulanum by Napels, die in het jaer 76. nae de geboorte onzes Zaeligmaekers door cene aerdbeeving en schrikkelyke vuurbraeking van den berg Vesuvius onder den grond bedolven is, en

en eerst in het jaer 1706. diep onder den grond wedergevonden, zyn passementen van louter geslaegen goud, glad en konstig gewerkt, *Galons d'or massif, lisés & admirablement travailléz*, welke te Napolis bewaerd worden onder de oudheden die op het bevel des Konings daer, van het jaer 1738. af, uitgegraven zyn en noch uitgegraven worden, en van welke die Koning eene lyst heeft laeten uitgeeven en eenige prenten, welke noch zullen vervolgd worden. Zoo dat men daer zal kunnen zien en gewaerd worden hoe dezelve gemaakt geweest zyn. Want dat het al by de ouden de gewoonte geweest is boorden van goud en ook van purper, om de kleederen te hebben, welke *limbi* genoemd wierden leet ik uit Virgilius V. Aen. 270.

*Chlamydem auratam quam plurima circum
Purpura, Maeandro duplici, Meliboea cu-
rurrit.*

Welke *Chlamys* ik begryp dat daer het zelve beteekent als eene *Cotte d'armes* en die *Purpura Maeandro duplici* een purpere boord, welke om dien geheelen rok liep,

niet recht maer met eenen slinger daer op gelegd, waer nevens noch een ander op de zelve wys geslingerd, gelyk thans noch wel goud en zilver galon op de zelve wys op de rokken gelegd wordt, en die was van purper, het zy die van galon daer op genaëid, of geborduurd, of ingeweeven was. En op den *chlamys* of wapenrok waeren ook sieraedes van goud, daer van word die *chlamys aurata* genoemd. En duscaenig een boord hadt ook Dido om haer kleeid, welke geborduurd was. IV. Aen. 137.

*Fandem progreditur, magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata LIM-
BO.*

En eenen gouden vind ik by Ovidius V. Met: 51.

*Indutus chlamydem Tyriam, quam limbus
obibat
Aureus.*

En dat ook in de kleederen der ouden gouden en zilveren stukken ingenaëid wierden zegt *Ferrarius de re vestiaria* Lib. III.

III. cap. 3. *Ut tunicis laneis & subsericis, ita propria lineis interulis aureae fasciae, limbaeque ac segmenta addebantur, quas Paragandas dixere.* En in het zelve derde boek cap. 17. zegt hy dat die *segmenta*, of stukken goud op de kleederen genaaid, by de ouden een versierfel der vrouwen waeren, en de plaets uitleggende van Ovidius III. de Art. Amandi vers 169.

*Quid de veste loquar, non jam segmenta requiro,
Nec quae bis Tyrio murice lana rubet.*

zegt hy, *Recte Ovidius SEGMENTA cum veste purpurea conjungit. Fuisse enim fascias, sive virgas purpureas & aureas, quae vesti ad ornamenta insuerentur notum est.* En wat verder zegt hy: *Eximius Romanae matronarum cultus fuit, quibus purpurea vestis aureis SEGMENTIS ornata.* En vorder: *Ingenuarum & honestarum matronarum propria stola fuit, tunica scilicet manicata, ad plantas fluens purpura, SEGMENTIS, sive LIMBIS aureis, ornata, eademque multis rugis ac plicis conferta.*

En *Salmasius ad Vopisci Carinum cap.*

10. p. 853. *Clavata vestis dicebatur, quæ
divius formæ clavos, aureos aut purpureos,
suis locis insertos* & **INSUTOS** haberes.

En p. 855. *Clavi, tam aurei quam pur-
purei, particule erant ex auro vel purpura,
nunc rotundæ, nunc quadratæ, quæ tanquam
emblemata quædam vestibus* **INSUEBAN-**

TUR. *Quæ etiam a veste poterant sepa-
rari, & inde eximi, ut in aliam vestem
transferrentur, & de novo* **CONSUE-**
RENTUR. En op de zelye bladzylde
wat laeger: *Senatores tunicam, habebant,
cui* **CONSUTI** *erant multi latiores clavi.*

En de kleederen met dat geslaegen
goud, of zilver benæcid konden met
recht **STYF** van **GOUD** genoemd wor-
den. Virgil. I. Aen. vers 648.

Pallam signis auroque **RIGENTEM.**

XI. Aen. 72.

Tunc geminas vestes auroque ostroque **RI-**
GENTES.

Extulit Æneas.

En dat die kleederen, op welke veel
goud gedæcid was, zwaer waeren om

tc

te draegen; kan men zien in Ovidius de Arte Amandi lib. III. vers 131, daer hy de vrouwen leert dat zy de mans meer kunnen behaegen door de netheid dan door de pracht van haeren opschik.

Vos quoque non cavis aures onerate lapillis.
Quos legit in viridi decolor Indus aqua.
Nec prodite GRAVES INSUTO VESTIBUS AURO.

Per quas nos petitis, saepe fugatis, opes.
Munditiis capimur.

Doch ik vind ook in de oude dichters plaetsen welke zouden kunnen doen denken dat het goud of zilver in de klederen geweeven was. Virg. VIII. Aen. 166.

Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit INTERTEXTAM.

XI. Aen. 75

Tunc geminas vestes atque ostroque rigentes
Extulit Aeneas, quos illi leta laborum
Ipse

*Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 fecerat, & TENUITELAS DISCRE-
 VERAT AURO.*

Tibullus lib. IV. eleg. 3. vers 56.

*Ille gerat vestes venues, quas femina Coa
 Texat, AURATAS disposuitque vias.*

Welk ik niet kan begrypen hoe heeft kunnen geschieden, daer zy geen draed van goud of zilver hadden, met welk kon geweeven worden. Doch Salmasius zegt in zyne aenmerkingen op het leeven van den Keyzer Carinus door Vopiscus beschreeven cap. 20. p. 876. van het tweede deel der *Historie Augustae scriptores*, dat het woord *texere* ook beteekent met de naeld inwerken, en borducen. *Plumarios textores appellabant textores qui acu lintea variabant, qui & ACU TEXERE dicebantur*. En wat laeger zegt hy: *Linteones in tela lintea texebant, plumarii textores acu lintea variabant, qui & TEXERE dicebantur, non pectine sed acu.*

Wanneer het gouddraed om zeide gesponnen, met welk men weeven,
 nae-

inseyen en bordueren kan, eerst bekend
 geworden en in gebruik geraekt is weet
 ik niet. Maer het moet al in het jaer
 1468. in gebruik geweest zyn. Want
 ik vind in Olivier de la Marche in het
 tweede boek in het vierde hoofdstuk,
 in de beschryving welke hy doet van de
 bruiloft van Hertog Karel van Borgon-
 dien met Margariet van Jork zuster van
 den Koning van Engeland, in dat jaer
 te Brugge gehouden p. 543. *Le cheval*
du dit Seigneur de Fiennes estoit couvert d'une
bouffure de velours noir, bordée en BRO-
DURE DE FIL D'OR a sa devise,
Et sur la croupe de son cheval avoit une riche
fleur de brodure de FIL D'OR. En p.
 555. *Le Seigneur de Monnet entra dedans*
la lice, Et faisoit mener devant luy un som-
mier portant deux paniers, couverts d'une
couverte de velours bleu, brodé a grandes
lettres de FIL D'OR a sa devise. En
 p. 561. *Par dessus les dites tables avoit plu-*
sieurs bestes, comme grans elephans, a tout
chasteaux, dromedaires, a tout grans paniers,
licornes, cerfs Et bisches, chascuns portans
divers sonnages. Les dites bestes furent tou-
tes estofées d'argent Et d'azur, Et leurs har-

meubemens de FIL D'OR. Et de soye tres richement.

In dat zelve hoofdstuk, en ook in andere van den zelve schryver, vind ik ook zeer veel gewag gemaakt van goud en zilver laken. En dat vind ik ook al gemeld by Freiffart * Liv. II. ch. 60. p. 94. *Et la fut le jeune Roy en habit royal, en une chaire moult haut, Et parée de DRAPS D'OR, Et tous les jeunes Chevaliers dessous, sur bas eschafaux, dessus couverts de DRAPS D'OR, a ses piez.* Dit was in het jaer 1380. te Rheims by de plechtigheid der zalving en krooning van Karel den VI. en Liv. III. ch. 9. p. 40. *Ce jour le Comte de Foix donna tant aux manstriers comme aux fleraux la somme de*

* Du Chesne zegt in het vyftiende boek van zyne historie van Engeland in het zwaardschouffluk p. 692. dat in het jaer 1360. toen vier Engelsche Heeren de Heer van Stafford, Renaud de Gobeghen, Guy de Briane en Roger de Beauchamp in Parys hunne intreedde deden, om het tractaet van vrede dat te Bretigni gemaakt was, uit naem van den Koning van Engeland Edward den derden te bezwoeren, alle de straten van Parys met goud laken behangen waren.

de cinq cens francs, & revestit les menestriers du Duc de Touraine de DRAPS D'OR, fourrez de menu ver, lesquels draps furent prisés à deux cens francs. En zelfs vindt men het al in Joinville ch. 20. Le Roy de Navarre, qui moult estoit paré & orné de DRAP D'OR en cotte & mantel. Doch hoe dit gemaakt is geweest, en of het eene zeiden stof geweest is, daer getrokken goudtraed als een inslag in geweven was, gelyk een groot koopman in allerleye soort van stoffen my stoffen heeft laeten zien welke thans noch zoo gemaakt worden, en ook noch met den naem van goud laken genoemd worden, kan ik niet zeggen. By Olivier de la Marche vind ik het van allerleye koleuren, drap d'or blanc, drap d'or bleu, drap d'or verd, drap d'or vermeil, drap d'or cramoisi, drap d'or violet, drap d'or noir, drap d'or miparti de bleu & de cramoisi. Welke my doet begrypen dat de grond van die stof van zeide geweest is, en het goud daer als een inslag op gewerkt. Want het wordt wel duidelyk onderscheiden van Orfaverie, welk altyd geslaegen goud of zilver beteekent. p. 573. Ses pages & ses serviteurs estoient habillez des palletots

D d

d'or-

d'orfaverie, dont le cheval surquoy il estoient estoit couvert de DRAP D'OR BLEU, chargé de grandes lettres a sa devise, & brodé D'ORFAVERIE BLANCHE & dorée. En zoo vind ik het in veele andere plaetsen, welke alle by te brengen onnoodig is, en deeze verhandeling veel te lang zou maeken, die alle die plaetsen benieuwd is zelf te zien, kan die in dat vierde hoofdstuk vinden.

Ook heb ik in het *ceremonial de France*, en in andere schryvers *DRAP D'OR Frise* * gevonden.

Dat getrokken gouddraed zeekerlyk lang bekend is geweest blykt uit *Vopiscus in Aureliano cap. 46.* Daer hy zegt dat de Keyzer Aurelianus zeide dat er meer goud dan zilver in de wereld was: *Dicens plus auri esse in rerum natura quam argenti, sed aurum per varios bractearum, FILORUM, & liquationum usus perire, argentum autem in suo usu manere.* Daer noodzaakelyk de aenteekeningen van Salmasius moeten naegezien worden. En dat goud hebben zy misfchien toen als een

* Die plaets is hier boven aengehaald bladz. 362.

een inflag in andere stoffen kunnen inwerken, gelyk Salmafius denkt.

Doch het goud om zeide te spinnen, en daer draed van te maeken, met welk men kon naeyen, bordueren, en paffement en andere versierfelen werken, gelyk in deeze tyden in gebruik is, is zeerlyk eene onbekende kunft geweest.

De zeide was veel te duuren te schaers te krygen, om met de zelve veele uitvindingen te zoeken. Die was maer alleen bekend by de Seres, dat is in China, en die daer van daen in Europa overquam wierdt tegen goud gewoogen, en een pond zeide met een pond goud betaeld. *Vopiscus in Aureliano cap. 45. Quam ab eo uxor peteret ut unico pallio blattio serico uteretur, ille respondit, absit ut huro fila pensentur. Libra enim auri tunc libra serici fuit.* Daer Salmafius aenteekent dat dit niet verstaen moet worden van raeuwe en onbearbeide zeide, maer van gesponnene en geverwde, en dat de zeide niet anders dan gewerkt en geverwd uit China overquam. Geen wonder dan dat men niet bedacht heeft goud om die duure zeide te spinnen. Doch Keyzer Justiniaen, die geregeerd heeft van 't jaer

587. tot 587. heeft twee monniken *
naer Indien gezonden, welke hem daer
van daer eyeren van zeywormen mede
gebracht hebben, die hy heeft te Kon-
stantinopolen doen uitbroeyen en que-
kens, en uit die zelve zyn alle de zeywor-
men voortgekomen, welke thans in Eu-
ropa zyn. Zie de aenteekening op Pri-
deaux historie der Jooden p. 136. van het
zesde deel der Fransche overzetting, ge-
drukt te Amsterdam 1728. in 8^o.

Het
De Perſianen koſten die zeyde van de Chi-
neſen en Indianen, en de Romeinen en Grieken
koſten die weder van de Perſianen. Juſtiani
die tegen de Perſianen oorlog voerde zocht an-
dere wegen te vinden om de zelve van de In-
dianen zelf te kunnen bekomen. Toen quaemen
by hem twee monniken, die eenigen tyd in In-
dien gewoest waeren, en daer gezien hadden hoe
de zeyde door wurmen voortgebracht, en vorders
behandeld wierdt. De Keyzer zondt de zelve weder
naer Indien, van waer zy de wurmen zelf niet
kunnende mede brengen, om dat die zoo lang
niet in het leeyen blyven, eyeren van de zelve
mede brachten, welke te Konſtantinopolen in
ſneef uingebrooid zyn, en met bladeren van roer-
bezienboomen gequeekt. Zie *Salmaſ. ad Terent-
ian. de Pallio* p. 244-246.

Het is te denken dat toen die kunst van zeide te bereiden en te spinnen en stoffen van te werken allengs te Konstantinopolen zal bekend geworden en toegenoomen zyn. Doch het is ook zeer waerschynelyk dat de zelve zeer veel jaeren binnen die stad * of de landen

* In het verhael der daeden van Keyzer Fredrik den eersten beschreeven door Otto Bischoep van Freisingen vind ik in het eerste boek in het 33. hoofdstuk dat Rogier Koning van Sicilien met eene groote vloot uit Apulien en Kalabrien in Griekenland gevallen is, en daer Korinthen, Thebe, en Athenen ingenoomen, en grooten buit behaald hebbende, en de werklieden welke zelden lakens werkten gevangen mede gevoerd hebbende de zelve geplacet heeft in Palerme de hoofdstad van Sicilien, en hen bevoelen heeft die kunst van zeide te weeven aan zyne onderdaenen te leeren. En van dien tyd af, zegt die Bischoep, is die kunst, welke onder de Christenen alleen aan de Grieken bekend was, ook aan de Romeinen bekend geworden. *Exhinc predicta ars ille prius a Grecis tantum inter Christianos habita Romanis patere cepit ingenis.* Dit moet gebeurt zyn omtrent het jaer 1150.

Ook schynt het dat omtrent die tyden de kunst van zeiden stoffen te maeken in Spanjen bekend geweest zy. Want de zelve Otto Bischoep van

den die aen de zelve onderhoorig waeren zal gebleeven zyn, en veel tyd verloopener die door Europa verspreid is.

En is te gelooven dat eerst na het innemen van die stad door de Turken de zelve in andere landen overgekomen is, toen de voornaemste der Grieken zich door de vlucht bergende, meest naer Italien, en ook naer eenige andere landen, daer de kunsten en wetenschappen van die stad hebben mede gebracht.

Men leest wel veel voor dien tyd van zeiden stoffen, die echter niet zeer gemeen waeren, maer alleen door Vorsten en groote Heeren van den hoogen adel gebruikt wierden: doch daer wordt niet by gemeld waer die gewerkt waeren,

Freisingen verhaelt in het verhael der daeden van Keyzer Fredrik den I. in het twaelfde hoofdstuk van het tweede boek, dat die Keyzer eene byeenkomst hieldt van alle zyne onderdaenen in het veld van Roukalien. En zegt hy, *Venerunt ad eandem curiam legati Januensium, qui non longe ante haec ipsa, captis in Hispania inclytis civitatibus, ET IN SERICORUM PANNORUM OPIFICIO prænobilissimis, Almaria & Olyziæ bona Saracenorum spoliis onusti redierant.*

Dit is geweest in het jaer 1154.

ren,* en waer de zeide van daer ge-
komen was.

Ferrarius de reuestiaria part. II. lib. III.
cap. 13. haelt eene plaets aen uit Plinius,
die

* Ik vind in *Froissart Liv. IV. ch. 14. p. 55.*
Onder andere dingen welke die roovers, die on-
der den naem van *Avanturiers, Brigands, of*
Compagnies tusschen de jaeren 1356. en 1367. al-
les in Vrankryk plunderden en roofden, *Dropt*
de soye de Damas ou d'Alexandrie, en dat de
kooplieden die geplunderd wierden, met de zelve
quaemen van *la foire du lendit*. Welk eene zeer
vermaerde markt was, op welke kooplieden van
alle landen met allerleye kostbaere waeren quaem-
en, die gehouden wierdt even buiten de stad St.
Denis in Vrankryk, in het veld tusschen die stad
en de kapel die op den weg van Parys staet, drie
dagen nae St. Barnabas. Zie *Felibien Hist. de*
Paris Liv. II. p. 97. Die markt was ingesteld
door Karel den Kaelen. Zie de verkorte *Hist.*
de Paris tom. I. Liv. I. p. 50. *La grande chro-*
nique de France tom. I. p. 146. col. 3. alle de wal-
daeden verhaelende, welke die Keyzer aen de Ab-
dye van St. Denis beweezen heeft, zegt. *La foire*
de Lendit, qui renommée est par tout le monde,
donna & la fist venir a St. Denis en France,
tout ainsi que Charles le grand son ayeul l'avoit
establie. In het jaer 1215. in de maend van May
heeft Philippe Auguste eenige reglementen op de
zelve gemaekt. *Felibien. Liv. VI. p. 259.*

die zegt dat Agrippina de moeder van den Keyzer Nero gekleed was met een kleed van zuiver goud, zonder eenige andere stof. *Nos vidimus Agrippinam Claudii Principis, edente eo navalis proctis speculaculum, indutam paludamento ex auro textili sine alia materia.* Daer hy van zegt dat het dat zeer wonderlyk voorkomt, en moeyelyk uit te leggen is hoe goud, zonder eenige andere bygevoegde stof heeft kunnen gewerkt worden.

In Virgilius is ook eené plaats, welke schynt te kennen te geven dat men van goud of gouddraed geweeven heeft. III. Aen. 483. *Picturatas auri subtermine vestes.* Doch of dat woord *Subtermine*, welke den inslag beteekent van eené stof die geweeven wordt, niet kan uitgelegd

WOR-

L'Emery Dictionnaire des drogues simples in het woord *Bombyx* zegt dat die kunst van zeide te bewerken in Vrankryk zeer laet is bekend geworden, en dat Koning Henrik de tweede de eerste geweest is die op de bruiloften van zyne dochter en van zyne Zuster zeiden kouffen heeft aengehad: en dat de eerste weefgetouwen van zeide te Tours en te Lions door zyne bezorging zyn opgerecht.

worden dat het in die stof niet den nael
gebracht is, gelyk Salmasius zegt *Textus
non pessime, sed acu*, en of het niet be-
hoort tot *Pistorator*, dat het als een in-
slag tusschen borduerfel van andere ke-
leuren met den nael ingebracht was,
laet ik aen het oordeel der geener die in
de Latynsche taal kundiger en bedreeve-
ner zyn dan ik. *Salmas. ad Vopisci Aure-
lian. cap. 46.* meent dat het duer kan be-
teekenen als een inslag ingeweven. Ook
heb ik eene plaats gevonden in het lee-
ven van den Keyzer Pertinax door Julius
Capitolinus beschreeven, cap. 8: *Vestis
subtemine serico aureis filis insignior*. Daer
Gasaubonus aenteekent dat die plaats be-
dorven is, en dus verbeterd moet wor-
den, *aureis filis, insigni opere*. Welke ver-
betering Salmasius ook goedkeurt. Uit
die verbetering kan men zien, indien
de zelve moet doorgaen, dat het eene
stof van zeer ongewoon werk was.

XVI.

DOORGESNEEDENE KLEEDEREN.

Een geleerd Heer, aen wien ik de vryheid gebruik heb eenige bladeren van dit boek, toen de zelve afgedrukt waeren, te geeven, met verzoek indien in de zelve iets kon vinden welk enige aenmerking verdiende, en ik in de laetste verhandeling, eer het geheel boek afgedrukt wordt, zou kunnen verbeteren, dat my het zelve wilde mededeelen, heeft my gezegd dat hy gezien heeft dat ik bladz. 126. zeg dat in't jaer 1377. veele Heeren gekleed waeren met rokken met half blaeuw en half wit, **op de zelve wijze als thans ook veele weeshinderen gekleed gaen:** welk hem zeer vreemd voorquam, en hy meende dat ik die plaets quaelyk verstaen had. Ik vertoonde hem aenstonds eenige plaetsen, welke zoo klaer als de dag bewyzen dat dit in oude tyden veel in gebruik geweest is, en hy was, zoo als hy die gezien hadt, overtuigd.

Hier uit heb ik begreepen dat mogelijk

lyk meer lezers zouden kunnen die zelve
 aenmerking maeken. Welk my heeft doen
 besluiten deeze kleine verhandeling hier
 in te voegen, in welke ik niet van voors
 neemen ben over het maekfel of gebruik
 van de kleederen van die tyde te spreken,
 maer alleen enige plaetsen by te brengen
 die myn zeggen kunnen bewyzen. Want
 dat ik gezegd heb bynae op de zelve wys
 als thans vele weeshouders gelyck
 gaen / ziet niet op het fauzon der klee
 deren, maer alleen daer op, dat de zelve
 van tweederleye koleur zyn, anders aan
 de rechterzyde dan aen de linkerzyde.
 Balen in zyne beschryving van Dord
 recht bladz. 799. noemt de zelve **Doop
 gesneedene kleederen.** Welke plaets ik
 hier boven bladz. 391 al aenghaeld heb.
 In 't Fransch worden die genoemd *Ror
 bes miparties*, of *habits mipartis*. Ik
 heb reeds vele plaetsen aenghaeld by
 andere gelegenheden, in welke dat ge
 vonden wordt bladz. 374. 376. 377. 381.
 zoo dat het onnoodig is de zelve hier
 weder by te brengen. Men kan de zelve
 op dit aangewezene bladzyden vinden.
 Ik zal hier alleen vier plaetsen aenhae
 len, welke dat zoo duidelyk aenwyzen
 dat

dat niemand daer aen zal kunnen twyfe-
 len, en dan zal het onnoodig zyn vyf-
 tig andere by te brengen, welke ik daer
 zou kunnen byvoegen. *Ceremonial de*
France p. 248. Apres les dessusdits mar-
cherent les Prestres & Eschevins de la dicte
ville (de Paris) tres richement accoustrez, se-
rois MOITIE de drap de veloux cramoisi,
& L'AUTRE MOITIE de veloux bleu.
p. 249. Apres marcha le Chevalier du guet,
a tout son accoustrement de soye, DEMY
de drap d'or, & DEMY de veloux cra-
moisy. p. 153. Suivant eux estoit Monseig-
neur de Clermont, & Monseigneur de la
Molliere -- Et avec eux la Viconte de Tu-
renne, tous accoustrez, sayez & bardez d'u-
ne pareure, s'est a sçavoir tout le costé
droit drap d'or, & l'autre costé demy
fatin blanc braché d'or, & demy veloux gris
a ondes. En p. 154. Apres estoit Monseig-
neur de Montbason Capitaine des Suisses,
ayant l'ordre, accoustre du costé dextre de
drap d'or & toile d'argent a ondes, &
tout le costé fenestre de veloux cramoisi.

Ik zal er geene meer byvoegen, om
 dat ik dat onnoodig oordeel, en geloof
 dat die plaetsen het genoeg bewyzen.

Alleen zal ik met een woord aenmer-
 ken,

XVII.

EENIGE MENGEL-
STOFFEN.

In deeze verhandeling zal ik noch eenige woorden voortbrengen, welke my ter plaats daer die hadden behoord verhandeld te worden niet in gedachten zyn gekomen, en eerst nae het afdrukken der bladen in welke die hadden moeten geplacet worden te binnen gekomen, of door goede vrienden, aen welke ik de afgedrukte bladen te leezen gegeven heb, te binnen gebracht, of welke ik, schoon my de zelve wel in gedachten quaemen, om byzondere reeden heb overgeslaegen, denkende dat de zelve niet eigentlyk tot onze tael behoorden.

Ik zal eerst beginnen met eenen grooten mislag aen te wyzen, welchen ik begaen heb bladz. 38., daer ik geschreeven heb dat de Franschen het woord **EN** gebruiken in eenen ontkennenden zin, op de zelve wys als wy ons **Eng** gebruiken *Je n'en scai rien. Je n'en ferai rien.*

Dit heb ik wat schieelyk en onbedacht ge-

geschreeven, en eerst nae dat reeds eenige volgende bladen afgedrukt waeren myne dwaeling bemerkte, welke ik nu liever zelf wil openbaeren dan ongemerkt laeten blyven, wanneer die zekerlyk van anderen gemerkt zou worden, die daer vittingen op zouden kunnen maeken.

De ontkennende zin zit niet in dat woordjen *EN*, maer in het *NE* welk daer voorgaet. *EN* beteekent daer van. *Je n'en scai rien* is te zeggen **Ik weet daer niets van!** *Je n'en ferai rien*, **Ik zal daer niets van doen.** En dat woordjen *EN* heeft daer den zelve beteekenis welke het heeft in de spreekwyzen, in welke ik gezegd heb dat het stillender wys gebruikt wordt. En beteekent het zelve als het Latynsch woord *Inde*, daer Menage zeer wel zegt dat het van afkomstig is.

Nu zal ik tot het verhandelen van de vergeetene woorden overgaen, van welke ik eenige wat breeder verhandelen zal, en eenige maer alleen melden zonder eenige vordere verhandeling.

BRIGANTYN een soort van een klein schip, welke veel in de middel-land-

landsche zee gebruikt wordt. *Brigantia*. Dit woord had ik overgeslaegen, dewyl het in het geheel niet tot onze tael behoort, en een schip is welk in ons land niet gebouwd wordt, noch in onze havens of op onze kusten in gebruik is. Doch eene verkeerde verandering, welke ik van dat woord zelf zie maeken, doet my dit hier voortbrengen.

Wy hebben thans in ons land veele lieden die liefhebbers zyn van de tael te beschaeven en te verbeeteren: onder welke eenige zyn die de zelve zeer veel netheid en luister bygebracht hebben, en oorzaak zyn dat men doorgaens veel netter en beschaefder tael in de meeste boeken leeft welke dagelyks uitkomen, dan men in voorige tyden in de zelve plagt te vinden. Doch die zyn alle niet even kundig, en onder de zelve worden ook eenige gevonden die met weinig kennis en grooten ophef zich daer aan begieven, en als zy een jaer of twee lang eenig begrip van de zelve gehad hebben zich inbeelden dat zy al groote meesters zyn, en wonderlyk groote kennis en wettenschap bezitten. En dan gaen zy aan het boeken schryven en uitgeeven,
en

Een diergelyke moet het volgens alle waerschynelykheid geweest zyn, die geen oorsprong van het woord **Brigantijn** hebbende kunnen uitvinden zich ingebeeld heeft dat het zelve verkeerdt geschreeven wierdt, en geweten hebbende dat er een soort van scheepen, ook in de middelandfche zee gebruikelijk, is welk een **bark** genoemd wordt, gedacht heeft, dat het daer van afkomstig was, en eene kleiner bark zynde geschreeven moest worden **Barkentijn**. En die dwaaling is zoo wel aengenoomen, dat men thans in alle kouranten en nieuwspapieren dagelyks **Berkentijns** vindt, en het iet zeldzaems is het woord van **BRI-GANTYN** in de zelve te vinden.

Om die reeden heb ik voorgenoomen den oorsprong van dit woord hier aen te wyzen.

BRIGAND is een naem geweest van een byzonder soort van krygslieden, welke dus genoemd wierden, om dat zy tot verweering hunner lyven geene harnassen, noch geene gemaliede jakken, maer **BRIGANDINES** * aen hadden, welke

* Nicot zegt. **BRIGANDINE** est une espece

welke veel lichter waeren, en gemakkelijker aen het lyf pasten dan harnassen, en in welke zy zich veel beeter roeren en

d'armure de fer, dont les BRIGANDS estoient armez, faite a lames estroites, qui consent aux courbures & plieuses du corps de l'homme qui en est armé, ce qui ne fait le corcelet. Lorica laminata, ferreis lamellis contexta, qu'on appelle autrement esquailles. Thorax squammis ferreis contextus. Daniel de la milice Françoisé tom. I. Liv. IV. ch. 4. p. 174. zegt. La BRIGANDINE estoit une espèce de corcelet faite de lames de fer attachées les unes aux autres par des cloux rivés, ou par des crochets. La Roque du ban & arriere-ban. ch. 5. p. 40. BRIGANDINE est une arme defensiva, qui en vieil langage est appellée Brunie, ou Brunico, dans les Capitulaires de Charlemagne, & depuis burque, comme faite de lames de fer clouées les unes sur les autres, dont les BRIGANS s'armoient le corps pour l'avoir plus libre que s'ils eussent esté vestus d'une pièce ou deux de fer.

Deeze Brigandines, wierden nooit van Riders aengetrokken wanneer zy in veldslaegen gingen, of anders tegen den vyand trokken, maer wel somtyds op de reis wanneer zy niet dachten vyanden te zullen ontmoeten, om de lichtheid, even gelyk ik boven gezegd heb dat zy dan ook wel yzere hoeden, in de plaets van helmen op hadden: *Comines Liv. I. ch. 6. Les Ducs de*

en bewegen konden, want zy dienden te voet.

Die *BRIGANDS* behoorden niet onder de banieren der Edellieden en *hommes d'armes*, maer waeren byzondere benden, welke uit allerleye soort van menschen bestonden, en zyn de zelve welke ook *routiers*, *avanturiers*, en *compagnons aventureux* genoemd wierden. Van de zelve vindt men veel gewag in de veertiende eeuw, inzonderheid by *Froissart Liv. I. ch. 48. Quatre cens lances, sans les BRIGANS. ch. 294. p. 375. La avuit BRIGANS & gens paveschez, qui portoient des grans pics de fer. ch. 198. p. 205. Furent bien deux cens lances, & quinze cens BRIGANS. ch. 48. p. 54. ch. 109. p. 115. ch. 199. p. 205. ch. 261. p. 331. ch. 322. p. 474. Liv. II. ch. 1. p. 2.* en in zeer veele andere plaetsen, welke ik niet aengeteckend heb. Men vindt de zelve ook noch by

Beury & de Bretagne chevaucherent sur petites bocquenées à leur aise, armez de petites BRIGANDINES, fort legeres.

Ik geloof dat dit het zelve is, welk in onze tael *PANSIER* wierdt genoemd.

by *Monstrelet Liv. I. ch. 120. p. 128. b. en ch. 124. p. 288.*

In Froissart vindt men ook eene plaets daer hy de zelve **BRIGANDINIERS** noemt. *Liv. IV. ch. 2. p. 9.* Zie *Menage Dict. etimol.* in het woord *Brigand.*

Die **BRIGANDS**, *routiers, avanturiers*, en al dat soort van volk waeren zeer groote liefhebbers van rooven en plunderen.

Naë dat Koning Jan in het jaer 1356. in den slag van Maupertuis by Poitiers door de Engelsche gevangen was, begaeven eenige der zelve zich eerst in den dienst van den Koning van Navarre, onder wien zy in Vrankryk niet weinig plunderden en roofden. En naë dat die Koning met den Dauphin Hertog van Normandie verzoend was, en zy uit deszels dienst ontslaegen waeren, rotteden zy te saemen en verdeelden zich in eenige benden, welker hopmannen waeren *Perdiccas d' Albret, Geoffroy Testenoire, Aimerigot Marcel, Perrot le Bearnois, Olim Barbe, le Bourg de Coppane, Crevant*, en noch veele andere, en geenen Heer noch overigheid erkennende, dan alleen yeder bende hunnen hopman; plunderden

den zy het gansche land, naemen eenige kleine steden of kasteelen in, welke, naer den aerd van dien tyd, zeer sterk waeren, of door hun versterkt wierden; uit welke zy dagelyks gingen stroopen, en het grootst gedeelte van Vrankryk onder brandschatting stelden, zoo dat, gelyk Froissart zegt, noch Ridder, noch schildknaep, noch borger, noch koopman door het land reisen durft, noch zich buiten de groote steden in het veld laeten zien, indien hy niet met hen verdrag gemaakt hadt, en schatting opbracht, welke hy noemt *apatis*.

Koning Karel de V. hadt zoo veel macht niet dat hy hen overmeesteren en verjaegen kon; doch Bertrand du Guesclin nam eenige benden der zelve mede naer Kastilien in het jaer 1365, daer veele vernield en verstrooid wierden. Doch eenige der zelve welke wederom quamen voegden zich weder by de andere, die alle bekend waeren onder den naam van *les compagnies*. Tot dat zy eindelyk weinig jaeren daer nae met den Graef van Armaignac naer Italien trokken, daer ook veele bleeven, en eindelyk door het goed beleid van Koning Karel den vyf-

vyfden alle de andere vernield en verftrooid wierden.

De gefchiedenis hunner bedryven vindt men in honderd plaetsen van het derde en vierde boek van Froiffart. Inzonderheid *Liv. III. ch. 9. p. 33--39. en ch. 95. p. 237--239. by Oliv. de la Marche Liv. 1. ch. 4. p. 151. 152. Du Gange Histoire de Constantinople Liv. V. ch. 28. p. 223. en in de Historie van Vrankryk van Daniel in zoo veele plaetsen, dat ik de zelve niet alle kan aenwyzen. Men kan die alle vinden als men in het register van dat boek zoekt het woord *Compagnies*. *Bran-tome des capit: illust: Francois tom. IV. p. 43. Je m'en rapporte encore a nos chercheurs des mots & estats antiques de nostre France, encore qu'ils n'y trouvent gueres grand cas, ni de beau dans l'infanterie de France d'alors. Car la pluspart n'estoit composée que des marauts belistres, mal armez, mal complexionez, faineants, pilleurs & mangeurs des peuples. Les uns un temps se sont appellez BRIGANS, a cause des brigandines & armes dont ils estoient armez & endoffez, les autres &c.**

Nae dien tyd is het woord **BRI-GAND** van beteekenis veranderd, en heeft; in de plaets van eenen krygsmā,

eenen struikroover beteekend, op de zelve wys als het Latynsch woord *Latro*. Nicot zegt, *BRIGAND* anciennement estoit un mot militaire; signifiant l'homme de guerre armé de brigandine. Et pour ce que ces gens de pied allans & venans a la guerre pilloient le peuple, on a pris ce mot pour un larron de campagne, un voleur de pays, qui exerce le brigandage és chemins & voyes publiques. *Grassator, latro*.

Die vrybuiters bleeven alleen op het land niet, maer begaeven zich ook in de zee, daer zy alle de schepen met koopwaeren geladen, welke zy ontmoetten, beroofden en plunderden. Die wierden genoemd *BRIGANDS DE MER*. En tot hunne tochten gebruikten zy kleine schepen, die licht waeren, wel ten oorlog uitgerust, en met riemen en zeilen snel voortgingen: welke daer van den naem hebben gekregen van *BRIGANTINS*. De beschryving der zelve vindt men in Nicot. *BRIGANDIN* est la tierce espece des vaissaux de bas bord a bancs & avirons, plus grand que la fregate (car il est de douze a treize bancs de chaque bande ou costé, a un aviron ou vogueur pour chascun banc) & moindre que le fuste. On l'escriit aussi

aussi BRIGANTIN, & est vaisseau de cours de pillage, propre a passer avec celerité d'un costé a l'autre, moins aussi que la galiote. Longa prædatoria navis. Tiré du mot BRIGAND, parce que les BRIGANDS DE MER, pillards, corsaires & escumeurs usent de telle espece de vaisseau de mer allans en cours. Guyot tom. III. des arts de l'homme d'epée zegt BRIGANTIN est une espece de galiote sur la mediterrannée, c'est a dire un petit vaisseau de bas bord, qui va a voiles & a rames, & qui ne porte pas couverture. Ce batiment est leger, propre a des corsaires, plus petit que la galiote, & n'a qu'un homme a chaque rame. Chaque matelot y est soldat, & couche son mousquet sous sa rame.

KAP. Chape beteekent een deksel op het hoofd, om het zelve voor koude, regen en wind, en andere ongemakken der lucht, te bewaeren. De vrouwen, zetten de kappen boven over haere mutsen. Thans is het buiten gebruik dat de mans kappen draegen, behalven alleen op reis in zeer hard of regenachtig weer, en dan worden die vlak op het hoofd gezet, en de hoed daer boven over. In oude tyden droegen alle menschen, mans en

E e s

vrou-

vrouwen, kaproenen: welk woord zekerlyk afkomstig is van **Kap**. Doch om dat die kaproen niet vast op het hoofd floot, en de lucht en koude daer in konden vatten, hebben de mans onder den zelve wrongen gemaakt, welke zy vast op het hoofd konden zetten, en daeruit zyn de bonnetten gekomen, gelyk ik gezegd heb bladz. 29. 30. en 316. En om de zelve reeden hebben ook de vrouwen wrongen en mutsen op haere hoofden gezet, welke in vervolg van tyd honderderleye macksels gekreegen hebben.

Die **Kappen** en **Kaproenen** waeren in zeer oude tyden niet gemaakt om het hoofd alleen te dekken, maer zy waeren ook een soort van mantels, welke op de schouders hongen, en niet alleen het hoofd, maer ook het geheel lichaem bedekten, gelyk ik boven bladz. 90. gezegd heb van *Camail*, en gelyk noch hebben de meeste monniken mantels hebben, aen welke boven kaproenen vast zyn. Want de kleederen der monniken zyn, gelyk ik reeds al eens gezegd heb, geweest naer de wys zoo als alle andere menschen gekleed gingen in dien tyd
toen

toen die orders ingesteld wierden: en het verschil welk tusschen die kleederen was en die van andere menschen bestont niet in het maeksel, maer in de bepaeldheid der koleuren en der stof. Na dien tyd zyn allengs de maekfels van de kleederen der andere menschen veranderd, en die der monniken zyn onveranderd gebleeven.

Daniel de la milice Francoise tom. I. p. 355. zegt dat het woord KAP komt van het latynsch woord *Capere*, om dat die den geheelen mensch omringde. *Parce que la CAPE, ou CHAPE couvroit & couvrait le corps de l'homme.*

Van de menschen is dat woord overgebracht tot gebouwen en andere dingen, van welke het bovenst dat de zelve bedekt **Kappen** genoemd worden. *Vie Du Cange gloss. Latinit:* in het woord *Caps.*

LAMFER, eene lange hangende rouwband. Dit woord schynt my afkomstig te zyn van het woord *Lambel*, of gelyk thans geschreeven wordt *Lambeau*: welk eene lap beteekent van eene stof, 't zy linnen, laken, of zeide. Want een LAMFER is een lap van een stuk krip

krip in de lengte afgesneeden. Nicot zegt *Lambeau signifie une petite piece detaillee, soit de drap, velours, ou autre estoffe, qui ne tient que de pres, a autre chose. Ainsi on dit la robe s'en va par lambeaux* vestis in minutas interaisas discinditur vel dilaniatur, particulas. *La descente de ce mot semble estre de lamberare, vieux mot latin qui signifie, comme dit Festus, scindere & lanare.*

En daer van komen de LAMBELS in de wapens, welke zyn eene gewoonejke breuk van jonger zoons. Dit woord hebben de schryvers die in onze tael over de wapenkunde of geslachtegisters geschreeven hebben, zeer belachelijk en onweetend overgezet, de eene door **Baer** / en de andere door **Baernst** een woord welks beteekenis zy zelf niet zouden kunnen uitleggen:

Het is zeeker dat de wapens in geene tael net en naeuwkeurig kunnen beschreeven en uitgelegd worden dan in de Fransche, welke alleen eigene woorden heeft om alle de byzondere stukken welke in de zelve gevonden worden te kunnen uitdrukken. Onze schryvers weten geen onderscheid tusschen *fascis*,
ban

bandes, barres, burelles, castices, vergettes, en diergelyke streepen. Die noemen zy alle **balken** of **baeren** / welke zy onderscheiden door **baeren in de lengte** / **in de breedte** / **van den rechterhoek naer den linkerhoek van het schild** / **van den linkerhoek naer den rechter** / en zoo verward uitbrengen, dat men uit hunne beschryvingen geen recht begrip van de wapens kan maeken. Zie daer over *Menetrier recherches des armoiries* cb. 10. p. 145. en volgende. Dit is echter de rechte betekenis dier streepen niet. De wapenrokken der Ridders waeren gemaekt van kostelyk bont, of van zeiden stoffen, meest van eene stof welke *sendal* genoemd wierdt, welke *Du Cange observ. sur Joinville* p 34. zegt dat de zelve stof is als *taffetas*, welk van ons doorgaens *Armozyn* * genoemd wordt. Van die stof-

* *Huet dissert. diverses part. II. p. 116.* zegt dat ARMOZYN dien naem door bedorven uitspraak gekreegen heeft van *Ormoisyn*, en eerst van het eiland Ormus gekomen is. Die stof heeft echter met den naem van *sendal* al lang in Europa bekend geweest, niet tegenstaende de zeide zeer duur, en alleen by de Chineesen bekend was. Gelyk

fen, welke met streepen geweest waren, gelyk die doorgaens noch zyn, sneeden zy stukken, en leiden die recht of schuins, op welke manier het hun be-

lyk ik boven gezegd hebbe bladz. 419. Want ik vind het al in *Joinville Histoire de St. Louis p. 5. Ayant fait ses atours d'un bon sendal renforcé battu de ses armes.*

Het kan echter zyn dat de inwooners van het eiland Ormus de zeide al lang te vooren, en misschien zelf de zeiwormen, uit China gekreegen hebben, welk daer zoo ver niet van geleege is. Die monniken welke de eyeren van die wormen eerst in Konstantinopolen gebracht hebben worden niet gezegd de zelve uit China, maer uit Indien gehaald te hebben: En dat die stof in Ormus gewerkt is, en toen 'er noch uit Europa geen vaert op Indien was, langs de Persiaenschen zeeboezem op Aleppo, of langs de roode zee op Suez gezonden is, en van daer te land op Alexandrien en groot Cairo: van waer de zelve weder ter zee gezonden is op Venetien. Want langs dien weg ging toen de handel op Indien, tot dat in 't jaer 1498. de Portugeezen onder Vasquo de Gama de Kaep van goede hoop ontdekten, en daer hunne rustplaats genoomen hebbende vorder naer Oostindien zeilden. Zie *Amelot Histoire du gouvernement de Venise p. 132-133.* En *Frechot nouvelle relation de Venise imprimée a Utrecht*

behaegde, en lieten die in hunne wapens zoo schilderen, somtyds boven op de zelve noch belaeiden met andere beelden. En nae de gelegenheid der zelve hebben zy die streepen naemen gegeven, als by voorbeeld *Fasce*, van *fasciola*, welk eenen kouffeband beteekende, volgens het zeggen van *Du Cange dissert: I. sur Joinville p. 139*. En daer van zyn ook gekomen die metaelen en koleuren in de
wa-

Utrecht 1709. partie I. p. 134. Welke Kaep zy naederhand weder verlaeten hebben, toen zy van den Koning van Melinde in zyne stad vriendelyk ontfangen waeren, en door zyne vergunning daer een kasteel bouwden, denkende dat zy zich daer veel beeter gevestigd hadden. Doch nae dat zy die Kaep verlaeten hadden hebben de Hollanders de zelve in bezit genoomen, en toen zyn zy tot hun groot naedeel gewaer geworden wat mislag zy begaen hadden.

Nae dien tyd zyn de Indiaensche waeren in grooten overvloed in Europa overgebracht, en onder de zelve zeiden stoffen en zeide, welke rauw en onbereid overgevoerd is, en in de manier van de zelve te behandelen en te bewerken is men zoo wel gevorderd, dat zelfs de stoffen welke in Europa thans gewerkt worden beeter zyn dan die welke uit Indien komen.

wapens, volgens den zelve Du Cange in die eerste verhandeling, welke geheel is over de wapenrokken. Zie ook *Menetrier recherches du blason* ch. 10. p. 239. en volgende, voornaemelyk p. 243. 244. en *Origine des armoiries* ch. 14. p. 284. 285.

Een LAMBEL dan beteekent eene afgesneedene, of liever afgescheurde lap. Welk duidelyk blykt uit de wys op welke die geblasonneerd wordt. (Ik gebruik dit woord, en zal het misschien meer gebruiken, schoon het van eenige voor een basterd woord gehouden wordt, om dat ik geen woord in onze tael weet, welk het zelve in zyne kracht kan uitdrukken) want men zegt altyd *un LAMBEL a deux pendans, a trois, quatre, ou cinq pendans*. Zie *Menetrier pratique des armoiries* p. 380. - 385. En *origine des armoiries* p. 478. 479. Welk woord *Pendans* niet anders beteekent dan snaesels die van eene gescheurde lap afhangen.

Die *pendans* wierden in het eerst geschilderd puntig en scherp als punten van eggen, doch zyn daer nae breeder verbeeld om dat veele de zelve weder met andere stukken beladen hebben.

Zie

Zie *Menetrier pratique des armoiries* p. 382. en volgende, en *Origine des armoiries* p. 478.

Van dat woord LAMBEL is ook afkomstig het woord *Lambrequin*, eene kleine lap beteekenende. Welk het zelve beteekent welk wy noemen **krullen aan de wapens**. Waer van ik gehandeld heb boven bladz. 324.

MAERSCHALK, *Marechal*. Dit woord had ik ook met voordacht overgeslaegen, om de wydloopige verhandeling welke tot uitlegging van alle deszels byzondere beteekenissen vereischt wierdt: en myn voorneemen is eens geweest eene byzondere verhandeling over het zelve te schryven. Doch naederhand ben ik van gedachten veranderd, en zal hier alleen met weinig woorden zeggen, dat alle geleerden eens zyn dat het afkomstig is van **mar** / welk in de oude tael een paerd beteekend heeft, (waer van noch **merrie** /) en **schalk** / over de beteekenis van welk woord zy alle niet eens zyn, zeggende eenige dat het eenen knecht beteekende, en andere dat het eenen opziener over de knechts beteekende. Men kan over dit woord

F f

zien

zien *Menage Dict: etimol:* in het woord *Marechal*. *Voss. de vitii sermonis lib. II. cap. 12. p. 252.* *Daniel de la milice Franc. tom. II. pag. 2.* *Furetiere* in het woord *Marechal ferrant*. Doch voor al *Du Cange gloss: Latinit:* in het woord *Mareballus*, en *Spelman gloss: archaiol:* in het zelve woord.

MANTEL. Dit woord heb ik vergeeten te voegen in de lyst der Nederduitsche en Fransche woorden, welke uit het Latyn komen. **Mantel** / *Manteau*, *Mantum*. Want beide die woorden komen van dat Latynsch woord, welk komt van het Griekisch *μανδύον*, Zie *Salmas. ad Vopisci Claudium cap. 17.* op de woorden *Cblamydem Dardanicam mantuelum*, en *Du Cange gloss. Latinit:* in het woord *Mantus*. En *Bayf: de re vestiaria cap. 6.*

POMPERT. Men noemt in onze dagelyksche tael een stuk dat groot en zwaer is, voornaemelyk eenen zwaeren steen, een **Pompert**. Dit woord komt my voor door quaede uitspraek gezegd te worden voor **bombard** / en afkomstig te zyn van *Bombarde*, welk een werktuig was waer mede men zwaere stee-

steen en andere zeer zwaere dingen wierp in de belegerde steden, om daken, huizen en andere gebouwen, en werken van versterking te verbryzelen en menschen te verpletteren.

Het wierd in 't Latyn genoemd *Catapulta*, in onze tael **blpde**. Ik zal my in de beschryving van dat werktuig en deszelfs uitwerkingen niet inlaeten: dat zou veel te lang een werk worden, welk ik tot eene andere gelegenheid zal uitsstellen. Follart heeft dat beschreeven in zyne *Commentaire sur Polibe tom. II. p. 243--250*.

Toen het buskruid uitgevonden was zyn de mortieren in deszelfs plaets gekomen, met welke groote yzeren klootten, van binnen hol en met buskruid gevuld, brandende geworpen worden, welke in onze tael en in de Fransche **Bomben** genoemd worden, een woord welk my ook voorkomt afkomstig te zyn van *Bombarde*.

RAKET, *Raquette* een werktuig daer de ballen mede geslaegen worden in de kaetsbaen. *Etienne Pasquier Liv. IV. cb. 15. p. 482*. zegt dat die eerst by zynen tyd zyn uitgevonden, en dat men voor dien

tyd de ballen met de vlakke hand sloeg, gelyk noch heden de boeren doen. Dat eenige, welker handen te teer waeren, dikke dubbele handschoenen aentrokken, en andere, om noch meer voordeel te hebben en sterker te kunnen slaen, die handschoen versterkten met touwen en snaeren van binnen, waer uit eindelyk de uitvinding der raketten gesprooten is. Doch *Du Cange dissert. VIII. sur Joinville p. 186.* zegt dat de raketten in veel vroeger tyden al te Konstantinopolen in gebruik zyn geweest, daer de Prinsen en gróote Heeren te paerd kaetsten, en elkander de ballen met lange raketten toe sloegen. Welk spel genaemd wierd *τζρανσίνιον*, zynde dit Grieksch woord afkomstig van het Fransch woord *Chicane*.

SCHETS de grondteekening van eene schilderye, word in het Fransch genoemd *Esquisse*. Menage zegt in dat woord *Esquisse, terme de peinture. On nomme ainsi le premier crayon d'un tableau, de l'Italien Scizzo*. My komt waerschynelyk voor dat beide die woorden, het Italiaens en het Fransch afkomstig zyn van ons woord *schets*.

SER.

SERJANT welk thans by ons beteekent een minder ampt onder de krygsbenden, het voornaemst der geener welke onderofficiers genoemd worden, is zeekerlyk geen Duitsch woord, maer een oud Fransch, gemaekt van het Latynsch *Serviens*, welke beteekende alle de geene die in eenigen dienst waeren. En die naem wierdt in Vrankryk aen alle dienaers der gerechtshoven gegeven, welke ook *Bedeaux* genoemd wierden, en noch heden worden die, welke wy stadsbouden * noemen, en die diergelyke

* Ik beeld my in dat het woord van BOODEN voor bedienden, als stadsbouden / staetenbouden / en ook zelf voor huisbedienden, afkomstig is van het woord *Bedel*, of gelyk men thans zegt *Bedeau*. Of dat woord is afkomstig van ons woord BOODE. Of misschien komen beide die woorden van eenen oorsprong uit eene oude tael, uit welke veele Duitsche en Fransche woorden hunnen oorsprong hebben: En om dat men in oude tyden geene byzondere lieden hadt, door de regeering by wyze van ampten aengesteld, om brieven en pakken over te brengen, of andere zaeken te verrichten, welke thans met den naem van Boodschappen genoemd worden, maer elk tot de zelve zyne eigene huisbedienden moest ge-

lyke bedieningen hebben daer met dien naem genoemd, Zie *Menage Dict. étimol.* in het woord *Sergent*.

Ook wierden eertyds alle welke in krygsdienst waeren, en van geringer soort dan Ridders en Edellieden, **SERGIANS** genoemd, die daer nae van de belooning welke zy trokken, **soldaeten** genoemd zyn. *Ville-Hardouin ch. 28. Avec cels s'en alla grand Plenté de Chevaliers & de SERGIANS. Froissart Liv. I. ch. 30. p. 24. Et aussi avoit par toutes les villes de Flandre SERGEANS & soudoyers a ses gages. Liv. III. ch. 52. p. 157. Prit aucuns SERGEANS de l'Escluse & vint arbalestriers.*

Menage zegt dat dit woord niet gebruikt wierdt dan van die welke te voet dienden, doch daer heeft hy ongelijk in; men vindt zoo veel **SERGEANS A CHEVAL** in de oude schryvers als **SERGEANS A PIED**. Als ik alle de plaetsen zou bybrengen in welke die gevonden

bruiken, geloof ik dat dit woord daer van ook deeze beteekenis gekreegen heeft. Want de huisbedienden worden ook **hoden** genoemd.

den worden zou ik een heel vel papier met de zelve kunnen vullen. Ik zal er alleen twee aenhaelen uit Ville-Hardouin ch. 34. *Deux SERJANZ A PIED contre un a cheval, & deux SERJANS A CHEVAL contre un Chevalier.* ch. 174. *Ensi se pertirent de l'ost Guillelme de Chanlite & Joffroi de Ville-Hardouin, & emmensrent bien cent Chevaliers avec als, & de SERJANZ A CHEVAL grand part.* Zie *Daniel Histoire de la milice Francoise tom. I. Liv. III. cb. 3. p. 98, 99. Du Cange gloss. Latinit: in het woord Serviens. Matth. de nobilit: Liv. IV. cap. 20. p. 1053. 1057.* die ook meent dat dit woord voetknechten beteekent.

Dit woord is ook al in onze tael gebruikt geweest door Melis Stoke, die nu en dan wel meer cens Fransche woorden gebruikt heeft, gelyk ik al verscheidene maelen gezegd heb. In de inleiding van zyne rymkronyk vers 69. zegt hy van Willebrord.

**Rochten predicte hi metter spoet
't Woort ons Heren als een stout SER-
JANT,**

Van den Westende van Driestant.

F f 4

West

**Oestwaert doer die lande recht/
Onthiet dat hi quam e' Utrecht.**

Daer beteekent **SERJANT** een die-
naar van God: gelyk men ook in de
oude Franschen vindt **SERJENT DE
DIEU**. En in Jan den tweeden vers
3661.

**Die baniere nam in de hant
Een scoen broem jonc SERJANT.**

Daer beteekent het eenen jongen
krygsman. Gelyk het ook beteekent in
vrouw Ada vers 450.

**Dan sijne Ridder's een deel
Woorden belopen in den staert/
Ende SERJANTE goet ende waert.**

En in Koning Willem vers 173.

**Daer quam te helpe menich Gzabe/
Menich man van groter habe/
Menich Ridder en menich SERJANT
Quam al doe in Vlaenderlant.**

En

En in Jan den tweeden vers 151.

Doe quam die boedschap harde sciere:
Bi Gode die vianden comen hiere.
Edcl Heren siet vooz u
Ts Graven viande comen tot u.
Wellecomen spraken si te hant.
Hier is so menich coene **SERJANT**.
Teghens hem sullen wi gaen
Ende vromelike wederstaen.

SERVET, *Serviette* komt ook van het zelve woord *Servir*: hoewel Menage het liever zou afleiden van het Latynsch woord *Salvare*, om dat, zegt hy, de servet de kleedren bewaert dat op de zelve geene vlakken komen. My komt echter de afleiding van *servir* natuurlyker voor. Want het is een doek van welken men zich bedient tot veel meer andere gebruiken dan om de kleedren voor vlakken te bewaeren, en voornamelyk om de handen afteveegen. De *Academie Françoise* legt dit woord uit **SERVIVETTE**, *Linge dont on se sert ordinairement a essuyer les mains avant que de se mettre a table, & a divers autres usages pour la propreté*: en leidt het ook af van *Servir*.

ARQUEBUSE is een oud Fransch woord welk zyne herkomst heeft uit onze tael. Het was eene yzere bus, welke gelaeden wierdt met **buskruid** / dat daer van zynen naem gekreegen heeft. Aen het eind van die bus was een laedgaet, by 't welk eene kleine yzere pan uitstak, op welke buskruid gestrooid wierdt, en achter de zelve een haen, op welken gespannen zynde een brandend lont gepast wierdt, welk als de haen afgetrokken wierdt op die pan viel, en dus vuur gaf. Die bus was gelegd in eene houtte laede, achter welke een kolf was, die tegen de borst vast gezet wierdt. In onze tael wierdt dat geweer genoemd een **buuroet**. *

Veele hebben het woord ARQUEBUSE afgeleid van *arc*, een boog, om dat zy zeggen dat dit geweer in de plaets van den boog in gebruik gekomen is nae de uitvinding van het buskruid. Zie Ca.

* Zy worden thans ook genoemd **Donderbussen** te Iperen, en in andere steden, daer de burgers op zekere feestdagen met de zelve optrekken en vuur geeven, om dat die afgeschooten zynde een zeer sterk geluid geeven.

Caseneuve in dit woord, en Menage, die echter zeer aen die afleiding twyfelt, om dat de meeste der oude Fransche schryvers hebben geschreeven *HAC-QUEBUTE*: welk ik ook in veele der zelve gevonden heb, doch heb verzuimd de plaetsen in welke dat gevonden wordt aen te teekenen, * om dat ik toen geene gedachten had ooit over dat woord te zullen handelen, en wist dat het in Menages woordenboek te vinden is. Doch Menage, door die manier van schryven van dat woord in twyfeling gebracht, heeft geenen oorsprong van het zelve kunnen vinden, om dat onze tael hem onbekend was. Het komt van *Hartbus*. Want om dat dit geweer te zwaer was

* Ik heb echter noch eene zeer aenmerkelyke plaets gevonden in de geschiedenis van den Ridder Bayard ch. 64. p. 364. *Ils jetterent aux deux aisles d'un grand chemin force HACQUEBUTIERS & HACQUEBOUSIERS, qui portent pierres aussi grosses qu'une HACQUEBUTE A GROC.* en p. 365. *Fut tiré un coup de HACQUEBOUSE, dont la pierre la vint frapper au travers des reins.* Men vindt ook *HACQUEBUTIERS* in *ceremonial de France*, p. 204. 233. 259, en andere plaetsen.

was om het met de hand te kunnen ondersteunen en recht houden wanneer het tegen de borst aengelegd was, waeren aen der zelve laeden haeken gemaekt met welke die op de muuren in ringen, of andere daer toe gemaekte gaeten, vast gelegd wierden. En daer van hebben noch heden die zwaere geweeren, welke op de wys van snaphaenen gemaekt zyn, doch veel meer dan tweemaal zwaerder dan de zelve zyn, en die bynae nergens anders gebruikt worden, dan in belegerde plaetsen, daer die geene welke met de zelve schieten die op de borstweringgen leggen, den naem van **dubbele haeken** / * schoon thans aen de zelve geen hae-

* Zy wierden ook in de oude tyden genoemd **ARQUEBUSES A CROC.** en diergelyke zyn thans noch in gebruik. *St. Remy memoires d'artillerie part. II. titre 15.* geeft eene prent van eene nieuwe uitvinding, welke op eene stel met drie beenen geplaatst is. Hy zegt, *L'ARQUEBUSE A CROC. est une spèce d'arme qui fait le même effet que le canon du plus bas calibre. Elle est entre le canon & le mousquet, & on s'en sert dans des flancs bas & dans des toirs seches, ou il y a ce qu'on appelle des meurtrieres. Elles sont montées sur des chevalets, ou des tre-pieds de bois ferrez.*

haeken zyn, en die ook slooten hebben gelyk de snaphaenen.

Toen die buffen eerst in gebruik quamen wierden zy genoemd *Canons a main*, *Jean Juvenal des Ursins Hist. de Charles VI.* Op het jaer 1414. p. 356. verhaelende de belegering van Atrecht door dien Koning in het jaer 1414. zegt, *Et toutes fois qu'ils failloient dehors y avoit bonnes arbalestes & archers, & CANONS A MAIN pour les recevoir.* *Daniel Hist. de France tom. VII. p. 264.* die zelve belegering van Arras verhaelende *C'est dans la relation de ce siege que l'on voit pour la premiere fois une mention bien expresse de l'usage des ARQUEBUSES, ou de quelques armes a feu semblables, dont l'historien parle en ces termes; les assiegez, firent une continuelle decharge de grosses balles de plomb, qu'ils tiroient avec des tuyaux de fer par plus de deux cens ouvertures qu'ils avoient faites dans les murailles, qui causerent la mort a beaucoup des gens. Ces armes furent appelez des CANONS A MAIN, parce que les autres canons estoient depuis long tems en usage.* En tom. X. p. 43. zegt hy, dat men eerst in het jaer 1521. in Italien gebruik gemaekt heeft van die AR-
QUE-

QUEBUSES, welker zwaerte belette dat men dezelve met de hand niet ondersteunen kon, en eene yzere furketstok onder het voorste eind der zelve moest stellen. Dit schynen die zelve geweeren geweest te zyn die wel een weinig lichter dan de oude waeren, doch echter noch veel te zwaer om op de hand te kunnen anleggen, welke **musketten** * genoemd wierden.

My heugt noch dat ik in myne jonkheid de zelve met die furketstokken heb zien gebruiken, en Willem de III. Prins van Oranje heeft noch in 't jaer 1688. den 6 Sept. eene ordre omtrent de behandeling der zelve uitgegeeven. Thans zyn die ook buiten gebruik gerackt, en men gebruikt niet dan snaphaenen, welke op de zelve wys, doch veel lichter gemaakt zyn, en met geen lont aengestooken worden, maer op der zelve haen is een vuursteen, en de pan is met een yzer plaet-

* Zie de beschryving en afbeelding in prent van de zelve in *St. Remy memoires d'artillerie part. II. titre 16.* daer ook eene beschryving en prent van den snaphaen te vinden is,

plaetje bedekt, welk zoo als het van dien steen geraekt wordt los springt, en zyn vuur spreidt in het kruid welk op de pan ligt.

Die ARQUEBUSES wierden ook genoemd COLEVRINES. *Jean Juv. des Ursins p. 785. Deux mille ribandequins, & quatre mille que canons, que COULEVRINES. p. 293. On eut de grosses arbalestes, canons, COLEUVRINES & autres habillemens de guerre.* En die met de zelve gewapend waeren wierden genoemd COLEUVRINIERS. *Ol. de la Marche Liv. I. ch. 35. p. 477. Le Duc de Calabre avoit une petite compagnie de Suisses, qui prestement passoient l'eau, & ne doutoient point les gens de cheval. Car ils estoient communement trois Suisses ensemble, un picquenaire, un COULEVRINIER, & un arbalestier. Grande chronique de France part. III. feuillet 194. col. 3. Et ce mesme jour (14 d' Aout 1465.) arriva à Paris deux cent archiers, tous à cheval, dont estoit Capitaine Nygnon. Tous les quels estoient assez, bien en point. Au nombre desquels y avoit plusieurs cranequiers, voulgiers, & COULEUVRINIERS A MAIN. Zie Dan. de la mil. Francoise tom. I. Liv. VI. ch.*

cb. f. p. 320. 321, die de zelve netter en beeter zou beschreeven hebben, indien hy gewecten hadt dat de afkomst van dat woord uit onze tael is van de kolven welke aen die buffen waeren, **Kolfbus** / of **Kolfroer**. En die met de zelve schootten wierden **KOLVENIERS** genoemd, waer van de **kolbeniers doele** te Amsterdam dien naem gekreegen heeft, in welke de schutters die dat geweer gebruikten gewoon waeren hunne oefeningen te doen.

Men zal my misschien tegenwerpen dat die *Coulevrines* kanonnen zyn geweest, welke ook *serpentes* genoemd wierden, in onze tael **Slangstukken**. Ik beken dat het waer is, en die schynen dien naem gekreegen te hebben van slangen, welke op de zelve verbeeld waeren. Doch daer zyn ook kleine geweest welke niet grooter noch zwaerer waeren dan de musketten of **ARQUEBUSES**, en aen welker achterst eind een kolf gemaakt was om de zelve tegen de borst te kunnen leggen, welk men zien kan in de plaets die ik uit Daniel aangehaeld heb. En dat blykt ook uit de zoo even aenghaelde plaets uit de *grande chronique*,
in

in welke die schutters genoemd worden
COULEVRINIERS A MAIN.

Zelf verbeeld ik my dat die buffen, met welken naem die ook genoemd wierden, in 't begin niet geheel in houten laeten geleege hebben; maer in het eerst aen het achterst eind der zelve eene halve laede met eenen kolf gemaekt is, gelyk thans noch veele jachtnaphaenen met halve laeden gemaekt worden.

Ook vind ik onder het grof geschut der oude tyden een soort, welks naem zeekerlyk uit onze tael moet gesprooten zyn, te weten *VEUGLAIRES*. Want ik weet in de Fransche tael geen een woord welk met het zelve eenige gemeenschap heeft. Van de zelve wordt tusschen de jaeren 1400. en 1500. veel gewag gemaekt. Wat het geweest is, een kanon of mortier, kan ik niet zeker zeggen: doch het komt my voor een mortier geweest te zyn, om dat uit het zelve zwaere steenen geworpen wierden. Ik vind het zelve gemeld by *Jean Juv. des Ursins Hist. du Roy Charles VI. p. 349. p. 469. p. 488. p. 489. p. 493.* by *Monstrelet Liv. I. ch. 78. p. 118. ch. 124. p. 202. ch. 126. p. 204.* daer hy verhaelt dat

G g

dat

dat de Graef van Salisburi het bevel voerende over de belegering van Orleans in de maend van October des jaers 1428. door eenen steen uit zoo een stuk geschooten gedood wierdt. *Et lors luy estant a la fenestre vint soudainement de la cité volant la pierre d'un VEUGLAIRE, qui serit a la fenestre en estoit le dict Comte. Lequel deja pour le bruit du dict coup se retiroit dedans. Neanmoins il fut aconsuivi grievement, & eut grant partie du visage emporté tout jus, & un gentilhomme, qui estoit derriere luy, fut d'iceluy coup tué tout mort. Daniel Hist. de France tom. VII. p. 402. die zelve geschiedenis verhaelende zegt: le boulet d'un pierrier * luy emporta la moitié du visage. Olivier de la Marche Liv. I. cb. 27. p. 394. verhaelt dat Jaques de Lalain in het jaer 1453. met eenen steen uit zoo een geschut dood geschooten wierdt voor het kasteel van Pouques omtrent Oudenaerde.*

* *St. Remy mémoires d'artillerie part. II. titre IX. zegt: Par les PIERRIERS il faut entendre mortiers pierriers, qui sont véritablement une espèce de MORTIERS, avec lesquels on jette des pierres dans une ville assiégée, dans les tranchées, & sur des ouvrages.*

fen wordt dat uitgesproken **Bapen**. Ik geloof dat het komt van het Latynsch *Bacca*.

BOBYNEN, kloffen daer de zeide opgewonden wordt om te twernen. *Bobines*. Zie van den oorsprong van dit woord *Salmas: ad Tertullian: de pallio p. 232.*

BOORD, *Bord*.

BRODDELEN, *Brouiller*.

HOUWEEL, *Houe*.

KERN, *Cerneau*. Nicot zegt dat dit Fransch woord allcen de kernen van amandelen, nooten, en diergelyke vruchten beteekent. Het wordt thans niet gebruikt dan om de kernen van de okkernooten te beteekenen, die mét een mes uit de schaelen gestookten worden wanneer die nooten even ryp en eetbaer beginnen te worden, en de schaelen noch niet hard genoeg zyn om de zelve te kunnen kraeken.

KLANT, *Cbaland*.

KRENG, dood lichaem, *Charonge*.

KRIP, eene stof, welke een soort van gaes is, van wol gemaakt, doch dichter in een geslaegen, *Crépe*.

LASSEN, inhechten. *Laser*. Dit Fransch

Fransch woord beteekent ook aanrygen.

MAKREEL, een visch, *Maquereau*.

MISPRYZEN, *Mepriser*.

PAND van eenen muur, *Pan de muraille*.

PAND van een kleed, of een stuk stof. *Pan de robe*, &c. Ik verbeeld my dat ons woord van dat Fransch afkomstig is.

PASTEY, *Paté*.

PROEF, *Epreuve*.

ROOSTEN, *Rôtir*. Zie Menage en Caseneuve, beide in dit woord: die zeggen dat het eigentlyk gezegd wordt van het geen op den rooster gebraeden wordt, en dat **rooster** een oud Duitsch woord is, waer van dit woord komt.

SCHAEL, of **schelp** van mosselen, oesters, en diergelyke, *Ecaille*.

SCHAEL van amandelen, nooten enz., *Escale*.

SCHORS, *Ecorce*.

SLOEP, *Chaloupe*.

TAENEN wordt gezegd van de zon en maen, als die verduisterd worden, welk in het Latyn *Eclipsis* genoemd wordt. En dat woord wordt altyd ge-

Bruikt van die schryvers die zeer kies zyn om geene vreemde of basterd woorden te gebruiken, denkende dat het een echt Duitsch woord is, en niet weetende dat het van Franschen afkomst is. Want het komt van de bleek bruine verw, welke de zon en maen by die gelegenheid vertoonen, welke in het Fransch genoemd wordt *Couleur tannée*, die is omtrent gelyk leder dat even bereid is, afkomstig van het woord *tan*, welk run beteekent, daer het leder mede bereid wordt: dat ook omtrent van de zelve koleur is.

TUIT van eene pot of ketel *Tuyau*. Men noemt ook de **tuit** van eene vrouwen muts, het voorste gedeelte des zelfs, welk midden op het voorhoofd komt, en op de wys van een klein gootje geplooid is. En daer van wordt in Vlaenderen de gehele muts van eene vrouw eene **tuite** of gelyk zy het uitspreken eene **tuite** genoemd. Of dit nu komt van de gelykenis nae eene tuit of pyp kan ik niet verzeekeren, want *Salmasius ad Tertulian. de pallio* 286. 287. brengt my in de gedachten dat het wel van eenen anderen oorsprong zou kunnen komen, nae-
me-

melyk van het Latynsch woord *Tutulus*.
Comam struere, zegt hy, *est multis gradibus*
& spiris cumulatam & convolutam comam in
altitudinem extruere. TUTULI diceban-
tur hujusmodi capillorum strues. Want
 schoon de vrouwen thans laege mutsen
 draegen, daer is een tyd geweest dat zy
 die veel hooger droegen, en my heugt
 dat ik die gezien heb van drie hoogtens,
 en dat de voorste tuit met yzerdraedjen
 tot 3 en 4 duimen hoog boven het hair
 wierdt opgekapt, welk zelf ook hoog
 opgezet was. Daer van zey *Boileau* sat:
X. vers 193.

Qu'une main scavante avec tant d'artifice
Batit de ses cheveux le galant edifice.

En vers 372.

Combien n'a 't on point vu des belles aux doux
yeux

Tout a coup se changeans en bourgeoises sau-
vages,

Vrais demons apporter l'enfer dans leurs mo-
nage,

Et decouvrans l'orgeuil de leurs rudes esprits.

Sous leur FONTANGE ALTIERE
asservir leurs menis.

G g 4

Zoo

Zoo eene hooge kuif wierdt eene **FON-
TANGE** genoemd, nae den naem van
Juffrouw Fontange, welke eene beminde
was van Koning Lodewyk den veertien-
de, die zich gewoon was met zoo eene
hooge muts te hullen, en in derzelve
naevolging hulden zich alle voornaeme
vrouwen van Vrankryk op die zelve wys,
en daer van daen quam die manier in ons
land, en in andere landen, over. En my
heugt noch dat in dien tyd de bovenste
tip van die hooge kuif, eene **tuit** ge-
noemd wierdt. En daer van komt de
spreekwys dat men zegt van iemand die
zeer hoovaerdige gedachten en manieren
heeft, **hy heeft gzoote TUIT in zyn
hoofd.**

De woorden die in het Fransch, zoo
wel als in het Nederduitsch, uit het La-
tyn koomen, welke ik in de voorgaen-
de lyst p. 170--190. vergeeten heb, zyn
deeze naevolgende.

BAZADEL. Zoo wordt een zadel
genoemd, die niet gemaakt is om op te
zitten, maer die op een paerd of op ee-
nen ezel gelegd wordt om pakken op te
binden. Dit woord komt van het Fransch
woord *Bast*, welk het zelve beteekent;
van

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Dubbel.	<i>Double.</i>	Duplex.
Ebbenhout.	<i>Ebene.</i>	Ebenus.
Fontein.	<i>Fontaine.</i>	Fons.
Gember / een kruid.	<i>Gingembre.</i>	Zingiber.
Kamille / een kruid.	<i>Camomille.</i>	Chamomac- lum.
Kamp.	<i>Champ.</i>	Campus.
Karper / een visch.	<i>Carpe.</i>	Carpio.
Keel.	<i>Gueule.</i>	Gula.
Komijn / een kruid.	<i>Cumin.</i>	Cumina.
Koest /	<i>Croute.</i>	Crusta.
Leek.	<i>Lay.</i>	Laicus.
Malrobe / een kruid.	<i>Marrube.</i>	Marrubi- um.
Mam /	<i>Mamelle.</i>	Mamilla.

Mam

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Marjolein / een kruid.	<i>Marjolaine.</i>	Majorana.
Marmer / een steen.	<i>Marbre.</i>	Marmor.
Mastik / een soort van harst.	<i>Mastiche.</i>	Mastyx.
Munte / een kruid.	<i>Menthe.</i>	Menta.
Muis / een spier in de hand.	<i>Muscle.</i>	Musculus.
Oogst.	<i>Août.</i>	Augustus.
Orego / een kruid.	<i>Origan.</i>	Origanum.
Otter / een viervoetig land en wa- terdier.	<i>Loutre.</i>	Lytra.
Peonie roos.	<i>Pivoine.</i>	Paeonia.
Peterfelie / een kruid.	<i>Perfil.</i>	Petroselina.
Pimpernel / een kruid.	<i>Pimprenelle.</i>	Pimpinella.

Plas.

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Plaeſter.	<i>Emplâtre.</i>	Emplas- trum.
Put.	<i>Puits.</i>	Puteus.
Reeden.	<i>Raiſon.</i>	Ratio.
Rubijn / een edel ge- ſteente.	<i>Rubis.</i>	Rubinus.
Roch / een viſch.	<i>Raye.</i>	Raya.
Ros / rood- achtige verw, nae 't geel wat trekkende.	<i>Roux.</i>	Ruffus, vel Ruſſeus.
Scharbout / of Schar- bpter / een klein vlie- gend diert- je.	<i>Eſcarbot.</i>	Scarabaeus.
Schudden.	<i>Secouer.</i>	Excutere.
Siptes / een boom.	<i>Cypres.</i>	Cupreſſus.

Stromk

NEDERD.	FRANS.	LATYN.
Stronk.	<i>Tronc.</i>	Truncus.
Tyger /	<i>Tigre.</i>	Tigris.
Veinzen.	<i>Feindre.</i>	Fingere.
Denkel / een kruid.	<i>Fenouillette.</i>	Fœnicu- lum.
Diool / een bloem.	<i>Violette.</i>	Viola.
Ysop / een kruid.	<i>Hissope.</i>	Hissopus.
Zegen / een vischnet.	<i>Seine.</i>	Sagena.
Zeben- boom.	<i>Savinier.</i>	Sabina.
Zin.	<i>Sens.</i>	Sensus.

Ik vind ook dat ik in de tweede deezer verhandelingen, welke is van de dienstbaerheid bladz. 219--224. eenige dingen vergeeten heb, welke ik hier met weinig woorden zal byvoegen.

Ik heb, om kort te zyn, niet breed willen uitleggen waer in die dienstbaerheid bestond, maer alleen eenige schryvers

vers aangewezen, in welke men dat kan vinden, hebbende geen lust gehad de zelve uit te schryven. Daer heb ik eene plaets bygevoegd, in welke men zien kan op welke wys die dienstbaere begonnen hebben vry te worden, welk ook in veele der plaetsen welke ik aenghaeld heb, kan gevonden worden. Doch het zelve naelezende vind ik, dat ik vergeeten heb te zeggen waer uit die dienstbaerheid haeren oorsprong genoomen heeft! welk ik hier, zoo kort als my mogelyk is, zal invoegen.

Het is van alle oude tyden af in gebruik geweest, dat de overwinnaers hunne vyanden, welke zy in den kryg gevangen genoomen hadden, en zelf somtyds alle de inwooners der landen welke zy overmeesterden, tot slaeven maekten en verkosten. Dit is uit de Romeinsche en andere geschiedenissen overvloedig bekend: en dit was het algemeen recht des oorlogs.

Uit die zelve oorzaak is ook die dienstbaerheid in Vrankryk, Engeland, Duitschland, ons Vaderland, en andere landen voortgekomen.

Ten tyde der verzwakking des Roomsche

schen ryks hebben veele vreemde volke-
 ren, zoo uit het noorden, als uit andere ge-
 westen des aerdbodems die landen aen-
 gevallen , beoorlogd , overrompeld en
 overwonnen, en zich van de zelve vol-
 komen meesters gemaekt. Die landen
 hebben zy in volkomen eigendom en be-
 zitting genomen, en onder alle die van
 hun volk waeren verdeeld, in meerder
 of minder uitgestrektheid, nae maete
 dat de zelve onder hen ampten van meer-
 der of minder aenzien bezaeten, doch
 zoo dat zelf de minste eenig deel van het
 zelve verkreegen. De inwoonders heb-
 ben zy niet verdelgd, maer in het lee-
 ven gelaeten, en behouden om voor hun
 het land te bearbeiten, en onder het jok
 van dienstbaerheid gebracht. En die
 zelve dienstbaerheid zyn hunne naeko-
 melingen door de geboorte onderwor-
 pen gebleeven, en die onderwerping is
 aen die landeryen vast gehecht geblee-
 ven. Eenige echter der voornaemste dier
 landen, en veele burgers van sterke ste-
 den, welke niet overwonnen geweest
 zyn, maer by verdrag zich overgegeev-
 en hebben, hebben zy in hun volk in-
 gelyfd, en met de zelve ampten begif-
 tigd.

tigd. En daer van is gesprooten het onderscheid en alle de titels en rangen van hooger en minder adel, welgeboorene, dat is vrye, en dienstbaere, nae dat die ampten, (welke alle krygsampten waeren) van meerder of minder aenzien, en de bezittingen van grooter of kleiner uitgestrektheid waeren. En daer uit komt ook het gansch leenrecht.

En toen in vervolg door de toeneemende bygeloovigheid en onkunde der menschen de geestelyke groote machten uitgestrektheid van landeryen verkreegen hebben, zyn veele menschen tot die dwaesheid vervallen, dat zy, denkende daer door de hemelsche zaeligheid te verdienen, zich vrywillig van hunne vryheid beroofd, en aen der zelve dienstbaerheid onderworpen hebben. En eenige hebben uit armoede en gebrek zich zelf tot meerder of minder dienstbaerheid moeten verkoopen. Dit zy genoeg, en zal ik niet breeder uithaelen. Men kan het vinden in het werk van den Heer van Loon, en by de andere schryvers welke ik bladz. 219. en 220. aengehaeld heb. En by *Pasquier recherches de la France Liv. IV. ch. 5. p. 361. - 366. Boulaingilliers*

gou-

gouvernement de la France tom. I. p. 31--36. Matth. de nobilitate lib. IV. cap. 9. p. 950--963. cap. 23. p. 1079--1081. Felibien Hist. de Paris tom. I. p. 82. p. 336. 337.

La Roque de la noblesse legt dit met korte woorden uit *cb. 13. p. 38. Les serfs estoient ceux que le sort des armes, la naissance, ou la necessité, avoient assujettis aux autres. Les vaincus estoient faits esclaves des vainqueurs. Ceux que la misere obligeoit de se vendre eux mesmes, ou qui estoient vendus par leurs peres, devenoient esclaves en recevans le prix de leur liberté. Et tous ceux qui naissoient de ces deux sortes d'esclaves suivoient la condition de leurs peres, jusqu'a ce qu'ils fussent affranchis par le bien fait de leurs maitres, qui leur donnoient la liberté, soit durant leur vie, soit en mourant par leur testament.* In welk hoofdstuk hy vervolgens kortelyk uitlegt alles wat die dienstbaerheid aengaet.

Du Cange handelt ook zeer breed van die dienstbaerheid, en vrylaeting, en van de verscheidene soorten vrymaekingen in zyn *glossarium Latinitatis*, in het woord *Manumissio*, en in het woord *Servus*.

Het hadt ook by de derde verhandeling

H h

over

over **Scheeren** zeer gevoegelyk gekomen, dat ik in myne eerste aenmerkingen bladz. 68. gezegd heb, niet te weeten noch te hebben kunnen uitvinden dat scheeren ooit tot eene straf gestrekt heeft. Dit heb ik evenwel eindelyk gevonden in *Radovicus Frisingensis de gestis Friderici primi Imperatoris* die *Lib. I. cap. II.* verhaelt dat die Keyzer, twee jaeren nae dat hy tot Keyzer verkooren was, met een heir naer Italien ging, om de stad Milan, welke tegen hem wederspannig geworden was, te bedwingen, en zich te Rome van den Paus te laeten kroonen. En dat hy zoo als hy in Italien quam voor zyn heir eenige krygswetten maeckte: onder welke ik deeze vind. *Miles qui mercatorem spoliaverit dupliciter reddet ablata, & jurabit quod nescivit illum mercatorem. Si servus, TONDEBITUR, & in maxilla comburetur.*

Si servus furtum fecerit, & in furto fuerit deprehensus, si prius fur non erat, non ideo suspendebitur, sed TONDEBITUR, verberabitur, & in maxilla comburetur &c.

Si quis vera villam vel domum incenderit TONDEBITUR, & in maxilla comburetur & verberabitur.

Fa-

Faber non comburet carbones in villa, sed portabit ligna ad hospitium suum, quod si in villa fecerit TONDEBITUR, & in maxillis comburetur.

Si mercator Teutonicus civitatem intraverit, & emerit mercatum, & portaverit ad exercitum, & carius vendiderit in exercitu, Camerarius auferet ei omne forum suum, & verberabit, & TONDEBIT, & comburet in maxillam.

In alle deeze wetten echter bestaet de straf niet eigentlyk in het scheeren, maer in het brandmerken op de wang: welk niet hechten kon op eene wang die met hair bewassen was, 't en zy die eerst glad geschooren wierdt.

Dit had ik op bladz. 226. moeten invoegen, doch dat heb ik niet kunnen doen, om dat ik het toen niet geweeten, en eerst in dien schryver gevonden heb, welken ik heb geleezen lang nae het afdrukken van dat blad.

Behalven dat ook dit in het Duitsehe ryk plaets gehad heeft, maer niet in Vrankryk: en by gevolg niet dienen kan tot uitlegging van het spreekwoord *Je veux qu'on me tonde.*

By het geen ik bladz. 31. gezegd heb

over het woord **BOUD**, moet gevoegd werden dat dit woord ook al zeer lang in onze taal in gebruik is geweest, want ik heb het in beide de beteekenissen, welke het in het Fransch heeft, van vrolyk, en van stout en onverfaegd, gevonden in Melis Stoke. In de eerste in Floris den V. vers 1248, daer hy, verhaeld hebbende dat een Paep uit naem van den Heer van Kuik dien Graef quam den oorlog aenzeggen, en die boodschap gedaen hebbende zeer bevreesd was dat de Graef hem zyn leeven beneemen zou, zegt,

**Hine doxte daer niet langhe bliben /
 Hi duchte dat men soude onthiben.
 Die Gzabe hieten doe gheleiden /
 Dat men niet van hem soude sceiden
 Eer hi ware in sijn gehout.
 Dus sciet die Pape van hem BOUT.**

Dat is te zeggen, vrolyk en wel te vreedden dat hy zyn leeven behieldt, en geenszins mishandeld was.

En in den zin van stout en onverfaegd in den zelve Floris den V. vers 1620.

**Als die herraders dit verstaen
 Waren si niet te bliuen BOUT,
 Ende wilden hoeren in haer behout.**

Daer beteekent het dat zy niet stout
 genoeg waeren, het hart niet hadden van
 daer te blyven.



XVIII.

EENIGE WOORDEN UIT HET
LATYN AFKOMSTIG.

Ik zal hier nu nocheenige woorden byvoegen, welke uit de Latynsche tael oorspronkelijk in onze tael ingeslopen en aengenomen zyn, zonder dat die in de Fransche tael bekend zyn. Ik verstaec door de zelve niet zulke welke baerblykelyk bastardwoorden zyn; maer die welke uiterlyk eigene en echte woorden van onze tael schynen, en nochtans uit het Latyn oorspronkelijk, allengs in de tael aengeneomen zyn, en voor Duit- sche woorden gehouden. De zelve zyn niet veel in getal. Misschien zyn er meerder dan my in gedachten gekomen zyn, en zou ik er meerder in gedachten gekreegen hebben indien ik die daer eerder op gewend had, want zy zyn my eerst zeer onlangs te binnen gekomen, om dat die eigentlyk tot myn bestek niet behooren. Ik verzeeker echter niet dat alle die woorden van dien afkomst zyn, en geef het alleen voor giffingen op.

ADE.

ADELAER, van *Aquila*.

BOMBAZYN van *Bombycina*. Want of schoon **Bombazijn** thans eene stof is die van katoen gemaakt wordt, en de stof die by de ouden *Bombycina* genoemd wierdt schynt van eene soort van zeide gemaakt geweest te zyn, komt echter het woord daer van. Zie van die stof *Salmas. ad Tertullian; de pallio* p. 226--228. die zegt dat het die stof geweest is daer de *Vestes Coe* van gemaakt wierden: en *Voss: in etymologico* in het woord *Bombyx*.

DEKKEN schynt te komen van *Tegere*.

ENDVOGEL van *Anas*. De meeste boeren zeggen noch **Indvogel**.

ERF de plaets daer een huis opgezet wordt, en al wat vorder tot de zelve behoort, van *Arvum*.

ERF, **Erfgenaem** / van *Haeres*.

GANS, een vogel, van *Anser*.

HEER, van *Herus*.

HOP, een vogel, van *Upupa*.

HUILEN, van *Ululare*.

KAES, van *Caseus*.

KAR, van *Carrus*.

KIST, van *Cista*.

KLUIS, van *Clusum*, of *Clausum*.

KOK, van *Coquus*.

MOL een soort van bier, welk zeer zacht en aengenaem is, van *Mollis*. Ook geloof ik dat het zelve woord om een klein diertjen mede te beteekenen welk in het Latyn *Talpa* genoemd wordt, van *Mollis* komt, om de uitneemende zachtheid van des zelfs vel.

MOST, van *Mustum*.

MUIS van *Mus*.

MYL, van *Mille*, *mille passus*, *milliare*.

NEVEL, van *Nebula*.

PELS, een rok met bont gevoederd, van *Pellis*.

PEN, van *Penna*.

RECHT, van *Rectus*.

SCHAPRAY, zoo noemen de boeren een kast daer zy het eeten in bergen, van *Ciborium*.

SPIEGEL, van *Speculum*.

STAEN, van *Stare*.

STRENG, van *Strenuus*.

TEENEN, de kleine jonge takjens van de boomen, van *Tenus*, welk afkomstig van het Grieksch woord *Τενος* eene strik beteekent, en om dat die veel van jonge teentjes gemaakt wierden zegt *Salmas: ad Tertull: de pallio p. 310. Hinc tenues*

tenuis etiam virgulas & festucas TENOS
dixerunt.

TEST, van *Testa.*

UHL, van *Ulula.*

UYER, van *Uber.*

VAK, eene ledige plaets, van *Vacuum.*

Van de woorden VEL en VISCH
kan men zien boven bladz. 197. 198.

VERNIELLEN, van *Nihil.* *Ver-*
nihilen / tot *Nihil* maeken.

WAGGELEN, van *Vacillare.*



XIX.

Z I N S T A E L.

In voorige tyden plagten de schriften in onze tael van basterdwoorden te krielen: men vondt doorgaens in de zelve bynae zoo veel Latynsche en Fransche woorden, als Duitsche, aen de zelve wierden buigingen en uitgangen naer de wys van onze tael gegeven, en dan wierden zy tusschen de echte woorden onzer tael zoo ingemengd, dat men zeer keurige opletting gebruiken moest, om die van de echte woorden der tael te onderscheiden. En dat zelve is noch meest in onzen dagelykschen spreektrant in gebruik. Doch de naeuwkeurige oplettenheid van veele liefhebbers der tael, heeft thans de zelve daer van gezuiverd. Maer men is weder tot een ander uiterst overgegaen, naemelyk dat men in het geheel geene woorden verdraegen kan, welke niet van ouden Duitschen tuk herkomstig zyn, en zelf geene uitgangen van woorden, welke, schoon zeer wel met den echten aerd der tael overeenkomende, en zelf goede en echte woorden zynde,

zynde, nae de gewoonlyke uitgangen der vreemd ingebrachte woorden zweemen. Die worden **verbasterde** / en **basterdstaertige** genoemd. Die moeten thans alle weg en uit de tael gebannen worden. En als onder de zelve eenige zyn, welke eene zeer krachtige beteekenis hebben, en voor welke wy geene echte woorden van onze tael hebben, die de zelve in hunne volle kracht kunnen uitdrukken, moeten er nieuwe gemaekt worden: onder welke geheel goede zyn. Doch dewyl, gelyk ik reeds gezegd hebbe, alle die zich daer mede bemoeyen niet even kundig en bequaem zyn, maer onder de zelve ook eenige gevonden worden, die meer met eigen inbeelding, vittingen en pedanterien, (ik zal in deeze verhandeling niet beschroomd zyn eenige basterdwoorden te gebruiken, als die best myne meening kunnen uitdrukken) dan met kennis en waere wetenschap vervuld zyn, loopen er ook onder, die gansch onhebbelyk, wanklinkende, en zelf somwylen gansch tegen de analogie der tael strydig zyn. En veele voornaeme en kundige Heeren hebben my betuigd dat zy meenigmae-

len

len in die boeken, welke in zeer net en zuiver Nederduitsch geschreeven zyn, woorden vinden welke zy ganschelyk niet verstaen, en welker zin zy met veel moeite hebben moeten naevorsen, daer zy de basterdwoorden, indien die gebruikt geweest waeren, zonder de minste moeite zouden verstaen hebben. En dit is my ook meer dan eens gebeurd.

Indien ik hier over handelen wou, zou ik een breed veld hebben om dit met veele voorbeelden te kunnen aentoonen. Doch ik heb gansch geen lust om in die of diergelyke stoffen te treden. Dat laet ik aen anderen over die vermaek scheppen in het uitpluizen, en het vitten en knibbelen over grammaticaele kleinheden en beuzelingen, die meenigmael van weinig belang zyn.

Myn oogmerk is hier alleen de groote weetenschap en kundigheid aen te wyzen van eenen jongen schryver, die met eene groote vertooning van wysheid, en geene geringe inbeelding van zyne eigene weetenschap onlangs te voorschyn gekomen is, en met eenen zeer meesterlyken toon over verscheidene stukken der raekunde besliffende vonnissen velt, en
naer

naer alle waerschynelykheid ons in 't vervolg noch veel geschriften zal mede deelen.

Die man dan heeft ons den 1 Juni des voorleeden jaers een zeer sierlyk nieuw woord mede gedeeld, om de plaets te vervullen van een oud, welk ook wel uit onze tael gesprooten, doch door verandering van uitgang en klemtoon verbasterd is. Een woord niet door hem zelf, maer door eenen zeer geachten schryver van onze tael, al voor veel meer dan honderd jaeren, uitgevonden en gebruikt, en tot nu toe van niemand begreepen of aengemerkt, maer onlangs door zyne byzondere schranderheid ontdekt.

Die geleerde man verhaelt ons dan dat
 „ de Ridder P. C. Hooft in het laatst
 „ van zyn tweede boek der Nederland-
 „ sche historie spreekende van het ont-
 „ haal der Edelen by de Landvoogdes
 „ in 't jaar 1566, in het slaan eens ko-
 „ peren pennings by die gelegenheid,
 „ wiens andere zyde pronkte **met de wa-**
 „ **penen des huis van Borgonse / onder**
 „ **de woorden / par flammes & par feu** eene
 „ giffing maekt of de Heer van Brede-
 „ rode

„ rode in deeze woorden wel gespeeld
 „ mocht hebben op het ZINSTAAL
 „ van den buurslag. Dus noemt hy,
 „ zegt die geleerde uitlegger, 't Bor-
 „ gondisch wapen, dat ten blazoene / of
 „ ZINSTAAL, voerde een **Keysteen**
 „ met een buurslag.”

Als dat niet schrandere, geleerd en in
 den hoogsten top vernuftig uitgevonden
 is, en men dien man niet als eenen der
 grootste geesten en taelkundigen onzes
 tyds eert, moet men zeer hoofdig zyn,
 en geene achting voor groote weet-
 schap hebben. Om de schrandereheid van
 die vinding en uitlegging van die plaets
 aen te toonen zal ik hier de eigene woor-
 den van Hoofd byvoegen. Die zegt,
 „ Ook quamp er een kopere penning
 „ uit, met dit opschrift aan d'eene zy-
 „ de, *Escu de Viane*, dat is, Schilt van
 „ Viane, aen d'andere zyde de waape-
 „ nen des huis van Borgonje met de
 „ woorden *Par flammes Et par feu*, 't
 „ welk luidt door vlammen en vuur.
 „ 't Zy de Heer van Brederode en Via-
 „ ne hier door wilde verstaan hebben,
 „ dat hy en de zynen, ten dienste van
 „ dit huis, nocht vuur, nocht vlam-
 „ men

„ men aanzagen, oft speelende op het
 „ **ZINSTAAL van den buurflag** / daar
 „ mede gemeend heeft, dat het, door
 „ zoo wreedde middelen geveft en opge-
 „ timmert werdt.”

Nu laet ik de leezers oordeelen of on-
 ze geleerde man niet met groot recht
 uit die woorden dit slotvonnis opmaekt,
 nae dat hy eerst eene lange verhandeling
 over het woord **BLAZOEN** gemaakt
 heeft, met eene groote uitwyding over
 den **klemtoon** / dat uitmuntend kenmerk
 en eigenschap onzer tael. „ Hoe verre
 „ het burgerrecht dit woord **Blazoën**
 „ thans toekome, weet ik niet. Dit
 „ weet ik, dat het woord **ZINSTAAL**,
 „ door Hoofd gesmeedt, vry wat na-
 „ tuurlykeren krachtiger van beduiding
 „ is, dan het basterdstaartige **Blazoën**.
 Zoo dat, volgens het zeggen van dien
 grooten letterheld, dit woord **ZIN-
 STAEL** het zelve beteekent wolk
Blazoën beteekent, en door Hoofd ge-
 smeed is, om als een echt Duitsch woord,
 in de plaets van dat basterdstaartig woord
 gebruikt te worden. Voorwaer eene
 schrandere uitvinding! Doch ik beken
 dat ik zoo dom ben, dat ik in de woor-
 den

den van Hoofd, schoon ik de zelve gelezen, herlezen, en uitgeschreeven heb, die beteekenis niet vinden kan. Ik beeld my in dat Hoofd door dit woord ZIN-STAEL het wapen van Borgondien niet in het oog gehad heeft, in welk noch stael, noch keisteen, noch vlammen, noch iets daer nae gelykende gezien wordt. Maer dat hy door dit woord wil beteekenen het zinnebeeldig stael van de vuurslaegen, welke verbeeld waren in den halsband van de Ridder order van het gulden vlies, welke op dien penning waerschyntlyk* verbeeld wierdt.

ge-

* Ik zeg waerschyntlyk, om dat het wapenschild van Borgondien nooit anders, zoo op penningen, als in andere sierzeden, vertoond wierdt dan met dien halsband omhangen. Ik dacht dat ik daer meerder zekerheid van gevonden zou hebben in van Loons Nederlandsche historiepenningen. Doch daer vind ik alleen in het eerste deel bladz. 78. gewag gemaakt van dien penning, daer die Heer by zegt wat Hoofd van den zelve meldt. De penning zelf wordt daer niet vertoond, en de plaets in welke die staen moest is open. Een zeker bewys dat die penning zoo zeldsaem is, dat de Heer van Loon den zelve nergens heeft

Kun-

gehangen om het wapenschild van Borgondien. Die halsband bestaet uit staele vuurslaegen, vuursteen, en vonken, of kleine vlammetjens door het slaen van dat stael en den vuursteen veroorzaekt, met de bygevoegde woorden, *Ante ferit quam flamma micet*. En dien halsband voerde de Heer van Brederode, die Ridder van het gulde vlies was, zelf ook om zyn wapen, en een groot getal der voornaemste Heeren onder de verbondene Edelen, welke ook Ridders van het gulden vlies waeren. Die woorden *ante ferit quam flamma micet* komen zeer overeen met het geen *Amelot de la Houffaye* zegt in zyne *memoires historiques, politiques &c. tom. 1. p. 156.* dat Philips de goede Hertog van Borgondien, welke die Ridderorder ingesteld heeft, dit zinnebeeld van het stael en den vuursteen nam, om daer mede te beteekenen dat hy niet verlangde oorlog aen te vangen, 't en zy hy van anderen aengetast wierdt.

I i

En

kuunen vinden, noch te zien krygen. Ook zegt hy niet dat eenige andere schryvers van dien penning eenige melding maken, spreekende alles van Hoofd.

En dat de Heer van Brederode die zinspreuk nam *par flammes & par feu* was ook zoo ongemeen niet. *Menetrier de la pratique des armoiries* ch. 9. p. 245. zegt dat dit al een oud zinnebeeld was van het huis van Borgondien, en dat vrouw Jakob van Beyeren Graevin van Henegouwen, Holland, Zeeland en Vriesland, op haere bruiloft met Hertog Jan van Brabant, (die uit het huis van Borgondien was, en de zoon van Antoni, die de zoon was van Philip den stouten Hertog van Borgondien, zoon van Koning Jan van Vrankryk) achter haer wapen stelde twee stokken op de wys van een St. Andries kruis (*Sautoir*) dwars over een gaende, met veele vonken rondom het schild verspreid, en de zinspreuk *flamme scit uterque*, en dat alle haere bloedvrienden het zelve deden, en inzonderheid die van het huis van Brederode. Welke wapens hy zegt dat noch te Haerlem te zien waeren in den tyd doen hy dat schreef, dat is in 't jaer 1671. En misschien zyn die daer noch.

Eer die geleerde man A. K., want dus onderteekent hy zich, noch tot dat vonnis gekomen is, heeft hy over het
woord

woord **Blazoen** gehandeld, en gezegd „ wat een **Blazoen** zy, weet elk, en „ vooral die zich in de *Heraldica* geoefend hebben.” Ik geloof ook dat elk die zich daer in geoefend heeft dat weet, doch ik geloof tevens dat hy zelf het niet weet. Want als hy het wist, zou hy die dwaaze woorden niet hebben laeten volgen. „ Anderen wyzen wy naer Kiliaen, „ die hun zoo wel voldoen zal, als in 't „ breede Menage, Spelman, Menetrier, „ en veele andere, zoo in woorden als „ in meer met dit inzicht geschreevene „ boeken.” Men moet eene zeer oppervlakkige kennis van eene zaek hebben, om te kunnen denken dat een woord, en eene zaek daer veele groote boeken over geschreeven zyn, en veele uitgestrekte kennis toe behoort, wel verstaen kan worden, door vyf of zes Latynsche woorden welke Kiliaen tot uitlegging van het zelve voortbrengt. Ik geloof niet dat men uit dat boek groote wetenschap kan haelen, en vind ook dat al wat ik daer uit gehaald zie van klein belang is.

Verder gaet onze geleerde man over tot den **klemtoon** / die volgens zyn zeggen,

gen, „teffens kenmerk en uitmuntende
 „eigenschap onzer tael is, waer in de
 „zelve alle andere, die niet uit den zel-
 „ven taeltak met ons zyn afgekomen,
 „voorby streect.” Dit is door Ten Kate
 uitgevonden, die wel zeer veele goede
 dingen, de grondige kennis der tael aen-
 gaende, voortgebracht heeft; doch wiens
 zeggen ik in alles niet voor onfeilbaer
 houde. De Heer Huidekoper * heeft
 meer dan eens aengetoont dat hy ook on-
 derworpen is wel eens te kunnen missen,
 en ik geloof dat het meer kan aengewee-
 zen worden. Altyd in het geen den
klemtoon betreft gaet zyn zeggen niet
 vast. Meest alle die welke hun liefheb-
 berye in het oefenen van onze tael heb-
 ben, en zich daer gansch op toeleggen,
 zyn lieden die in eene, of ten hoogften
 twee of drie steden hun geheel leeven
 doorgebracht hebben; en die hebben
 dan het zwak van te denken dat de tael
 en uitspraek van die stad de regel is van
 die

* In zyne proeve van tael en dichtkunde bladz.
 65. 136. 165. 192. 215. 250. 251. 258. 260.
 573. 575. 576. 609.

die van het gansch land. Doch die genoodzaakt zyn in veele steden en gewesten te zwerven bevinden dat de klemtoon van het zelve woord menigmaelen in eene stad of gewest op eene lettergreep valt, en in de andere weder op eene gansch andere. Doch die lieden geeven zelden daer veel acht op, om dat hun werk noch inzicht niet is, over de netheid of sierlykheid der tael te schryven of te arbeiden. Als de lieden, die daer hunne liefhebberye in hebben, genoodzaakt waeren wat veel heen en weder te zwerven, en met veele vreemde lieden uit allerleye plaetsen om te gaen, zouden zy veele dingen uit die onderscheidene uitspraak kunnen beslissen, en niet nodig hebben vyfentwintig plaetsen van allerleye schryvers, goede en quaede zonder onderscheid, tot eene ostentatie van geleerdheid by te brengen. Ik gebruik dit basterdwoord *ostentatie*, om dat het veel krachtiger beduidenis heeft, dan enig duitsch woord, welk ik zou kunnen gebruiken. By voorbeeld over het woord **gesteeken** / daer onze geleerde man in die zelve aenmerkingen op zyn vers van handelt, zou iemand die dikwils in Vlaenderen ge-

1 1 3

weest

weest is kunnen zeggen, dat hy altyd in Holland heeft hooren zeggen **gestooken** / doch nooit in Vlaenderen, daer zegt men altyd **gesteeken**. En die andere geleerde, die den 1 Sept: onder den naem *Tentando* geschreeven heeft, zou tot uitlegging van dit onderscheid niet behoeft hebben uit te vinden dat **steeken** / **gestooken** / is *pungere acu, acie cultri*, enz. en **steeken** / **gesteeken** is *pungere verbis aculeatis*, vergeetende dat dit woord meer beteekenissen heeft, en ook beteekent tusschen voegen, ergens in brengen, als in zijn **zakt steeken** / **enen degen of mes in de scheid de steeken** / **hoop in den berg steeken** / **zich zelf in een gezelschap steeken** / **onder een hoop volks steeken**. **Enen soldaet uit de eene bende in eene andere steeken**. Waer van ook komt **bersteeken** / voor verbergen. In welk alles de zelve analogie gevolgd wordt, dat naemelyk de Hollanders altyd in alle die beteekenissen zeggen **gestooken** / en de Vlaemingen **gesteeken**. Ik gebruik weder dat basterdwoord *analogie*, schoon ik gezien heb dat A. K. dat overgezet heeft **taelregelmaet**. In welk woord, het zy hy dit zelf uitgevonden, of reeds al van anderen

ren bedacht gebruikt heeft, ik wedet met verwondering aengedaen ben over zyne uitmuntende schranderheid en goed oordeel, dat hy om basterdwoorden te myden een woord saemengesteld heeft uit drie woorden, welker eerst en laetst echt duitsch zyn, en het middelst van vreemde oorsprong, want **regel** is zekerlyk afkomstig of van het Latynsch *regula*, of van het Fransch *regle*. Zoo schynt ook het schoon kunstwoord **klemtoon** van zyne uitvinding te zyn, saemengesteld uit **klem** / een duitsch woord, en **toon** / welk afkomstig is van het Latynsch *tonus*, of van het Fransch *ton*. Ten Kate zegt altyd eenvoudig **de klem**. Doch beide die woorden zyn niet **basterstaertig** / (een woord welk ook schynt van zyne vinding te zyn) maer van afkomst half basterd, en **Duitschstaertig**.

Men zal my misschien antwoorden dat de Vlaemsche tael tot bewys van onze tael niet te pas komt. Doch ik geloof dat Vlaemsch ook Nederduitsch is, en dewyl ook onze groote taelkundige de Rethorykers van Gend, Oudenaerde, Deinze, Meesene, Thielt en andere Vlaemsche plaetsen tot bewys bybren-

gen, dat dan ook de tael welke dagelijks in Vlaenderen gesproken wordt, wel eens mag tot bewys bygebracht worden. Zou zou ik ook denken Brabantsch te mogen bybrengen, als dat zou te pas komen, ziende dat de groote Kiliaen, die een Brabander was, en wiens woordenboek, volgens zyn eigen zeggen, een woordenboek der Brabantsche tael is, zoo eene schat van taelkunde uitlevert, en beneffens eene lengte van Rethorykers van Brussel, Antwerpen, Diest, Turnhout, Herentals en veele andere Brabantsche plaetsen zoo dikwyls bygebracht word, benevens Jan Baptisten Houwaert en andere. Die taelen zyn zeckerlyk de zelve taelen, en van den zelve oorsprong als de onze, en alleen byzondere dialecten van de zelve, gelyk ook de Geldersche, Overyselsche, en zelfs de Guliksche, Kleefsche en Munstersche tael zyn. En in die gewesten, valt meenigmaelen de klem, of om het woord van A. K. te gebruiken, de **flemtoon** / of om noch verstaenbaerer woord te gebruiken, de *accent*, in het zelve woord op byzondere lettergreepen. Nae welke nu van die
by-

byzondere uitspraeken moet men zich richten, om van de echte oorsprongelykheid van een woord te oordeelen? want ik kan geene gegronde reeden vinden, om welke de onze daer in voor de andere gaen moet. Zy zyn alle kinderen van eene moeder. En of schoon de onze, zonder dat men dit kan tegenspreken, de vloeyendste en beschaefste van allen is, dat maekt de zelve de oudste noch de oorsprongelykste niet. Het tegendeel is waer; hoe meer eene tael beschaefd wordt, hoe meer de zelve van deszelfs oude oorsprongelykheid afwykt, en met nieuwe woorden verrykt wordt, welk in de onze niet weinig plaets heeft. Men zou eene lange lyst kunnen maeken van die nieuw gesmeede woorden: doch ik zal in de verhandeling der zelve niet treden, dat zou veel te lang en te wydloopig worden. Alleen moet ik kortelyk zeggen dat het woord *dialekt*, van welk ik beezig ben te handelen door de meesten overgezet wordt **tongval** / welk my voorkomt de kracht van dat woord niet volkomen uit te drukken. Het is wel waer dat het onderscheid der dialekten zeer veel bestaet in de byzondere uit-

I i 5 sprack

ſpraak der woorden, wordende het zelve
 woord in de eene ſtad of gewest gansch
 anders uitgesproken dan in eene andere
 ſtad of in een ander gewest. Doch daer
 in beſtaet al het verſchil niet; in yeder
 dier byzondere gewesten zyn eenige
 woorden in gebruik, welke in andere
 gansch onbekend zyn. En zelfs ver-
 ſcheidene woorden welke over al in ge-
 bruik zyn, worden in de eene plaets in
 eene andere beteekenis gebruikt dan in
 de andere. Daer zou ik, indien ik dit
 boek noch langer wou uitrekken, en
 niet van voornemen was hier een eind
 te maeken, zonder grooten arbeid veel
 voorbeelden van kunnen bybrengen. Daer
 om dunkt my dat **landſpraak** een veel
 gevoegelyker woord is om *dialekt* te be-
 teekenen. De Franschen noemen het
Patois, welk Menage zegt dat komt van
sermo patrius.

Ik zal geen meerder misſtaegen aen-
 roeren, welke die verwaende jongeling,
 zoo in dat papier van den 1 Juni als in
 een grooter te vooren uitgegeeven boek,
 begaen heeft. Die zyn meenigvuldig,
 en ſteeken ſommige zoo baerblykelyk
 hoog

hoog uit als de berg Hydaspes. * Doch dat zou te veel schryven vereischen, welk de moeite niet waerdig is. Ook is het oogmerk van dit boek niet met iemand in verschil te treden. Maer de uitmuntende schranderheid der uitvinding van het woord ZINSTAEL was te aenzienelyk om de zelve ongemerkt te laten voorbygaen. Al zou het maer dienen tot een voorbeeld voor andere diergelyke geleerden, die zich verlustigen in snipperuurtjens met wandelen in den lufthof onzer moedertael, en tot waerschouwing dat zy zich niet te veel van het groot pad begeeven en zypadjens inflaen, welke hen in eenen doolhof zouden kunnen brengen, daer zy groot werk zouden hebben weder uit te geraeken. Gelyk ook voor die welke bouwen willen aen het paleis onzer moederspraek, dat zy voorzichtig onderzoeken

* Zie in de laetsten met vermeerderingen en aenteekeningen uitgegeeven druk van Hoogstraten aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden, in dat woord Hydaspes, daer zult gy die rivier in eenen berg veranderd vinden.

ken of de grond op welken zy de grond-
 vesten hunner bouwstoffen leggen hard en
 vast zy, op dat zy by onkunde dezelve in
 eenen lossen en modderigen grond leg-
 gende het geheel gebouw niet instorte,
 en hen zelt door zynen val verplettere,
 of ten minsten ellendig bezeere. Ik zal
 my wel wachten van in dien lufthof of
 in dat paleis ooit te treden, uit vrees
 van in diergelyk ongeval te komen, en
 seheide hier mede van dit werk af.



Gelyk ik achter myne eerste aenmerkingen een lyst gevoegd heb van de drukken der boeken welke ik heb aengehaeld, zal ik hier ook eene achter voegen van die welke ik tot dit werk gebruikt heb, doch alleen van die welke bladzyden ik aengehaeld heb, op dat de geene welke die plaetsen zouden willen naezoeken zien kunnen welke drukken ik gebruikt heb.

*Histoire de Louis de XII. Roy de France par
Jean d'AUTON. Paris 1620, in 4to.
2 parties.*

- - - *du Chevalier BAYARD. Paris
1619, in 4to.*

Beschryving van Dordrecht door Ma-
thys BALEN. Dordrecht 1677. in 4to.

*Histoire du gouvernement de la France par
Mr. le Comte de BOULAINVIL-
LIERS. Haye & Amst. 1727. in 8o.
3 vol.*

*Memoire de Pierre de Bourdeille Seigneur de
BRANTOME contenans les vies des
hommes illustres & grands Capitaines Fran-
cois. Leyde 1666. en 12. 4 vol.*

Hi-

*Histoire de Cambrai & du Cambresis par
Jean le CHARPENTIER. Leyde
1668. 2 vol. in 4to.*

*La grande Chronique de France. Paris 1514.
in folio. 3 vol. en lettres Gothiques. Dit
is de chronyk der monniken van St.
Denys, door verscheidene schryvers
in verscheidene tyden beschreeven.
Van welke men zien kan *Le Long Bi-
blioth: historique de la France. n. 7274.**

*Histoire de France par le Pere DANIEL.
Amst: la Haye &c. 1742. en 12. 16 vol.
- - - de la milice Francoise par le même Pe-
re DANIEL. Amst. 1724. in 4to. 2 vol.*

*Leges Franconum, Salicæ & Ripuario-
rum opera & studio Jo. Georgii EC-
CARDI. Francof. & Lipsiæ 1720.*

*Histoire de la ville de Paris, composée par
Don Michel FELIBIEN, revue, aug-
mentée, & mise au jour par Don Gui
Alexis LOBINEAU, Paris 1725. fol.
5 tomes.*

*Histoire & chronique memorable de Messire
Jehan FROISSART. Paris-1574. in
folio. 4 vol. Les*

Les annales de France par Nicole GILLES.
Paris 1528. folio 2 parties en lettres Gothiques.

Ceremonial de la France, ou description des ceremonies, rangs & seances, observées es couronnemens, entrées & enterremens des Rois de France par Theodore GODEFROY. Paris 1619. 4to.

Les chatelains de Lille par Floris VANDER HAER Tresorier & chanoine de St. Pierre a Lille. Lille. 1611. 4to.

Dissertations sur differens sujets par Mr. HUET ancien Evêque d'Autunche, Haye 1720. 8vo. 2 tom.

Proeve van tael en dichtkunde door Balthasar HUIDECOPER, Amst. 1730. 4to.

Histoire de St. Louis, IX du nom, Roy de France écrite par Jean Sire de JOINVILLE, Senechal de Champagne, enrichie de nouvelles observations & dissertations historiques, avec les etablissmens de St. LOUIS par Charles DU FRESNE,
sieur

Jeur DU CANGE. Paris 1688. folio.

JURIS-PRUDENTIA HEROICA.

Sive de jure Belgarum circa nobilitatem & insignia. Bruxel. 1668. folio.
2 vol.

Histoire de Charles VI. Roi de France par
Jean JUVENAL DES URSINS
Archevêque de Rheims, Paris 1614. 4to.

Aloude regeringwyze van Holland door
Gerard VAN LOON, Leyden 1744-
1750. 8vo. 5 deelen.

Les memoires de Messire Olivier DE LA
MARCHE. Brux. 1626. 4to.

Oeuvres de Clement MAROT. Rouen
1625. 12.

Antonius MATTHAEUS de nobilitate
Amst. & Lugd. Bat. 1686. 4to.

- - - - - analecta ve-
teris ævi Hagæ Com. 1738. 4to. 5 vol.

MENETRIER *veritable art du blason,*
ou pratique des armoiries. Lyon 1675. 12.

ME-

MENETRIER *recherches du blason*, Paris 1673. 12.

- - - - *origine des armoiries*. Paris 1679. 12.

- - - - *origine des ornemens des armoiries*, Paris 1680. 12.

Les commentaires de Blaise de MONLUC
Marechal de France. Bourdeaux 1592.
2 parties 80.

Chronique d'Enguerrand de MONSTRE-
LET. Paris 1574. fol. 3 vol.

Monumens de la monarchie Francoise par
Bernard de MONTFAUCON. Paris
1729. fol. 5 vol.

Recherches de la France par Estienne PAS-
QUIER. Paris 1621. fol.

Oeuvres de maitre Francois RABELAIS
avec des remarques. Amst. 1711. 8vo. 6 vol.

Traité de la noblesse par Gilles André DE
LA ROQUE, Chevalier, Seigneur de
Lontiere. Paris 1682. 4to.

K k

Q

Q. Sept. Florentis TERTULLIANI
 liber de pallio cum notis Claudii SAL-
 MASII. Lugd. Bat. 1656.

*Récueil des Rois de France, leur couronne &
 maison par Jean DU TILLET, fleur
 de la Bussiere, Griffier du Parlement. Pa-
 ris 1607. 4to.*

*Histoire de Constantinople sous les Empereurs
 Francois, divisée en deux parties, dont la
 première contient l'histoire de la conquête de
 la ville de Constantinople par les Francois
 & les Venetiens écrite par Geoffroy de
 VILLE-HARDOUIN Maréchal de
 Champagne & de Romanie, illustrée d'ob-
 servations historiques & d'un glossaire pour
 les termes de l'auteur par C. DU FRES-
 NÉ, fleur DUCANGÉ. Paris 1657.
 fol.*

Gerard Joh. VOSSIUS de vitis fermo-
 nis & glossæmatis Latino - Barbatis.
 Francof. 1666. 4to.

RE.

R E G I S T E R

Der Nederduitsche

W O O R D E N.

A mirael.	6	Basterdftaertige	
Armozyn.	415	woorden.	503
Artisjok.	6	Bazadel.	472
Bael.	6	Bedel.	21
Baer in een wae-		Bedelaer.	22
pen.	444	Beek.	22
Baernstel.	441	Beeting.	22
Bakboord.	7	Begraevingen van	
Balie.	7	Koningen enz.	
Balien der.Duitsche			354--359
ordre.	15	Bekken.	23
Baljuw.	8--19.	Bes of Besie.	467
Balken in een wa-		Betrappen.	23
pen.	444	Blaem.	23
Band.	19	Blazoen.	24, 495
Banket.	19	Blokkeeren en	
Banklok.	71	Blokhuis.	25
Bardaxe.	54	Blyde.	451
Bark.	21	Bobynen.	468
Bastard.	21	Bodem.	26
	K k 2	Bo-	

Bode.	453	Dagge.	36
Boden van de Stac-		Damast.	33
ten en Stad van		Dans.	36
Utrecht.	384	Dienstbaerheid der	
Boegspriet.	26	ouden 219--224	
Boerten.	27	Deszels oir-	
Boevenklok.	71	sprong.	478
Boey.	26	Doorgeineedene	
Boeyen.	26	kleederen. 426-429	
Bombazyn.	487	Donderbus.	458
Bomben.	451	Doyer.	36
Bonnet.	29	Drost.	10, 11
Boor.	30	Duigen.	37
Bordeel.	30	El.	37
Boud.	31, 484	Eland.	37
Braef.	32	Elf.	38
Braeken.	32	En.	38
Brallen.	199	Endvogel.	487
Brandmerken op de		Erf.	487
wang. 482, 483		Evenhoogen.	128
Bras.	32	Exter.	39
Brigantyn.	431--	Faelen. Feilen.	40
	441	Fooy.	44
Broek.	171	Fout.	43
Burgers eveneens		Francois de I. droeg	
gekleed.	372	eenen langen	
Bywacht.	33	baerd.	126
		Fran-	

Fransche tael waer	den vliet.	497, 498
uit oorsprongelyk.	Harnas.	54
166	Haven.	55
Fyn.	Heden.	173
45	Heerdienstten.	67
Gaes.	47	Helbaerd.
77	56	Helm.
Galei.	77	58
Gek scheeren.	225	Heraut.
77	228	Herberg.
Gieren.	77	59
Gilden. Hunne livreyen.	381-384	Hik.
48	59	Hoeden der ouden.
Glyden.	48	317-330
Golf.	48	Hoonen.
Goud op de kleederen.	401-425.	60
414	Hoozen.	60, 61
Gouddraed.	414	Jak.
Goud laken.	415-418	62
50	Jokken.	174
Grappen.	50	Jonkheer.
Griffelen.	50	257-264
Grimatsen.	52	Juweel.
Grommen.	52	62
Grypen.	53	Kaetsen.
Gruis.	52	63
Hackbus.	459	Kamer.
Hakken.	53	64
Halsband van de ordre van 't Gulden K	53	Kameraed.
441	64	Kameraer.
65, 176	65	64
66	65	Kamifool.
K k 3	65	Kans.
Ka-	441	Kap.
	65, 176	Kapel.
	66	Kapittelen.
		66
		Ka-

Kapoen.	66	Lelien in het wapen	
Kaproen.	317, 442	van Vrankryk.	76
Kaproenen van een ne koleur.	380	Lecurik.	75
Karos.	66	Levrey.	367--400
Karwey.	67	Liegen.	175
Katten.	127, 128	Likken.	77
Kegel.	69	Liksteen.	77
Kelder.	70	Livrey.	367--400
Kerker.	70	Lootsman.	77
Klemtoon.	500--	Lords in Engeland.	
	503		249
Klerk.	203--208	Lot.	78
Klok.	71	Lovertjens van	
Koets.	71	goud of zilver op	
Kolveniers.	464	de kleederen.	405
Kornetmutsen.	324	Mael.	78
Kosten.	73	Maerschalk.	449
Kouffen.	73	Mand.	78
Kraek.	67	Manier.	78
Kraeken.	73	Mannen van wapen-	
Kraem.	140	nen.	277
Krullen aen de wa-		Mantel.	450
pens.	324, 449	Mat.	79
Lamfer.	443	Matras.	80
Landspraek.	506	Matroos.	80
Last.	74	Meerkoot.	81
Ledekant.	75	Meisje.	81, 82
		Mennen.	83
		Mer-	

Merrie.	440	Paerden geharnast.	
Mevrouw.	268		287
Mik.	83	Paers.	94
Mishandelen.	83	Page.	331--353
Moer.	84	Panfier.	436
Mof.	84	Pantoffel.	96
Mol.	488	Papier.	196
Mom.	84	Faradebedden.	
Momboor.	85		354--366
Monteering	der	Parkement.	94
soldaeten.	386--	Paruik.	95
	390	Pest.	196
Moord.	86	Pik.	96
Morellen.	84	Plaet.	97
Morren.	87	Plaets.	97
Morsig.	88	Pleisteren.	98
Muit.	88	Pleiten.	89
Musket.	462	Pof.	28
Muts.	88, 89	Pomperd.	450
Mylords van Enge-		Preuts.	98--102
land.	249	Prys.	102
Nap.	91	Quakkel.	103
Ne.	38	Quyt.	103
Niet.	92	Ræuw.	185
Oir.	93, 195	Raket.	451
Open helm.	310--	Ransoen.	104
	316	Register.	104
Orse.	109	Ribaut.	231--235
	K	k	4
		Rof-	

Ridders.	265--268	Scheeren eene straf.	
Roffel en Roffelen.			482
	104	Schenden.	122
Rok.	106	Schepen.	130
Rol.	107	Schermen.	130
Rooster.	496	Schermutselen.	
Rooven.	108		131
Ros.	109	Schildknaepen.	
Roskammer.	110		271--278
Rossen.	116	Schramme.	131
Rot.	116--119	Schroef.	132
Rouw.	187	Schryn.	133
Ruin.	115--116	Schuppe.	133
Rusie.	119	Schuur.	134
Ruw.	203	Sepier.	135
Ruwaerd.	120	Serjant.	453
Ryk.	121	Servet.	457
Rym.	121	Sier.	135
Sabel.	121	Slaef.	135
Saфраen.	122	Slangstukken.	464
Schalk.	449	Snaphaen.	462
Schalmey.	122	Snel.	136
Schande.	122	Span.	137
Schapray.	488	Spellen.	137
Scharlaken.		Spelling en tael der	
	125--127	oude Fransche en	
Schavot.	127	Duitsche Schry-	
Scheelen.	129	vers.	212--217
		Spelt.	

Spelt.	138	Veldgeschrey.	300--309
Spiring.	138	Vere.	269
Stael.	139	Vermorfelen.	157
Stal.	140	Vernielen.	489
Stapel.	141	Verpillen.	158
Stedekleeding.	390	Vilt.	158
Stoecken.	502, 503	Visch.	198
Stront.	142	Voetboog.	286
Stryd.	142	Vorsten konden be-	
Taelregelmaet.	502	vel voeren, schoon-	
	503	geen Ridders wa-	
Taenen.	469, 470	ren.	257--264
Tas.	143--150	Vroondiensten.	67
Teen.	488	Vrouwen eveneens	
Temmen.	189	gekleed.	377-380
Tongval.	505, 506	Vuurroer.	458
Toorts.	150	Wacht.	159
Top.	151	Waer.	159
Touw.	152	Wagers.	161
Traelic.	153, 154	Wambais.	161
Trompetten.	154	Want.	161
Tuit.	470--472	Wapen van Hol-	
Utrecht.	Livrey	land.	34, 35
der Staeten en		- van Frank-	
Stadsboden.	383,	ryk.	76.
	384.	Wapens der Rid-	
Valies.	157	ders.	282--287
Vel.	197		
	K k s		zeer

zeer hinderlyk	neer in Europa
door der zelve	gekomen. 419
zwaerte. 293--	420
299	Zilver op de klee-
Warande. 162	deren. 401--425
Werpen. 162	Zinftael. 499--498
Yzere hoeden. 310-	Zolder. 165
316	Zool. 194
Zael. 162--165	Zwaergewapende.
Zaide eertyds zeer	277
duur, en wan-	Zwarte hoop. 218



TWEE-

T W E E D E R E G I S T E R

Der Franfche

W O O R D E N.

A gace.	39	Bailly.	8-19
Agrette.	151	Bal.	6
Alouette.	75	Bale.	7
Amiral.	6	Bandeau.	19
Arbalete, & Arbale- trier.	286	Bende.	211
Archers.	284, 285	Bandes noires.	217
Armoisin.	445	Banque.	21
Arquebuse.	458	Banquet.	19
Artichaud.	6	Bardé.	286
Attraper.	23	Bashord.	7
Aujourdhui.	174	Bast.	472
Aulne.	37	Bastides, ou Bastilles.	25
Aumuce.	89	Baton.	472
Bachelette.	239, 240	Baud & Baudement.	31
Bacheleries.	248		
Bachelier.	236-256	Baus.	11
Bail.	11	Baye.	467
Bailles.	7	Bedau.	21, 453
		Bef-	

<i>Beffroy.</i>	128	<i>Cbâtre.</i>	135
<i>Belitre.</i>	22	<i>Chaloir.</i>	129
<i>Bijonac.</i>	33	<i>Chambre.</i>	64
<i>Blason.</i>	24	<i>Chance.</i>	65
<i>Bobines.</i>	468	<i>Chape.</i>	441
<i>Bombarde.</i>	450	<i>Chapeau.</i>	317--330
<i>Bonnet.</i>	29	<i>Chapeau de fer.</i>	
<i>Bardel.</i>	30		310--316
<i>Bouee.</i>	26	<i>Chapelet.</i>	320
<i>Bourder.</i>	27	<i>Chapelle.</i>	65
<i>Braguer.</i>	200, 201	<i>Chapon.</i>	66
<i>Brasser.</i>	33	<i>Chapitrer.</i>	66
<i>Brave.</i>	32, 202	<i>Chariot branlant.</i>	72
<i>Brow.</i>	471	<i>Chartre.</i>	70
<i>Brigand.</i>	434, 441	<i>Chats.</i>	127
<i>Brigandine.</i>	435	<i>Chausses.</i>	73
<i>Brigantin.</i>	431--441	<i>Chemise.</i>	65
<i>Bedler.</i>	199	<i>Cheppier.</i>	134
<i>Brayer.</i>	32	<i>Chere.</i>	135
<i>Buffe.</i>	28	<i>Cheval couvert, ou</i>	
<i>Camerade.</i>	64	<i>bardé.</i>	286
<i>Camerier.</i>	64	<i>Chevalier d'honneur.</i>	
<i>Canisole.</i>	65		339
<i>Canons a main.</i>	461	<i>Clerc.</i>	203--208
<i>Carosse.</i>	66	<i>Cornette.</i>	323, 324
<i>Collier.</i>	70	<i>Corvée.</i>	68
<i>Cendal.</i>	445	<i>Couleuvrines.</i>	463
<i>Cerseau.</i>	468	<i>Gourtine.</i>	49
			<i>Cou-</i>

Coustumiers.	224	Ecuyer d'Ecurie.	275, 276
Couts.	73	- - Trencbant.	353
Cranequin & Crane-	286	Elou.	37
quiniers.		En.	38, 431
Craquer.	73	Enfans d'honneur.	340
Cry d'armes.	300--309	Epan.	137
Dague.	36	Epeller.	137
Damas.	33	Eperlan.	138
Damasquiner.	34	Escarmoucher.	131
Damoiseau.	255	Esclave.	135
Danse.	36	Escope.	133
Demoiseau.	255	Espeautre.	138
Destrier.	282	Escrain.	135
Diaprer.	34	Escrimer.	130
Douves.	37	Escrone.	133
Drapp d'or. 415--418		Estalon.	139
Estre des Draps de		Estrif.	142
quelqu'un.	369	Estron.	142
Ecarlate.	125	Etaler.	142
Echaffaud.	127	Etape.	142
Echevin.	130	Faillir.	40
Ecurie.	134	Fasce.	447
Ecuyer Banneret.	259	Faste.	43
- - d'honneur.	319	Feutre.	158
			711

<i>Fil.</i>	44	<i>Habre.</i>	55
<i>Fin.</i>	45	<i>Haume.</i>	58
<i>Fontange.</i>	472	<i>Heberger.</i>	59
<i>Galere.</i>	47	<i>Heraut.</i>	228
<i>Gamboison.</i>	161	<i>Hoir.</i>	93, 195
<i>Gand.</i>	161	<i>Hombres d'armes.</i>	276--288
<i>Garenne.</i>	162	<i>Honnir.</i>	60
<i>Gaspiller.</i>	158	<i>Hoquet.</i>	59
<i>Gaze.</i>	47	<i>Hoqueton.</i>	387--389
<i>Geus d'armes.</i>	276--288	<i>Houfe.</i>	61
<i>Gliffer.</i>	48	<i>Huy.</i>	173
<i>Golfe.</i>	48	<i>Isnel.</i>	136
<i>Goutiere.</i>	49	<i>Joyau.</i>	62
<i>Greffer.</i>	51	<i>Lambel.</i>	443--446
<i>Grimaces.</i>	52	<i>Lambrequin.</i>	449
<i>Grisper.</i>	53	<i>Lance courtoise.</i>	107
<i>Grommeler.</i>	52	<i>Landes.</i>	74
<i>Gruger.</i>	52	<i>Lendit. Foire de Len-</i>	
<i>Guetpir.</i>	162	<i>dit.</i>	423
<i>Guet.</i>	159	<i>Lest.</i>	75
<i>Guisarme.</i>	284	<i>Lisse.</i>	77
<i>Mathemens.</i>	324	<i>Lit de parèment.</i>	360
<i>Hacher.</i>	53	<i>Livree.</i>	367--400
<i>Halebarde.</i>	56	<i>Lot.</i>	78
<i>Haler.</i>	53	<i>Macreuse.</i>	81
<i>Hanap.</i>	91	<i>Madame.</i>	286
<i>Hernois.</i>	54	<i>Mai-</i>	

<i>Maitres pour</i>	88	<i>Moufle.</i>	84
<i>valiers.</i>	285	<i>Mue.</i>	88
<i>Maniere.</i>	79	<i>Ne.</i>	39
<i>Maniveau.</i>	78	<i>Officiers d'armes.</i>	228
<i>Manne.</i>	78	<i>Orfaverie.</i>	401-425
<i>Mannequin.</i>	78	<i>Page.</i>	331-353
<i>Manteau.</i>	450	<i>Pailles.</i>	404
<i>Mars.</i>	84	<i>Pantoufle.</i>	96
<i>Marechal.</i>	449	<i>Papillon.</i>	176
<i>Mat.</i>	80	<i>Papillottes d'or.</i>	404
<i>Matelas.</i>	80	<i>Parchemin.</i>	95
<i>Matelot.</i>	80	<i>Paruque.</i>	95
<i>Mehaigner.</i>	83	<i>Parois.</i>	506
<i>Mener.</i>	83	<i>Paume. Jouer a la</i>	
<i>Meschine.</i>	82	<i>Paume.</i>	69
<i>Mesbuy.</i>	174	<i>Pendants des</i>	
<i>Messire.</i>	270	<i>blaux.</i>	448
<i>Mesures.</i>	88	<i>Per.</i>	94
<i>Miche.</i>	83	<i>Peste.</i>	196
<i>Mis.</i>	92	<i>Pla.</i>	96
<i>Misparti. Habit mi</i>		<i>Pilote.</i>	77
<i>parti.</i>	426-429.	<i>Place.</i>	97
<i>Momerie.</i>	84	<i>Plaidier.</i>	98
<i>Monseigneur.</i>	270	<i>Plaque.</i>	97
<i>Monsieur.</i>	270	<i>Præux.</i>	99-102
<i>Montjoye St. Denis.</i>	309	<i>Prevost de l'hôtel.</i>	232
	87	<i>Prise.</i>	103
<i>Morel.</i>		<i>Prix.</i>	102
		<i>Quail.</i>	

<i>Quaille.</i>	103	<i>Serpentines.</i>	464
<i>Quille.</i>	69	<i>Serviette.</i>	457
<i>Quite.</i>	103	<i>Sollier.</i>	165
<i>Rancon.</i>	104	<i>Soulier.</i>	194
<i>Raquette.</i>	451	<i>Tan.</i>	470
<i>Regard.</i>	120	<i>Tas.</i>	143
<i>Regitre.</i>	104	<i>Toile.</i>	153
<i>Ribaud.</i>	231--235	<i>Qu'on me Ton-</i>	
<i>Ribler.</i>	234	<i>de.</i>	226
<i>Riche.</i>	121	<i>Torche.</i>	150
<i>Rime.</i>	121	<i>Touffe.</i>	151
<i>Rober.</i>	108	<i>Touage & Tower.</i>	153
<i>Rochet.</i>	107	<i>Touaille.</i>	151
<i>Roi des Ribauds.</i>	230	<i>Treillis.</i>	153, 154
<i>Rolle.</i>	107	<i>Trompe, & Trompet-</i>	
<i>Rotir.</i>	469	<i>te.</i>	154
<i>Roncin.</i>	111--116	<i>Vaigres.</i>	161
<i>Rosse.</i>	110	<i>Valet.</i>	271, 272
<i>Roucin, ou Rous-</i>		<i>Valise.</i>	157
<i>sin.</i>	111--116	<i>Varlope.</i>	105
<i>Route.</i>	117	<i>Veuglaire.</i>	465--467
<i>Safran.</i>	122	<i>Vilain.</i>	224
<i>Sale.</i>	162--165	<i>Virer.</i>	47
<i>Schalmaye.</i>	122	<i>Voir. Voire. Voire-</i>	
<i>Semondre.</i>	180	<i>ment.</i>	159
<i>Sendal.</i>	445	<i>Vouge.</i>	284
<i>Sergeant.</i>	453--457	<i>Zibeline.</i>	121

DRUK,

D R U K F O U T E N .

Bladz. regel.		ftaet	moet zyn.
25	21	takken.	takkeboffen.
36	laetste	<i>ovis.</i>	<i>aussi.</i>
37	5	naerder.	naeder.
41	11	<i>tres bres</i>	<i>tres bon.</i>
		<i>bon.</i>	
52	19	<i>des Paris.</i>	<i>de Paris.</i>
58	26	<i>enselé.</i>	<i>ensellé.</i>
65	23	<i>returne.</i>	<i>retourne.</i>
67	18	grootte	grootft
		foort.	foort.
72	23	<i>en bar-</i>	<i>enbarnachez.</i>
		<i>nachez.</i>	
73	8	<i>illuecena-</i>	<i>illuec en avant.</i>
		<i>vant.</i>	
- -	20	<i>constare.</i>	<i>constare.</i>
74	13	<i>de chevan-</i>	<i>chevauchas-</i>
		<i>chasmes.</i>	<i>mes.</i>
77	8	die.	dat.
84	3 van	<i>yeutmoult.</i>	<i>y eut moult.</i>
	onderen.		
89	3 van	<i>decedi.</i>	<i>decedé.</i>
	onderen.		
94	12	<i>estient.</i>	<i>estoiént.</i>
99	18	<i>cheuxlier.</i>	<i>chevalier.</i>
101	3 en 4	Bulgiben.	Bulgiom.
103	25	Doch.	Want.
104	18	leggen.	liggen.

Bladz.	regel,	staet	moet zyn.
111	3	Buleau.	Boileau.
133	2 van	Escope.	Echope.
	onderen.		
181	12	Musca.	Muscus.
194	2 van	zoort.	foort.
	onderen.		
220	3	p. 93.	p. 950.
332	5	flechts.	flechtst.
- -	16	Pseume	Pseume. L.
		I.	
249	20	Ilyou dit	Ily a Ec.
		pays.	
261	laetste.	fuent.	furent.
346	12	se.	sa.
392	8	het be-	in het be-
		gin.	gin.
456	laetste.	snæp-	snæphaen.
		haen.	
458	7	laedgaet.	laedgat.
465	6	laeten.	laeden.
466	7	serit.	ferit.
- -	8	en	ou.

Behalven deeze zyn 'er noch eenige welke geene groote verandering aen den zin toebrengen, en ik hoop dat kundige leezers zelf zullen kunnen verbeteren, zonder dat ik van de zelve eene lange lyst macke. Als woorden met kapitale,

cur-

cursive, en andere letters gesteld dan de
 zelve moesten gesteld geweest zyn. By
 voorbeeld bladz 22. Breidel. Bunder en
Damast. Veele ook met de eerste letter
 kapitaal, die klein moest zyn. Ook
 sommige letters voor andere welke zeer
 nae de zelve gelyken, en de scherpte
 van myn gezicht ontsnapt zyn, als c
 voor e. Bladz. 360. regel 3. dic voor
 die. 334. regel 3. van onderen La Nouc
 voor La Noue. e voor c. bladz 70. re-
 gel 9. 113. regel 3 van onderen *Adone*
 voor *Adonc*. 179. regel 1. *Lactuea* voor
Lactuca. n voor u. Bladz. 114. regel 14.
 168. regel 23. 321. regel 4. van onderen.
 324. regel 2. 378. laetste regel. 425. re-
 gel 2. u voor n. op veele plaetsen, de
 de voornaemste zyn bladz. 136. regel 22.
Mouluc voor *Monluc*. 164. reg. 4. van
 onderen Culeburch voor Culenburch.
 432. regel 22. Roukalien voor Ronka-
 lien. Welke voor welk bladz. 92. re-
 gel 17. 94. regel 12. 216. regel 12. 453.
 regel 7. Hy zegd, schend, had en dier-
 gelyke voor zegt, schendt, hadt. in
 verscheidene plaetsen. eene voor eenen,
 en daer tegen eenen voor eene. Die al-
 le hoop ik dat bescheidene lezers zelf
 zullen verbeeteren, gelyk ook meer an-
 dere, indien er noch gevonden worden
 welke ik niet gezien heb.



